ANUARUL DE FILOLOGIE

TOMUL XV · 1964

FJ. 3384

IAȘI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Scanned with OKEN Scanner

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Prof. AL. DIMA, membru corespondent al Academei R. P. R.

Membri:

Prof. G. ISTRATE, prof. N. I. POPA, V. ARVINTE,
N. A. URSU, AL. TEODORESCU

Secretar științific de redacție:

STELIAN DUMISTRĂCEL

Adresa redacției: *Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor al Filialei Iași a Academiei R. P. R., Iași, aleea Mihail Sadoveanu, nr. 12*

Scanned with OKEN Scanner

Academia Republicii Populare Romîne
Filiala Iași

Anuarul de filologie
Tom XV, 1964

SUMAR

	Pag.
STUDII	
AL. DIMA, Dezvoltarea teoriei literare în anii puterii populare	3
N. I. POPA, Originalitatea romantismului romînesc	21
AL. TEODORESCU, Creația lui Eminescu pe baze folclorice	33
AL. ANDRIESCU, Limba și stilul presei românești în perioada 1829—1860	49
STELIAN DUMISTRĂCEL, Neologismul în terminologia agricolă românească, pe baza ALR.	76
V. ADĂSCĂLIȚEI, Contribuția diverselor curente și școli folcloristice la precizarea conceptelor de folclor și folcloristică	99
CORNELIU MORARIU, Mijloace lexicale de evocare a mediului străin în opera lui Mihail Sadoveanu	117
DAN MĂNUCĂ, Aspecte ale poeziei satirice românești contemporane	131
NOTE ȘI DOCUMENTE	
ȘTEFAN CUCIUREANU, Eminescu în limba italiană	143
CORNELIA ANDRIESCU, Tudor Arghezi în limba germană	154
AURORA ILIEȘ, Contribuții la biografia cronicarului Ion Neculce	165
AURELIA și IOAN STAN, Legea de distribuție a prenumelor	169
EUGEN D. NECULAU, Nume de persoană în catagrafia din 1820 a locuitorilor din nordul Moldovei	175
CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE	
EMINESCU, Proză literară, București, 1964 *(M. Drăgan)*	191
AUGUSTIN Z. N. POP, Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu, București, 1962 *(L. Volovici)*	193
GH. BULGĂR, Eminescu despre problemele limbii române literare, București, 1963 *(V. Zăstroiu)*	195
DAN BĂDĂRĂU, Filozofia lui Dimitrie Cantemir, București, 1964 *(I. Lăzărescu)*	197
* * * Cărțile populare în literatura românească, București, 1963 *(I. D. Lăudat)*	199
CRONICĂ	
Comemorarea lui Eminescu și Creangă la Iași *(M. Antonaș)*	203
Activitatea centrului de lingvistică, istorie literară și folclor în anul 1964 *(Zamfira Mihail și R. Zăstroiu)*	205

ANUARUL DE FILOLOGIE, TOM XV, p. 1—208, IAȘI, 1964

Académie de la République Populaire Roumaine
Filiale de Jassy

Annuaire de philologie
Tom XV, 1964

SOMMAIRE

ÉTUDES

Page

AL. DIMA, Le développement de la théorie littéraire sous le régime de démocratie populaire 3
N. I. POPA, Originalité du romantisme roumain 21
AL. TEODORESCU, La création d'Eminescu à base folklorique . . . 33
AL. ANDRIESCU, La langue et le style de la presse roumaine dans la période 1829—1860 49
STELIAN DUMISTRĂCEL, Le néologisme dans la terminologie agricole roumaine d'après *l'Atlas Linguistique Roumain* 76
VASILE ADĂSCĂLIȚEI, La contribution des divers courants et écoles de folklore dans la fixation des concepts de folklore et de science de folklore („folcloristică") 99
CORNELIU MORARIU, Moyens lexicaux d'évocation du milieu étranger dans l'oeuvre de Mihail Sadoveanu 117
DAN MĂNUCĂ, Quelques aspects de la poésie roumaine contemporaine. 131

NOTES ET DOCUMENTS

ȘTEFAN CUCIUREANU, Eminescu traduit en italien 143
CORNELIA ANDRIESCU, Tudor Arghezi traduit en allemand 154
AURORA ILIEȘ, Contributions à la biographie du chroniqueur Ion Neculce 165
AURELIA et IOAN STAN, La loi de distribution des prénoms 169
EUGEN D. NECULAU, Noms de personnes dans le recensement de 1820 175

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

EMINESCU, Proză literară (Prose littéraire), Bucarest, 1964 *(M. Drăgan)* 191
AUGUSTIN Z. N. POP, Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu (Contributions documentaires à la biographie d'Eminescu), Bucarest, 1962 *(L. Volovici)* 193
GH. BULGĂR, Eminescu despre problemele limbii romîne literare (Eminescu et les problèmes de la langue roumaine littéraire), Bucarest, 1963 *(V. Zăstroiu)* 195
DAN BĂDĂRĂU, Filozofia lui Dimitrie Cantemir (La philosophie de Dimitrie Cantemir), Bucarest, 1964 *(I. Lăzărescu)*. 197
* * * Cărțile populare în literatura romînească (Livres populaires dans la littérature roumaine), Bucarest, 1963 *(I. D. Lăudat)* 199

CHRONIQUE

Commémoration d'Eminescu et de Creangă à Jassy *(M. Antonaș)* . . 203
Activité du Centre de linguistique, d'historie littéraire et de folklore en 1964 *(Zamfira Mihail* et *R. Zăstroiu)* 205

Scanned with OKEN Scanner

DEZVOLTAREA TEORIEI LITERARE ÎN ANII PUTERII POPULARE

DE

AL. DIMA

Dezvoltarea literaturii şi artei noastre în anii puterii populare exprimă, în mod organic, conştiinţa socialistă a poporului romîn, formarea şi creşterea revoluţionară a acesteia. Ea reflectă marile transformări ale ţării înfăptuite după 23 August prin opera de construire şi desăvîrşire a edificiului socialist, devenind — totodată — unul din cei mai activi factori ai frontului ideologic.

Literatura trăieşte astăzi o înflorire continuă a tuturor genurilor şi speciilor ei clasice ca şi a altora noi, a poeziei şi a prozei îndeosebi, a traducerilor şi comentariilor privind literatura universală şi naţională, dar şi a transpunerii valorilor romîneşti în limbi străine.

Paralel cu dezvoltarea creaţiei literare s-a ivit, firesc, şi interesul pentru cercetarea ei ştiinţifică, prin contribuţiile specifice ale istoriei, criticii şi teoriei literare, a ştiinţei literaturii, cu un cuvînt. Aceasta exprimă însă, cu luciditate şi pregnanţă, după cum se ştie, conştiinţa filozofică şi socială a literaturii, stăpînirea cu mijloace conceptuale a numeroase aspecte ale creaţiei, cu scopul caracterizării ei ample şi profunde, dar şi a sprijinirii continue a dezvoltării ei. Prin educarea marxist-leninistă a scriitorilor, artiştilor şi cercetătorilor, aceştia şi-au însuşit concepţia materialismului dialectic şi istoric, ceea ce a dus la o amplificare şi adîncire semnificativă a creaţiei şi a studiului ei. Teoria literară şi-a lărgit, la rîndu-i, în mod hotărîtor, orizontul abandonînd perspectivele înguste ale concepţiilor autonomiste ale literaturii şi artei aparţinînd succesiunii postkantiene, dezvoltate la extrem, în perioada imperialistă. În acest fel, cercetarea literaturii a purces pe drumul adevăratei investigaţii ştiinţifice, la capătul căreia va trebui să culeagă roadele generalizării înălţate inductiv.

Un reazim de seamă al dezvoltării teoriei noastre literare îl alcătuieşte, desigur, propria noastră tradiţie, în acest domeniu. În lupta dintre cele două culturi, reflectată deopotrivă în literatură ca şi în teoria acesteia, istoria ideilor noastre literare a înregistrat importante momente şi remarcabile contribuţii ce se cer amintite ca unele ce premerg şi înrîuresc evoluţia contemporană.

Frontul ideologic al revoluţiei din 1848 îndeosebi, care a dezvoltat cu fermitate ideea unei literaturi militante în slujba cauzei naţionale şi sociale a timpului, cel puţin prin pana unui Kogălniceanu, Russo sau Cezar Bolliac, se cade să fie evocat cel dintîi. Moştenirea lui s-a perpetuat necurmat în a doua jumătate a veacului trecut, pătrunzînd pînă şi în cuprinsul junimismului faţă de care marii noştri clasici au adoptat poziţii independente şi sub înrîuriri paşoptiste. Cînd, spre sfîrşitul veacului, va apărea „Contemporanul", tradiţiile teoriei literare înaintate vor cunoaşte o nouă înflorire sub imboldul energic al luptei maselor, a muncitorimii şi a primelor ei formaţii politice. Literatura ca reflectare a vieţii sociale de pe poziţia păturilor asuprite, identificarea bazei de clasă a literaturii şi artei, tendenţionismul organic al creaţiei, accentuarea largă a funcţiunilor educative, etice şi sociale ale artei, primatul actualităţii — au impus concepţiile despre artă şi literatură ale „Contemporanului" împotriva esteticii metafizice şi idealiste a junimismului. Contribuţiile lui Gherea şi ale şcoalei lui, cuprinzînd — către sfîrşitul veacului — pe G. Ibrăileanu şi pe I. Ionescu-Rion, cu toate vădite lor limite ideologice, au menţinut şi întărit linia teoriei realiste şi tendenţioniste a artei şi literaturii.

După 1900, în ciuda curentelor diversioniste ale timpului, ale esteticii metafizice a lui Mihail Dragomirescu sau a celei dominant impresioniste a lui Eugen Lovinescu, prezenţa unei teorii literare realiste şi militante s-a afirmat la „Viaţa romînească" prin eminenta contribuţie a lui Ibrăileanu şi, mai tîrziu, după primul război mondial, prin cea a lui Mihai Ralea. Teoria specificului naţional, fără înrîuriri rasiste sau şoviniste, tendenţionismul încadrat organic realismului, ideea moralităţii în artă, importanţa acordată considerării dialectice a raportului dintre conţinut şi formă — în cadrul măiestriei artistice — sînt idei pe care „Viaţa romînească" le-a susţinut necurmat şi cu care a intrat definitiv în istoria gîndirii noastre progresiste.

Perioada dintre cele două războaie apoi, în cuprinsul căreia lupta ideilor literare a devenit tot mai aprigă, concomitent cu accentuarea contradicţiilor politice în vremea fascismului, a adus noi contribuţii istoriei teoriei realiste şi democrate a literaturii. Deceniul al IV-lea al veacului nostru, mai cu seamă, prin înrîurirea directă sau indirectă a partidului clasei muncitoare, a afirmat — cu o nouă tărie — tendinţele largi democratice ale literaturii şi a deschis calea spre o creaţie specifică a proletariatului prin numeroase reviste de scurtă durată, dar nu fără prelungi ecouri, ca „Bluze albastre", „Era nouă", „Clopo-

tul", „Reporter" etc. Teoria literară progresistă dintre cele două războaie a luptat împotriva decadentismului, împotriva modernismului și a variatelor lui forme, împotriva misticismului și a autohtonismului naționalist. Se înțelege că o astfel de tradiție teoretică, de mai bine de un veac, a întărit bazele teoriei noastre literare contemporane, așa cum s-a constituit aceasta în cadrul consecvent al învățăturii marxist-leniniste, teorie despre a cărei dezvoltare, în anii puterii populare, urmează să ne ocupăm de-acum mai pe larg.

*

Dezvoltarea teoriei noastre literare s-a produs, și în ultimele două decenii, cum era și firesc, în strînsă legătură cu munca înfăptuită de celelalte două discipline ce compun știința literară: istoria și critica literară. Reprezentanți ai tuturor generațiilor, cercetători cu veche experiență ca academicienii T. Vianu, G. Călinescu sau Perpessicius, alături de alții mai tineri din aceeași perioadă și de cei apăruți în acest domeniu în anii puterii populare — alcătuiesc frontul de luptă actual al criticii și istoriei noastre literare, care a dăruit științei literare o întreagă serie de succese unanim recunoscute și care lămuresc deopotrivă fenomenul literar contemporan ca și istoria lui, văzută în perspectivă marxistă. Toate aceste contribuții presupun, în mod implicit, prezența unor puncte de plecare și ajungere de caracter teoretic, ceea ce înseamnă că dezvoltarea teoriei noastre literare și artistice actuale e legată, organic, și de progresele criticii și istoriei literare contemporane.

Dezvoltarea teoriei literare în anii puterii populare s-a produs, ca de obicei, în două direcții, una îndreptată spre istoria ideilor literare, alta spre cercetarea problemelor actualității. Cercetătorii noștri s-au străduit, pe de o parte, să studieze istoria ideilor literare, iar pe de alta să lămurească aspectele fundamentale ale teoriei literare contemporane. Este de la sine înțeles că aceste două domenii nu se opun, ci se racordează, o dată ce studiul istoriei ideilor aduce cu sine, de fapt, revalorificarea moștenirii teoretice și pentru idealurile prezentului realist-socialist, după cum — așa cum observam și mai sus — evocarea finalităților trecutului e condusă de firul călăuzitor al științei marxiste contemporane.

Referindu-ne, mai întîi, la cercetările de caracter istoric, observăm că tematica lor cuprinde cîteva din cele mai de seamă perioade ale istoriei ideilor noastre literare și anume epoca pașoptistă, „Contemporanul" și școala lui ca și perioada „Vieții romînești", îndeosebi remarcabila operă a criticului G. Ibrăileanu și acum, în urmă, analiza criticii lui T. Maiorescu.

Epoca pașoptistă a fost prezentată mai cu seamă prin cercetările privind preocupările de teorie literară ale lui Alecu Russo *(Preocupări de teorie literară la Alecu Russo*, de Al. Dima, din vol. *Studii de istorie a teoriei literare romînești*, 1962), în care se urmărește realizarea ideilor militante ale scriitorului și înrîuririle lui asupra epocii sale. Ca

o prelungire a pașoptismului, după stingerea revoluției și înaintea junimismului, trebuie socotită și activitatea, în acest domeniu, a lui B. P. Hasdeu, ale cărui idei literare au format de asemenea obiectul unei cercetări speciale (*B. P. Hasdeu, critic și teoretician literar în perioada începuturilor sale*, din vol. mai sus-citat).

Rodnica moștenire a „Contemporanului" a format obiectul mai multor studii adîncite a căror misiune a constat în fixarea adevăratului rol al mișcării legate de această revistă și despre care vechea istorie a ideilor literare abia pomenea. Teoria literară a „Contemporanului" a fost tratată în mai multe studii în cadrul curentului întreg (Savin Bratu și Zoe Dumitrescu, *„Contemporanul" și vremea lui*, 1953, sau în ciclul de cercetări al Filialei Iași a Academiei R.P.R. prin studiul despre *Teoria literară la „Contemporanul"*, din vol. citat mai sus).

Din perioada curentelor de după 1900, cercetarea s-a îndreptat îndeosebi asupra poporanismului și în speță a teoriei literare a lui G. Ibrăileanu, asupra căreia s-au scris temeinice studii de reconsiderare (Al. Dima, *Concepția despre artă și literatură a lui G. Ibrăileanu*, 1955, Savin Bratu, *Moștenirea lui G. Ibrăileanu*, 1955, Al. Piru, *Opera lui Ibrăileanu*, 1959).

Cercetările privind istoria teoriei noastre literare s-au referit în ultimii ani și la studiul unor curente semnificative pentru epoca lor, ca de pildă, junimismul și mai cu seamă activitatea criticului Titu Maiorescu, repus în vie discuție și analizat într-o serie de articole apărute în „Viața romînească" și în „Contemporanul" („Viața romînească", 1963, nr. 1, p. 9 și 12 și „Contemporanul", 1963, nr. 34), după ce întreaga problemă fusese cercetată mai înainte de colectivul de istorie literară al Filialei Iași a Academiei R.P.R.

O altă serie de studii s-a referit apoi la semănătorism, poporanism și simbolism care au început, și ele, a fi discutate în periodice.

În ce privește teoria literară dintre cele două războaie, s-au întreprins studii privind critica curentelor decadente și combaterea lor (N. Tertulian, *Eugen Lovinescu sau contradicțiile estetismului*, 1959; Eugen Simion, *Critica ideologiei și a literaturii trăiriste în presa democratică a vremii*, în „Viața romînească", 1963, nr. 6—7), critica impresionistă a lui Eugen Lovinescu sau, cu prilejul unei antologii literare marxiste a timpului, o cercetare cu privire la tradițiile acesteia (Ileana Vrancea, *Tradiții ale criticii literare marxiste din Romînia, 1930—1940*, 1962).

Ne aflăm, firește, în fața unor remarcabile studii, dar ele nu încheagă decît imaginea parțială a unei istorii a teoriei literare românești, care așteaptă încă să fie realizată printr-o cercetare completă și profundă.

În ce privește, mai departe, *problemele actuale* ale teoriei literare și artistice, cercetarea și adîncirea principiilor ei s-au dezvoltat sub directa îndrumare a partidului prin importantele documente emise cu

prilejul Congresului al II-lea și al III-lea, apoi prin dezbaterile și rezoluțiile primei conferințe pe țară a scriitorilor, din 1949, ale primului congres al Uniunii scriitorilor, din 1956 și prin conferința pe țară a Uniunii din 1962. Presa de partid în frunte cu „Scînteia" și „Lupta de clasă", organe teoretice și politice ale C.C. al P.M.R., urmată de întreaga presă literară a vremii noastre cuprinzînd și revistele în limba maghiară, germană și sîrbă, au militat necontenit pentru lămurirea și difuzarea principalelor idei literare marxist-leniniste. Aceste idei s-au integrat, de fapt, în lupta generală a frontului ideologic al clasei muncitoare pentru triumful ideilor socialiste, în cadrul specific al realismului socialist.

La cel de al III-lea Congres al partidului, raportul C.C. a recomandat cu tărie: „...se va acorda, în toate ramurile științei, *atenția cuvenită cercetărilor cu caracter teoretic*, care lărgesc bazele dezvoltării de perspectivă a muncii științifice", stimulînd astfel și activitatea creatoare în domeniul teoriei literare.

Pornind de la ideea că activitatea ideologică este astăzi terenul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi și nou, mai sus-citatele documente de partid au combătut cu fermitate și susținută intensitate ploconirea față de variatele forme ale ideologiei burgheze, față de naționalism și șovinism, față de obiectivism și subiectivism sau față de liberalism, trăsături fidel reflectate în arta și literatura burgheză și care au lăsat uneori urme și în conștiința unora dintre scriitorii care au purces pe drumul realismului socialist. Îndrumările partidului s-au referit la educarea marxist-leninistă a oamenilor științei și artei, la însușirea metodei realismului socialist cu principiul ei fundamental care e cel al partinității, au recomandat o tematică actuală care să reflecte realitatea în devenire revoluționară, și-au arătat grija pentru un bogat conținut de idei și pentru o înaltă măiestrie ca și, totodată, pentru dezvoltarea liberă a personalității creatoare, declarîndu-se dușmane nivelării și uniformizării stilurilor în cadrul realismului socialist. Presa de partid a susținut, cu toate prilejurile, aceste directive, sprijinite, de asemenea, de activitatea Uniunii scriitorilor din R.P.R., care nu s-au mărginit numai la studierea și difuzarea marilor principii călăuzitoare, ci s-a referit — în munca ei — și la problemele speciale ale diferitelor genuri și specii literare și artistice, dezbătînd de pildă — de mai multe ori — problemele poeziei, prozei, dramaturgiei, traducerilor sau criticii. Primul congres al Uniunii scriitorilor a precizat, prin raportul și concluziile acad. Mihai Beniuc, marile axe ale teoriei marxist-leniniste a literaturii, recomandînd valorificarea critică a moștenirii literare ca și o critică combativă, luptătoare împotriva dogmatismului, a tendințelor apologetice și a tuturor rămășițelor înapoiate din conștiința scriitorilor și artiștilor. S-a cerut, de asemenea, atunci, cultivarea unor stiluri variate în cadrul realismului socialist, cultivarea tezaurului limbii noastre literare ca și valorificarea experienței întregii literaturi mondiale înaintate.

Scanned with OKEN Scanner

Îndrumările partidului și, ca expresie a acestora, cele ale Uniunii scriitorilor din R.P.R., au statornicit, prin urmare, liniile principale ale dezvoltării teoriei noastre literare, stimulînd în mod continuu cercetarea problemelor și temelor ei constitutive. Aceasta s-a îndreptat spre trei direcții principale: cercetarea caracterelor generale ale literaturii, adîncirea structurii operei literare, spre lămurirea evoluției procesului literar, în sfîrșit.

Ne vom referi, în cele ce urmează, la cele mai de seamă contribuții ale teoriei noastre literare din ultimele două decenii.

*

În cadrul cercetării caracterelor generale ale literaturii, una din preocupările cele mai frecvente și mai asidue a insistat — de numeroase ori — asupra principiului partinității și, concomitent, a purtat o luptă necurmată împotriva autonomiei esteticului. Articole, studii, dezbateri din cele mai vii și susținute, de mai multe ori reluate, au alcătuit o întreagă bibliografie din care vom cita cu titlu ilustrativ doar studiile publicate în culegerea de articole despre *realismul socialist*, cu prilejul aniversării a 15 ani de la Eliberare.

În toate aceste cercetări a fost prezentată istoric și sistematic concepția partinității în opoziție cu teza burgheză a autonomiei esteticului. S-a înfățișat evoluția ideii tendențiozității de la Marx și Engels și pînă la Lenin, în noile condiții istorice ale începutului secolului nostru, depășindu-se poziția implicită a lui Engels spre partinitatea comunistă, spre contopirea organică și conștientă a scriitorului și artistului cu concepția despre lume a partidului clasei muncitoare, idee expusă de Lenin în renumitul său articol din 1905, identificîndu-se totodată, în principiul partinității, forma cea mai înaltă a poziției de clasă și a caracterului popular al artei realist-socialiste.

O altă serie de articole și studii s-a îndrumat în direcția criticii lucrărilor mai vechi sau mai recente ale ideologiei burgheze, de la cele ale unui Gaetan Picon, André Malraux sau Michel Dufrenne.

Diferitele funcțiuni generale ale literaturii și artei ca, de pildă, cea instructivă și educativă, au fost de asemenea prezentate în numeroase articole și studii, insistîndu-se îndeosebi asupra scopurilor morale și sociale ale artei realist-socialiste și ale caracterului ei expres, de bun al poporului.

În cadrul acestui grup de cercetări, trebuie amintită studierea funcțiunii cognitive a artei într-o lucrare de sinteză ca cea a lui Marcel Breazu (*Cunoașterea artistică*, 1960) care, de altfel, nu tratează problema în mod izolat, ci o leagă organic de funcțiunile social-educative și estetice ale creației artistice. Autorul analizează, mai întîi, componentele actului cunoașterii artistice pe care-l concepe just ca o sinteză a însușirii realității cu aprecierea acesteia în spirit partinic și cu operația necesară a comunicării, ceea ce conferă artei caracterul ei popular și posibilitatea educării, prin ea, a maselor. Cercetătorul se referă, mai departe, la obiectul cunoașterii artistice, după ce combate argumentat teoriile agnostice ale ideologiei burgheze și conchide

că scopul suprem al artei și literaturii constă în cunoașterea realității, în centrul căreia se află — în mod virtual sau actual — omul ca ființă socială, angrenat în sistemul de relații ce-l înconjoară, omul văzut în tot complexul și ansamblul alcătuirii sale. Autorul lucrării despre care vorbim se ocupă, în sfîrșit, și de căile particulare ale cunoașterii artistice care străbate o treaptă senzorială de caracter individual, apoi se ridică la nivelul generalizării, sintetizînd printr-o imagine tipică în care generalul se exprimă prin particular, elementul esențial al cunoașterii pe care-l valorifică totodată de pe pozițiile clasei sociale respective. Studiul lui Marcel Breazu dezvoltă, în fond, soluția marxistă a problemei cognitive a artei ca reflectare a realității în cadrul căreia se situează omul actual, constructor al comunismului. Anumite aspecte ale problemei se mai cer, desigur, încă adîncite ca, de pildă, analiza tipicului și rolul imaginației creatoare, ca și accentuarea relațiilor dintre diferitele funcțiuni ale artei, dar lucrarea reprezintă — în ansamblul ei — o merituoasă sinteză cu privire la tema tratată.

În cadrul preocupărilor generale ce prezentăm, estetica marxist-leninistă a dat o importanță deosebită vechii probleme a categoriilor estetice, dar mai cu seamă celor legate de practica vieții sociale ca, de pildă, frumosului, tragicului sau comicului, acum în urmă și sublimului. Frumosul, mai cu seamă, a reținut pe cercetători mai îndelung și anume nu numai cel specializat în formele artei și literaturii, ci și cel legat de aspectele naturii și civilizației în cuprinsul căreia trăim, ceea ce se numește tot mai mult astăzi, „frumosul cotidian". O largă discuție s-a dezvoltat în jurul acestei teme și o revistă, cum e „Contemporanul", îi dedică o rubrică permanentă. Într-adevăr, în condițiile actuale ale construcției planificate a socialismului, preocuparea de frumos n-a putut lipsi din cadrul educației generale a maselor. Deși problema nu aparține direct teoriei literare, o considerăm prea importantă, totuși, spre a nu o aminti în legătură cu dezvoltarea actuală a interesului pentru preocuparea estetică.

Institutul de filozofie al Academiei R.P.R. a organizat, în 1962, o consfătuire la care a invitat nu numai pe specialiștii esteticieni, ci și pe constructorii de clădiri, sate și orașe, pe ingineri, arhitecți, decoratori etc. spre a dezbate împreună un plan de lucru care să cuprindă cercetarea aspectului estetic al produselor de consum ca atribut al calității lor, să se preocupe de configurația estetică a locului de muncă (birouri, laboratoare, biblioteci, uzine etc.), de estetica satelor și orașelor ca ansambluri de locuințe, apoi — deopotrivă — de estetica vestimentară și a ținutei sociale a oamenilor muncii, ca și, în sfîrșit, de estetica ceremoniilor, atît de frecvente în viața contemporană. Dezbaterile consfătuirii s-au purtat asupra deosebirilor dintre frumosul întrupat în artă și literatură și cel cotidian al naturii și condițiilor generale de trai, asupra raportului dintre valoarea estetică și utilitate, asupra caracterului estetic al relațiilor dintre oameni în cadrul orînduirii

Scanned with OKEN Scanner

socialiste, în raport cu cele anterioare. Altădată mai ales speculativă și metafizică, estetica a devenit astăzi și practică, fără a-și aliena specificul domeniului ei propriu.

Preocuparea pentru frumosul cotidian e apoi însoțită de un interes crescînd pentru problemele educației estetice a maselor cu ajutorul literaturii și artei. Alcătuind, de fapt, bunuri ale poporului, după cum spunea Lenin, creațiile artei ca instrumente educative au fost tot mai mult discutate în ultima vreme ca, de pildă, în paginile revistei „Cercetări filozofice", insistîndu-se asupra organizațiilor de masă ce promovează ampla mișcare a amatorilor de artă și literatură.

Categoriile estetice ale tragicului și comicului au fost, de asemenea, discutate ca unele care reflectă, mai de aproape, aspecte esențiale ale vieții sociale. Cu puține excepții, cercetările au avut, în genere, în vedere problemele legate de arta dramatică. În domeniul tragicului s-a insistat, mai ales, asupra elementelor lui pozitive, tonice, asupra lunecării spre optimism în sensul perspectivei prin care se aprinde lumina speranței în biruința viitoare a eroului tragic, speranță justificată prin cauza socială dreaptă pentru care luptă eroul.

Comicul a interesat pe cronicarii dramatici și pe criticii literari mai cu seamă prin ascuțișul lui satiric, îndreptat împotriva reprezentanților vechilor orînduiri și a rămășițelor trecutului în conștiința oamenilor de azi.

Printre categoriile estetice reflectate în literatură a reținut recent, după cum observăm, și categoria sublimului, determinată și ea de altfel, de practica socialismului în cadrul căruia faptele eroice individuale și cele ale maselor, făuritoare de istorie, inspiră înaltul sentiment al sublimului. Deși cercetările în această direcție sînt încă la început, un interesant și complex studiu ca cel al lui I. Ianoși (*Romanul monumental și secolul al XX-lea*, 1963) se oprește asupra sublimului într-un capitol introductiv, de caracter teoretic. Se fixează acolo cîteva însușiri dominante ale sublimului ca obiectivitatea, considerarea lui în perspectivă, aplicarea la activitatea istorică a poporului, „principalul izvor și sferă de manifestare a sublimului", spre a se trece apoi, mai pe larg, la încorporarea sublimului în artă și literatură, autorul fiind preocupat numai de una din modalitățile sublimului, de cea pe care o numește „monumentală". Pe aceasta o cercetează el insistînd, cu drept cuvînt, asupra bazei larg democratice a sublimului în cadrul realismului socialist, îndeosebi în domeniul romanului.

Referindu-se, în continuare, la cel de al doilea grup de probleme și anume la cele ridicate de structura operei literare însăși, numeroase articole, studii și discuții au prezentat aspecte ale conținutului și formei, dintre care vom aminti aci doar pe cele care au ieșit în relief în timpul dezbaterilor.

Dintre problemele conținutului, discuții aprinse au fost purtate la congresul și consfătuirea Uniunii scriitorilor sau în presa de partid și cea literară, cu privire la tematică. Nu e necesar să înregistrăm aci

Scanned with OKEN Scanner

decît rezultatele generale ale acestor dezbateri care au arătat, în spiritul esteticii marxist-leniniste, importanța primatului conținutului și a unei tematici actuale, reflectînd realitatea socială în devenire revoluționară, fără ignorarea tematicii trecutului național văzut în lumina concepției materialist-istorice, în așa fel încît literatura să devină într-adevăr factor activ și imediat al progresului social.

Între problemele formei s-au bucurat de o tratare mai susținută cele cu privire la personaje și compoziție. Interesul acordat studierii personajelor a izvorît, îndeosebi, din problemele legate de eroul pozitiv. Umanismul socialist a recomandat într-adevăr un tip de om nou, creat de realitatea pe care literatura o reflectă în mod fidel, luptînd totodată pentru transformarea ei revoluționară. Acest erou a devenit personajul principal al literaturii realist-socialiste, fiind opus personajelor negative, reprezentante ale lumii vechi pe toate planurile. Unele articole și studii s-au referit asupra modalității descrierii personajelor, fiind preocupate, mai cu seamă, de prezentarea lor neveridică, explicabilă printr-o documentare insuficientă și superficială.

O problemă de seamă a acestui domeniu o înfățișează unitatea personajului literar. Vechea tehnică a clasicismului recomanda ca normă unitatea și consecvența personajului, îl descria abstract și fără localizări istorice. Tehnica romantismului începe a disloca apoi această unitate printr-unul din procedeele ei tipice, prin antiteză, dar personajul cîștigă, în acest fel, în veridicitate prin așezare în mediul lui istoric firesc. Realismul critic, la rîndu-i, înmulțind și îngrămădind amănuntele realității sporește capacitatea verosimilului, dar dezvoltă totodată complexitatea personajului sugerînd, într-o măsură, lipsa lui de unitate. Curentele decadente au dus la continua dizolvare a unității și consecvenței personajului, descompunîndu-l, pulverizîndu-l aproape ca, de pildă, în literatura subiectivistă și solipsistă. Schițind aceste priviri istorice, un studiu teoretic ca cel al lui Silvian Iosifescu (*Transformările personajului*, din vol. *În jurul romanului*, 1961), se oprește asupra tehnicii descriptive a personajului în cadrul realismului socialist. Acesta înglobează bunele procedee ale metodelor istorice anterioare, dar le depășește spre o sinteză care se concentrează asupra dialecticii personajului, a dinamicii lui în raport cu realitatea pe care o trăiește și a cărei perspectivă istorică, revoluționară, o cunoaște.

De problema personajului și de cea a subiectului se leagă și cea a compoziției, arhitectonica generală a operei. După cercetările pe care le-a întreprins în această direcție acad. Tudor Vianu ca, de pildă, în studiul despre construcția specifică, pe mai multe planuri, a romanului lui Lev Tolstoi *Ana Karenina* (din vol. *Probleme de stil și artă literară*, 1955), s-a revenit — de mai multe ori — asupra temei, cu referiri multiple asupra artei romanului. Compoziția nu mai este privită în estetica marxist-leninistă ca o operație secundară și adăugită materialului faptic și subiectului, ci ca o organizare stringentă a imaginii artistice, ceea ce presupune o anume concepție despre lume, care se-

Scanned with OKEN Scanner

lectează faptele din cuprinsul operei, accentuînd însemnătatea unora, evitînd sublinierea altora, ierarhizîndu-le — în sfîrșit — conform acestei concepții. Cu astfel de opinii unele articole ca, de pildă, cele ale lui Silvian Iosifescu asupra *Romanului și compoziției* (din vol. citat), descriu diferitele modalități ale compoziției romanului (succesiunea faptelor conform realității, intervertirea temporală, abordarea mai multor planuri deodată etc.), fără a recomanda însă rețete, tehnica variind în funcție de materialul cuprins, de concepția autorului și de obiectivele sale specifice.

Atît problemele personajului cît și cele ale compoziției solicită însă, desigur, tratări mai ample, mai sistematice și cu tendințe de generalizare mai accentuate, cu care cercetările ne-au rămas încă datoare, unele ca cele citate mai sus rămînînd încă tributare procedării eseistice.

Teoria noastră literară a acordat însă o atenție corespunzătoare și susținută mijloacelor expresiei lingvistice, unei fațete a măiestriei artistice prin urmare, despre care s-a vorbit mult în ultimii ani.

Unele reviste ca, de exemplu, „Contemporanul" au provocat și întreținut vii discuții în jurul problemelor limbii operei literare, căreia unii scriitori tineri nu-i acordau însemnătatea cuvenită. Au participat la aceste discuții nu numai oameni de știință ca academicienii Tudor Vianu și Iorgu Iordan, ci și scriitori ca Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Alex. Philippide etc. Concluziile dezbaterilor au fost fructuoase, ele scoțînd în relief legătura nemijlocită dintre limba și gîndirea scriitorului, dintre limbă și conținutul tematico-ideologic al operei, dintre limbă și felul personal de a gîndi al artistului, subliniind, de asemenea, calitățile expresive și cele comunicative ale limbii artistice, pe baza largilor ei fundamente populare.

Între fațetele formei, cercetarea stilului artistic s-a dovedit deosebit de fecundă în ultimii ani. Au apărut numeroase studii și articole cu această temă, dar ceea ce ne va reține pe noi va fi numai întemeierea metodică a cercetării stilistice, ceea ce se datorește contribuției eminente a acad. Tudor Vianu.

În mai multe studii și articole și mai cu seamă în *Cercetarea stilului* (din vol. *Probleme de stil și de artă literară*, 1955), și *Stilistica literară și lingvistică* (din vol. *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, 1957), acad. Tudor Vianu integrează cercetarea stilisticii literare în lingvistică, ceea ce a produs însă obiecții din partea unor filologi de seamă. Pentru Tudor Vianu, cercetarea stilului beletristic constituie una din formele cele mai înalte ale științei lingvistice, și criticilor și istoricilor literari li se prescrie însușirea acestei științe. Sarcina principală a stilisticii literare e, după acad. Tudor Vianu, să descrie modul cum scriitorii folosesc instrumentul obștesc al limbii naționale spre a exprima conținutul operei lor. Faptul lingvistic, observă regretatul nostru cercetător, nu e numai un mijloc de comunicare, ci și unul expresiv cuprinzînd aspecte ale afectivității. Cercetarea sti-

Scanned with OKEN Scanner

lului în cadrul operei literare, ceea ce ne interesează îndeosebi aci, urmează de aproape principalele categorii lingvistice : fonetica, lexicul, morfologia, sintaxa părților de cuvînt, topica, sintaxa frazei, ordinea contextului. Cercetarea stilului operei literare va avea să urmărească deci faptele stilisticii fonetice în măsura expresivității lor, pe cele ale stilisticii lexicului, morfologiei, sintaxei etc. la care se adaugă studiul tropilor sau figurilor de stil, legate de stilistica lexicului sau de cea a substituirii cuvintelor. Misiunea criticului e însă să identifice trăsăturile stilului particular și original al scriitorului, spre a ajunge la caracterizarea lui specifică. De asemenea, se ivește aci necesitatea perspectivei istorice prin încadrarea în timp și spațiu a configurației stilistice a unui scriitor, ceea ce duce la colaborarea firească a stilisticii literare cu istoria și critica literară.

După cum se vede, drumuri noi se deschid cercetării cu adevărat științifice a stilului ca expresie a conținutului său de idei și sentimente, abandonîndu-se vechile căi ale improvizației și impresionismului. Se înțelege că prin cercetarea stilistică pătrundem dincolo de individualitatea scriitorului pînă la condițiile lui sociale și pînă la poporul din care face parte.

Acad. Tudor Vianu nu s-a mărginit numai la fundamentarea metodologică a stilisticii literare și artistice, ci a trecut și la cercetări speciale, ocupîndu-se îndeosebi de *Problemele metaforei* (1957), cărora le-a dedicat un amplu studiu de caracter teoretic, ce trebuie citat — în mod firesc — aci. Cercetătorul se ocupă pe larg în capitolele temeinic informate și profund gîndite, de originile metaforei, de funcțiunile ei cele mai de seamă, insistînd asupra celor estetice și, în sfîrșit, de categoriile formale ale metaforei și de relațiile ei cu ceilalți tropi și anume cu metonimia, comparația, sinecdoca, personificarea, alegoria etc. E o vastă monografie de care cercetătorul nostru literar nu se poate lipsi.

Acad. Tudor Vianu a mai studiat apoi, tot în cadrul stilisticii, valorile estetice ale timpurilor verbale, pe cele ale imperfectului, mai mult ca perfectului, prezentului etern etc. În studiile lui aplicative privind pe scriitorii romîni (N. Bălcescu, Al. Odobescu, Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Geo Bogza) sau străini (Rabelais, Hugo, Tolstoi), s-au adus contribuții nu numai criticii și istoriei literare, ci și teoriei literare și artistice prin lămurirea problemelor generale ale stilului cu ajutorul exemplelor vii.

La studiul diferitelor fețe ale conținutului și formei, teoria noastră literară a adăugat și analize privind raporturile dintre ele. Acesta e, de pildă, obiectivul principal al monografiei sintetice a lui Andrei Băleanu cu privire la *Conținut și formă* (1959), lucrare care atinge însă nu numai tema pe care și-a propus-o, ci și alte motive adiacente, îmbrățișînd un cîmp larg al problematicii estetice. Cercetarea, compusă cu patos combativ îndreptat împotriva teoriilor burgheze despre artă, analizează pe rînd conținutul și forma operei artistice, ca și re-

lațiile dialectice dintre cele două aspecte fundamentale. Definind și el conținutul artei ca reflectare a realității umane, concrete, înrădăcinate social, autorul demonstrează — cu drept cuvînt — că specificul artei constă și în felul particular al conținutului ei, care-l cuprinde pe om cu ansamblul funcțiunilor sale, ceea ce nu alcătuiește obiectul științelor speciale, de pildă. Forma e concepută, apoi, ca structurare și organizare a conținutului, reliefîndu-se și de către autor, caracterul senzorial, concret și individual al acesteia, după care se enumeră procedeele și mijloacele de expresie ale formei. Înfățișînd raporturile dialectice dintre conținut și formă, unitatea lor stringentă, dar și eventualele lor contradicții, A. Băleanu conchide subliniind însemnătatea practică a tezelor marxist-leniniste cu privire la conținut și formă pentru dezvoltarea vie și complexă a realismului socialist. Bogat, variat și sistematic în ansamblul lui, cu o bună orientare marxistă, studiul solicită încă unele completări referitoare la informația istorică, la tratarea problemelor formei și la adîncirea analizei materialului ilustrativ.

În grupul de probleme privind structura operei, integrăm și preocupările teoriei noastre literare contemporane referitoare la genurile și speciile literare.

Estetica literară marxist-leninistă nu împărtășește concepția negării genurilor și speciilor, așa cum o preconizează, de pildă, Benedetto Croce. Ea recunoaște existența relativ specializată a acestora ca niște concepte estetice cu un grad mai mare de generalitate, cuprinzînd fiecare speciile ce reflectă — în mod analog — realitatea umană prin autoexprimare, narațiune sau acțiune reprezentativă. Atît genurile cît și speciile au un caracter istoric, evoluează și se modifică necurmat, se influențează și se contaminează reciproc, dar rămîn distincte în liniile lor dominante. O astfel de vedere e schițată, de pildă, în articolele lui Silvian Iosifescu din volumul citat.

Speciile la care s-a referit de mai multe ori teoria noastră actuală sînt, desigur, cele legate mai strîns de reflectarea imediată a preocupărilor sociale contemporane : satira și comedia, romanul apoi. Cel din urmă, mai cu seamă, atît de cultivat în literatura contemporană, s-a bucurat de o cercetare mai susținută, privind modalitatea lui științifico-fantastică, cea istorică sau cea social-actuală, care s-a dezvoltat mai fecund în cadrul realismului socialist. A interesat, mai întîi, definiția însăși a speciei și după o succintă trecere în revistă a diferitelor ei sensuri ca și a evoluției romanului în literatura mondială însăși, un cercetător ca acel citat mai sus a desprins, pe cale inductivă, cîteva din trăsăturile distinctive ale romanului, fără tendințe exhaustive. Romanul e privit astfel, cu drept cuvînt, ca o specie „proteică", flexibilă, liberă de canoane și posedînd capacitatea cuprinderii largi a realității sociale, potrivit unei concepții de viață legată de optica de clasă, „un document și o tribună" totodată, ceea ce caracterizează, îndeosebi, structura romanului nostru actual. La aceste trăsături care nu sînt,

Scanned with OKEN Scanner

desigur, singurele, autorul adaugă îmbogățirea romanului cu unele procedee ale genului dramatic, ceea ce îi va crește veridicitatea, capacitatea reflectării realiste a lumii.

Printre speciile romanului asupra cărora s-a insistat în ultimii ani, o cercetare minuțioasă s-a referit, așa cum am observat și anterior, la ceea ce a fost numit de autorul studiului în discuție „romanul monumental", formulă utilizată în locul termenilor obișnuiți de roman-ciclu, de roman-cronică, roman-epopee, roman-fluviu, roman-frescă etc., față de care lucrarea despre care vorbim își notează rezervele și își precizează atitudinile. Pentru I. Ianoși, autorul studiului *Romanul monumental și secolul al XX-lea*, cercetare de caracter mai mult istoric și critic, — dar cu firești implicații teoretice, — esența acestei modalități particulare a speciei constă în zugrăvirea devotată a maselor populare. Observînd, cu justețe, că la temelia oricărei generalizări trebuie să se așeze practica artistică, autorul trece de la definiția abstractă a „romanului mondial" la analiza concretă a unor romane reputate aparținînd deopotrivă realismului critic sau celui socialist. Este o cercetare tipologic-istorică, prin care se ilustrează cu exemple concrete trăsăturile dominante ale romanului monumental, înfățișarea dinamică a maselor populare și a istoriei făurită de ele, viziune macrocosmică, sinteză social-istorică a poporului.

Referindu-ne, în sfîrșit, la ultimul grup de probleme ce se organizează în jurul tematicii și evoluției procesului literar și la contribuțiile teoriei noastre literare contemporane în acest domeniu, poposim mai întîi în marginea moștenirii literare. După cum se știe, sub îndemnul partidului, s-a acordat scriitorilor noștri din trecut o atenție și o prețuire care nu poate fi asemănată cu nici una din atitudinile anterioare. Larga editare a clasicilor literaturii universale și a celor mai de seamă scriitori romîni, organizarea cu grijă a comemorării lui Eminescu, Caragiale și aniversărilor lui Sadoveanu, numeroasele prefețe și introduceri care reconsideră opera scriitorilor romîni și străini, monografiile ce li s-au consacrat au dovedit, cu prisosință, marele interes ce s-a arătat literaturii noastre și celei universale din trecut. Ceea ce ne preocupă însă, aci, e numai problema teoretică a moștenirii literare pe care îndrumările partidului, consfătuirile Uniunii scriitorilor ca și presa noastră beletristică și științifică, a ridicat-o de numeroase ori prin articole, studii și dezbateri. Consemnăm doar rezultatele generale ale acestora prin soluțiile la care s-a ajuns și care constau în respingerea preluării în bloc a moștenirii literare și în selectarea ei critică, potrivit concepției leniniste.

O problemă care a preocupat și preocupă, în mod asiduu, pe teoreticienii noștri literari e cea a definirii conceptului de literatură universală. Problema a fost ridicată cu prilejul reformei învățămîntului nostru superior din 1948, cînd s-a introdus pentru prima oară în facultățile de filologie și la institutele de teatru un curs de istorie a literaturii universale. Cel dintîi titular al unui astfel de curs, acad. Tudor

Scanned with OKEN Scanner

Vianu și-a expus concepția, printre altele, și cu prilejul unor comunicări difuzate la congresele internaționale de istorie literară, susținînd — în esență, — că prin literatura universală nu trebuie să se înțeleagă o simplă sumă sau juxtapunere a literaturilor naționale, ci tezaurul acelor opere care, reprezentînd timpul și locul lor de apariție, au izbutit totuși să se impună pînă în zilele noastre. În timp ce studiul literaturii naționale se întreprinde prin secțiuni verticale, în cadrul cronologiei, cel al literaturii universale urmărește, prin secțiuni transversale, aspectele mondiale ale fenomenului literar.

Cu privire la conceptul de literatură universală, revista „Secolul XX" a publicat o serie de articole iscălite de specialiști romîni și străini care au amănunțit problema sau i-au dezvăluit noi laturi. S-a discutat, astfel, în contradictoriu, asupra momentului apariției literaturii universale, asupra întinderii domeniului ei prin depășirea concepției europo-centriste care ignora tendențios contribuțiile din afara continentului nostru, s-a respins diferențierea dintre „națiunile mari" și cele „mici" și s-au precizat caracterele universalității prin notele specificului național, ale valorii ideologice a operelor și a realizării lor artistice, determinîndu-se totodată principalele modalități ale universalității (paralelismul, influența și difuziunea valorilor literare), însemnătatea și raporturile dintre ele (în studiul *Conceptul de literatură universală*, de Al. Dima, rev. cit., 1962, nr. 6).

Studiile de teorie a literaturii universale au accentuat de asemenea înaltul scop educativ al acestei discipline, menite să întărească solidaritatea internațională și să servească — pe cale ideologică — nobilele idealuri ale păcii.

Teoria noastră literară a mai fost preocupată, în ultimii ani, și de problema metodelor și curentelor literare, după unele cercetări istorice privind marile curente ale literaturii mondiale sau pe cele ale literaturii noastre. S-au studiat, cu acest prilej, principiile studiului marxist al curentelor literare și a influenței lor asupra evoluției scriitorilor, prin determinarea curentelor, în ultimă instanță, de către baza economică a societății, luîndu-se însă în considerare și intervenția factorilor care duc la o relativă independență a formelor conștiinței sociale. Articolele care s-au ocupat cu această temă au înfățișat importanța și semnificația ideologică a curentelor literare, complexitatea și contradicțiile lor lăuntrice, raportul scriitorilor cu ele etc.

O problemă specială a fost cea a evocării istorice, în lumina diferitelor curente mondiale, ceea ce a trebuit să implice și priviri teoretice asupra definiției și explicației conceptului de curent literar. O lucrare ca cea a Verei Călin a tratat cu succes această temă, scoțînd în relief esența ideologică a curentului literar ca unul care include o anume poziție față de societatea contemporană lui, dar și față de trecutul istoric (vol. *Curentele literare și evocarea istorică*, 1963).

Între curentele și metodele creației literare și artistice, o importanță deosebită a trebuit să se dea problemelor realismului în genere și celor ale realismului socialist, în special. Între 1956—1957, de altfel,

Scanned with OKEN Scanner

discuțiile despre realism s-au extins pe plan mondial, cuprinzînd deopotrivă lumea socialistă ca și pe cea capitalistă, și au luat aspectul unei adevărate lupte ideologice.

Principalele probleme care au fost ridicate, cu acest prilej, fiind dezbătute parțial și în presă și studiile noastre teoretice, au cuprins, definirea realismului, momentul apariției lui în istoria literaturii mondiale, raportul lui cu celelalte curente etc. În periodicele noastre și în lucrarea specială a lui Mihai Novicov despre *Realism, realism critic, realism socialist* (1961), au fost mai întîi popularizate discuțiile din străinătate cu privire la aceste probleme, insistîndu-se — în ce privește momentul apariției istorice a realismului — asupra soluțiilor propuse (ivirea lui în antichitate, în Renaștere, în perioada iluministă sau abia în secolul al XIX-lea cînd s-a constituit sub forma unui masiv curent literar, cel al realismului critic).

Unii dintre cercetătorii noștri (M. Novicov, de pildă) au înclinat nu spre situarea istorică a începuturilor realismului, ci spre considerarea lui ca o trăsătură specifică a artei, ca o calitate esențială a ei, ceea ce duce — pe plan istoric — la apariția lui, cu structură de curent, doar în momentul cînd s-au ivit condițiile sociale prielnice ale afirmării lui intense. Potrivit acestei concepții, pe care o împărtășim și noi, problema definiției realismului se rezolvă în sensul că el alcătuiește, de fapt, o caracteristică organică a creației artistice prin care realitatea e reflectată sub optica celei mai înaintate ideologii a epocii respective.

Problemele realismului socialist, forma cea mai de seamă a realismului, au fost — se înțelege — dezbătute mai pe larg, atît pe plan mondial, îndeosebi în țările socialiste, cît și la noi. Discuțiile s-au purtat asupra genezei realismului socialist, asupra raportului său cu moștenirea literară și cu celelalte curente ale literaturii contemporane, s-au referit, în sfîrșit, la particularitățile estetice ale realismului socialist. Teoria noastră literară a fost preocupată îndeosebi de caracterizarea ideologică și artistică a curentului, de tematica lui actuală, de principiile lui constitutive, de varietatea stilurilor individuale ce i se integrează și de modalitățile lui artistice. Realismul socialist a fost tratat, așa cum se cuvine, ca expresie artistică a umanismului socialist, ca o metodă și un curent a căror temă fundamentală constă în zugrăvirea estetică a omului creator al unei noi orînduiri, a celei socialiste și comuniste.

Cu prilejul aniversării a 15 ani de la Eliberare, unele din cele mai de seamă laturi ale problematicii realismului socialist au fost tratate în culegerea de studii mai sus amintită, sub titlul *Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste* (1959). Este important de subliniat că în cadrul acelorași probleme, cercetătorii noștri au fost preocupați și de tradițiile proprii ale realismului socialist la noi, care a dezvoltat, în noile condiții ale regimului democrat-popular, un valoros trecut revoluționar precum și unele elemente realiste din perioada dintre cele

Scanned with OKEN Scanner

două războaie ce prelungesc vechi ecouri din epoca pașoptistă și de după aceasta. S-au subliniat, mai cu seamă, acțiunile revistelor înaintate din cel de al IV-lea deceniu al veacului nostru și contribuția activă a unor scriitori ca Al. Sahia, N. D. Cocea, M. Beniuc, Ion Călugăru, Miron Radu Paraschivescu, Geo Bogza, sub influența mișcării muncitorești și a partidului.

Caracterul metafizic și speculativ al vechii estetici și-a părăsit locul lui, cedîndu-l în favoarea unei teorii strîns legate de transformările sociale ale vremii noastre, teorie generată direct de acestea și destinată să le sprijine, ideologic, dezvoltarea. Unele sectoare ale disciplinei ca, de pildă, cel privitor la funcțiunile generale ale literaturii și artei, la structura operei literare și îndeosebi la problemele stilistice ca și la unele aspecte ale procesului literar, ca cele referitoare la realism în genere și la realismul socialist îndeosebi, s-au bucurat de o tratare mai extinsă și mai profundă, în timp ce altele ca, de exemplu, numeroasele probleme ale formei și cele privind curentele literare — solicită încă o atenție încordată și de lungă durată. Se mai impune încă adîncirea cercetării prin extinderea multilaterală a informației și aplicarea nuanțată și suplă a metodelor științifice ca și prin cultivarea și mai stringentă a relațiilor dintre practica și teoria literaturii. E deosebit de important, de asemenea, să se acorde o grijă și mai vie cercetării condițiilor particulare ale dezvoltării literaturii noastre contemporane, o dată cu lărgirea utilizării experienței artistice înaintate din toată lumea.

Sarcinile principale și imediate ale viitorului, față de care Academia R.P.R. are de spus cuvîntul ei hotărîtor, se referă la alcătuirea unei istorii și a unui tratat de teorie literară, care să devină lucrările fundamentale ale acestei discipline. Nu ne îndoim că ele vor fi împlinite prin conlucrarea tuturor forțelor specializate, la înălțimea științei marxist-leniniste.

DIE ENTWICKLUNG DER LITERATURTHEORIE IN DEN JAHREN DER VOLKSMACHT

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegende Studie entwirft ein allgemeines Bild der Entwicklung der rumänischen Literaturheorie in den letzten zwei Jahrzehnten.

Es werden vorerst die nationalen Traditionen der zeitgenössischen Literaturtheorie besprochen, beginnend mit der Epoche der 1848 Revolution bis zum heutigen Tage. Weiterhin zeigt der Verfasser, dass

die Entwicklung unserer Literaturtheorie in zwei Richtungen erfolgte, in einer geschichtlichen, durch Erforschung der fortschrittlichen Vergangenheit, sowie in einer gegenwärtigen, durch das Studium der Prinzipien der marxistisch-leninistischen Ästhetik.

Auf geschichtlichem Gebiet stellt die Studie die Beiträge der Forschung betreffend die 1848-te Epoche, die „Junimea", die Zeitschrift „Contemporanul" sowie einige literarische Strömungen nach 1900 dar.

Was das aktuelle Gebiet anbetrifft, systematisiert der Verfasser die Beiträge der letzten zwei Jahrzehnte in drei Gruppen von Problemen: die allgemeinen Charakteristiken und Funktionen der Literatur, die Struktur des literarischen Werks sowie den literarischen Prozess.

Im Rahmen der Problematik der allgemeinen Charakteristiken wird die Bedeutung der Wegweisung durch die Partei auf dem Gebiete der Literatur dargelegt. Der Verfasser zitiert danach die bedeutendsten dem Prinzip der Parteilichkeit sowohl als auch der Widerlegung der bürgerlichen Ästhetik sowie den kognitiven Funktionen der Kunst und den ästhetischen Kategorien gewidmeten Werke.

Im Rahmen der Problematik der Struktur des Literaturwerks werden die Thematik, die Personen und die Komposition, der sprachliche Ausdruck (die literarische Sprache und die literarische Stilistik), die Beziehungen zwischen Gehalt und Form, die literarischen Gattungen und Genres kritisch besprochen.

Im Rahmen der Problematik des literarischen Prozess bezieht sich, schlieslich, der Verfasser — in kritischer Weise — auf die das literarische Erbe, das Konzept der Weltliteratur sowie die Literaturströmungen, insbesondere den sozialistischen Realismus, betreffenden Beiträge.

Das Bild wird durch eine Darstellung der Aufgaben der rumänischen Literaturtheorie beendet.

Scanned with OKEN Scanner

ORIGINALITATEA ROMANTISMULUI ROMÎNESC[1]

DE

N. I. POPA

În cadrul romantismului european, s-a format în veacul al XIX-lea un romantism romînesc național și original, ca expresie a stărilor sociale și politice particulare din țara noastră și evoluînd o dată cu societatea contemporană. Sîntem astăzi departe de poziția unor comparatiști romîni, care situau curentele noastre literare la remorca curentelor occidentale. Influențele literare sînt desigur fapte istorice incontestabile. Dar ansamblul lor nu poate explica aspectele specifice luate de ideile și de „sufletul romantic" european în creația unui poet de amploare universală ca M. Eminescu. Trebuie să revenim la cuvintele lui C. Dobrogeanu-Gherea care scria, în încheierea articolului său *Ceva despre clasicism și romantism*: „Atît clasicismul cît și romantismul își au obîrșia, își găsesc explicarea în mediul natural, în mediul economico-social al epocilor corespunzătoare". Numărul special, nr. 4—5, 1964 din „Viața romînească" închinat lui Eminescu, poet romantic prin excelență, și cuprinzînd trei articole care urmăresc legăturile lui cu romantismul european, ține seama de acest criteriu științific și urmărește creația originală a „luceafărului poeziei romînești"[2]. Tot așa, numărul special al revistei „Secolul 20" publică studii care valorifică universalitatea poetului nostru[3]. Același punct de vedere stăruie în nu-

---

[1] Comunicare prezentată la al IV-lea Congres al Asociației Internaționale de Literatură comparată, care a avut loc la Fribourg (Elveția), între 31 august și 5 septembrie 1964.

[2] S. Iosifescu, *Eminescu pe fondul literaturii universale*; Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu și romantismul german*; Al. Duțu, *Eminescu și romantismul englez* („Viața romînească", nr. 4—5, 1964). Am scris eu însumi un studiu *Eminescu și romantismul francez*.

[3] „Secolul 20", nr. 6, 1964.

meroasele studii consacrate anul acesta lui Eminescu în „Gazeta literară", „Contemporanul", „Steaua", „Luceafărul", „Tribuna", „Iașul literar".

Problema romantismului romînesc a fost pusă de criticii și istoricii noștri literari, adesea pe poziții greșite, în sensul comparatismului acum depășit[4]. În zilele noastre, ea a beneficiat de dezbaterile largi provocate de pregătirea tratatului de *Istoria literaturii romîne* al Academiei R.P.R., în cinci volume, de sub conducerea acad. G. Călinescu, din care primul a și apărut, de discuțiile de teorie și de istorie literară din revistele noastre și mai ales de studiile din acest an, declarat „anul Eminescu".

Ca metodă de lucru în studiile comparatiste, sîntem de acord să considerăm că, în acest domeniu de fapte istorice pozitive, totuși așa de lunecos, esențialul nu constă în descoperirea de izvoare, analogii, simple coincidențe de texte sau reminiscențe, ci mai ales în interpretarea lor, în funcția lor estetică, în sensul unei asimilări organice și al încorporării lor creatoare în operele literare. Factorul receptor, mediul social și politic, scriitorul cu personalitatea lui, opera însăși, creația originală ca concepție și măestrie literară revin astfel în primul plan al cercetării istorice și critice. Alain Guillermou ne dă un exemplu în acest sens prin teza sa susținută la Sorbona și intitulată *La Genèse intérieure des poésies de Mihai Eminescu*[5].

Privit în linii mari, romantismul romînesc prezintă trei etape semnificative pentru procesul de maturizare socială, politică și literară a poporului romîn, în mersul lui ascendent spre libertate și independență, spre dezvoltarea unei culturi și a unei literaturi naționale și originale.

Pregătirea terenului pentru receptarea romantismului european este asigurat de influența filozofiei franceze luministe din veacul al XVIII-lea, vizibilă mai întîi în Transilvania, unde raționalismul enciclopedist, democratic și științific servea deșteptarea unei conștiințe naționale și sociale, necesară într-o provincie dominată de habsburgi și de o societate feudală abuzivă. D. Popovici a arătat în lucrarea sa erudită, *La littérature roumaine au siècle des lumières*[6], ecourile și influ-

---

[4] Amintesc articolul *Romantismul romînesc* de poetul Ion Pillat, publicat în volumul *Romantismul european* (București, 1932), capitolele *Mesianicii pozitivi* (1840—1848) și *Romanticii macabri și exotici* (1842—1859) din *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent* de G. Călinescu (București, 1941), și două articole din „Contemporanul" de la 2 și 23 iunie 1961, semnate de Zoe Dumitrescu-Bușulenga și D. Păcurariu, care schițează trăsăturile specifice ale romantismului romînesc și încearcă o periodizare a acestui curent literar.

Vezi, de asemenea, pentru cadrul european al problemei, privită sub o optică nouă: Paul Van Tieghem, *Le Romantisme dans la littérature européenne* (Paris, 1948), Albert Béguin, *L'Ame romantique et le rêve*, Paris, 2 vol., 1939 și Gaëtan Picon, *Le romantisme* în *Histoire des littératures*, 2, *Littératures occidentales* (Paris, *Encyclopédie de la Pléiade*, 1958), capitolele *Originalité nationale des romantismes* și *Dialectique du romantisme*.

[5] Paris, Didier, 1963.

[6] Sibiu, 1944.

enţa pozitivă a acestei filozofii progresiste printre scriitorii Şcolii ardelene. Apoi, mişcarea se dezvoltă în Muntenia şi Moldova, prin iniţiativele culturale şi literare ale lui I. Eliade şi Gh. Asachi. Această acţiune de esenţă burgheză tindea să creeze şcoli în limba romînă, opuse învăţămîntului grecesc, limitat la clasa boierească, un teatru romînesc, o literatură naţională, societăţi ştiinţifice şi o presă capabile să „lumineze" masele chemate la „luminile" culturii. I. Budai-Deleanu, umanist şi autor al epopeii eroico-comice *Ţiganiada*, în realitate o satiră ascuţită a societăţii feudale, reprezintă punctul culminant al acestei literaturi.

Influenţa enciclopediştilor francezi se exercită la noi paralel cu acea a preromanticilor Volney, Gessner, Young, J. J. Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre, Chateaubriand şi Jukovski, ale căror teme de meditaţie melancolică, ruinele, natura, mormintele, visarea nocturnă, pasiunile violente şi fatale, constituie pentru scriitorii noştri mai curînd motive de împrumut, reluate pînă spre 1850, ajungînd doar rareori la opere de nivel artistic la poeţii Văcăreşti, la C. Conachi, Gh. Asachi sau C. Negruzzi.

Prima etapă a romantismului romînesc propriu-zis se schiţează la 1829, dată cînd apar la Bucureşti, Iaşi şi apoi la Braşov primele reviste şi şcoli literare, conduse de Eliade, Asachi şi G. Bariţ. Acest romantism de început, elegiac şi depresiv, ia ca model *Les Méditations poétiques* ale lui Lamartine şi byronismul şi se realizează prin versurile lui Eliade, Gr. Alexandrescu, V. Cîrlova, D. Bolintineanu, Bolliac, din epoca debuturilor lor. Un oarecare „rău al veacului", mai curînd literar, rămîne fără rădăcini sociale şi fără ecou. În această perioadă, burghezia romînă în ascensiune nu ajunsese încă la o conştiinţă socială clară, nici la o conştiinţă literară fermă. Scriitorii se mărginesc să traducă, să imite şi să localizeze operele apusene. Iar pătrunderea lor redusă în spiritul public romînesc, fără de care nu se poate vorbi de o influenţă literară efectivă, este îngreuiată de circulaţia anevoioasă a publicaţiilor, accesibile unui mic număr de cititori.

Anul 1840 va însemna o adevărată cotitură în evoluţia romantismului romînesc, ajuns acum în a doua sa etapă, „mesianică" şi „pozitivă". Revistele „Dacia literară" (1840) şi „Propăşirea" (1844), publicate de M. Kogălniceanu la Iaşi, acţiunea revoluţionară condusă de N. Bălcescu la Bucureşti şi activitatea culturală a lui G. Bariţ în Transilvania îndeamnă scriitorii la afirmarea geniului romînesc, orientaţi spre un întreit ţel: liberarea naţională de sub apăsarea otomană, liberarea socială de sub dominaţia feudală a boierilor, afirmarea literaturii ca instrument de cunoaştere, de critică şi construcţie socială, prin colaborarea strînsă între cele trei provincii romîneşti.

„Traducţiile nu fac totuşi o literatură", proclama Kogălniceanu, în *Introducţie* la „Dacia literară" din 1840. Trebuiau realizate acum opere literare originale şi valoroase, inspirate din trecutul istoric naţional, din folclor şi urmărind totodată înfăţişarea critică a societăţii contemporane. Colaboratorii lui vor fi mai ales „bonjuriştii", care făcuseră

studii în Franța democratică din anii 1830—1848, ca V. Alecsandri, Ion Ghica, Al. Russo, D. Bolintineanu, N. Bălcescu, C. Bolliac, sau boiernași cu vederi înaintate, ca C. Negruzzi.

Scriitorii străini traduși sau imitați sînt acum Molière, Voltaire, Alfieri, Victor Hugo sau Lamartine, din faza lor de romantici sociali, Byron răzvrătitul, Schiller și Pușkin, ridicați împotriva unei societăți nedrepte, socialiștii utopici, Saint-Simon, Fourier sau Proudhon, *carbonarii* italieni, cu Manzoni în cap, Petöfi, patriotul revoltat, Adam Mickiewicz, mesianicul social și politic. Operele acestora răspundeau spiritului național activ din noua etapă a romantismului romînesc.

După teoriile literare romantice formulate clar în prefețele acestor traduceri de Eliade și C. Negruzzi sau în volumele originale semnate de Alecsandri, Gr. Alexandrescu, C. Negruzzi, C. Bolliac și N. Bălcescu, scriitorii trebuiau să deștepte sentimentul demnității naționale, spiritul de revoltă și încrederea în viitorul poporului romîn liberat pe plan național și social.

Un prim aspect al romantismului romînesc pozitiv apare în însăși interpretarea nouă dată de poeții noștri unor teme romantice apusene învăluite de meditație elegiacă. Trecutul istoric evocat nu se mai mărginește la evadarea paseistă a lui Chateaubriand sau Al. Dumas. El devine un motiv de exaltare patriotică, vibrantă la Kogălniceanu, Bălcescu, C. Negruzzi sau Bolintineanu. Ruinele romantice ale lui Volney, Chateaubriand și Lamartine capătă, în versurile lui Eliade, Cîrlova și Alexandrescu, sensul activ al unei reînvieri grandioase a eroilor naționali, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul sau Ștefan cel Mare, priviți prin optica poporului. Explicația stă în faptul că romînii, ca și italienii în operele lui Manzoni și Foscolo, ca și ungurii în versurile patriotice ale lui Petöfi, urmăreau să ridice conștiința și mîndria națională cu ajutorul trecutului istoric. Mai mult încă, Bălcescu găsește în cercetarea documentată a stărilor sociale din trecutul romînesc argumente pentru revoluția burghezo-democratică impusă, ca o necesitate obiectivă, de situația țărilor romîne după 1840.

Folclorul romînesc, cules, publicat și studiat pentru prima dată de Anton Pann, G. Bariț, C. Negruzzi, Kogălniceanu, Al. Russo și Alecsandri, lua sensul unei comori naționale, prin care se exprimau sentimentele cele mai adînci ale poporului romîn asuprit: „dureri înăbușite" în fața împilării străine sau boierești, revoltă împotriva tiranilor, speranță într-un viitor mai bun, bucuria de a trăi, viziunea unor domni transfigurați în eroi excepționali și intrați în legendă, înfrățire cu lupta dusă de haiduci alături de popor. *Doina* exprima cu putere aceste stări sufletești complexe încarnate în cuvîntul romînesc *dor*, adevărat laitmotiv al cîntecelor noastre populare. Celebra baladă populară romînească *Miorița*, publicată mai întîi de Alecsandri și răspîndită pe tot cuprinsul țării în numeroase variante, cum ne-o arată o mare lucrare recentă, ilustrează această intensă poezie de nostalgie și de lamentație surdă. Trebuie să mai adaug că în Romînia, ca și în țările din sud-estul european, folclorul reprezintă un izvor de inspirație de pri-

mul ordin pentru poeți, a căror operă nu poate fi înțeleasă și explicată fără această contribuție. Tot creația populară i-a îndrumat spre sincretismul artistic folcloric, care leagă strîns poezia, muzica, dansul și tradițiile etnografice, ajutînd astfel la valorificarea acestei comori naționale prin arta cultă.

Romantismul social și umanitar, dezvoltat la noi după 1840, este un ecou al mișcării pornite în Franța după revoluția de la 1830, dar el își are originea principală în nemulțumirile adînci ale poporului romîn și țintește, ca prim obiectiv, liberarea țăranilor clăcași legați de pămîntul pe care îl muncesc, a țiganilor și suprimarea tuturor formelor de robie. Aceste obiective de luptă dau romantismului romînesc din preajma anului 1848 un ton nou. Nota revoluționară din lucrările sociale și istorice ale lui Bălcescu și îndemnul la răzvrătire din versurile lui Bolliac depășesc mila socială cultivată ca temă literară de romanticii umanitari din apus, pregătind revoluția din 1848, la care scriitorii vor participa activ, suferind și consecințele ei, persecuția politică și exilul. Poemul în proză *Cîntarea Romîniei* (1850), scris mai întîi în limba franceză și atribuit încă lui Al. Russo, deși prin conținutul și expresia lui literară pare a fi datorat mai curînd lui Bălcescu, exaltă frumusețile țării și virtuțile poporului romîn, îi deplînge suferințele și cîntă aspirațiile lui spre libertate. Tonul biblic al acestor versete a fost apropiat de cel al lui Lamennais, autorul mesianic din *Paroles d'un croyant*. Însă atmosfera din poemul romînesc diferă total de acea a scriitorului francez: accentele patetice de revoltă națională și socială, perspectiva înseninată a poporului romîn eliberat de lanțurile robiei îi asigură originalitatea.

Chiar poezia de meditație lirică din această perioadă este pătrunsă de problema imediată, socială și politică, departe de individualismul și subiectivismul romînticilor occidentali, evoluați totuși în parte după 1830 spre o literatură militantă. Cadrele genurilor și ale convențiilor literare romantice persistă, desigur, printre scriitorii noștri. Drama istorică romînească a lui Hasdeu și Alecsandri va fi construită pe tiparele melodramei hugoliene, în care nota socială este înăbușită de lirismul retoric. Dar limba, expresia poetică, chiar versificația unor poeți ca Alecsandri, Bolintineanu și Bolliac, limba unor prozatori ca Negruzzi și aceea din dramele romînești *Răzvan și Vidra* sau *Despot Vodă*, se inspiră din limba populară. În cadrele lirismului și ale dramei romantice, scriitorii noștri valorifică un conținut social-politic de caracter național. Ei ajung să privească problemele cu ochii poporului oprimat și să le exprime în limba lui.

Acest proces de creație a unui romantism romînesc pozitiv și popular nu exclude reminiscențele de romantism minor din versurile unor poeți ca Al. Sihleanu, N. Nicoleanu sau Al. Depărățeanu, încă prizonieri ai modelelor franceze. Dar se constată, pe de altă parte, intervenția treptată a unor elemente de metodă, de observație realistă, urmărind aspecte tipice din viață, după pilda vie dată de V. Hugo, Byron, Schiller. Satirele, scrisorile literare ale lui C. Negruzzi, „fiziolo-

giile" de inspirație balzaciană, nuvela istorică *Alexandru Lăpușneanul*, cu mare putere de pătrundere a proceselor istorico-sociale romînești, însemnările de călătorie ale lui Ion Ghica sau Alecsandri unesc metoda de creație romantică cu acea realistă. Z. Czerny a numit acest aspect literar *Les Composants réalistes du Romantisme français*[7]. Aceeași contopire a celor două metode apare în critica literară din revistele literare dintre 1840—1855 și în pictura patruzecioptistă a lui Th. Rosenthal și Th. Aman.

La Bălcescu, teoretician și organizator lucid al revoluției romîne de la 1848, relevăm chiar unele aspecte de romantism revoluționar, nu pe plan literar, ci istorico-social, dar tipice pentru un scriitor care luptă să transforme omul și să răstoarne ordinea feudală. Se poate afirma că el depășește pe socialiștii utopici francezi, romantismul politic al lui Michelet și Quinet și mesianismul social al lui Mickiewicz. Lucrările de ideologie politică revoluționară publicate de el la Paris atestă un istoric științific și un vizionar, capabil de previziuni geniale.

După înfrîngerea revoluției de la 1848, curentul romantic romînesc, ca și cel european, putea fi considerat încheiat. Noile realități sociale, create de dominația unei burghezii romînești avide de situații, vor fi reflectate prin literatura curentului realist, care se impune de aici înainte în țara noastră. Dar metoda de creație romantică — gustul pentru excepțional, nevoia de evaziuni, apelul la vis și la „viața subterană", ca mijloace de cunoaștere, marile visuri relative la unirea principatelor romîne, la liberarea țăranilor clăcași și la întemeierea unui stat național — continuă în operele lui Bălcescu, Alecsandri, Russo, Bolintineanu, Odobescu și Hasdeu, totodată umaniști și militanți pe pozițiile înaintate de la 1848.

Nu este vorba de un romantism întîrziat, ca cel care va reapărea chiar în Apus îndărătul diferitelor școli literare de aspect decadent, ca simbolismul. Viziunea romantică stăruie la noi, impusă de însuși specificul marilor probleme care se cereau rezolvate și la care numai o literatură militantă putea contribui efectiv. Ea s-a împrospătat desigur cu democratismul apusean, cu ideologia revoluționară italiană și cu teoriile și experiența îndrăzneață a democraților revoluționari ruși, Herzen, Cernîșevski, Dobroliubov, dar integrate într-o creație originală, reflectînd situațiile proprii țării noastre. Vom cita, între altele, dramele romantice ale lui Hasdeu și Alecsandri, însuflețite de eroi populari și de mase, privite ca personaje colective, interesul tot mai viu pentru folclor, cercetat acum cu metode științifice, teatrul satiric al lui Alecsandri, nuvelele romantice ale lui Filimon și campaniile dezlănțuite prin poezia politică pentru eliberarea completă a unei țări noi.

Aceste visuri mărețe se loveau după 1863 de alianța urzită între boierii feudali și burghezia capitalistă, grupați în societatea reacționară „Junimea" din Iași, pentru a frîna mișcarea democratică. Scriitori

[7] *Im Dienste der Sprache, Festschrift für Victor Klemperer*, Halle, 1958.

cu vederi înaintate, deşi de pe poziţii deosebite, ca Hasdeu, Bărnuţiu, Gherea şi marii noştri clasici, Eminescu, Creangă şi Caragiale, se ridică hotărît împotriva ideologiei retrograde a acestui cerc condus de filozoful idealist Titu Maiorescu, teoretician al „artei pentru artă". Faptul este semnificativ pentru regruparea de clase şi categorii sociale, în cadrul luptei dintre „cele două culturi". În lumina ultimelor studii relative la criticul „Junimii", i se recunosc merite evidente în domeniul culturii romînești, pentru acţiunea sa pozitivă dusă prin revista „Convorbiri literare" (1866), în sprijinul unei limbi literare unitare şi al unei literaturi de calitate artistică. În acelaşi timp însă, i se denunţă rolul nefast în orientarea scriitorilor spre o literatură fără conţinut social. Poezia *Epigonii*, publicată de Eminescu în 1870 tot în această revistă, opune cu vigoare pe scriitorii patrioţi şi democraţi de la 1848 noii generaţii literare blazate şi în plină decadenţă. De altfel, societatea „Junimea" a fost ruinată de propriii ei colaboratori, Eminescu, Caragiale, istoricul A. D. Xenopol, filozoful materialist Vasile Conta, ostili criticii dizolvante a lui Titu Maiorescu.

Într-o perioadă cînd romantismul romînesc părea stins definitiv, el va izbucni din nou, în a treia sa fază, prin personalitatea şi opera lui Mihail Eminescu, considerat ca cel mai mare poet naţional romîn, „luceafărul poeziei noastre". Numeroasele studii care i s-au consacrat anul acesta, în particular în numărul 4—5 al revistei „Viaţa romînească", au reuşit să elucideze un număr important de probleme, menite să-i explice ştiinţific opera, recunoscută ca specific naţională şi, prin aceasta chiar, de valoare universală. Teza lui Alain Guillermou, *La Genèse intérieure des poésies de Mihai Eminescu*[8], lucrarea filozofică *Mihai Eminescu o dell'assoluto* de Rosa del Conte[9], volumul Mihai Eminescu, *Poesie d'amore*, culegere tradusă în limba italiană de Mario Ruffini[10], a IV-a ediţie a lucrării capitale a lui G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, în fine mărturiile scriitorilor străini adunate în numărul 6 din 1964 al revistei „Secolul 20" îl fixează pe Eminescu ca poet universal.

Eminescu atinge punctul culminant al romantismului romînesc „maturizat şi explicat istoriceşte", după formula lui S. Iosifescu. Înarmat cu o bogată cultură filozofică şi literară şi după ce a străbătut experienţa marilor scriitori europeni, de la Shakespeare, Hugo, Gautier, Vigny şi Musset, pînă la Hegel, Schopenhauer, Hölderlin şi Novalis, el îşi construieşte romantismul său propriu, fuziune intimă între un spirit filozofic de mare anvergură şi un spirit profund popular, legat prin toate rădăcinile lui de pămîntul romînesc.

Unii comparatişti romîni minuţioşi au descoperit în opera sa reminiscenţe sau citate din poeme străine. Dar acestea nu parvin să-i explice creaţia literară atît de originală. Trebuie să recurgem la „ge-

[8] Paris, Didier, 1963.
[9] Modena, Mucchi, 1962.
[10] Torino, 1964.

neza interioară" a poeziilor lui, după titlul lucrării lui Alain Guillermou. Cum vom înțelege altfel faptul că cel mai important poem filozofic al său, *Luceafărul*, din care s-au păstrat 18 variante în manuscris și unde pune problema fundamentală a geniului neînțeles, este construit pe un basm popular românesc și realizat cu mijloacele expresiei folclorice ?

Poet profund național, iubindu-și pătimaș pământul și poporul, el se dovedește culegător entuziast și atent al folclorului românesc și cunoscător temeinic al tradițiilor și al realităților românești din toate timpurile. Multiplele influențe străine primite s-au grefat pe un temperament puternic de poet romantic, cum se definea singur, victimă a societății burgheze contemporane ostile geniului și incapabilă să-i aprecieze dimensiunile excepționale. Prin natura sa complexă și contradictorie, prin amploarea experienței sale și a aspirațiilor de a înțelege totul și prin înțelesul larg dat poeziei, el imprimă romantismului românesc aspecte complet noi și originale.

Poezia sa erotică se îmbogățește cu cadrul unui „peisaj-stare sufletească" și cu o concepție filozofică a iubirii. Sentimentele sale personale în fața naturii și a religiei, sensul dat vieții și morții, patria și cosmosul, totul se organizează în jurul unui adevărat sistem filozofic, în care dragostea sa de viață este uneori întunecată de o viziune schopenhaueriană. Dar Eminescu nu a fost nici un „poet predestinat", cum o pretindea legenda țesută în jurul romanticilor francezi, victime ale „răului secolului", mai puțin încă un „poet blestemat", ca acei exploratori fervenți ai Necunoscutului, elogiați de Verlaine.

Pe fondul robust al unui poet îndrăgostit de viață, au intervenit decepțiile amare provocate de o societate filistină, dominată de legea junglei. De aici violentele proteste sociale din poemul *Împărat și proletar* și tonul vehement din cele cinci *Scrisori*, totodată antifeudale și antiburgheze. Idealismul metafizic german l-a condus la o concepție sumbră asupra vieții. Dar cunoașterea apropiată a marilor genii, Shakespeare, pe care îl divinizează, Byron, Shelley, Hugo, Hölderlin și Novalis, i-a deschis noile perspective ale funcției visului și fantasticului, ca mijloace de a cunoaște viața subterană. În ciuda acestor sondaje temeinice care îi dezvăluie „pământuri necunoscute", el rămîne un romantic român al iubirii, al tradițiilor naționale, al peisajului și al omului, al nocturnului și al vieții cosmice, în sensul cel mai înalt al cuvîntului.

Originalitatea lui Eminescu constă mai ales în adîncimea tragică a sentimentelor sale și în expresia patetică a marilor teme universale, prezentate cu mijloace specific naționale. Geniul romantic solitar și condamnat la nefericire, deja tratat de Byron, Hugo, Shelley sau Hölderlin, prin eroii lor titanici, este încadrat în acțiunea unui basm popular românesc și va duce la *Luceafărul*, poem pătruns de poezie cosmică. Peisajul național din nuvelele sale romantice ia sensul adînc al vieții biologice. Estetica romantică a amintirii ia aspectul unei evocări

Scanned with OKEN Scanner

a eroilor istoriei naţionale, aşa cum ni-i înfăţişează în *Scrisori*, în romanul postum *Geniu pustiu* şi în nuvela filozofică *Sărmanul Dionis*. Seninătatea sa stoică în faţa morţii se exprimă prin „rugăciunea" dacului ancestral. Problemele puse se referă totdeauna la situaţii istorice concrete din ţara noastră. Cu tot finalul amar, chiar pesimist, al unor poeme, el afirmă stăruitor deplina sa încredere în geniul poporului romîn. Eminescu rămîne un umanist profund şi tragic dublat de un patriot fervent.

Pentru a ilustra profilul original al eroului romantic romîn, în complexitatea sa, vom părăsi aceste formule generale şi vom încerca să urmărim metoda de creaţie a scriitorilor noştri, după cîteva exemple luate din cele trei etape stabilite în romantismul romînesc. Comparaţi cu eroii din romantismul apusean, ei ne vor permite să le subliniem elementele originalităţii.

Pentru prima perioadă, apropierea între eroul liric prezent în poeziile lui V. Cîrlova sau în unele *Meditaţii* ale lui Gr. Alexandrescu, şi tipuri literare ca Werther, René sau poetul din *Méditations poétiques*, relevă la autorii romîni, alături de atitudinea elegiacă, expresia sentimentului patriotic şi nădejdea într-o redresare a situaţiei. Melancolia romantică este atenuată de o notă optimistă.

Contrastul este şi mai subliniat în a doua etapă. Eroul vizionar din *Cîntarea Romîniei*, istoricul revoluţionar din opera lui Bălcescu, eroi ca Răzvan al lui Hasdeu, Despot Vodă al lui Alecsandri sau Vlaicu Vodă al lui Davilla luptă toţi trei pe poziţii naţionale şi populare. Autorii acestor drame părăsesc hotărît modelele melodramatice ale lui Hugo, violenţele teatrale ale personajelor byroniene sau shelleyene. Sînt desigur revoltaţi, mînaţi de ambiţii personale mari, dar în locul eroilor fatali din apus, Hernani sau Ruy Blas, găsim aici figuri populare, oameni proveniţi din mase şi situaţi alături de ele. Convenţiile retoricii romantice sînt acoperite de ecoul surd şi răzbunător al poporului răzvrătit. Într-un cuvînt, caracterul naţional, popular şi militant formează o notă originală dominantă a etapei a doua a romantismului romînesc.

Pentru etapa supremă a romantismului romînesc, vom lua ca exemple nuvela *Sărmanul Dionis* şi *Luceafărul* lui Eminescu, poem care constituie profesiunea sa de credinţă ca poet conştient de geniul său chinuit, tocmai pentru că a năzuit prea sus. Poetul nostru a cunoscut fără îndoiala poemul *Moïse* de Vigny şi versurile lui Byron, Shelley şi Hölderlin însufleţite de eroi titanici, *La Légende des siècles* de Hugo şi *Demonul* lui Lermontov. Eroii săi, torturaţi de visuri metafizice şi sociale, pe alocuri doar simplu umane, îşi mărturisesc în cele din urmă înfrîngerea, dar după o luptă dramatică, atingînd sublimul. Înalta sa filozofie a geniului nu are nimic din grandilocvenţa, nici din ostentaţia marilor sale modele străine. În *Sărmanul Dionis*, Eminescu supriмă timpul şi spaţiul. Nuvela, construită savant pe planuri succesive şi paralele de real, amintiri, vis şi mit, este plină de evocări din istoria naţională, de privelişti romîneşti, de ecouri din lecturile şi experien-

Scanned with OKEN Scanner

țele personale ale poetului. Cît despre *Luceafărul*, Alain Guillermou scrie cu dreptate într-un ziar romînesc: „Este un miracol unic ca o gîndire atît de înaltă să fi putut fi exprimată în stilul *Mioriței*". A încorpora o mare problemă filozofică, cum este antagonismul dintre geniu și restul muritorilor, în mitologia națională și a o trata cu mijloace artistice populare, aparent așa de simple, dar lucrate cu conștiința artistică a unui făurar, iată culmea unei arte originale, unde romantismul răzbate în fiecare strofă: singurătatea austeră a geniului, conștiința tragică a unicității lui, tentația unei iubiri pămîntești și cruda decepție, urmată de proclamarea finală, pe plan simbolic, a rupturii definitive dintre vis și viață.

Pentru a încheia, să observăm procedeele proprii romanticilor romîni. Ei încadrează elementele străine în tradițiile naționale și istorice. Folclorul romînesc le oferă un cadru visat pentru exprimarea imaginilor și simbolurilor artistice. *Monumentalul* folcloric, dimensiunile de legendă și de mit ale eroilor populari amplifică sentimentele și asigură operelor caracterul lor național și popular. Pe de altă parte, limba și stilul despuiat din basmele și baladele noastre folclorice ajută la crearea de imagini artistice, îmbogățite evident de imaginația poetului, preocupat să găsească, după un vers eminescian, „cuvîntul ce exprimă adevărul".

O dată cu Eminescu, curentul romantic se stinge. Marele poet a stors prin opera sa toate izvoarele lirice ale unui suflet romantic și pe acelea ale tradițiilor noastre naționale. Dar atitudinile romantice vor reveni la unii epigoni eminescieni, în climatul decepționist de la sfîrșitul veacului trecut, care reflecta, după Gherea, „anomaliile societății burgheze, starea patologică a civilizației burgheze".

Se mai găsesc elemente romantice în poezia lui Al. Macedonski, poet parnasian și simbolist, de altfel foarte personal, la simboliștii noștri formați la școala simbolismului francez, la scriitorii preocupați să ridice nivelul țărănimii sau să evoce trecutul istoric prin „magia amintirii", dar toate sînt doar forme decadente ale romantismului. Curentul realist își afirmase deja necesitatea istorică și puterea creatoare. Pasajele lirice care persistă chiar în texte realiste, de mare putere epică, așa cum sînt povestirile lui M. Sadoveanu sau Gala Galaction, nu constituie caracterul lor esențial.

În fine, vom ridica o problemă foarte actuală: acea a valorilor universale realizate de scriitorii romantici romîni [11]. În această privință, vom aminti experiența celui de al III-lea Congres al Asociației internaționale de literatură comparată, care a avut loc la Utrecht (Olanda), în 1961. S-a pus atunci problema „literaturilor de limbi cu circulație neuniversală în relațiile lor cu literaturile de limbi cu circulație

[11] Vezi articolele lui S. Iosifescu, *Eminescu pe fondul literaturii universale* („Viața românească", 4—5, 1964), Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Anul Eminescu: Eminescu și romantismul european* („Revista învățămîntului superior", 6, 1964) și numărul *Eminescu*, „Secolul 20", 6, 1964.

universală". Tudor Vianu a arătat cu acel prilej valoarea universală a lirismului lui Tudor Arghezi, recunoscută acum prin volumul de traduceri publicat de Luc-André Marcel, în colecţia *Poètes d'aujourd-hui*, la editura Pierre Seghers. El preciza chiar: cu cît un autor este mai specific naţional, cu atît are mai multe şanse să atingă valori universale.

Mai recent, o dată cu eliberarea atîtor popoare coloniale, s-a ajuns la convingerea că conceptul de universalitate nu se reduce la circulaţia şi accesibilitatea operelor literare, graţie unei limbi universale, traducerilor sau studiilor. Procesul priveşte mai curînd conţinutul lor ideologic ridicat, pătrunderea în adîncime a fenomenelor psihologice şi sociale, importanţa mesajului lor şi nivelul lor artistic. Aici s-a oprit o anchetă internaţională întreprinsă în 1962 de „Secolul 20", la care au colaborat Al. Dima, W. M. Jirmunski, Tudor Vianu, Julius Dolanski, N. I. Popa şi Zoe Dumitrescu-Buşulenga [12]. Cazul lui Eminescu, Creangă, Caragiale, Sadoveanu şi Arghezi, atestaţi acum ca scriitori de valoare universală, confirmă observaţia lui Tudor Vianu.

Fiecare naţie a îmbogăţit romantismul cu trăsături noi. Romantismul romînesc, original prin caracterul său popular, activ şi militant, reflectă realităţile noastre naţionale, în cadrul marilor probleme universale. El a servit cu fidelitate procesul de afirmare a valorilor noastre tradiţionale, deschizîndu-le în acelaşi timp, perspectiva universalităţii.

ORIGINALITÉ DU ROMANTISME ROUMAIN

RÉSUMÉ

Dans le cadre du romantisme européen, il s'est formé, au XIX-e siècle, un romantisme roumain national et original, reflétant les situations sociales et politiques de notre pays, et évoluant en même temps que la société contemporaine. En fait de méthode comparatiste, l'essentiel dans ce genre d'études c'est justement le facteur récepteur, le milieu où agit l'influence, l'écrivain qui assimile, interprète et crée des oeuvres originales.

On distingue trois étapes significatives dans le développement du romantisme roumain. Après une préparation du terrain par l'influence de la philosophie française des lumières, la première étape, située entre 1829—1840, se caractérise par une poésie élégiaque et dépressive, écho encore passif du romantisme occidental et visible chez Eliade, Cîrlova, Alexandrescu. L'année 1840 marque son évolution vers la deu-

[12] „Secolul 20", nr. 6, 7, 8, 9, 10 şi 12 din 1962.

xième étape, de romantisme „messianique" et „positif", illustré par l'activité littéraire créatrice, sur le plan national et social, autour de Kogălniceanu, Bălcescu et Barit. Les traductions des auteurs avancés et les oeuvres réalisées maintenant, sur des thèmes historiques, folkloriques et de critique sociale, par Alecsandri, Bălcescu, Russo, Bolliac et Bolintineanu, développent un romantisme actif et original, par l'interprétation nouvelle donnée aux motifs du romantisme européen. On y distingue également une infiltration de la méthode réaliste et même certains aspects de romantisme révolutionnaire chez Bălcescu.

La troisième étape est représentée par l'apparition d'Eminescu, point culminant du romantisme roumain, „mûri et historiquement expliqué", fusion exceptionnelle d'une culture universelle et d'un esprit profondément populaire. Une analyse de son lyrisme révèle le caractère national conféré par lui aux grands problèmes de la littérature universelle.

Comme illustration du profil original réalisé par les héros des romantiques roumains, on poursuit, sur les textes, la méthode de création de nos écrivains des trois étapes mentionnées et on arrive à des conclusions tendant à relever le caractère en général national, populaire et militant du romantisme roumain, qui reflète des réalités roumaines, avec de moyens littéraires empruntés au folklore, réussissant ainsi à enrichir le romantisme européen avec des traits nouveaux.

Scanned with OKEN Scanner

CREAȚIA LUI EMINESCU PE BAZE FOLCLORICE
(ASPECTE ȘI COMENTARII)

DE

AL. TEODORESCU

Creatorul *Luceafărului* dispunea în cel mai înalt grad de virtuți care, folosite, l-ar fi impus printre marii noștri folcloriști (poate nu de amploarea și avîntul lui B. P. Hașdeu). Principala cauză pentru care Eminescu n-a devenit un Tocilescu sau un G. Dem. Teodorescu este de natură subiectivă și constă în aceea că poetul n-a intenționat niciodată să se dedice disciplinei în exclusivitate, iar bogata culegere nu intră în zestrea scriitorului decît ca material pentru laboratorul său poetic.

În ipostaza de creator pe baze folclorice a fost eclipsat de Alecsandri, datorită tardivității cunoașterii culegerilor și prelucrărilor sale, cu toate că în această direcție, și în ciuda prestigiului culegătorului și șlefuitorului *Mioriței*, își depășește înaintașul pe care-l prețuia, atît în planul orizontal al cunoașterii ample și largi a tuturor manifestărilor folclorice cît și în planul profunzimii și adîncirii fenomenului creației populare. La Eminescu preferința pentru arta creatorilor anonimi nu are nimic idilic, ocazional ori gratuit, ci se încadrează organic în concepția sa despre cultura națională ai cărei piloni de susținere, retrospectiv și în perspectivă, sînt tocmai arta și literatura populară.

Pierderea unui folclorist de seamă este suplinită de poetul a cărui operă își are rădăcinile solid implîntate în mitologia populară românească, de creatorul care a ridicat pe culmi încă neatinse prestigiul basmului și cîntecului liric de pe meleagurile noastre.

Cunoașterea și apropierea de producțiile orale trebuie împinse, în ceea ce-l privește pe Eminescu, pînă spre anii copilăriei petrecute în peisajul codrilor de la Ipotești și vor fi început cu poveștile spuse de Raluca, fiica stolnicului Juraşcu de la Joldești, mama poetului, sau de vreo bătrînă oploșită la curtea căminarului Gheorghe Eminovici. Această preferință este, în același timp, nemijlocit legată de raporturile cu

copiii de țărani din satul natal, prietenii lui de joacă, de fermecătoarele povești pe care însuși le spunea, mai apoi, acelei suave și pururea neuitate „iubite de la Ipotești".

„Părea că te-am uitat,
Că n-oi mai auzi
Că-mi amintește vo zi
Din viața mea de sat!
Mai poți să-ți amintești
Cum noi îmblam disculți
Și tu steteai s-asculți
Duioasele-mi povești?
Spuneam cum au îmblat
Frumos fecior de crai
În lume nouă ai
Iubita de-au aflat!" [1]

Magia amintirii, poveștile din copilărie, primii fiori de iubire juvenilă au constituit din totdeauna subiecte exploatate copios de mai toți poeții și sînt oaze de fericire, cu iz patriarhal, pentru cei mai mulți dintre oameni. La Eminescu însă această inițiere în tainele codrului și cerului, prin intermediul producțiilor spirituale ale poporului, nu va fi anulată, în planul creației, cum îndeobște se întîmplă, de pregătirea sistematică, filozofică și științifică de mai tîrziu, ci o va potența pe aceasta din urmă, îi va adăuga o aureolă. Zborurile cosmice ale *Luceafărului* sînt nemijlocit legate de lumea basmului românesc și tocmai această legătură face din Eminescu poetul cel mai reprezentativ al poporului nostru, creatorul care a ridicat spre aștri și „rîul" și „ramul" poeziei populare.

Acestei preferințe inițiale, sentimentală într-o anumită măsură, i se adaugă activitatea ulterioară de culegător și profund cunoscător de folclor, de cititor pasionat și posesor de manuscrise de literatură populară și îndeosebi marele număr de creații personale inspirate din acest izvor „pururi întineritor". Pe acea primă inițiere se imprimă culegerile făcute cu prilejul peregrinărilor prin mai toată țara, apartenența la societatea „Orientul", studiile la Viena și Berlin, unde va întîlni o atmosferă de interes pentru psihologia și arta populară, prețuirea superlativă a lui Alecsandri și cunoașterea lui Creangă, etape prin care se întregește portretul folcloristului și poetului popular Eminescu.

O cercetare a operei originale a poetului în raport cu rădăcinile ei folclorice nu înseamnă numai a căuta analogii (mai apropiate sau doar sugerate) între cele două planuri ale producției spirituale ale unui popor, ci trebuie să fie o încercare de a se explica un fenomen mult mai complex, cum este acel al desăvîrșirii artistice, al durabilității și universalității creației eminesciene, tocmai prin această sudură între talentul individual și opera anonimă. Eminescu nu este doar influențat de producția spirituală și de viața materială a poporului său, ci trăiește, își însușește întregul ansamblu al culturii și mentalității folclorice, de la basmul, balada și doina păstorului, pînă la felul frugal și modest al traiului de toate zilele al țăranului. Contaminarea a fost așa de puternică încît chiar în unele din articolele politice nu face altceva decît să transpună subiectul și înțelesul alegoric al unui basm. Poate nu-i hazardat să presupunem că activitatea de gazetar la o oficină conservatoare (și care l-a obligat la un duel continuu cu vîrfurile liberale), printr-un explicabil

[1] M. Eminescu, *Poezii*, ediție îngrijită de Perpessicius, ESPLA, 1958, p. 415.

ricoșeu, determinat și de cunoașterea apropiată a moravurilor politicianismului, îi întărește convingerea, teoretizată anterior, că singura clasă pozitivă și unica păstrătoare a specificului național în artă și obiceiuri este clasa care muncește și produce.

Încă o dată, o asemenea cercetare poate să demonstreze că elementul național de esență populară este implicit, dacă nu indispensabil unei creații de valoare universală. Eminescu nu numai că și-a asimilat manifestările artistice populare ci retrăind întreaga spiritualitate și mentalitate folclorică a ajuns în situația de a putea fi confundat cu un autentic bard popular, evident cu o comportare mai liberă, mai lipsită de veneratie față de tradiție. „Este dar în poezia lui Eminescu — scrie G. Călinescu — o complexă îmbinare de mitologie populară și filosofie a nimicului, într-o formă care pare lineară, dar care totuși e de o savantă împletitură. Nu mai întîlnim nici un stil, nici o retorică, nici măcar metafore, fiindcă imaginile sînt ideile însișî ale poemului, nici măcar „farmecul" eminescian, uneori așa de supărător prin exces. Poezia a devenit anonimă, s-a coborît deci la modul folcloric. Cea mai mare însușire a lui Eminescu este de a face poezii populare, fără să imite și cu idei culte, de a se coborî la acel sublim impersonalism poporan"[2]. Ilustrativ este citată poezia *Codrule, Măria Ta:*

„Codrule, Măria Ta
Lasă-mă sub poala ta,
Că nimica n-oi strica
Fără num-o rămurea
Să-mi atîrn armele-n ea
Să le-atîrn la capul meu,
Unde mi-oi așterne eu
Sub cel tei, bătut de vînt
Cu floare pîn-la pămînt,
Să mă culc cu fața-n sus
Și să dorm, dormire-aș dus;"

pe care, scrie același exeget, „...un țăran care ar auzi-o ar spune-o mai departe"[3]. În sprijinul aceleiași afirmații poate fi invocat, cu mai multă iluzie de autenticitate, un fragment din *Miron și frumoasa fără corp:*

„— Măi ciobane ortomane
Unde mergi așa pe frig
— Da la rîșniță la Dane
Și la borș la Pipirig.
Ce era să spun? Iac-asta
Mi-a făcut băiat nevasta
Nu vă fie cu bănat
Să-mi veniți și Dumneavoastră
Că, ș-așa-mi sînteți din sat".

Capacitatea deosebită a poetului de a crea pe canavaua folclorică se manifestă cu precădere în *Ursitoarele*, unde accentul cade pe descriptiv, cu insistență asupra unor elemente (cum este prezentarea frumuseții robuste a mamei în dorința ei nelimitată la bunuri posibile în tradiție, ci vizînd absolutul, imposibilul, unicul) pe care, de obicei, poetul popular le neglijează. Rezultatul obținut, prin particularitățile lexicale și prozodice, prin umorul și optimismul degajat, prin întreaga atmosferă este de o mare autenticitate. „În locul ideilor de speță, Eminescu folosește de astă dată descripția, ceea ce nu-i în tradiția poeziei populare, dar

[2] G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, V. Buc., 1936, p. 205—206.
[3] G. Călinescu, *op. cit.*, vol. V, p. 206.

face acest lucru cu un vocabular atît de neaoș, fără culori prea vii, și într-un spirit de țărănie atît de autentic încît balada e posibilă ca producție de folclor" [4].

Exemplele citate anterior nu trădează pe un virtuos, ci atestă prezența unui poet de o puternică originalitate, pentru care producțiile folclorice nu sînt numai material al laboratorului poetic ci „... element fundamental în formarea și definirea personalității, legătura cu tradiția cea mai puternică și cea mai veche a literaturii romînești" [5].

Menționam la început că aria speciilor folclorice care l-au interesat, pe care le-a cunoscut și folosit poetul este foarte largă. Așa, de pildă, întîlnim în culegerile sale balade și basme în proză, doine și irmoase (culese direct sau copiate din marele infoliu al vornicului Iordache Golescu) bocete și blesteme, strigături și jocuri de copii, colinde, plugușoare și orații de nuntă, proverbe și cîntece de lume. Prezența hulitelor cîntece de lume în manuscrisele sale a trezit rezerva cercetătorilor, și pe nedrept, pentru că pe paleta unui mare creator trebuie să existe toată gama de culori, întrucît realitatea pe care o zugrăvește (fie materială, fie spirituală) are și lumini dar și umbre. De altfel, și nu e aici locul pentru o discuție pe marginea valorii sau non valorii lor artistice și morale, ele au reprezentat totuși un mod de viață și în pofida lipsei de discreție și a „naivității de expresie" n-au reușit „...să anuleze nici adîncimea, nici varietatea sentimentelor reale" [6]. Cunoașterea acestei literaturi pendulînd între folclor și creația cultă, în parte anonime, în parte provenită de la poeți cunoscuți ca Văcărești, C. Conachi, A. Pann, constituie în același timp o punte de legătură cu tradiția literară anterioară.

Amploarea viziunii eminesciene în raport cu producțiile orale și aderența la întreaga mentalitate populară reiese din încercarea sa de a reface ori de a recrea o mitologie romînească, cu *Dochia și Traian*, *Ursitoarele*, *Mușatin și codrul*, *Basmul lui Arghir*, fragmente despre *Dragoș* și despre *Ștefan*.

Evident, că un studiu monografic exhaustiv, complet și sistematic asupra raporturilor multiple dintre „model și creație" (după formula încetățenită de D. Murarașu, unul dintre cercetătorii cei mai valoroși în această direcție) trebuie să țină seamă, în primă instanță, de calitatea de culegător propriu-zis, de faptul că basme ca *Frumoasa lumii* (fragmente), *Călin-Nebunul*, multe din poeziile lirice ori balade sînt valoroase nu numai sub aspectul conținutului, ca piese, ci sînt înregistrate după toate criteriile științifice, încît un cunoscut specialist contemporan a putut să afirme: „M. Eminescu ne-a oferit, cu opt decenii înainte de înregistrările sonore, culegeri cu a căror exactitate ar putea să se mîndrească orice folclorist de astăzi, culegeri ce sub acest aspect, nu au fost atinse

---

[4] G. Călinescu, *op. cit.*, vol. V, p. 214—215.
[5] M. Pop, *Eminescu și literatura populară*, „Gazeta literară", nr. 25 din 18 iunie.
[6] Perpessicius, *Jurnal de lector copletat cu eminesciana*, Casa Școalelor, s.a. p. 275.

Scanned with OKEN Scanner

decît de transcrierile migăloase obținute astăzi cu banda de magnetofon"[7]. A îmbrățișa acest subiect înseamnă în fapt a avea în vedere cea mai mare parte din opera eminesciană, pentru că acolo unde este greu de stabilit o înrîurire directă a spiritului folcloric, sub raportul conținutului de idei și fapte, el se face simțit prin suflul lui optimist, prin vigoare, prin umor, prin forme poetice și prozodice, prin simpatia pentru cadrul natural și de viață al poporului, care respiră din întreaga-i operă.

Consecințele acestei aderențe au făcut obiectul exegezei eminesciene. Așa de pildă, pentru Tudor Vianu „... însemnătatea lui Eminescu pentru romîni este faptul de a fi întrunit, în opera lui, direcția națională și populară cu perspectivele cele mai întinse ale cugetării filosofice"[8]. „Secretul artei lui Eminescu stă — scrie acad. Al. Rosetti — în însușirea desăvîrșită a materialului folcloric și a stilului poeziei populare, în izgonirea convenționalismului și a artificialității din expresia poetică, în îmbogățirea limbii cu expresii și cuvinte din textele vechi și din limba vorbită, lărgind astfel posibilitățile de expresie ale limbii"[9].

Cum cercetarea de față nu-și poate îngădui proporțiile pe care le-ar reclama tratarea amănunțită a problemei, ne vom limita, în speranța că putem sugera prin cîteva exemple caracteristice perspectiva întregului ansamblu, la etapele succesive în elaborarea poemelor *Călin*, *Luceafărul*, a basmului *Făt-Frumos din lacrimă* și a *Scrisorii a III-a*.

Pasiunea pentru lumea basmelor și a celorlalte specii ale folclorului este prezentă în opera poetului sub forma comentariului liric. Postuma *Cînd crivățul cu iarna* oglindește o frecventare permanentă a întregului ansamblu al culturii și literaturii orale:

Cînd crivățul cu iarna din nord vine în spate
. . . . . .
Îmi place-atuncea-n scaun să stau în drept de vatră
S-aud cîinii sub garduri că scheaună și latră
Jăraticul să-l potol, să-l sfarm cu lunge clești
Să cuget basme mîndre, poetice povești.

*

Pe jos să șadă fete pe țolul așternut
Să scarmene cu mîna lîna, cu gura glume
Iar eu s-ascult pe gînduri și să mă uit de lume
Cu mintea s-umblu drumul poveștilor ce-aud.
Dar toate-acele basme în somnu-mi mă urmează,
Se-mbină, se-nfășoară. se luptă, se desfac,
Copilele din basmu, cu ochii cu dulci raze,
Cu părul negru coade, cu chipul dulce drag,
Și feți-frumoși cu plete în haine luminoase,
Cu ochi căprii, nalți, mîndri ca arborii de fag
În visele din somnu-mi s-adun să se îmbine
Fac nunți de patru zile și de patru nopți pline.

*

Îmi pare-atunci că mîndră Ileană Cosînzeană,
Cu ochi albastre stele, blondă, un spic de grîu.

---

[7] M. Pop, *articolul citat*, „Gazeta literară", nr. 25/18 iunie, 1964.
[8] Comentarii despre Eminescu în „Luceafărul", nr. 12/6 iunie 1964.
[9] *Ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

În mine se-ndrăgește și-ușoară-aeriană
S-așază pe genunchi-mi, cunjură gîtul meu" [10].

(1872)

Anul redactării postumei se încadrează celei mai fructuoase perioade în care poetul utilizează basmul și poezia populară ca sursă de inspirație. Cu doi ani înainte apăruse în „Convorbiri literare" *Făt-Frumos din lacrimă*, prima manifestare a lui Eminescu în direcția aceasta. Se presupunea, cu cele mai sigure șanse de a fi confirmată, existența unui basm autentic popular în spatele acestei opere de puternică amprentă personală. Confirmarea n-a venit decît după aproape un secol, mai precis cu cîțiva ani în urmă. S-a mai pus în circulație și ideea că basmul i-ar aparține lui Slavici, iar Eminescu n-ar fi făcut decît să corecteze proza autorului *Marei* (înainte ca acesta să fi învățat bine romînește). Particularitățile de limbă, patosul romantic, cunoscuta probitate a poetului și în ultimă analiză faptul că meritul nu aparține informatorului popular, în cazul unei creații de natura acesteia, decît sub raportul relatării desfășurării epice, fac neavenită această suspiciune provenind de la A. de Herz [11].

O paralelă între originalul popular, cules de curînd și basmul apărut în revista ieșeană ni se pare revelatoare și pentru diferența dintre cele două planuri și, în general, pentru întregul proces de creație eminesciană.

„Sfăt frumos crescut din lacrimă

A fost on împărat și el n-o avut prunci pa nimi. Ș-atunce altu-împarat o avut trii feciori și ceala n-o avut nici unu și el tăt o trimis cărți la ceala ce n-o avut nici unu să meargă la bătaie și împarateasa o ramas și tăt o plîns căt-o icoană. Icoana o fos maica sfîntă și pă maica sfîntă o scapat o lacrimă și împarateasa o-nghițit-o, o baut-o ș-atunce o-ndalit groasă ș-o facut on prunc" [12].

Basmul eminescian:

„În vremea veche, pe cînd oamenii, cum sînt ei azi, nu erau de cît în germenii viitorului, pe cînd Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pămîntului, — în vremea veche trăia un împărat întunecat și gînditor ca miază-noaptea și avea o împărătească tînără și zîmbitoare ca miezul luminos al zilei.

Cinci zeci de ani de cînd împăratul purta război c-un vecin al lui. Murise vecinul și lăsase de moștenire fiilor și nepoților ura și vrajba de sînge. Cinzeci de ani și numai împăratul trăia singur, ca un leu îmblînzit, slăbit de lupte și suferințe, — împărat ce-n viața lui nu rîsese niciodată, care nu zîmbea nici la cîntecul nevinovat al copilului, nici la surîsul plin de amor al soției lui tinere, nici la poveștile bătrîne și glumețe a ostașilor înălbiți în bătălie și nevoi. Se simțea slab, se simțea murind și n-avea cui să lase moștenirea urei lui..." [13].

---

[10] Mihai Eminescu, *Poezii*, ed. Perpessicius, ESPLA, 1958, p. 243 și 244.

[11] Vezi răspunsul dat acestuia în „Viața romînească", nr. 1/ian. 1926, p. 126.

[12] Teofil Teaha, *Glaiul din Valea Crișului Negru*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1961, p. 187. Menționăm că n-am respectat transcrierea cu semne diacritice, ci am încercat o transpunere obișnuită, în vederea cunoașterii faptelor.

[13] Mihai Eminescu, *Opere, VI, Literatura populară*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1963, p. 317.

Scanned with OKEN Scanner

În lipsa unei alte înregistrări, pentru că apropierea ar putea trezi obiecții prin faptul că originalul popular a fost cules ulterior, dintr-o altă regiune (deși atît Slavici cît și Miron Pompiliu, care publicau basme în „Convorbiri literare" în aceeași perioadă, sînt din preajma regiunii Crișului Negru) și evident de la un alt informator, ne limităm la singura existentă. Juxtapunerea celor două episoade inițiale este concludentă pentru felul cum înțelegea Eminescu să transfigureze o producție care prezintă interes doar sub raport etnografic, într-o operă cu totul personală, de circulație în medii variate. Turnura frazei, unele formulări, atmosfera, antiteza romantică prezentă din primele fraze sînt produse de atelier artistic, rod al meditației și lecturilor, subtilități cu totul străine povestitorului anonim, receptiv doar la succesiunea faptelor.

Concluziile cele mai probante sînt cele desprinse din urmărirea procesului de elaborare și transformări succesive pe care le suferă basmul *Călin-Nebunul*, devenit poemul independent *Călin (File din poveste)*. Între data primei mențiuni asupra acestui subiect, sub forma unui scurt rezumat pe puncte, și fastuosul tablou din poemul apărut în revista „Convorbiri literare" de la 1 noiembrie 1876, au trecut mai bine de cinci ani. În acest interval este cules basmul, cu particularitățile topice, lexicale și fonetice populare, are loc versificarea, fidelă sub multe aspecte modelului, ia naștere *File din poveste*. O paralelă între basmul în proză și cel în versuri se impune :

„Era odat-un împărat ș-avea trei fete și erau așa de frumoase, de la soare te puteai uita, da la dînsele ba. Acum cele două era cum era, dar cea mijlocie nici se mai povestește frumusețea ei. Acu cîți feciori de-mpărați și de ginărari a cerut-o, împăratul n-a vrut să li-o deie. Acu-ntr-o seară a venit trei tineri și le-o cerut, dar el n-o vrut să le dea. Acu ei o ieșit afară și unul dintr-înșii a prins a fluiera cît s-o făcut un nor mare și nu s-o mai văzut nici ei, nici fetele. Le-a răpit" [14].

Înregistrarea directă după un povestitor moldovean, mai receptiv la frumosul natural și artistic decît informatorul din Valea Crișului Negru, nu poate fi pusă la îndoială. Prezența obositoare a adverbului *acu* prin care se încep patru din cele cinci fraze ale primului *episod*, particularitate frecventă în povestirea populară, pledează pentru autenticitatea textului. Existența unor sintagme ale limbii vorbite în varianta versificată nu poate face pe cititorul avizat să se îndoiască de faptul că este produsă în laboratorul eminescian :

„Fost-a împărat odată și trei fete el avea
Cît puteai privi la soare, da la ele ca mai ba.
Una decît alta este mai frumoasă de poveste
Dar din ele — acuma două mai era cum mai era,
Nu că doar ai puté spune cum c-a fost așa ș-așa,
Nici o vorbă de poveste, cer cu stele presărat
Nu ajung la frumusețea ăstor fete de-mpărat.
Dar deși nu-ți poți da vorba despre ele cu cuvîntul,
Mintea tot le-atinge umbra, ochii lor i-ajunge gîndul
Dar de cea mai mijlocie nici un gînd să n-o măsoare,
E o floarea de pe mare, cine-i cată-n față moare" [15].

[14] M. Eminescu, *Opere*, VI, ediția citată, p. 239.
[15] M. Eminescu, *op. cit.*, p. 23.

Scanned with OKEN Scanner

Eminescu era capabil în același grad să respecte aidoma forma și succesiunea faptelor, cum era în măsură să zugrăvească o amplă compoziție pe baza unei simple mențiuni. Ilustrativă pentru prima aserțiune este virtuozitatea manifestată în versificarea finalului din basmul în proză.

„Și el o făcut o nuntă strașnică... Da el nu era așa tare la inimă ca să ție pe acelea de rău, ca aceia pe asta a lui, el tot ținea ca la cumnatele lui. Ș-o făcut un bal strașnic și eram și eu acolo. . și ei o făcut o ulcicuță de papară și m-o dat pe uș-afară. Da mie mi-o fost ciudă și m-am dus în grajd și mi-am ales un cal cu șeaua de aur, cu trupu de criță, cu picioarele de ceară, cu coada de fuior, cu capul de curechi, cu ochii de neghină, ș-am pornit pe-un deal de cremene: picioarele se topeau, coada-i pîrîia, ochii pocnea. Ș-am încălicat pe-a prăjină și ți-am spus o minciună, ș-am încălicat pe-o poartă și ți-am spus-o toată" [16].

„Și Călin rămîne singur, rău îi pare ca la nime,
Dară nici c-avu ce face. Împăcat de-astă dreptate,
Lasă-n pace să trăiască tinerele lui cumnate
Și făcu o nuntă mare dup-opt ai de-nstrăinare.
Multă lume se dusese ca să vad-așa serbare.
Fui și eu... Dar cum făcură o ulcică cu papară,
Mi-au bătut căciula-n creștet și m-a dat pe uș-afară.
Mă-nciudai urît. În grajduri pusei mîna pe-un cal graur,
Cu picioarele de ceară și cu șeaua numai aur,
De fuior îi era coada, capul lui era curechi.
Avea ochii de neghină și gîndaci avea-n urechi,
Ș-am pornit pe-un deal de cremeni .. picioarele se topeau,
Coada pîrîie-ndărătu-i, ochii-n capul lui pocneau.
Cum văzui că nu-i de bine încălecai pe-o prăjină
Și mergînd pe ea de-a hale v-am spus și eu o minciună.
Și încălecînd pe-o șea, v-am spus-o toată așa" [17].

Pentru trecerea spre *Călin (File din poveste)* în basmul în proză nu există nici un pasaj asemănător. În transpunerea versificată apare un fragment descriptiv, înainte ca zmeii conduși de Călin să ajungă la castelul Împăratului Roș:

„Luna ese dintre codri, noaptea toată stă s-o vadă
Zugrăvește umbre negre peste giulgiuri de zăpadă" [18].

și care ar putea constitui punctul de plecare pentru poem.

O amplă și documentată analiză a procesului de creație, de la basm la poemă, a fost întreprinsă de D. Murărașu într-un studiu publicat independent [19] și în prefața la ediția *Literatura populară* publicată în urmă cu aproape treizeci de ani. S-au relevat atît fidelitatea față de model cît și modificările, minime de altfel, din cursul versificării. În exegeza eminesciană anterioară a fost scoasă în evidență îmbinarea dintre elementele pur fantastice și desfășurarea lor într-un decor natural rural și într-o ambianță socială stratificată. „Cu un umor rar, descripția toată e pusă

[16] *Ibidem*, p. 337.
[17] *Ibidem*, p. 46
[18] *Ibidem*, p. 28.
[19] M. Eminescu, *Călin Nebunul*, Buc., 1934.

Scanned with OKEN Scanner

la modul țărănesc. Împăratul șade în „sat", boierii sînt „fruntași", oamenii de treabă sînt „birnici", în vreme ce Călin care e un visător și un erou îi „cam prost", „șui" [20].

Este de necontestat utilitatea studierii operei originale a lui Eminescu în funcție de modelul existent în folclorul romînesc în general ori cel prezent în culegerea poetului și care prin transfigurarea artistică este greu de recunoscut, dar în intenția de a da prioritate lucrărilor antume, nu trebuie subapreciate cele publicate după moartea poetului. *Călin-Nebunul*, *Miron și frumoasa fără corp*, *Fata în grădina de aur* și atîtea altele în care întîlnim elemente ce se vor transfera parțial în *Călin* sau în *Luceafărul* nu pot fi considerate doar etape, fragmente și izvoare cu valoarea documentară, utile doar ca material pentru studiu. Și *Călin-Nebunul* și *Fata în grădina de aur* au individualitate, valoare proprie și independență față de stadiile ulterioare și, evident, superioare. „Deși scoasă la iveală de peste trizeci de ani, povestea *Călin-Nebunul* n-a părut nimănui vrednică de luare aminte, atît de tare este încă respectul pentru lucrul publicat de Maiorescu, în cazul de față „filele de poveste" *Călin*. Și totuși, *Călin-Nebunul* este o capodoperă de epopee fabuloasă în stil țărănesc, superioară prin invenție verbală și imaginație poetică variantei culte. Nu-i vorbă, Eminescu însuși a renunțat la forma veche, avînd acum idei mai artistice, tendința aceea de a lustrui pînza zugrăvită, de a vărsa peste tot lumină de lună și „farmec", dar *Călin-Nebunul* a fost scris dintr-o aruncătură, după o însemnare în proză a unei povești auzite. Sînt aici miresme de vorbire incomunicabile, chicote de humor folcloric, dar și idei poetice ce pot fi înțelese și de străini prin analogie...

În realitate, *Călin-Nebunul* este și el desăvîrșit în felul lui. Deși dulcegăria retorică, descripția microscopică a feței, senzualitatea, decorația prea teatrală și mai ales lustrul de care am vorbit produc un soi de saturație, nu se poate tăgădui frumusețea variantei scurte. Dar fragmentul corespunzător din *Călin-Nebunul* are meritele lui și în marginile întregii povestiri e mai potrivit. E mai țărănos, mai bărbătesc, dînd, cum se cade la un viteaz grăbit, mai puțină atenție romanticăriei lascive, stilul e mai sec și mai lemnos, în sfîrșit limba e mai metaforică [21].

Ceea ce caracterizează întregul proces al creației eminesciene pe motive folclorice este diminuarea iar alteori pierderea structurii epice și accentuarea caracterului descriptiv, liric, psihologic. Așa, de pildă, scena de duioasă regăsire a iubitei și copilului, descrierea plină de umor cald a bordeiului în care fuseseră exilați, nu-și au corespondent în basmul în proză, dar cunosc o dezvoltare amplă în varianta versificată și mai cu seamă în poem.

Pe măsură ce ne îndepărtăm de original se accentuează elementele specifice unei creații culte cum ar fi insistența ori preponderența portretului fizic și moral al eroilor, fastuoase tablouri ale naturii, se manifestă

---

[20] G. Călinescu, *Opera lui M. Eminescu*, V, Buc., 1936, p. 227.
[21] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 225—226 și 229—230.

Scanned with OKEN Scanner

adeziunea față de viața patriarhală, particularități care în producțiile autentic populare fie că lipsesc cu desăvîrșire, fie că sînt expediate prin formule fixe consacrate în tradiția poetică. În fragmentele, transcrise după auz, din basmul *Frumoasa lumii*, episodul pătrunderii copilului în grădina subterană este prezentat într-o frază : „Da, acolo așa era o mîndreață, grădină cu pomi, cu poame de aur... încît băietul s-o mirat cînd a intrat acolo, și știi, ca copilul, mai degrabă a alergat la pere și la mere decît la cheia moșneagului" [22].

Eminescu a versificat acest episod al expediției subpămîntene a copilului în căutarea cheii vrăjite, dezvoltînd tocmai cadrul natural. Corespondentul în versuri pentru fraza menționată cuprinde opt strofe a cîte patru versuri [23].

Critica eminesciană, care nu s-a limitat la veneraţia nemărginită față de producțiile definitive, ci a încercat să pătrundă în laboratorul de „alhimist" al poetului pentru a contempla „miracolul eminescian... în schița lui premergătoare și în mecanismul lui demontat" [24], referindu-se la domeniul creațiilor cu rădăcini în folclor, conchidea : „Peste materia comună și cîteva detalii stilistice ale povestirii, păstrate din arsenalul povestitorului popular, cum sînt de pildă, frazele stereotipe revenind ori de cîte ori anumite situații analogice se refac, elementele artistice ale povestirii se dilată și cresc mult peste nivelul obicinuit poporului. Intensitatea fastuoasă a colorii deosebește basmul lui Eminescu de modelul lui popular în măsura care separă un banchet princiar de un simplu ospăț țărănesc. Dar există în stilizarea eminesciană a basmului nu numai mai mult aur și argint, mai multe pietre prețioase, nu numai o intensificare a ornamentului fabulos, dar și o atitudine descriptivă, atentă la nuanțele aparenței și ale expresiunii, prin care simțim lămurit că poetul a părăsit terenul propriu-zis al artei populare" [25].

Una din cele mai interesante probleme pe care le ridică prelucrarea artistică a izvoarelor în procesul creării operelor personale este aceea a diminuării, alteori a pierderii caracterului fantastic, mitologic, a modificării semnificațiilor originare. În basmul autentic și în versificarea lui, fundamental deosebite ca desfășurare a întîmplărilor, ca personaje și ca simbol, de poemul definitiv, toată schelăria, toate conflictele se rezolvă prin intervenția puterilor supranaturale. În *File din poveste* însă centrul de greutate nu mai cade pe fabulos, pe înfruntarea lui Călin cu zmeii și cu frații lui. Întreaga intrigă se reduce, în ultimă analiză, la o „iubire cu păcat", pedepsită inițial, dar care pînă la urmă se termină în mod fericit cu o nuntă ca-n povești. Sîmburele dramatic este un fapt din cele mai obișnuite, ca să nu spunem banale, iar întreaga desfășurare a peripețiilor fabuloase din basm se reduce la o intrigă comună, de domeniul experienței umane, dar totul este scăldat într-un cadru feeric, în care personajele din primul plan sînt luna, codrul și gîzele. Natura silvestră, geolo-

[22] M. Eminescu, *Opere*, VI, ediția citată, p. 339.
[23] *Ibidem*, p. 618—619.
[24] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, Editura contemporană, 1941, p. 101.
[25] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 108—109.

Scanned with OKEN Scanner

gică și cosmică obligă parcă pe părintele neînțelept să se supună legilor naturale ale iubirii care nu cunoaște convenienție și nu se împiedică de bariere paterne sau oficiale. Pornind de la o sugestie din modelul popular, Eminescu a desfășurat imensele sale resurse imaginative și a pus la contribuție toată gama de culori a paletei pentru a da la iveală acel amplu și de neuitat tablou al naturii.

Ceea ce s-a pierdut sub aspect epic este suplinit prin intensitate și adîncime. „Adîncimea este — ca să spunem așa — calitatea afectului eminescian, intensitatea este cantitatea lui" [26].

Este inoportun a încerca să discutăm asupra tuturor problemelor pe care le ridică bogata literatură referitoare la poemul *Luceafărul*, cu rădăcinile și implicațiile lui folclorice și filozofice, pentru care cititorul se poate adresa textelor apărute și în speță volumului de literatură populară culeasă de Eminescu, editat de D. Murărașu, dar mai ales ediției monumentale a academicianului Perpessicius, din care de curînd a apărut volumul VI cuprinzînd literatura populară. Fiecare din operele poetului este tratată în această exemplară ediție în chip monografic, cu o informație copleșitoare și care nu mai lasă nici o speranță temerarului care ar mai încerca să aducă măcar unele amendamente. Este un fapt cunoscut că rădăcinile celei mai personale, mai individuale opere eminesciene sînt tot în folclor, în basmele culese în Țările Romîne de germanul R. Kunisch.

Problema raportului dintre basmul popular și poem se pune în aceeași măsură și pentru *Luceafărul* ca și pentru *Călin*, întrucît atît *Miron și frumoasa fără corp* cît mai cu seamă *Fata în grădina de aur* nu sînt doar ciorne, încercări, exerciții de atelier în perspectiva etapei ultime, ci reprezintă realizări independente, cu particularități și valori proprii. „În această privință — scria G. Călinescu — trebuie să ne întrebăm dacă *Luceafărul* e mai valoros decît *Fata în grădina de aur*. Întrebarea este scandaloasă pentru cine a crescut în sfințeniile vechi, dar ne deschide mijloace temeinice de comparațiune și de cîntărire poetică. Nu. *Fata în grădina de aur* nu poate lupta în cele din urmă cu *Luceafărul*. E acolo o lipsă de încordare uneori, o apă iezită care nu curge și care înfățișează numai versificarea grăbită a punctelor basmului poporan. Cu toate astea poemul acesta nu e numai o simplă schiță pregătitoare, cu valoarea documentară ci e o compunere dintre cele mai substanțiale, cu elemente proprii, ce nu se mai regăsesc în *Luceafărul*. Occidentalul obicinuit cu epica fabuloasă a Renașterii și mai receptiv la poetica metaforică va intui prin el mai bine pe Eminescu și capacitatea intelectuală a mitologiei noastre, pregătindu-se pentru lirismul abstract, geometric al *Luceafărului*. În poemul nou structura epică a dispărut cu totul și cu ea curiozitatea pentru desfășurarea faptelor și pentru dialectica simbolurilor. Noul poem e numai liric (intriga epică fiind elementară și de la început formulată) iar lirismul e totdeauna fragmentar" [27].

---

[26] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 107.
[27] G. Călinescu, *op. cit.*, vol. V, p. 225.

Autocritic vorbind, cercetarea de față nu-și poate revendica decît meritul de a readuce în discuție, cu prilejul comemorării a 75 de ani de la moartea celui mai mare poet romîn, unele aspecte rezolvate definitiv în exegeza eminesciană de pînă acum. Numai referirea la bibliografia datorată lui Tudor Vianu, Perpessicius și mai cu seamă la fundamentala monografie asupra vieții și operei poetului scrisă de G. Călinescu este dezarmantă pentru cine își face iluzia că ar mai putea aduce vreo contribuție esențială în acest domeniu. În paranteză fie zis, examenul de consacrare în critica și istoria noastră literară se pare că implică neapărat studierea lui Eminescu, iar valorile indiscutabile ale acestei discipline confirmă cu prisosință ipoteza. Cei care se apropie de opera lui Eminescu cu intenția de a o studia, după lectura volumelor elaborate de G. Călinescu, se găsesc într-o situație mai ingrată decît specialistul în istorie, de acum două decenii, pentru care Iorga „...a sorbit apa tuturor"[28]. Am spune chiar că și minima plăcere de a corecta ori spori în amănunt îi este răpită epigonului, pentru că G. Călinescu posedă în plus față de ilustrul istoric un spirit critic mai accentuat, dublat de intuiția unui creator de valori artistice și care-l pun în poziția ideală a surprinderii și judecării procesului de creație, dinlăuntru, nu din afară, cum procedează îndeobște cercetătorul care nu-i în aceeași măsură creator.

Dacă în poemul *Călin (File din poveste)* împletitura complicată a peripețiilor din basmul cules este redusă la o dragoste cu păcat, în *Luceafărul* procesul este desigur mult mai complex, dar în linii mari procedeul este întrucîtva similar. Fabulosul basmelor care stau la baza acestei opere este redus sub raportul conflictului epic la o intrigă de iubire în care, în limbaj comun, simplificat, prozaic mai bine-zis, fata de împărat jertfește iubirea ideală pe altarul iubirii instinctuale. Cu alte cuvinte Cătălina se înamorează de solitarul astru al nopților senine, dar se consolează cu pajul. Evident că printr-o asemenea reducție nu se urmărește în niciun chip depoetizarea ori banalizarea acestei culmi în creația poetului, ci se încearcă a se demonstra că îndepărtarea de structura fabuloasă și intelectuală a mitului nu-i diminuează valoarea, ci ne certifică apropierea de experiența umană, de viața socială.

În valoarea simbolică a *Luceafărului*, în succesiunea variantelor, se infiltrează treptat existența spirituală și socială a scriitorului. Schema abstractă a celor două basme se umanizează prin integrarea în simbol a zbuciumului vieții concrete, devine mai naturală, capătă dinamism și justificare psihologică. În laboratorul poetului epurarea treptată de elemente fabuloase și mitice, apropierea de modalitățile umane de comportare și motivarea psihologică a unor reacții se traduc între altele prin eliminarea episodului claustrării fetei și prin înlăturarea florii fermecate cu ajutorul căreia Florin îi cîștigă dragostea. Spre deosebire de model, poemul definitiv plasează momentul în care fata se înamorează de luceafăr la vîrsta primilor fiori, atunci cînd disponibilitățile psihice sînt

[28] G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne de la origini pînă astăzi*, Buc., 1941, p. 542.

mai fără obiect. Transformarea, și nominală, a lui Florin în Cătălin se produce prin eliminarea atributelor eroice, prin reducere și declasare, impunîndu-i-se chiar o condiție socială subalternă. Urmărirea evoluției și transformărilor în desfășurarea epică și a modificărilor în psihologia (de ce nu și în sociologia) personajelor confirmă și pe plan artistic mărturia poetului asupra originii și înțelesului alegoric al poemului: „În descrierea unui voiaj în Țările Romîne, germanul K(unisch) povestește legenda *Luceafărului*. Aceasta e povestea. Iar înțelesul alegoric ce i-am dat este că dacă geniul nu cunoaște nici moarte și numele lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte aici pe pămînt nici e capabil a ferici pe cineva, nici capabil de a fi fericit. El n-are moarte, nici noroc. Mi s-a părut că soarta *Luceafărului* din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pămînt și i-am dat acest înțeles alegoric" [29].

Înlăturarea unor elemente fabuloase și circumscrierea conflictului, umanizarea lui, nu înseamnă nicidecum coborîrea la nivelul mediu de înțelegere și adeziune. Ceea ce pierde în densitate cîștigă în intensitate. Dacă eroul Florin a devenit pajul Cătălin și e preferatul fiicei de împărat, zmeul, devenit luceafăr, s-a depărtat la mii de ani lumină. Orgoliul rănit al astrului îndrăgostit de o muritoare este transpunerea în planul ficțiunii a înaltelor aspirații ale poetului, a imposibilității zborurilor sale în condițiile vieții și epocii în care a trăit. Dintr-un abstract conflict intelectual s-a transformat într-un acut conflict moral. Antinomia, incompatibilitatea nu mai provin din diferențe de structură ci sînt de natură morală, psihologică, socială. Umanizarea nu diminuează conflictul, ci-l potențează, îi conferă noi dimensiuni și o mai mare intensitate, reflexivitate.

Sub raport epic și filozofic poemul eminescian își are punctul de plecare în partea a doua a basmului *Fata în grădina de aur*, prima parte fiind un episod obișnuit mai tuturor basmelor. Motivul îndrăgostirii unei ființe supranaturale de o pămînteancă este amplificat, potențat de influența exercitată de cel de al doilea basm *Miron și frumoasa fără corp*, în care viteazul tărîmurilor noastre este mistuit de pasiunea pentru o zeitate. Tinctura filozofică a modelelor a trezit un ecou adînc în sufletul creatorului. Sîmburele alegoric al mitului, zestre comună a popoarelor și timpurilor a încolțit pe terenul propice al unei structuri lirice, meditative și filozofice și s-a transformat în urma unui travaliu artistic de un deceniu, într-o simfonie cu acorduri celeste izvorîte însă din acea unică sinteză dintre zbuciumul unei existențe geniale și zestrea spirituală a unui întreg popor. Împletirea dintre motivul folcloric și experiența personală a generat cel mai original poem eminescian, ale cărui rădăcini și implicații temporale și spațiale îl fac, în același timp, reprezentativ pentru literatura romînă și o realizare de prim ordin (pe linia motivului cel puțin) în literatura universală. Frămîntările de totdeauna ale oamenilor, pendularea inerentă naturii umane între atracțiile îmbietoare ale pămîntului și predispoziția pentru puritatea culmilor și pentru seninul

[29] Citat după M. Eminescu, *Opere*, vol. II, Ediția citată, Buc. 1939, p. 403.

Scanned with OKEN Scanner

cerului este mesajul manifest al poemului. Concluzia acidă care se degajă este că nu poate fi depășită condiția comună decît printr-o pasiune devastatoare, prin devotamentul și credința într-un ideal căruia să-i jertfești totul. Arald obține înfrîngerea legilor firii și-o redobîndește pe Maria, blonda regină dunăreană, așa cum fulgerînd prihtre stele luceafărul își reneagă nemurirea, dar amîndoi, fie coborînd, fie urcînd pe verticală sînt devorați de pasiune.

Scrisoarea a III-a, cea mai caldă mărturie a patriotismului eminescian, pe lîngă alte fragmente cu rădăcini în poezia populară, conține și acel intermezzo al scrisorii pe care fiul lui Mircea o adresează „dragei sale, de la Argeș mai departe". Originile ei populare au fost de mult identificate, iar în intenția acestor note pe marginea vastului subiect care este raportul dintre opera originală a lui Eminescu și folclorul romînesc, în totalitatea manifestărilor lui, nu este decît să încerce a diminua două obiecții ridicate acestei scrisori.

Prima vizează autenticitatea, mai bine spus iluzia de autenticitate a scrisorii ca producție în spirit popular: „Scrisoarea pe care feciorul de domn o trimite dragei sale, la Argeș, în care se amestecă ritmul popular cu elemente aulice, spre deosebire de atîtea compuneri eminesciene în mod poporan conține o măsură de falsitate" [30]. Evident, „măsură de falsitate" în comparație cu alte poezii în care conjugarea a două mentalități poetice este realizată desăvîrșit. Chiar și sub acest aspect s-ar putea invoca o motivare prin aceea că poetul nu vedea în retrospectiva istorică diferențe între mentalitatea curții și cea a mulțimii, accepta, pentru perioada respectivă, existența unor relații patriarhale. Dacă sub aspectul diferențierii sociale și economice este greu de admis o asemenea viziune, sub raport psihologic și cultural, atît fiul de domn cît și țăranul aveau aceleași reacții și se foloseau de aceeași zestre poetică. O asemenea unitate este cu atît mai probabilă în situația pericolului care amenința existența țării. Dar valoarea acestei infiltrații lirice ni se pare că rezidă în funcția ei artistică, judecată nu independent, ci în ansamblul poeziei. Prin intermediul scrisorii se pune capăt freamătului și încleștării bătăliei. Versurile populare sugerează, dau mai multă veridicitate și naturalețe atmosferei de odihnă și liniște de care e cuprinsă oștirea victorioasă a domnitorului. O dată datoria ostășească împlinită, primul gînd se îndreaptă spre iubită, și prin ea către țară, ca peisaj, bogății, oameni. Fiorul liric al acestei „scrisorele" de gingășie populară nu trebuie conceput ca valoare în sine. Această imixtiune trebuie raportată și judecată în funcție de economia întregului poem.

O altă obiecție este ridicată de Șerban Cioculescu într-un articol despre critica socială eminesciană, marginalii la „Scrisoarea a III-a" în care se comentează: „Cu simplu caracter de paranteză, admirînd cum se cuvine proaspătul lirism popular al misivei, am observa totuși că în rîndurile adresate soției lui („Grăim, Doamnă către tine", — doamnă, nu domniță), tînărul uită să răspundă tinerei îngrijorate, poate în

[30] G. Călinescu, *Opera lui Eminescu*, vol. IV, Buc., 1936, p. 161.

refugiu, „mai departe" de cetatea de scaun, uită să o pună în curent cu esențialul, cu bătălia și cu sorții ei norocoși, trimițîndu-i ca mesageri ulteriori oastea *tatălui său* (iar nu *a sa !*). Cum nu cunoștea tînărul sufletul curios al fiicelor Evei ! Dar, încă o dată, aceasta nu întunecă frumusețea mesajului necircumstanțial" [31]. Obiecția este, evident, de altă natură. Despre faptul că tînărul oștean și fecior de domn nu cunoștea curiozitatea fiicelor Evei, iar uneia dintre ele, în calitate de soție îngrijorată a unui participant la o bătălie cu un adversar de temut, uită să-i comunice „esențialul", credem că s-ar putea invoca argumente care să infirme o atare interpretare. În adevăr, „misiva" nu conține explicit cezariana formulă „Am învins". Implicit însă, și nu putem ignora discreția oșteanului, deznodămîntul fericit al încleștării este comunicat prin tonul senin și voit desprins de încleștarea luptei. Fiul unui domnitor care ar fi suferit o înfrîngere nu putea trimite „ca mesageri ulteriori oastea tătălui său" și, am adăuga noi, *cu flamurile*. Este de neînțeles insistența asupra faptului că „mesagerii" ar fi oastea tatălui, cînd în text scrie clar „oastea *mea* cu flamurile". Documentele atestă în mod frecvent pe fiii domnitorilor în calitate de comandanți ai unei părți a oștirii. În eventualitatea unei catastrofe militare care ar fi adus după sine invazia otomană asupra țării, o asemenea „misivă" nici nu era de conceput și în nici un caz într-un asemenea ton. Am opinia chiar ca *astfel* și numai astfel concepută scrisoarea comunică mai mult decît infatuatul și neutrul „Am învins". Sentimentul datoriei împlinite față de țară și implicit față de „draga sa", conștiința înlăturării pericolului îi dau liniștea, detașarea și siguranța care respiră din întreaga scrisoare. De ce să nu credem că în mod voit poetul a neglijat să comunice deznodămîntul luptei, așa de evident totuși. De astfel, aducătorul va fi fost el însuși martor și participant la înfruntarea oștirilor și, implicit, putea satisface curiozitatea doamnei.

Fără a adera la punctul de vedere al necesității unei structuri didactice și a oportunității unor concluzii finale, care pot, cu același efect, să fie consemnate, difuzate și deduse din cuprinsul cercetării, îndrăznim a afirma că prețuirea superlativă pe care a acordat-o poporului și manifestărilor lui spirituale l-au făcut pe Eminescu să-l determine pe prietenul său I. Creangă să-și obiectiveze prin scris tezaurul său de basme și amintiri. Nu va fi fiind aceasta cea mai de seamă, deși indirectă, contribuție a poetului în acest domeniu ?

---

[31] Șerban Cioculescu, *Aspecte de critică socială eminesciană. Marginalii la „Scrisoarea III"*, „Viața românească", nr. 4—5/aprilie—mai, 1964, p. 238.

LA CREATION D'EMINESCU A BASE FOLKLORIQUE

RÉSUMÉ

Cette étude ne tente pas de dépister les racines folkloriques de l'oeuvre d'Eminescu ; dans les limites des recherches déjà entreprises de ce côté-là, l'auteur poursuit le processus d'élaborations successives, à partir du texte original populaire jusqu' à la version finale, afin de mettre en évidence justement la contribution personnelle du poète. L'étude de ces rapports entre la création originale et ses prémisses orales ne se borne pas à signaler certaines analogies ; elle essaie de démontrer que, dans le cas d'Eminescu, la fusion intime des deux plans artistiques et l'assimilation de tout le trésor de la culture et de la mentalité folklorique roumaine, confère à l'oeuvre sa durée et sa valeur universelle. L'élément national d'essence populaire est implicite et indispensable à une création de portée universelle.

La poursuite des étapes de la création d'Eminescu ainsi que l'étude de ses variantes intermédiaires ont permis à l'auteur de surprendre tout le travail d'élaboration artistique du poète, révélé par sa manière personnelle d'atténuer certaines particularités ou, parfois, par l'effacement de la signification de l'original folklorique.

La contribution d'Eminescu se manifeste en général par ses initiatives à écarter l'élément fabuleux, à circonscrire et humaniser le conflit, enfin par son lyrisme et son intensité.

Scanned with OKEN Scanner

LIMBA ŞI STILUL PRESEI ROMÎNEŞTI ÎN PERIOADA 1829 — 1860

DE

AL. ANDRIESCU

Primele periodice româneşti au apărut în deceniul al treilea din secolul trecut. Destul de tîrziu deci, după cum se constată, de altfel, şi în înştiinţările de apariţie a primelor noastre foi periodice, mai ales dacă ne gîndim că, la aceeaşi dată, publicistica avea, în alte părţi ale lumii, un trecut de cel puţin două secole. Fără să facem un istoric amănunţit al periodicelor româneşti [1], este necesar să menţionăm cîteva date mai importante şi, bineînţeles, numele acelora care au meritul de a fi contribuit, în mod efectiv, cu iniţiativa şi cu munca lor, la apariţia şi dezvoltarea publicisticii româneşti.

Cu toate încercările anterioare [2], începuturile presei româneşti se datoresc lui Ion Eliade Rădulescu în Ţara Românească şi lui Gh. Asachi în Moldova, prin apariţia, în acelaşi an (1829), a publicaţiilor „Curierul românesc", la 8 aprilie, şi „Albina românească", la 1 iunie. Necesitatea imediată de a difuza dispoziţiile şi comunicatele militare, în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829 [3] coincide cu dorinţa publicului românesc, resimţită cu mulţi ani înainte, după cum o dovedesc cele

---

[1] Pentru aceasta, vezi *Publicaţiile periodice româneşti* (ziare, gazete, reviste), descriere bibliografică de Nerva Hodoş şi Al. Sadi Ionescu, cu o introducere de Ioan Bianu, t. I (1820—1906), Bucureşti, 1913, şi N. Iorga, *Istoria presei româneşti*, Sindicatul ziariştilor, Bucureşti, 1922.

[2] Se semnalează astfel de încercări ale românilor din imperiul habsburgic încă din anul 1789, însă în afara unor înştiinţări ale viitorilor redactori şi a cererilor respinse de oficialităţile imperiale nu se cunosc alte rezultate ale acestor întreprinderi. Abia în 1820, Teodor Racocea reuşeşte să scoată *Crestomaticul românesc*, iar Zaharia Carcalechi publică, un an mai tîrziu, prima parte din *Biblioteca românească*. În 1828, apare la Lipsca gazeta „Fama Lipscăi" din care nu se cunoaşte nici un număr (Vezi *Publicaţiile periodice româneşti*, p. VII—XIX).

[3] Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 39.

cîteva tentative anterioare anului 1829, de a avea publicații periodice în limba națională. Dezvoltarea burgheziei românești, înlesnită de avantajele economice create de pacea de la Adrianopol, organizarea politică și administrativă nouă ajută la consolidarea acestei întreprinderi, în cadrul general al dezvoltării noastre culturale. Ni se pare semnificativă, în acest sens, o însemnare asupra dezvoltării țărilor noastre, în primele patru decenii ale secolului trecut, pe care o desprindem din cotidianul „Romînia", nr. 53, 1838 : „În acești patruzeci de ani din urmă, românii din Țara Românească, Moldova, Transilvania, Banat și Ungaria au scris mai mult decît în patru sute de ani trecuți ! Și de cînd s-au dat acestor două prințipaturi organizația cea nouă și dezvoltire învățăturii obștești, în acești 4—5 ani din urmă s-au tipărit mai multe cărți decît în acei 40 ani" (p. 209). În acest progres al culturii, adus de prefacerile structurale prin care treceau țările noastre, presa își are locul ei. Rînd pe rînd, în prima jumătate a secolului apar, pe lîngă „Albina" și „Curierul", o serie de publicații periodice oficiale, semioficiale și neoficiale, cu un caracter foarte variat, administrativ, politic, comercial, literar etc.

În afara „Buletinului, gazetă administrativă", București, 1832, menționăm, pentru Țara Românească, publicațiile lui Eliade : „Gazeta Teatrului Național" (1835—1836), „Muzeul național, gazetă literară și industrială" (1836—1838), „Curier de ambe sexe, jurnal literar" (1836—1847), „Curiosul, gazetă de literatură, industrie, agricultură și noutăți" (1836—1837), redactor Cezar Bolliac, „Romînia" lui F. Aaron și G. Hill (1838), primul cotidian românesc[4], „Vestitorul românesc" (1843—1857), „gazetă semiofițială", redactor Zaharia Carcalechi și, în sfîrșit, gazetele anului 1848, „Pruncul român", „Poporul suveran", „Constituționalul" și „Romînia". Ultimul periodic este rezultatul fuziunii „Constituționalului" cu „Propaganda"[5]. Printre animatorii gazetelor muntene din 1848 îi menționăm pe D. Bolintineanu, N. Bălcescu, Cezar Bolliac, C. A. Rosetti, Al. Zane, Gr. Alexandrescu, C. Viișoreanu, G. A. Baronzi ș.a.

În Moldova, pe lîngă „Buletin, foaie oficială" (1833—1859), apar, în aceeași perioadă, o serie de publicații dintre care cele mai importante și mai numeroase sînt scoase de cercul lui Asachi sau Kogălniceanu : „Alăuta românească" (1837), suplimentul literar al „Albinei", „Icoana lumei, foaie pentru îndeletnicirea moldo-românilor" (1840), „Dacia literară" (1840), „Spicuitorul, foaie științifică, literară și industrială" (1841), „Propășirea, foaie științifică și literară" (1844). În Moldova, spre deosebire de Muntenia, preocupările literare și pentru popularizarea științei și culturii sînt mai susținute în paginile acestor

[4] Pentru contribuția acestei gazete la dezvoltarea stilului publicistic, vezi Gh. Bulgăr, *O contribuție la dezvoltarea stilului publicistic : „Romînia", primul nostru cotidian (1 ian. — 31 dec. 1838)*, în *Limbă și literatură*, IV, 1960, p. 27—38.

[5] Vezi articolul *Apel la toți românii*, în „Romînia", 1848, nr. 1, p. 1.

periodice. În schimb, presa politică este mult mai slab reprezentată, mai ales în anul 1848, cînd ea cunoaşte un moment de mare înflorire la Bucureşti.

Deşi încercările de a pune bazele unor publicaţii periodice romîneşti sînt mai vechi peste munţi decît în Principate, se înregistrează rezultate mai însemnate în această privinţă abia către sfîrşitul deceniului al 4-lea din secolul trecut. În 1837 apare la Braşov „Foaia Duminicii spre înmulţirea cei de obşte folositoare cunoştinţe". Cea mai importantă publicaţie care se tipăreşte peste munţi, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, este, însă, „Gazeta de Transilvania" [6], scoasă de G. Bariţ, începînd din anul 1838, tot la Braşov. Mai greoaie ca limbă, în unele privinţe, „foaia politică" de la Braşov depăşeşte gazetele din Principate printr-o mai bună organizare. Redactorul ei îşi dă seama de importanţa aşa-numitelor „articole deslușitoare" (articole de fond) şi încearcă, în preajma anului revoluţionar 1848, să creeze, cu ajutorul gazetei, o opinie largă în favoarea ideilor înaintate ale vremii. Gazetele din Principate aveau, în această perioadă, pînă la 1848, un caracter mult mai oficial. Vom vedea, la locul potrivit, care sînt consecinţele stilistice impuse de această evoluţie deosebită a gazetelor noastre în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Trebuie să adăugăm că G. Bariţ mai scoate la Braşov, în 1838, pentru o viaţă tot atît de lungă ca şi „Gazeta de Transilvania", un periodic cu preocupări mai variate, ştiinţifice şi literare, „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", (1838—1865), care apare în locul revistei „Foaie literară" (1838).

Nu pot fi rupte de aceeaşi etapă în evoluţia stilului publicistic periodicele care apar între anii 1840 şi 1860. Diferenţierea stilului publicistic, în cadrul general al limbii romîne literare, se adînceşte după 1840 şi este terminată, în liniile ei mari, în 1860. Publicaţii periodice ca: „Romînia viitoare", scoasă de Bălcescu la Paris (1850), „Gazeta de Moldavia" (1850), continuatoarea „Albinei" lui Asachi, „Zimbrul" (1850), cu titlul modificat, în 1858, „Zimbrul şi vulturul", ziar unionist, „Steaua Dunării" (1855), una din publicaţiile importante ale lui M. Kogălniceanu, „Buciumul" lui C. Bolliac (1857), apărut la Paris, „Romînul" lui C. A. Rosetti (1857), „Telegraful romîn" (1853), scos de Florian Aaron la Sibiu, aduc o contribuţie foarte importantă în procesul de fixare a însuşirilor lingvistice specifice noului stil. Diferenţierea stilului publicistic de celelalte stiluri ale limbii literare fiind, în această perioadă, aproape de încheiere, nu mai este necesar să menţionăm, cum am procedat pentru perioada anterioară, şi publicaţiile cu caracter ştiinţific sau literar. Gazetele politice şi de informaţie largă se deosebesc, de altfel, ca profil, tot mai mult de celelalte. Dacă în primul an de apariţie „Steaua Dunării" poartă subtitlul „jurnal politic, literar şi comercial", acesta devine îndată necorespunzător şi, din 1856,

[6] De la 1 decembrie 1849, ziarul lui G. Bariţ apare cu titlul modificat, „Gazeta Transilvaniei".

Scanned with OKEN Scanner

este abandonat. Această specializare mai strictă a publicațiilor periodice românești de pe la mijlocul secolului trecut are ca rezultat o adîncire mai rapidă a unor trăsături distincte în cadrul stilurilor limbii române literare, cu variantele lor.

Pe baza materialului cules din presa românească din perioada 1829—1860 [7], vom încerca să arătăm: 1) care este partea de contribuție a acestor publicații la dezvoltarea limbii literare în general, în special între anii 1829—1840, pînă la 1855, cînd stilul publicistic nu este încă pe deplin format și 2) cum s-au format și cum au evoluat, în procesul desprinderii stilului publicistic de celelalte, între anii 1840—1860, elementele care îi sînt specifice.

I. *Contribuția presei la dezvoltarea și modernizarea limbii române literare*

Două sînt problemele importante care concentrează energiile tuturor cărturarilor români din secolul al XIX-lea în privința limbii literare: a) îmbogățirea vocabularului cu cuvintele cerute de dezvoltarea științelor, tehnicii și culturii și b) stabilirea unor norme fonetice și gramaticale unice. Contribuția presei, în ambele direcții, este foarte importantă, cu toate că vom întîlni încă numeroase oscilații fonetice și gramaticale.

1) Presa românească, cu un profil foarte variat, mai ales în primele ei decenii de existență, a fost un factor important în modernizarea lexicului limbii literare. Unul din aspectele cele mai izbitoare pe care îl prezintă coloanele gazetelor românești din această perioadă îl oferă numeroasele neologisme, din cele mai diverse sectoare, glosate în cuprinsul articolelor sau în josul paginilor. Cu toată grija redactorilor, cititorii cărora le erau adresate aceste publicații, lipsiți adeseori de un nivel cultural corespunzător, întîmpinau greutăți în înțelegerea unor articole. Într-o mențiune din „Albina", se atrage atenția, cu cea mai mare claritate, asupra acestui mare neajuns: „Nu este la noi persoană carea să nu laude așăzămîntul gazetei carile este aducătoare unui șir necurmat de novitale și de istorisiri curioaze, dar totodată să aud unii zicînd că nu înțeleg bine gazeta, aflînd în ea oarecare cuvinte străine" (1833, nr. 5, p. 21). Atrăgînd atenția că a existat poate „o rîvnă prea timpurie pentru neologhizm", se arată, în același loc, că „de mult redacția, întru alcătuirea foei să povățuește de cea mai mare cumpănire, întrebuințînd numai la nevoie cuvinte împrumutate, pe carile le și tîlcuiește". Această poziție chibzuită a „Albinei" în difuzarea termenilor noi de cultură este dovedită, în mod practic, mai în fiecare număr al gazetei. Dîndu-și seama de faptul că „zicerile cele

[7] Pentru perioada 1829—1840, vezi și Gh. Bulgăr, *Despre limba și stilul primelor periodice românești*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, 1958, p. 75—113.

Scanned with OKEN Scanner

tehnice (a meşteşugului) şi noima acestor ştiinţe sînt acele care, pricinuind cititorului nedumerire, îl lipsesc de dorita mulţămire", după cum se precizează în aceeaşi însemnare, redacţia „Albinei" se va strădui să publice cît mai multe articole de popularizare, în cele mai diverse domenii. „Curierul romînesc" şi „Gazeta de Transilvania" dovedesc acelaşi interes pentru difuzarea terminologiei ştiinţifice, chiar dacă nu se înscriu lîngă „Albina" în ceea ce priveşte numărul articolelor de popularizare a cuceririlor ştiinţei şi tehnicii moderne. Cu intenţia de a ilustra sectoare cît mai variate de activitate (artă, ştiinţe, tehnică etc.), citäm cîţiva termeni noi, explicaţi, de multe ori detailat, în gazetele menţionate: *barometru* (greomesor), A, 1829, nr. 2, p. 7[8]; *disecat* (tăiat), A, 1839, nr. 2, p. 8; *fabula* (basna), A, 1829, nr. 5, p. 19; *gazul* (sau aerul apei), A, 1829, nr. 7, p. 28; *insecte* (mici vietăţi), A, 1829, nr. 48, p. 195; *insulă* (ostrov), C, 1832, nr. 76, p. 294; *locomotiv* (mişcător din loc), A, 1839, nr. 41, p. 164; *termometru* (caldomesor), A, 1829, nr. 2, p. 7; *vulcani* (munţi focovărsători), A, 1837, nr. 71, p. 300 etc.[9]. Notarea în paranteză a unui echivalent mai vechi sau a unui calc sau înşirarea termenilor noi alături de sinonime cunoscute (*sfezile* şi *contraversile*, A, 1839, nr. 10, p. 37) este însoţită, în alte cazuri, de citarea unor definiţii şi explicaţii foarte amănunţite în subsol sau în altă parte. Reproducem cîte o definiţie a unui termen de cultură din fiecare gazetă folosită ca izvor: „*dramă* să zice povestire poeticească care să joacă pe teatru" (GT, 1838, nr. 6, p. 22); „*parabolă* este cimilitură şi alegorie în care se învăleşte oarecare adevăr însemnător" (A, 1841, nr. 12, p. 45); „*Satira* este o zugrăveală sau descriere a viţiului şi a ridicolului prin vorbe sau prin acţie" (C, 1840, nr. 7, p. 26). Aceeaşi grijă se manifestă, bineînţeles, şi pentru termenii tehnici din alte domenii. Iată lămurirea pe care o dă redacţia „Albinei", în subsol, termenului *telegraf*; „Un instrument prin carele cu minunată iuţeală se împărtăşesc din loc în loc veştile şi poruncile" (A, 1829, nr. 11, p. 43).

Întotdeauna mai receptivă la inovaţii, presa a fost un factor important care a contribuit la înlocuirea calcurilor lingvistice prin împrumuturi directe în limba romînă literară[10]. Astfel, dacă pînă pe la 1840 mai întîlnim, de obicei, alături de împrumuturi directe ca şi în unele exemple de mai sus, calcuri ca: *brîul pămîntului* „ecuator" (A, 1829, nr.5, p. 19), *Casa păstrătoare*>Sparkasse „casă de economii" (GT, 1838, nr. 3, p. 9), *mergere înainte* „progres" (GT, 1839, nr. 7, p. 25),

[8] *Folosim următoarele abrevieri*: A = „Albina romînească", B = „Buciumul", C = „Curierul romînesc", GM = „Gazeta de Moldavia", GT = „Gazeta de Transilvania", PS = „Poporul suveran", R, 1838 = „Romînia", 1838, R, 1848 = „Romînia", 1848, „Rominul", SD = „Steaua Dunării", V = „Vestitorul", Z = „Zimbrul".

[9] Asupra rolului presei în difuzarea terminologiei ştiinţifice, atrage atenţia N. A. Ursu, în *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti*, Editura ştiinţifică, 1962. Vezi *Introducere*, p. 9—10, şi *Indicele de cuvinte şi forme*, p. 139—300.

[10] Pentru situaţia calcurilor lingvistice în stilul ştiinţific, vezi N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 117—129.

Scanned with OKEN Scanner

naufrîngere „naufragiu" (A, 1841, nr. 58, p. 138), *spînzură* „depinde" (C, 1833, nr. 1, p. 2), *stare împrejur* „circumstanță" (GT, 1838, nr. 1, p. 4) etc., după această dată termenul de largă circulație în limba presei este numai împrumutul direct, iar greoaiele formații perifrastice care încercau să-l „copie", izolate, apar doar ca simple curiozități lingvistice.

Aceeași grijă o întîlnim, în paginile primelor noastre publicații periodice, și pentru difuzarea și „tălmăcirea" termenilor administrativi noi. Citățm mai întîi, în acest sens, o mărturie concludentă din „Curierul romînesc" : „Redactorul luase răspunderea asupra sa și nu-și întrebuința foaia decît spre darea afară de noutăți, spre deslușirea termenilor întrebuințați în Regulamentul organic, spre încuragearea celor ce se ostenia, spre lauda celor ce adăuga oricît de puțin la prunca noastră literatură" (1839, nr. 165, p. 658), „Deslușirea" termenilor administrativi este mărturisită de redactorul „Curierului" ca un scop important pe care îl urmărește gazeta. Acest scop a fost urmărit la fel de stăruitor și de redacția „Albinei". Mărturii ca cea pe care am citat-o din paginile „Curierului", adăugate la cele privitoare la rolul gazetelor în difuzarea termenilor științifici și tehnici, confirmate de numeroase fapte de limbă, impun concluzia că pînă la 1840 și, în unele privințe, chiar și după această dată, stilurile limbii romîne literare erau încă prea puțin diferențiate.

Citățm o listă de termeni administrativi culeși din primele noastre periodice, pînă la 1848, pentru a putea observa, pe de o parte, înnoirile care se produc și, pe de altă parte, fondul vechi pe care vin să-l întregească împrumuturile recente. Se impune atenției, mai întîi, un strat vechi, compus din termeni ca : *logofăt, pravilă, vel vornic* etc., la care se adaugă termenii pătrunși o dată cu administrația otomană : *berat* „diplomă", *caimacam, firman, mehmedar* „funcționar atașat pe lîngă un înalt demnitar străin", *raia* etc., termenii, mult mai numeroși, de origine rusească : *cinovnic* „funcționar", *delă* „pricină, proces", *gubernie* „provincie", *otnoșenie* „raport", *predlojenie* „propunere", *predstavlenie* „prezentare", *sprafcă* „anchetă", *ucaz* etc. sau de origine romanică pătrunși prin filieră rusească : *miliție, ofis,* „decret" etc. și în sfîrșit, împrumuturile directe de termeni administrativi din limbile romanice, în special din franceză : *autoritate, decret, municipalitate, prefect, raport, subaltern* etc. Ca și în cazul terminologiei științifice, explicațiile din paranteze alternează cu precizări mai largi, după împrejurări : „Agiutorul șefului miliției se numește *nacialnic* ștabului mării sale" (C, 1834, nr. 30, p. 63).

Exemplele citate, selectate dintr-un număr foarte ridicat, ne permit să urmărim evoluția stilului administrativ de la origini și pînă la faza oglindită în gazetele romînești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este necesar să arătăm, măcar în treacăt, măsura în care aceste gazete au putut influența dezvoltarea stilului administrativ. Această influență devine evidentă dacă cercetăm atitudinea presei ro-

mînești din acea vreme față de straturile amintite din terminologia administrativă. Este cunoscut caracterul tradițional al stilului administrativ, în raport cu receptivitatea foarte ridicată a stilului publicistic față de elementele noi. Presa devine, așadar, chiar de la primele ei manifestări, un factor important de difuzare a împrumuturilor recente și de izolare a elementelor vechi din stilul administrativ. Mai mult decît atît, în paginile „Curierului românesc" se atrage atenția, după un timp destul de scurt, asupra situației unor elemente lexicale impuse de Regulamentul Organic, repede depășite, în circulație, de împrumuturile mai noi sau chiar concomitente: „Cu nuoule legiuiri ale regulamentului, s-au înmulțit și felul adreselor, adică, *raport, otnoșenie, adres, sprafca* și altele" (C, 1839, nr. 52, p. 206). În același loc se atrage atenția și asupra faptului că unii din acești termeni sînt circumscriși numai în sfera foarte îngustă a cancelariei: „Zicerea de *sprafca* să urmează de obște numai pîn cantalarii". Sub presiunea unor elemente mai noi, popularizate larg în coloanele presei, astfel de termeni vor fi eliminați și din cancelarie, împreună cu alții mult mai vechi. „Curierul românesc", întotdeauna în fruntea înnoirilor, propune de pe acum înlocuirea unor termeni ca cei în discuție: *otnoșenie, sprafca, ofis, delă* și *ciornă* (ibid., p. 207). Contactele stilului publicistic cu stilul administrativ ajută, în această perioadă, la îmbunătățirea celui din urmă.

O mențiune specială, față de cele spuse în legătură cu terminologia științifică și administrativă, merită bogata terminologie politică cu care masa cititorilor români este pusă pentru prima dată în contact direct tot în paginile acestor publicații. Terminologia politică, mai mult decît cea legată de alte sectoare de activitate, împrumută stilului publicistic un caracter particular. Așa cum terminologia științifică și tehnică a fost fixată de literatura de specialitate, cu concursul manualelor și periodicelor în primul rînd, ajungînd, pînă la urmă, să fie elementul de bază care diferențiază stilul științific de celelalte, terminologia politică a fost difuzată, după ce a fost adaptată la sistemul nostru lexical, mai ales de presa politică. Din această cauză stilul publicistic le apare unor cercetători[11] strîns legat de terminologia politică. Se impune atenției și faptul că numărul cel mai mare de exemple care ilustrează această legătură, restrîns foarte mult de noi, imprimă limbii literare, dacă trecem peste unele dificultăți de adaptare, un profund caracter modern: *aboliționist* (GT, 1839, nr. 20, p. 78), *absolutistic* (GT, 1848, nr. 34, p. 141), *anarșist* (C, 1833, nr. 3, p. 9), *balotaj* (GT, 1838, nr. 2, p. 7), *capitalist* (A, 1839, nr. 1, p. 1), *clasă* (C, 1839, nr. 51, p. 204), *comunism* (GT, nr. 59, p. 241), *congres* (C, 1829, nr. 61, p. 260; GT, nr. 100, p. 397), *conjurați* (GT, 1840, nr. 49, p. 193), *constituțional* (GT, 1843, nr. 73, p. 291), *constituantă* (PS, 1848, nr. 24, p. 96), *contrarevoluție* (GT, 1848, nr. 5, p. 212; V, 1848, nr. 20, p. 76), *democrație* (C, 1848, nr. 23, p. 92), *despotism* (C, 1844, nr. 27, p. 107),

[11] Vezi Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în „Studii și cercetări lingvistice", 1961, nr. 1, p. 38—39.

Scanned with OKEN Scanner

dictatură (GT, 1838, nr. 21, p. 51), *emigrant* (GT, 1843, nr. 88, p. 351), *exil* (GT, 1845, nr. 70, p. 279), *libertate* (C, 1843, nr. 24, p. 96), *insurecție* (răscoală) (A, 1829, nr. 10, p. 39), *meeting* (C, 1843, nr. 60, p. 183), *opoziție* (GT, 1846, nr. 11, p. 41), *parlament* (adunarea țării) (GT, 1838, nr. 2, p. 7), *partid* (C, 1832, nr. 41, p. 162), *proletari* (GT, 1848, nr. 91, p. 374), *republică democratică* (A, 1849, nr. 29, p. 117), *revoluție* (A, 1829, nr. 2, p. 7), *roialist* (C, 1837, nr. 41, p. 163), *sistemă reprezentativă* (C, 1843, nr. 95, p. 344), *sotietate* (GT, 1838, nr. 3, p. 10).

Lărgind observația asupra termenilor din toate domeniile de care ne-am ocupat și din toate gazetele citate, se cuvine să remarcăm că această grijă pentru indicarea înțelesului neologismelor se manifestă mai ales în primii ani de existență ai presei și descrește o dată cu înmulțirea și cu pătrunderea lor tot mai adîncă în limbă. Situația aceasta provoacă și unele nemulțumiri, la care „Gazeta de Transilvania" se vede nevoită să facă următoarea precizare: „A esplica zicerile acum necunoscute: care domnilor? Altele sînt necunoscute ardelenilor și ungurenilor, altele muntenilor și iarăși altele moldovenilor. Adaogă la acestea mulțimea lătinismelor ce se grămădesc în stilurile noastre de cîțiva ani încoace. De vei sta a face tot steliță, parenteze și perifraze, jurnalul ți se preface în frazeologhie și lecsicon, prin care vom ajunge de batjocura străinilor. [...] Cu toate acestea noi totuș ne vom face datoria oriunde simțim neapărată trebuință" (GT, 1843, nr. 60, p. 240). Avem aici o mărturie foarte clară asupra procedeelor folosite pentru explicare termenilor noi, cele pe care le-am putut observa și în exemplele citate, cît și asupra factorilor obiectivi care, începînd cu deceniul al cincilea, fac inoportună glosarea lor masivă în articolul în care apar.

Primele noastre gazete au avut un rol tot atît de important nu numai în difuzarea terminologiei științifice, administrative sau politice, ci și în adaptarea corectă a cuvintelor împrumutate. În acest sens, „Curierul românesc" depășește atît „Albina", care renunță mai greu la unele forme învechite, cît și „Gazeta de Transilvania", în paginile căreia pot fi observate, în adaptarea neologismelor, influențe germane sau maghiare.

Lui Eliade îi revine, în primul rînd, meritul mare de a fi cerut, în paginile „Curierului", ca și în prefața gramaticii de la 1828, să se renunțe la formele grecizate sau franțuzite ale neologismelor. Interesante sînt, în acest sens, unele afirmații din articolul, publicat în mai multe numere din „Curierul", *Asupra limbii românești:* „Să venim acum la mijlocul împrumutării care este ertat fieștecăruia la vreme de trebuință. Limba noastră și-a luat forma sa și drumul său atît în glăsuirea zicerilor cît și în mehanismul ei încă de la strămoșii noștri și orice împrumutare se va face este lege obștească la toate națiile ca zicerea străină să se conformeze după însușirea limbii" (C, nr. 88 din 15 dec. 1832, p. 344). Pornind de la acest principiu, Eliade va respinge formele neadaptate, indiferent de limba din care provin.

Scanned with OKEN Scanner

Exemple ca cele la care se referă Eliade se găsesc în număr destul de ridicat în gazetele vremii şi mai cu seamă în paginile „Albinei", în care elementele vechi se împerechează mai strident cu cele noi, din cauza cunoscutei tendinţe conservatoare în problemele limbii literare: *corpos* (A, 1837, nr. 86, p. 355), *crisis* (C, 1833, nr. 24, p. 92), *entuziasmos* (A, 1834, nr. 76, p. 293), *iroismos* (A, 1829, nr. 6, p. 23), *scopos* (GT, 1838, nr. 3, p. 10), *adaptarisit* (A, 1837, nr. 55, p. 237), *caractirisi* (A, 1829, nr. 57, p. 288), *costisi* (A, 1841, nr. 3, p. 10), *siguripsi* (A, 1829, nr. 6, p. 24), *tractarisi* (A, 1837, nr. 76, p. 317) etc. În multe cazuri rezultatele neasimilate sau prost asimilate ale influenţei franceze se suprapun cu cele neogreceşti, mai vechi, într-o împerechere bizară, care a devenit mai tîrziu, în teatrul lui Alecsandri şi Caragiale, obiectul unei satire necruţătoare: „*corposul* diplomatic şi *noblesa* capitalei" (A, 1834, nr. 73, p. 289), *reziume sau perilipsis* (A, 1835, nr. 26, p. 94), *contrandiu* (A, 1838, nr. 30, p. 123), *reviue* (A, 1839, nr. 101, p. 409), *eta major* (A, 1838, nr. 67, p. 285) etc. Astfel de excese se întîlnesc şi în celelalte gazete. Intervenţia lui Eliade vizează, aşadar, în primul rînd anumite lipsuri care se manifestă ca piedici mari în calea unificării limbii literare, în adaptarea neologismelor, dar, în acelaşi timp, şi o tendinţă specifică stilului publicistic, mai receptiv decît altele faţă de împrumuturile din limbi străine, adeseori insuficient sau de loc adaptate. Din nefericire, această tendinţă, rezultată dintr-un fel de aspiraţie către un „stil distins", în care influenţele străine găsesc un teren potrivit pentru a se manifesta abuziv, poate fi observată, în special după 1840, şi în paginile „Curierului" sau ale gazetelor care vor urma direcţia italienistă, într-o vreme cînd aceasta lua tot mai mult şi aspectul unei maniere stilistice dăunătoare. Citǎm doar cîteva exemple dintr-un număr mult mai ridicat: *belă* (C, 1846, nr. 3, p. 9), *fortună* C, 1846, nr. 90, p. 257), *guera* (C, 1846, nr. 94, p. 373), *popol* (C, 1844, nr. 37, p. 135), *secondare* (C, 1846, nr. 90, p. 257), *şena* (C, 1834, nr. 41, p. 77) etc.

2) Presa, datorită difuzării ei largi, a fost un factor important în unificarea limbii literare. Paginile gazetelor romîneşti din prima jumătate a secolului trecut sînt o mărturie vie a eforturilor făcute în acest sens. Atît articolele teoretice asupra chestiunilor legate de unificarea limbii literare, cît şi rezultatele practice, oglindite în limba articolelor şi ştirilor publicate, sînt dovezi la fel de concludente. Părerea că presa poate fi unul din factorii de primă importanţă în acţiunea de cultivare a limbii o găsim foarte precis formulată în „Albina": „Cu plăcere videm că publicarea foilor periodice în limba patriei are asupra cultivării limbii o înrîurire folositoare" (nr. 56, p. 221, 1843). La un interval de cîţiva ani, în paginile aceleiaşi publicaţii se atrage atenţia că rolul gazetelor nu este numai de „a încunoştiinţa pe cetitori de tîmplările şi faptele urmate în lume, dar chemarea lor este mai cu samă a prelucra limba" (*Jurnalismul în Romînia*, în nr. 3, p. 11, 1847). Această opinie fermă cu privire la datoria gazetelor de a cultiva limba moti-

vează cît se poate de bine spaţiul mare acordat, de cele mai importante publicaţii ale vremii, dezbaterilor privitoare la stabilirea unor norme unice, fonetice şi gramaticale, în limba romînă literară, supusă unor mari oscilaţii în toată prima jumătate a secolului trecut.

În problema unificării limbii literare, cu toată dezbaterea aprinsă asupra „provinţialismului" de nuanţă moldovenească sau de nuanţă muntenească, pe care şi-l reproşau, pe rînd, „Curierul" şi „Albina", redactorii lor se află, la un moment dat, pe un teren comun. Ambele publicaţii recomandă ca normă literară limba din scrierile religioase, cu o tradiţie bogată în această privinţă, consolidată în cel puţin două secole de existenţă neîntreruptă. În numeroase articole tipărite atît în „Albina" cît şi în „Curierul" se atrage atenţia, în modul cel mai explicit, asupra importanţei textelor vechi în stabilirea unor norme unice pentru limba literară din secolul al XIX-lea. „Albina" are meritul de a fi arătat, prin Asachi şi Săulescu, influenţaţi, fără îndoială, şi de M. Kogălniceanu, pasionat cercetător al cronicilor, că trebuie luate în consideraţie, în procesul de formare a limbii literare, şi manuscrisele vechi, nu numai tipăriturile.

Părerea lui Eliade, exprimată încă în prefaţa gramaticii sale din 1828, cu privire la importanţa literaturii bisericeşti în unificarea limbii literare, este, în general, foarte cunoscută. În diferite contribuţii sau în intervenţiile polemice din „Curierul", această idee apare mereu. În gazeta lui Asachi se fac afirmaţii asemănătoare pînă la un punct. Citǎm o recomandare făcută literaţilor ardeleni în 1837: „de dorit este ca soţietatea învăţaţilor, însărcinată cu redacţia acestei foi [12], să păşască cu stilul limbii într-o unire cu acele ce să urmează în prinţipaturi, şi care să cuvine a fi întemeetă pe stilul cărţilor bisericeşti vechi tipărite, şi de dialectul acelor romîni care au păstrat rostirea lor oarece mai curată, căci numai prin păzirea unei singure sisteme, va putea spori literatura romînilor, carii deşi vorbesc deosebite dialecturi, după deosebitele provinţii în care lăcuesc, dar limba literară să cade a fi una, precum li este acea bisericească" (nr. 36, p. 157). Deşi se recunoaşte şi în alte contribuţii, de mai tîrziu, că scrierile religioase „au păstrat uniformitatea graiului", după părerea redactorilor „Albinei", în cazul de faţă a lui Săulescu, „domnii reformatori", prin care autorul îi înţelege pe publiciştii şi literaţii din cercul lui Eliade, nu sînt îndreptăţiţi în pretenţia lor de „a se face toscanezii şi castilienii Daciei" [13]. După părerea redactorilor „Albinei", exprimată prin Săulescu, în acelaşi loc, nu pot fi obligaţi „toţi romînii să urmeze provinţialismul lor". Între recomandarea cărţilor bisericeşti ca model şi realizarea unităţii limbii literare, în fonetică mai ales, pe baza graiului muntean, moldovenii din cercul lui Asachi nu văd o legătură necesară. Ce recomandări fac, în schimb, redactorii „Albinei"? Acestea se desprind

[12] Este vorba de „Foaia duminicii", Braşov, 2 ianuarie — 25 decembrie 1837.
[13] Vezi *Observaţii gramaticeşti asupra limbii romîneşti*, în suplimentul 51 al „Albinei", din 29 iunie 1839.

Scanned with OKEN Scanner

mai clar, într-o formă mai organizată, din articolul citat deja, *Jurnalismul în Romînia*: Limba literară să aibă „drept temei şi model cărţile bisericeşti cele vechi, asemenea manuscriptele şi documentele vechi, cuvintele cele preţioase ce se păstrează în gura popoarelor deosebitelor provinţii romîne, compunerile de cuvinte trebuitoare ce se pot face chiar din cuvintele noastre, şi întrebuinţarea cuvintelor tehnice dupre pilda tuturor naţiilor civilizate" (*loc. cit.*, p. 11). Faţă de unele recomandări juste, apare distonant, depăşit, punctul de vedere care pleda, în preajma anului 1848, pentru „reînnoirea cuvintelor părăginite", într-un moment cînd se realizaseră progrese mari în limba presei romîneşti ca şi în limba literară în general. Publicaţiile lui Asachi încep să apară tot mai întîrziate ca limbă de aici înainte.

Eliade, cît timp a recomandat înnoirile fără excese, a jucat un rol de seamă în orientarea chibzuită a limbii publicaţiilor sale şi în unele contribuţii de după 1840. Ne reţine atenţia, printre altele, această concluzie judicioasă din articolul *Literaţii romîni* [14]: „Prin urmare, vrînd a ne cultiva limba, trebuie a o curăţi cît se va putea de străinismi şi provinţialismi; şi a lăsa haracteristicile ei prin care va putea deveni o limbă cultivată romînă iar nu un gerg latin nici un gerg provinţial". Această curăţire de „provinţialismi", care avea să ducă la unificarea normelor limbii literare, a dat, prin contribuţia „Curierului", rezultatele cele mai bune. În schimb, zelul depus pentru curăţirea limbii de „străinismi" avea să-l încurce pe redactorul „Curierului", tot mai mult, în plasele italienismului. Efectele nocive ale acestei influenţe vor putea fi urmărite, în limbajul presei, cu excepţia publicaţiilor moldoveneşti, pînă după 1860.

Pentru că în felul acesta putem urmări mai uşor contribuţia presei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, la unificarea limbii literare, socotim util să arătăm cum vedea Eliade soluţionarea unei probleme atît de dificile, cum era, fără îndoială, operaţia de triere a elementelor regionale.

A fost Eliade un partizan fanatic al fonetismului muntean în limba literară, aşa cum îl prezintă redactorii „Albinei", în frunte cu filologul Săulescu, nemulţumiţi cînd se vedeau comentaţi în paginile „Curierului", uneori pe două coloane, din cauza preferinţei lor vădite pentru particularităţile moldoveneşti? Nu există probe temeinice pentru susţinerea acestei afirmaţii. Dimpotrivă, într-o scrisoare către C. Negruzi din 1839, publicată în „Curierul", Eliade se dovedeşte foarte ponderat în această privinţă, cînd vorbeşte de necesitatea de a „alege din deosebitele noroade rumineşti ce este bun, frumos, sonor, regulat, norocit" pentru a putea realiza o limbă literară „corectă şi perfectă, adăugînd ce îi lipseşte din dicsionerul latin" (nr. 35, p. 142) [15]. În *Încheiere la băgările de seamă din partea Curierului rumînesc la observaţiile Dlui S...*, reproşîndu-i autorului tonul polemic, Eliade face

[14] Vezi „Curierul romînesc", nr. 8, 1844.
[15] Vezi „Curierul romînesc", nr. 34 şi 35 şi suplimentul la nr. 35, 1839.

apel la unire și înțelegere : „Multe au bune moldovenii, multe au bune ungurenii, bănățenii, bucovinenii, multe au bune macedonenii, multe au bune muntenii : dar multe au toți și rele" (nr. 128, 1839, p. 446). Eliade a arătat și practic, în multe din intervențiile sale din această vreme, ca și în normele pe care le fixează „Curierului", ce se poate și trebuie să fie reținut în limba literară din graiurile menționate. Prins tot mai mult, în anii următori, de planurile reformiste, acest bun sfătuitor în problemele limbii își pierde autoritatea. Asachi, din cauza arhaismului, Eliade, din cauza italienismului, devin, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la fel de anacronici, după ce au înscris trepte importante nu numai în evoluția stilului publicistic, dar și în evoluția limbii romîne literare în general.

Prin discuții creatoare, ca cele pe care le-am amintit, precum și prin unele rezultate obținute în practică, gazetele romînești din prima jumătate a veacului trecut și în primul rînd cele scoase de Eliade, urmate de publiciștii ardeleni și chiar de unii din scriitorii moldoveni, cum este cazul lui C. Negruzzi, au adus o contribuție de seamă la unificarea limbii literare. Rezultatele mai bogate ale acestei mari frămîntări se vor vedea însă în a doua jumătate a secolului, cînd vor fi abandonate definitiv o serie de particularități arhaice și regionale. Lupta dintre elementele vechi și cele noi, în fonetică și gramatică, precum și lupta dintre elementele regionale pentru impunerea unei singure variante fonetice ca literară se desfășoară, în forme mai vii sau mai ascunse, dar în mod permanent, în paginile gazetelor romînești din prima jumătate a secolului trecut. Cele trei gazete importante din acest timp, „Albina romînească", „Curierul romînesc" și „Gazeta Transilvaniei", cuprind încă numeroase particularități fonetice și gramaticale regionale. Acestea se întîlnesc alături de unele reminiscențe din limba veche. Este necesar să consemnăm și aceste aspecte în limba presei din perioada pe care o cercetăm, urmărindu-le uneori și după 1850. Ele ne vor ajuta să cunoaștem mai bine dificultățile mari care stăteau în calea realizării unor norme unice în limba romînă literară și vor scoate în evidență și mai puternic eforturile depuse de cărturarii romîni din secolul trecut pentru a găsi, în mijlocul unui adevărat haos de variante fonetice regionale, soluția admisă de toți ca normă unică.

În f o n e t i c ă, mai ales, moldovenii renunță cu destulă greutate, în vremea aceasta, la unele particularități regionale. Eliade, comentînd textele pe care le reproduce din „Albina", în note foarte bogate în unele cazuri, indică, cu multă înțelegere pentru evoluția viitoare a limbii literare, variante fonetice mai potrivite, cu șanse mai mari de a se impune ca literare. Sînt interesante, pentru că arată cu claritate evoluția viitoare a limbii literare, aceste exemple pe care le culegem din comentariile lui Eliade la *Doctorul și Coteleta*, în „Curierul romînesc", 1839, nr. 1 și următoarele. Reproducînd acest text din „Albina", redactorul „Curierului" are din nou prilejul, de care a profitat și în alte împrejurări, de a alătura fonetismelor moldovenești echivalentele

ce aveau să se impună ca literare: *înţăleg — înţeleg* (p. 335), *însuş — însuşi, sară — seară, discoperit — descoperit, sîngură — singură* (p. 336), *giudică — judecă, criieri — creeri* (p. 337); *trii — trei, me — mea* (p. 338). Am reţinut, dintr-un număr mai mare de exemple, doar cîteva care sînt mai concludente pentru eforturile „Curierului" în direcţia unificării limbii literare din punct de vedere fonetic. Trebuie remarcat, în mod deosebit, pentru că pune într-o lumină nouă această contribuţie, faptul că redactorul „Curierului" îşi dă seama că, în unele cazuri, varianta folosită în presa din Moldova este preferabilă şi se grăbeşte s-o recomande confraţilor. Aşa este cazul cu fonetismul *amenînţat*, recomandat în locul variantei folosite în presa din Muntenia *(amerinţat)* şi al lui *aud* faţă de muntenismul *auz*. În ultimul caz, Eliade arată chiar şi de ce este preferabilă forma nebisericească: „*Audă* este şi mai obştesc şi mai clasic decît *auză* al nostru, cu toate că e mai bisericesc" (p. 339).

Lupta împotriva regionalismelor nu va găsi de îndată cel mai larg ecou în presa moldovenească. Aşa se explică de ce în deceniul al şaselea, uneori chiar şi mai tîrziu, vor mai apărea fenomene ca cele ilustrate de exemplele citate din „Albina" după „Curier": a) prefacerea lui *e* în *ă*, a lui *i* în *î* şi *ea* în *a* după *j, ş, s, z, ţ*, consoane rostite dur în Moldova: *sară* (Z, 1851, nr. 28, p. 110; GM, 1852, nr. 13, p. 49), *samă* (Z, 1851, nr. 29, p. 115), *cetăţănimii* (Z, 1851, nr. 49, p. 183), *stîns* (GM, 1854, nr. 5, p. 19), *păşască* (GM, 1857, nr. 90, p. 357) etc.; b) transformarea lui *e* neaccentuat în *i*: *unile* (Z, 1850, nr. 19, p. 73); *alegirile* (Z, 1850, nr. 26, p. 141), *căpitenie* (Z, 1851, nr. 35, p. 138), *cerire* (Z, 1851, nr. 53, p. 209); c) pronunţarea ca *e* deschis a lui *ea*, în poziţie finală: *vidè* (Z, 1851, nr. 80, p. 315), *avè* (Z, 1855, nr. 66, p. 262); d) apariţia lui *gi* în locul lui *j*: *gios* (Z, 1855, nr. 7, p. 27), *agiunul* (GM, 1852, nr. 1, p. 3), *agiuns, gioc* (GM, 1852, nr. 9, p. 33); e) notarea lui *dz* pentru *z*: *dzilei* (GM, 1855, nr. 38, p. 154), *dzace* (GM, 1855, nr. 46, p. 181), *astădzi* (GM, 1855, nr. 3, p. 9); f) varianta regională: *ghibace* (Z, 1855, nr. 77, p. 307), *ghibăcie* (GM, 1856, p. 277) pentru *dibace, dibăcie* etc. Multe din aceste fonetisme regionale — şi în această listă au fost notate doar cîteva mai importante — sînt într-o continuă scădere, începînd chiar cu deceniul al şaselea. Poate fi citată, în acest sens, în primul rînd „Steaua Dunării", care apare, datorită lui Kogălniceanu, într-o limbă mult mai evoluată faţă de „Albina" sau de „Gazeta de Moldavia", publicaţiile lui Asachi. Acest progres poate fi urmărit şi în fonetică. În locul fonetismelor moldoveneşti, întîlnim în „jurnalul" lui Kogălniceanu tot mai des variantele literare, comune pentru toate ţările romîneşti: *astăzi* (nr. 1, p. 1, 1855), *însemnate* (nr. 1, p. 1, 1855), *semn* (nr. 9, p. 35, 1855), *însuşi* (nr. 1, p. 33, 1855), *înţelege* (nr. 5, p. 17, 1855), *vedea* (nr. 5, p. 18, 1855) etc. Se mai menţin bine-înţeles şi o serie de particularităţi locale cum ar fi *samă* (nr. 6, p. 21, 1855), *ivală* (nr. 1, p. 2, 1855), *gios* (nr. 5, p. 18, 1855) etc.

Scanned with OKEN Scanner

Dintre particularităţile fonetice regionale întîlnite în publicaţiile din Muntenia, reţin atenţia cîteva prin frecvenţa lor ridicată: a) trecerea lui *e* la *ă*, în special în cazul prepoziţiilor *pe* şi *de*, mai rar în alte exemple: *pă* („Plutirea *pă* Dunăre cu vapor *pă* anul 1836", C, 1836, nr. 9, p. 36), *dă* (C, 1833, nr. 13, p. 51), *dăslușirile* (C, 1839, nr. 52, p. 207), *adăvărat* (PS, 1848, nr. 3, p. 10); b) elidarea vocalei *e* din prepoziţiile menţionate, înaintea unui cuvînt care începe cu o vocală: *d-amăruntul* (C, 1836, nr. 1, p. 1), *d-opotrivă* (C, 1836, nr. 21, p. 83); c) prepoziţia *prin* apare sub forma *pîn* (C, 1839, nr. 52, p. 206); d) *ă* > *e* după *ș* şi *j*; *cenușe* (PS, 1848, nr. 25, p. 97), *trufașe* (V, 1848, nr. 13, p. 49); e) prepoziţia *după* este notată cu *ă* > *e*: *dupe* (C, 1839, nr. 52, p. 205); f) lipsa lui *h* iniţial în exemple ca: *aide* (C, 1847, nr. 38, p. 152); g) disimilarea lui *n* în *amăruntul* (C, 1836, nr. 1, p. 1), *amerințat* (R, 1838, nr. 120, p. 480); h) iotocizarea verbelor: *să vază* (C, 1839, p. 335, nr. 101); *crez* (C, 1859, nr. 149, p. 520); *respunz* (C, 1843, nr. 25, p. 104), *pătrunză* (PS, 1848, nr. 9, p. 33); *spui* (C, 1847, nr. 30, p. 120), *simț* (PS, 1848, nr. 3, p. 11) etc.

Întîlnim în gazetele din *Ţara Romînească*, pe lîngă fenomenele semnalate, şi altele cu o arie de circulaţie mai largă, cuprinzînd atît Moldova cît şi Transilvania. Spre deosebire de primele, acestea nu apar cu atîta regularitate în gazetele din Muntenia. Mai frecvente sînt următoarele: *e* > *ă* după *s* sau *ș*, în special, dar şi după alte consoane: *orășăl* (R, 1838, nr. 125, p. 500), *sărbat* (R, 1838, nr. 214, p. 603), *deșărtăciune* (R, 1838, nr. 212, p. 848), *împărecherile* (R, 1838, nr. 121, p. 484); *izvoară* (R, 1838, nr. 138, p. 550); *e* neac. > *i*: *casile* (C, 1848, nr. 3, p. 11), *judică* (C, 1839, nr. 128, p. 445), *încoaci* (R, 1838, nr. 155, p. 616). Mai rar, pot fi notate şi cazuri cînd *ea* > *é*: *privighé* (C, 1843, nr. 48, p. 196), *j* > *gi*: *giumătate* (C, 1843, nr. 48, p. 196) etc. Pentru explicarea folosirii acestor fonetisme în gazetele din Muntenia, trebuie să ţinem seama atît de oscilaţiile frecvente în limba literară din această perioadă, cît şi de faptul că multe din materialele reproduse din gazetele care apăreau în Moldova sau Transilvania păstrau, măcar în parte, un număr de particularităţi locale.

În publicaţiile periodice din *Transilvania* întîlnim un număr destul de ridicat de fonetisme comune atît cu Moldova cît şi cu Muntenia. Această situaţie se explică, pe de o parte, prin ariile dialectale care împart Transilvania în două, legîndu-i sudul de Muntenia şi nordul de Moldova, iar, pe de altă parte, prin faptul că G. Bariţ s-a orientat foarte mult, în ceea ce priveşte normele pe care le-a fixat în limba foilor sale, după gazetele din Bucureşti.

a) Particularităţi regionale comune cu Moldova: *însămnările* (GT, 1838, nr. 2, p. 5), *înțălepțește* (GT, 1838, nr. 3, p. 9), *sărbare* (GT, 1838, nr. 5, p. 17), *secretari* (GT, 1838, nr. 6, p. 21), *spori* (GT, 1838 nr. 6, p. 22), *ținutul* (GT, 1839, nr. 2, p. 6), *blăstămați* (GT, 1839, nr. 2, p. 6), *gîci* (GT, 1839, nr. 31, p. 121), *nemțască* (GT, 1841, nr. 4, p. 15), *feliuri* (GT, 1841, nr. 34, p. 136), *înșală* (GT, 1841, nr. 42, p. 166), *sîlă* (GT, 1843, nr. 23, p. 91), *îngiosiți* (GT, 1843, nr. 96, p. 384).

b) Particularităţi regionale comune cu Muntenia: *să crează* (GT, 1838, nr. 1, p. 2) *răspunz* (GT, 1838, nr. 13, p. 52), *pă* (GT, 1838, nr. 4, p. 15), *amerinţează* (GT, 1838, II, nr. 19, p. 75) etc. Mai importante sînt oscilaţiile dintre unele fonetisme munteneşti şi din sudul Transilvaniei şi corespondentele lor din nordul acestei provincii şi din Moldova: *seara* şi *sara*, (GT, 1839, nr. 19, p. 76), *ţinut* şi *ţînut* (GT, 1839, nr. 11, p. 41) etc. Apariţia unui număr tot mai mare de fonetisme munteneşti şi din sudul Transilvaniei, în anii viitori, indică drumul pe care se va orienta, tot mai ferm, limba romînă literară în fonetică.

c) Particularităţi regionale specifice unor arii ardeleneşti mai ales: *sărină* (GT, 1838, nr. 17, p. 65) *curund* (GT, 1838, nr. 1, p. 1), *tinără* (GT, 1839, nr. 1, p. 2), *airea* (GT, 1839, nr. 2, p. 1), *beutură* (GT, 1843, nr. 1, p. 2), *lăpăda* (GT, 1843, nr. 13, p. 49), *acurat* (GT, 1843, nr. 21, p. 81) etc.

După cum se poate observa din exemplele înşirate, în limba presei din prima jumătate a secolului al XIX-lea particularităţile fonetice regionale specifice Moldovei, Munteniei şi Transilvaniei apar intr-un număr destul de ridicat. Încă din această perioadă, şi mai evident în deceniul următor, încep să se răspîndească tot mai mult variantele care aveau să se impună ca literare. Reproducerea ştirilor dintr-o gazetă în alta face şi mai evidentă nevoia unificării normelor fonetice şi ortografice, ajutînd la difuzarea variantelor cu circulaţia cea mai largă, dată de răspîndirea lor în textele vechi.

Nu lipsesc, din paginile gazetelor din perioada de care ne ocupăm, nici unele fonetisme arhaice. Citărn doar cîteva exemple caracterizate printr-o rezistenţă mai mare în limba literară din secolul al XIX-lea, ceea ce determină şi răspîndirea lor în limba presei: *dupre* (Z, 1851, nr. 21, p. 81), *pre* (GM, 1857, nr. 90, p. 357), *priimească* (R, 1838, nr. 130, p. 517), *depre* (GT, 1838, nr. 4, p. 13), *beserica* (GT, 1838, nr. 5, p. 17), *îndărăpt* (GT, 1839, nr. 1, p. 1), *preste* (GT, 1945, nr. 5, p. 18), *jirtfei* (GT, 1845, nr. 39, p. 370) etc. Alături de aceste variante fonetice vechi apar, într-un număr mult mai ridicat, în cele mai multe cazuri, dubletele noi.

Aspectul neomogen, în fonetica limbii literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, este sporit şi de dificultăţile de adaptare a neologismelor. Influenţele care se exercitau asupra limbii romîne au impus temporar aspecte variate neologismelor. Acestea sînt mult mai evidente în limba presei, în care îşi fac loc cu mai multă uşurinţă împrumuturile din alte limbi, aşa după cum am văzut şi în altă parte. Aspectul învechit al unor neologisme este abandonat mai repede în stilul publicistic decît în altele, cu excepţia unor publicaţii mai conservatoare în limbă, cum este „Albina", sau care evoluau în sfere de influenţe deosebite, cum este cazul „Gazetei de Transilvania". În locul neologismelor cu aspect fonetic vechi, care trădează influenţe neogreceşti, ruseşti sau germane: *epoha* (A, 1829, nr. 5, p. 18), *ofiţială* (A, 1829, nr. 6, p. 21), *finanţială* (GT, 1838, nr. 12, p. 48), *orighine* (A, 1841,

nr. 61, p. 149) etc., apar tot mai multe neologisme care păstrează un aspect francez: *anonsa* (C, 1846, nr. 31, p. 121), *avantură* (A, 1841, nr. 71, p. 285), *discusii* (A, 1839, nr. 101, p. 404) etc. sau italian: *curiozita* (A, 1829, nr. 7, p. 36), *rarita* (A, 1841, nr. 60, p. 148), *reflesii* (C, 1846, nr. 91, p. 361), *stropiată* (A, nr. 75, p. 308), *svaporate* (C, 1847, nr. 29, p. 125) etc.

Rezultate firești ale procesului de adaptare, aceste fonetisme străine nu vor avea o circulație îndelungată în limba literară, învinse repede de variantele impuse de sistemul fonetic al limbii noastre. În limba presei, mai ales în cronicile teatrale și mondene și chiar în revista jurnalelor străine, ele au avut, într-o perioadă, o circulație destul de largă. În protestul împotriva rezultatelor bizare pe care le-a avut aplicarea diverselor sisteme ortografice de după 1840, cu consecințe grave și în pronunțare, mai ales în cercurile mai puțin instruite, intră și împrumuturile insuficient adaptate. La acest protest, inițiat de scriitorii progresiști din generația de la 1848, se alătură și presa, prin ziarul lui Kogălniceanu „Steaua Dunării": „Vom combate dar din toate puterile noastre direcția falsă pe care o parte din scriitorii de astăzi se încearcă a o da limbii și literaturii" (nr. 1, p. 2). Această afirmație din cuvîntul introductiv la „Steaua Dunării" stabilește o legătură evidentă cu programul „Daciei literare".

În m o r f o l o g i e, ca și în fonetică, acțiunea de unificare a limbii literare trebuia să înfrîngă unele forme vechi, cît și unele forme populare și regionale. În același timp, din variantele numeroase produse de procesul dificil de adaptare a neologismelor trebuiau reținute cele mai potrivite cu sistemul limbii noastre.

În limba presei din prima jumătate a secolului al XIX-lea, uneori și mai tîrziu, mai pot fi întîlnite cîteva particularități gramaticale vechi, în continuă descreștere: întrebuințarea singularului în locul pluralului, după modelul din cronici, procedeu, de altfel și popular („să dicteze pace *turcului*", GT, 1839, nr. 32, p. 127); păstrarea unor forme de plural în *-e* (*rane*, GT, 1841, nr. 43, p. 126; *pușce* GT, 1839, nr. 2, p. 5); articularea pronumelui relativ *care* (*carele*, C, 1842, nr. 2, p. 8; *carile*, GM, 1852, nr. 84, p. 231; *carea*, GT, 1845, nr. 90, p. 357); forma de auxiliar *au* pentru singular, pers. III (*au sosit* pentru *a sosit*, GT, nr. 5, p. 17) etc.

Mai numeroase decît particularitățile morfologice arhaice, cu care limba presei putea stabili mai puține contacte, sînt cele populare, comune de altfel, în unele cazuri, cu limba veche: *vlădichi* [i] (C, 1843, nr. 95, p. 342), *righi* [i] (C, 1842, nr. 2, p. 7), *feți* [i] (R, 1839, nr. 16), *cest* (C, 1842, nr. 92, p. 356), *ist* (GM, 1852, nr. 44, p. 173), *ista* (GM, 1855, nr. 90, p. 357), *cevași* (GT, 1840, nr. 7, p. 25), *lucră* (GT, 1845, nr. 58, p. 229) *dăduși, învățași, spuseși* (C, 1848, nr. 86, p. 354), *dideseși* (C, 1848, nr. 31, p. 123), *au fost poruncit* (GT, 1841, nr. 30, p. 118), *i s-au fost trimis* (V, 1848, nr. 43, p. 171), *s-au fost prins* (Z, 1851, nr. 55, p. 217), *să aibi* (C, 1847, nr. 49, p. 106), *amu* (GM, 1852, nr. 84, p. 231), *estimp* (GT, 1839, nr. 3, p. 11) etc.

Scanned with OKEN Scanner

În raport cu exemplele citate pînă aici, mult mai numeroase şi mai specifice pentru limba presei, în această perioadă, sînt oscilaţiile în declinare şi conjugare, ca urmare a greutăţilor ivite în încadrarea morfologică a neologismelor: *aplaus* (R, 1838, nr. 38, p. 151), *favor* (R, 1838, nr. 123, p. 490), *bazuri* (PS, 1848, nr. 3, p. 9), *individuri* (C, 1847, nr. 13, p. 51) *ghimnazia* (A, 1843, supl. la nr. 58), *sistemă* (A, 1829, nr. 12, p. 47; R, 1838, nr. 135, p. 539), *rolă* (GT, 1845, nr. 13, p. 49), *spaţie* (Z, 1851, nr. 69, p. 273), *tractarisi* (A, 1829, nr. 12, p. 48), *pretenda* (C, 1840, nr. 8, p. 31), *compromeţa* (PS, 1848, nr. 2, p. 7), *construa* (Z, 1855, nr. 25, p. 27) etc. Dificultăţile de adaptare a verbelor împrumutate sînt probate, printre altele, şi de numeroasele oscilaţii între formele cu sau fără *-ez* şi *-esc*: *imiteze* (R, 1838, nr. 136, p. 652), *aprobează* (C, 1847, nr. 28, p. 112), *circulează* (GT, 1848, nr. 81, p. 85), *să dezvolteze* (PS, 1848, nr. 15, p. 67), *să-l areste* (C, 1842, nr. 85, p. 340), *să prezide* (C, 1842, nr. 57, p. 226), *să-şi serve* (C, 1847, nr. 41, p. 164), *le dispreţă* (C, 1847, nr. 46, p. 185).

În deceniile următoare, aceste forme se vor împuţina simţitor. De pe acum se poate observa, în intervenţiile lui Eliade mai ales, o încercare de triere a lor, prin eliminarea unora din dubletele prea îndepărtate de „însuşirea limbii", după cum se exprimă redactorul „Curierului".

S i n t a x a presei romîneşti este destul de greoaie în primii ei ani de existenţă. Păstrarea unor legături destul de puternice cu stilul cărţilor bisericeşti, a documentelor şi cronicilor vechi explică, în mare măsură, această situaţie. Pot fi citate numeroase exemple în care aceste legături sînt evidente. Uneori fraza nu suferă prea mult din cauza întorsăturilor arhaice şi-şi păstrează destul de bine limpezimea. Simpla înşirare a unor propoziţii principale aminteşte, de asemenea, de textele vechi ca şi de uzul popular: „Însă toate aceste nimic ajută. Timpul se înaintează neîncetat. Pacea favorează disvălirea ideilor. Pretutindene ţinteşte mintea de a îndeplini ştiinţele mehanice şi hemice" (A, 1841, nr. 3, p. 9). În alte cazuri, însă, din nefericire mai numeroase, fraza este mai complicată, lipsită de eleganţă şi cu suficiente obscurităţi, din cauza legăturii nesigure între unităţile care o compun: „Pînă într-atît dorea de mult cei încunjuraţi, spre a să scăpa de grozăviile asaltului ce să hotărise să se facă, cît de fricâ, ca nu care cumvaşi vreo fără de veste întîmplare să rupă învoirea ce să făcuse la ziua de 18, vrînd să ne dea semne de a lor bună credinţă, Serd Mahmud paşa au venit tot într-aceeaşi seară a să da prinşi la noi, măcar că nici un articol de ale învoirii nu-l supunea la o astfel de grabnică urmare" (C, 1829, nr. 28, p. 155). Anacolutul, construcţiile gerundivale, ca şi propoziţiile introduse de *ce* sau *care*, creează lungimi inutile, rup simetria frazei şi-i întunecă înţelesul. Astfel de construcţii încărcate, mai ales în redactarea informaţiilor şi reportajelor, nu vor rezista mult timp în stilul publicistic, care apare, în deceniul următor, cu o frază mult mai clară, în special în gazetele din Principate. Pot fi citate ca model de construcţie clară frazele din cotidianul „Romînia" (1838).

Scanned with OKEN Scanner

Evoluînd în sfera de influenţă a ziarelor germane şi maghiare, presa din Transilvnia va avea de luptat cu greutăţi mai mari din acest punct de vedere. Tendinţa de a menţine unele construcţii arhaice va putea fi urmărită un timp mai îndelungat în coloanele ei. De asemenea, cazurile de topică străină sînt mai numeroase în presa din Transilvania. Dacă exemplele din prima categorie sînt mai puţine : „strălucita această zi o au cinstit" (GT, 1838, nr. 5, p. 17) ; „Nimic era mai firesc" (GT, 1846, nr. 24, p. 94) ; „anevoie foarte" (GT, 1846, nr. 93, p. 131) „bogată foarte" (GT, 1846, nr. 74, p. 294) etc., în schimb în cea de a doua numărul lor este mult mai ridicat. De altfel, construcţiile arhaice, cum ar fi de pildă cazurile în care verbul este aşezat la sfîrşit, aduse în limba veche tot de influenţele străine, se pot confunda cu rezultatele unor influenţe recente în sintaxă, cum ar fi cea germană. Citäm cîteva construcţii nefireşti, care reproduc modele străine, cîteodată cu atîta fidelitate încît fraza devine obscură : „În Viena sînt veşti sigure, cum că în pricina Spaniei ca să ţie un congres a puterilor Europei" (GT, 1839, nr. 1, p. 1) ; „De curînd este să să aşeze un teatru la Constantinopole, în care nu numai italieneşte şi franţozeşte, dar şi drame turceşti sînt să să joace" (GT, 1839, nr. 4, p. 15) ; „Deşi paşii pînă acum făcuţi nu arată rezultate mari, totuşi încheind de la cercetările cele mai bune astăzi făcute" (GT, 1840, nr. 5, p. 9).

Structura frazelor în gazetele din Principate este, în general, mai modernă decît în publicaţiile de peste munţi. În 1838, cînd apare „Gazeta de Transilvania", tradiţia gazetelor romîneşti care puteau constitui un model de limbă şi stil pentru publicaţiile de dincolo de munţi nu avea suficientă adîncime. Cu timpul însă, contactul strîns dintre gazetele din Transilvania şi cele din Principate va contribui la crearea unor condiţii favorabile pentru înlăturarea unor construcţii depăşite sau chiar străine de firea limbii noastre. Abia în practica scrisului contactele dintre diversele periodice romîneşti au putut să-şi arate efectele salutare.

II. *Dezvoltarea elementelor specifice stilului publicistic în perioada 1829—1860*

1) O dată cu apariţia primelor periodice romîneşti se iveşte nevoia fixării unor noi termeni tehnici în limba noastră. Fără ca însuşirile specifice ale stilului publicistic să depindă, într-o măsură prea mare, de terminologia tehnică folosită în presă, aceşti termeni pot contribui, prin frecvenţa lor ridicată, mai ales cînd se fixează şi într-o serie de formulări tipice, la crearea unor trăsături distincte. Iată de ce cercetarea elementelor specifice stilului publicistic trebuie începută cu aceşti termeni, fixaţi în limba romînă cam în aceeaşi perioadă în care s-a format întreaga terminologie ştiinţifică şi tehnică, adică în jurul anului 1860 [16]. Fără să avem intenţia de a prezenta lista lor completă, citäm

[16] Vezi N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 125—126.

următoarele exemple: *colaborator* (GT, 1843, nr. 93, p. 370), *coloană* (C, 1843, nr. 93, p. 369), *corespondent* (GT, 1843, nr. 93, p. 389), *corespondinţă* (SD, 1855, nr. 6, p. 23), *cronica politică* (C, 1859, nr. 1, p. 2), *cronica străină* „ştiri externe" (C, 1847, nr. 7, p. 27), *facte diverse* (SD, 1855, nr. 1, p. 4), *foileton* (A, 1837, nr. 88, p. 386), *foiţă* „foileton" (SD, 1860), *gazetă* (A. C, 1829), *gazetar* (R, 1838, nr. 5), *gazetime* (C, 1829, nr. 1), *jurnal* (A, 1829, nr. 48, p. 190), *jurnalism* (A, 1847, nr. 3, p. 11), *jurnalist* (C, 1844, nr. 1, p. 4), *jurnalistică* (GT, 1839, nr. 4, p. 15), *nuvele politiceşti* (GT, 1848, nr. 8, p. 29), *publicist* (GT, 1843, nr. 93, p. 369), *publicitate* (C, 1843, nr. 67), *redactor* (A, C, 1829, GT, 1838), *redactor răspunzător* (C, 1840, nr. 28, p. 109), *redacţie* (A, 1829, nr. 1, p. 2), *revista de jurnale* „revista presei" (GT, 1845, nr. 3, p. 11), *revista politică* (Z, 1851, nr. 31, p. 121), *rubrică* (GT, 1843, nr. 74, p. 295), *supliment exptraordinariu* „ediţie specială" (A, 1829, nr. 2), *ştiri dinlăuntru* (C, 1837), *ştiri dinafară* (C, 1837). O importanţă mare prezintă acest vocabular tehnic pentru cunoaşterea profilului presei noastre din această perioadă. Din acest punct de vedere observăm că se acordă o atenţie deosebită ştirilor interne, reproduse, de cele mai multe ori, din surse şi după documente oficiale, precum şi ştirile externe, traduse din presa străină.

2) Cultivarea cu precădere a ştirilor, în prima fază din evoluţia presei romîneşti, pe lîngă faptul că a determinat formarea terminologiei profesionale de specialitate, a înlesnit stabilirea unor unităţi frazeologice specifice. Mai frapante sînt cele care precizează sursa sau caracterul acestor ştiri. Aceste formulări sînt alcătuite în aşa fel încît să cîştige încrederea cititorului, solicitat mai adînc de cuvintele cu sensuri figurate sau de epitetul revelator: „cercurile prea informate" (C, 1843, nr. 54, p. 159); „circulă ştirea" (C, 1846, nr. 96, p. 382); „o nuvelă circulă de cîteva zile în public" (C, 1844, nr. 40, p. 167); „din toate părţile zboară ştirile" (GT, II, 1838, nr. 15, p. 58); „corespondenţă respectabilă" (GT, 1845, nr. 55, p. 231); „izvoară autentice" (GT, 1852, nr. 1, p. 3); „izvoare cu totul sigure" (GT, 1843, nr. 1, p. 2); „persoane vrednice de credinţă" (C, 1847, nr. 16, p. 64); „cele mai proaspete ştiri" (GT, 1839, nr. 52, p. 205); „ştirile noastre mai nouă, autentice" (GT, 1848, nr. 80, p. 331) etc.

Pot fi citate alături şi o serie de formulări tipice pentru stilul presei, care se referă la evenimentul cuprins în ştirea respectivă, la reacţiunea şi părerile cititorilor sau la modul de prezentare a faptelor: „cursul evenimentelor" (GT, 1848, nr. 49, p. 202); „cursul întîmplărilor" (A, 1829, nr. 37, p. 148); „în cursul serioaselor întîmplări politice (A, 1839, nr. 98, p. 398); „multa sau puţina gravitate a evenimentelor" (C, 1843, nr. 56, p. 168); „a pricinuit cel mai viu entuziasm" (C, 1836, nr. 32, p. 125); „ca dovadă a interesului viu" (C, 1841, nr. 7, p. 28); „Ce vie impresie va fi făcut acest decret" (GT, 1848, nr. 15, p. 61); „a pricinuit

aici o profundă sensație" (C, 1843, nr. 91, p. 324); „împărtășim opinia" (A, 1844, nr. 96, p. 394); „opinia publică" (A, 1847, nr. 45, p. 181).

3) Tot în această etapă de dezvoltare a stilului publicistic, paralel cu fixarea terminologiei și a frazeologiei specifice știrilor, încep să fie folosite, din ce în ce mai stăruitor, o serie de epitete care oglindesc o preferință vădită pentru senzațional. Dezvoltarea reportajului și înmulțirea coloanelor rezervate „faptelor diverse" contribuie mult la sporirea acestor exemple. Trebuie să observăm că cele mai multe din ele, chiar cînd exprimă superlativul, nu reușesc să adîncească emoția și introduc o notă convențională, de entuziasm sau de compasiune profesională, în comunicare. Unele din aceste epitete sînt de circulație curentă în limba romînă. Altele, mai numeroase, sînt împrumuturi recente. Ambele categorii îndeplinesc aceleași funcții stilistice. Citățm mai întîi cîteva exemple din prima categorie: „vestea *cumplitei* conspirații" (GT, 1838, nr. 2, p. 6); „o ucidere *înfricoșată*" (A, 1841, nr. 27, p. 101); „asupra *minunatelor* progrese" (C, 1846, nr. 90); „aurora cea mai *măreață* a vieții noastre" (GT, 1852, nr. 54, p. 205); „armiile lor cele *strălucite*" (A, 1829, nr. 12, p. 45); „*strălucită* ceremonie" (C, 1834, nr. 48, p. 105); „*tristele* evenimente" (GT, 1848, nr. 82, p. 338) etc.

Foarte numeroase sînt împrumuturile recente care se adaugă la seria epitetelor citate: „*celebra* cantatriță" (C, 1847, nr. 52, p. 207); „lucruri *colosale*" (C, 1839, nr. 6, p. 24); „armamente *considerabile*" (C, 1847, nr. 11, p. 44); „înțelegere *cordială*" (C, 1844, nr. 28, p. 109); „împrejurări cu totul grele și *critice*" (GT, 1839, nr. 6, p. 22); „*eroica* noastră armată" (GT, 1848, nr. 7, p. 23); „*escelentul* comic" (C, 1848, nr. 16, p. 63); „un fenomen din cele mai *extraordinare*" (A, 1835, nr. 15, p. 64); „o luptă *gigantică*" (GT, 1849, nr. 20, p. 76); „turburări *grave*" (C, 1844, nr. 68, p. 269); „*himerice* scorniri" (GT, 1839, nr. 51, p. 301); „bucurie *infernală*" (GT, 1845, nr. 90, p. 360); „cuvinte *maghice*" (A, 1841, nr. 21, p. 79) „omul *misterios*" (A, 1841, nr. 87, p. 351); „*monstruoasa* absurditate" (C, 1836, nr. 47, p. 186); „*oribila* întîmplare" (C, 1847, nr. 21, p. 82); „îmbunătățiri *radicale*" (GT, 1848, nr. 49, p. 204); „cauza *sacră*" (PS, 1848, nr. 13, p. 49); „ochi *scrutători*" (C, 1840, nr. 65, p. 301); „în cursul *serioaselor* întîmplări" (A, 1839, nr. 98, p. 395); „reflesie *sinceră*" (GT, 1846, nr. 53, p. 209); „intrarea sa *solemnă*" (GT, II, 1838, nr. 12, p. 46); „un fenomen cu totul *straniu*" (C, 1843, nr. 20, p. 81); „a păși către scopul cel *sublim*" (C, 1846, nr. 90, p. 357); „aer *superb*" (C, 1847, nr. 17, p. 67); „izbirea a fost *teribilă*" (C, 1847, nr. 5, p. 17); „interesul *vital*" (SD, 1855, nr. 1, p. 1); „condiția *vitală*" (SD, 1855, nr. 1, p. 3) etc.

După cum s-a putut observa din contextele mai largi în care au fost citate, cele mai multe din exemplele înșirate au proprietatea de a forma, împreună cu cuvintele pe care le determină, unități mai mult sau mai puțin strînse, un fel de șabloane ușor de recunoscut, care dau stilului publicistic, în varianta lui gazetărească, un caracter aparte

faţă de celelalte stiluri ale limbii. O menţiune specială merită unele adjective din categoriile citate care apar ca determinări obligatorii pe lîngă substantive ce le sugerează prin conţinutul lor: „jalnică catastrofă" (GT, 1840, nr. 26, p. 102); „cumplita catastrofă" (GT, 1848, nr. 77, p. 330); „fatală calamitate" (PS, 1848, nr. 21, p. 81) etc. În aceste exemple este evidentă, mai mult decît în altele, o anume înclinare către senzaţional în stilul gazetelor din acea vreme. Tot astfel se explică şi tendinţa de a trece prin gradele de comparaţie o serie de adjective care au, în mod obişnuit, o formă unică: „un fenomen din cele mai extraordinare" (A, 1829, nr. 2, p. 6); „ştirea cea mai fatală" (GT, 1848, nr. 78, p. 324); „cele mai formidabile" (A, 1849, nr. 1, p. 1); „sub auspiţii atît de formidabile" (GT, 1851, nr. 12, p. 53); „cele mai gigantice construcţii" (C, 1847, nr. 3, p. 10); „un bal foarte splendid" (C, 1843, nr. 48, p. 193); „mai frumoasă şi mai sublimă" (C, 1847, nr. 32, p. 128) etc.

Toate exemplele citate, indiferent de categoria în care au fost notate, pun cu putere în evidenţă o trăsătură esenţială a stilului publicistic-gazetăresc: numărul ridicat al îmbinărilor cu caracter fix dintre anumite substantive şi adjective. Aici trebuie căutată una din sursele cele mai importante de îmbogăţire a şabloanelor din acest stil.

Utilizarea acestor adjective-epitete, în enumerări mai scurte sau mai bogate, imprimă stilului publicistic o notă retorică, mai pronunţată sau mai puţin pronunţată, ca în exemplele: „Cea mai mare, cea mai directă şi cea mai nescusabilă violaţie a tratatului de la Viena" (C, 1846, nr. 90, p. 361); „toate aceste lucruri mari, nobile, tari, trainice" (GT, 1843, nr.30, p. 120), „Lucrul e înfiorător, trist, crudel, infam, însă rezultatul astădată e cu totul fericitoriu" (GT, 1848, nr. 51, p. 221).

Cu vremea, necesitatea reală de a lărgi seria acestor determinări gazetăreşti s-a transformat tot mai mult într-un fel de manieră viciată de tendinţe cosmopolite, de purism şi de bombasticism. Începuturile în acest sens pot fi urmărite, pe o scară mai redusă, încă în primele numere ale gazetelor noastre, cu toate că rezultatele cele mai bogate ale acestor influenţe aparţin perioadei 1840—1860, pînă la 1870: „june şi *bele* dame care decoraţi cu frumuseţea voastră lojele Teatrului Naţional" (C, 1846, nr. 90, p. 358); „*belă* Romînie" (PS, 1848, nr. 23, p. 89) „măreaţă întreprindere *belică*" (GT, 1849, nr. 16, p. 59); „*brilante toalete*" (A, 1834, nr. 76, p. 294); „în urma evenimentelor *novissime* din Romînia" (GT, 1848, nr. 50, p. 207); „*solenelă* deschidere" (GT, 1853, nr. 67, p. 270) etc. Astfel de tendinţe primejdioase în stilul gazetelor noastre din secolul trecut au provocat protestul scriitorilor progresişti ai epocii.

4) Se impun atenţiei şi numeroasele cazuri în care termenii ştiinţifici şi tehnici apar în stilul publicistic cu sensuri figurate, dînd naştere unor îmbinări frazeologice specifice, cu valoare metaforică: „*anomalie* cu totul singulară" (GT, 1848, nr. 48, p. 197); „posturile *cardinale*" (GT, 1846, nr. 81, p. 322); „Italia, acel *vulcan* care fierbe aşa de nădusit, începe a-şi căta o *crateră* ici şi colo" (Z, 1855, nr. 146,

p. 581); „O nouă *eră* s-au deschis de vreo cîţiva ani pentru Moldova" (Z, 1855, nr. 11, p. 41); „*fisionomia* cîmpului de război" (GT, 1855, nr. 24, p. 95); interesul (..) în gradul *superlativ*" (GT, 1847, nr. 63, p. 249); „Sînt 15 ani de cînd Moldova se trezi din *letargia* în care zăcea adormită" (GT, 1846, nr. 70, p. 280); „Un *meteor* din cele mai brilante ce se înfăţişează pe *orizontul* artistic" (A, 1847, nr. 3); „a le vedea cu *microscopul*" (V, 1848, nr. 44, p. 173); „cumplită *plagă*" (GT, 1845, nr. 18, p. 312); „o naţiune poate *vegeta*" (B, 1857, nr. 1, p. 1); „în *sfera* acestei puternice tinere împărăţii" (GT, 1841, nr. 34, p. 136) etc. Sensurile figurate ale termenilor subliniaţi fac evidentă deosebirea faţă de stilul ştiinţific. De altfel se observă şi aici foarte bine tendinţa, generală în stilul publicistic, de fixare a cuvintelor cu sensuri figurate în formule specifice.

5) Preferinţa vădită pentru neologisme în stilul publicistic, ţinta unor reproşuri stăruitoare în rubricile de cultivare a limbii, nu limitează, după cum s-ar putea crede, locul termenilor populari şi regionali în publicaţiile romîneşti din secolul al XIX-lea. Sărăcia vocabularului limbii romîne literare, mai ales în prima jumătate a secolului trecut, nevoia de a găsi un mod potrivit de comunicare cu un cerc cît mai larg de cititori, violenţa polemicelor sînt cîteva din cauzele care explică prezenţa acestor elemente în lexicul gazetelor noastre din secolul al XIX-lea: *aieptare* (GT, 1839, nr. 18, p. 71), *aleşuire* (GT, 1838, nr. 12, p. 47), *căşuna* (GT, 1848, nr. 70, p. 292), *corcitură* (GT, 1845, nr. 24, p. 93), *desvolbi* (GT, 1841, nr. 6, p. 22), *foale* (GT, 1845, nr. 47, p. 187), *glodos* (Z, 1855, nr. 7, p. 27), *hăbăuc* (GT, 1850, nr. 11, (p. 41), *hulubi* (Z, II, 1852, nr. 55, p. 207), *îmbăla* („Romînul", 1861, p. 818), *mîneca* (GT, 1846, nr. 51, p. 202), *nea* (GT, 1849, nr. 11, p. 31), *potricăli* (GT, 1854, nr. 19, p. 75), *ramaşag* (GT, 1855, nr. 62, p. 245), *tămăduire* (C, 1840, nr. 1, p. 2), *ţiţînă* (GT, 1841, nr. 10, p. 37).

6) Alături de aceşti termeni populari şi regionali, mai numeroşi, în prima jumătate a secolului trecut, în gazetele din Transilvania şi Moldova, trebuie pomenite şi locuţiunile, expresiile, proverbele şi zicătorile care reprezintă aceleaşi tendinţe stilistice: „din lac în puţ" (GT, 1848, nr. 48, p. 200); „n-ar mai căuta noduri în papură" (GT, 1848, nr. 32, p. 131); „a înnoda iţele" (Z, 1855, nr. 84, p. 343); „ne batem gura de clacă" (Z, 1855, nr. 19); „Apa trece pietrele rămîn" (Z, 1855, nr. 28) etc. Tot acest material popular serveşte foarte bine intenţiile polemice.

7) În stilul publicistic figurile de stil au altă structură şi servesc alte scopuri decît în stilul beletristic. Pe cînd în poezie, în mod deosebit, dar şi în proza artistică, originalitatea asociaţiei stabilite cu ajutorul imaginei este obligatorie, în stilul publicistic, ca şi în limba vorbită, ea se bazează pe analogii previzibile, care nu cer, de obicei, nici un efort de imaginaţie. Iată de ce cele mai multe din imaginile pe care le citim în continuare se aseamănă, în ceea ce priveşte funcţiile, cu cele din limba vorbită: „coardele cele delicate ale pasiunii" (C, 1846, nr. 90, p. 357); „lumina veacului" (GT, 1843, nr. 93, p. 369); „soarele

Scanned with OKEN Scanner

fericirii" (GT, 1846, nr. 76, p. 301); „glasul timpului" (GT, 1848, nr. 8, p. 29); „cîmpul politic" (GT, 1849, nr. 18, p. 67); „lupta de opiniuni" (Z, 1855, nr. 77, p. 306); „cîrma statului" (Z, 1855, nr. 81, p. 322); „fiii progresului" (Z, 1855, nr. 257, p. 1026); „visul de aur" (SD, 1855, nr. 1, p. 1) etc.

O treaptă importantă în progresul stilistic pe care îl face presa noastră, în tendinţa de a se desprinde de stilul administrativ, promovat de caracterul oficial al primelor noastre gazete, este marcată de înmulţirea expresiilor figurate. Între acestea, după cum am văzut, joacă un rol important cele care se bazează pe termeni ştiinţifici şi tehnici din cele mai diverse ramuri de activitate. Afirmaţia noastră nu are în vedere unele excese evidente, provocate de înclinarea, constatată şi cu alt prilej, către senzaţional, în metafore ca: „bucurie electrică" (GT, 1843, nr. 13, p. 371); „compasul progresului" (GT, 1856, nr. 17, p. 379); „zeul pianului" (C, 1846, nr. 94, p. 373); „curier şchiop al ernii, primăvară" (R, 1838, nr. 70, p. 279) etc.

8) Interferenţele stilistice în construcţia frazei sînt foarte evidente în stilul publicistic. În primii ani, presa din Principate era tributară excesiv, în unele materiale, stilului administrativ, destul de greoi în acea perioadă, după cum se poate observa şi din exemplul următor: „Buletinul oficial subt nr. 4 coprinde următoarea poruncă a măriei sale către sfatul administrativ, prin care s-au făcut schimbările trecute în minister ce s-au publicat prin nr. 63 al „Curierului" şi prin care se vede curat că nu a mijlocit nici un fel de demisie din partea d.d. foştilor miniştri, ci că redacţia fără a se rezema pe vreo hîrtie oficială au fost făcut publicarea sa din numărul pomenit" (C, 1835, nr. 69, p. 165).

Nu mai puţin evidente sînt rezultatele contactului cu stilul ştiinţific în construcţia frazei. Pentru că nu luăm în consideraţie articolele de popularizare a ştiinţei, care se publică cu regularitate în presa vremii, ne vom folosi de materialul bogat şi concludent în acest sens din articolele de fond. Tendinţa către o frază mai savant construită şi-a găsit un teren potrivit, la începutul presei romînești, în articolele de orientare politică pe care le publica Bariţ, cu destulă regularitate, în „Gazeta de Transilvania". În aceste „articole deslușitoare" întîlnim uneori perioade destul de bine construite, ca în exemplul următor: „Ştim bine că ideea libertăţii nu se suge nici se învaţă numai din coloanele jurnalelor, ci din alte izvoară cu mult mai bogate, cum este istoria staturilor celor mai renumite şi vieţuirea practică în ţările unde adevărata libertate au produs roduri sănătoase şi mîntuitoare; cu toate acestea trebuinţa cere să se deschidă uneori şi coloanele foilor publice unor asemenea idei în folosul acelora carii nu prea au mijloace a străbate la izvoară, precum sînt cele mai sus atinse, şi totuşi se află prea de multe ori în pericol de a fi amăgiţi şi duşi la rătăcire sau prin unii demagoghi sau prin unii duşmani ai adevăratei

libertăți, carii de acest scump cuvînt se folosesc în interesul lor" (GT, 1845, nr. 90, p. 357). Deși se vorbește de necesitatea unor articole de orientare pentru publicul larg, stilul este savant.

Stilul publicistic are nevoie de o frază alcătuită după o schemă mai simplă, dispunînd, însă, de o mare mobilitate, necunoscută nici în stilul administrativ, nici în stilul științific, ambele prea mult îndepărtate și de construcțiile populare și de mijloacele stilului beletristic. Bineînțeles, astfel de fraze, caracterizate prin mai multă suplețe, rezultată din încorporarea unor modele din limba vie, nu vor lipsi nici măcar din articolele de fond, după cum observăm și în exemplul următor: „Scurt, contribuția și purtarea greutăților în vremurile acestea mai nouă au căzut numai asupra clasei mai neavute. Facerea legilor precum și administrarea lor, astăzi ca și în vremile cele mai vechi, au rămas exclusive numai în mîna privilegiaților. În privința aceasta dar soarta lor nu s-au făcut mai rea, ci ea este și astăzi tocmai în acea stare în care au fost cu cîteva veacuri mai înainte" (GT, 1846, nr. 74, p. 294). Construcțiile de felul celor citate, din care se elimină orice element de prisos, vor da rezultate mai valoroase în stilul publicistic, mai puțin receptiv la modelele savante, de multe ori aglomerate de mulțimea determinărilor.

Pe lîngă rezultatele amintite, în direcția eliberării stilului publicistic de sub tutela stilului administrativ și a stilului științific, în sintaxă, se cuvine să înscriem, printre cele mai importante, consacrarea unui tip de frază caracteristic pentru informațiile interne și externe. Cele mai mari merite îi revin, în această privință, presei din Principate. În exemplul următor, pe lîngă structura modernă a frazei, se impun atenției formulările cu caracter fix, care intră ca element principal în componența ei: „Aceste amănunte vor fi destule fără îndoială spre a *justifica adînca senzație ce a produs la Constantinopol* cererea Marii Britanii de a schimba o stare de lucruri ce este privită ca *baza organizației sociale* a vieții domestice din imperiul otoman" (C, 1846, nr. 90, p. 358).

Între construcțiile sintactice specifice pe care le dezvoltă stilul publicistic, cele mai importante pentru secolul al XIX-lea sînt, fără îndoială, cele retorice. În foarte multe cazuri articolul de fond din ziarele vremii se deosebea prea puțin de cuvîntările politice, publicate pe tot mai multe coloane în cursul revoluției de la 1848 sau în preajma și în timpul Unirii Principatelor.

Observăm, în ceea ce privește elementele retorice, două tendințe mai importante în construcția frazei: una ține de aspectul scris și alta de aspectul oral al cuvîntării. În primul caz, rezultatul cel mai însemnat este perioada retorică, chibzuit construită, în care unitățile componente, numeroase, se sprijină și se reiau mereu una pe alta. În al doilea caz, rezultatele sînt concretizate într-o frază dialogată, extrem de mobilă, apropiată de oralitatea populară.

Scanned with OKEN Scanner

Primul caz poate fi ilustrat cu numeroase exemple, dintre care ne-am oprit la această frază foarte întinsă în care este evidentă intenţia autorului de a atrage atenţia şi grafic asupra ideilor pe care vrea să le pună în lumină :

„Romînii din principatul Valahiei, după mai multe veacuri de amărăciune şi robie, romînii al căror nume fu alungat dintre numele celorlalte naţii ca o floare ce uscîndu-se pe ghirlanda strălucită se smulge şi se alungă în pulbere ; romînii ce păreau că nu au încă braţele decît numai a le fi încinse în fiarăle robiei şi nu au capul decît spre a-l pleca înaintea apăsătorilor tirani".

„La 11 iunie se ridicară la glasul libertăţii, de care erau însătoşaţi..." (PS, 1848, nr. 1, p. 1). În acest exemplu este evidentă nu numai intenţia de a sprijini concluzia, trecută în alineatul următor, cu premise cît mai numeroase, dar şi aceea de a sublinia data de 11 iunie, moment important în desfăşurarea revoluţiei de la 1848 în Ţara Romînească.

Tendinţa contrară, care se afirmă în fraze strîns legate de oralitatea poulară, poate fi ilustrată la fel de bogat : „Bani, negoţ, economie, cîştig ! Împregiurul acestora se întoarce ca pe lîngă nişte osii lumea fizică şi morală în zilele noastre. În zilele noastre ? Ba din cele mai bătrîne veacuri şi pînă astăzi..." (GT, 1839, nr. 42, p. 160). Elipsa, interogaţia şi exclamaţia sau repetiţia spontană se încadrează perfect în această tehnică orală. Trebuie să observăm că începuturile în acest sens au fost făcute, în publicistica romînească, de Ion Eliade Rădulescu. Redactorul „Curierului" se angajează, în multe din articolele pe care le-a publicat, chiar şi în cazul unor teme grave, într-o discuţie directă, spirituală, ironică, polemică, după împrejurări, cu cititorul, în fraze dezlegate de stilul profetic, contaminat de retorica religioasă, din alte contribuţii. Astfel de exemple pot fi urmărite aproape de-a lungul întregii sale activităţi publicistice : „Bine, domnilor, eu ca om cu păcatele mele, cu epoha mea, cu neajungerile mele, mi-am avut nevoile sau erorile ; dumneavoastră însă, ce aveţi de vă ţineţi de dînsele ca orbul de gard ?" (C, 1847, nr. 38, p. 152).

Elementele retorice în construcţia frazei, pe care le-am amintit mai sus, sînt condiţionate sau de nevoia de a elogia fără nici o rezervă sau de nevoia de a respinge, tot fără limite, ceea ce vine în contradicţie cu obiectivul urmărit. După abandonarea idealurilor revoluţiei de la 1848, cînd elogiul cu astfel de mijloace începuse a suna fals, ele încep să se fixeze cu predilecţie în stilul polemic, în pamflete, iar în literatură în creaţiile satirice, ilustrate magistral, mai tîrziu, de Ion Luca Caragiale.

Împrumutînd, după cum se observă cu claritate în exemplele citate, elemente din toate stilurile limbii în construcţia frazei, stilul publicistic le adaptează funcţiilor sale, dîndu-le un colorit particular. Fraza dispune de o mobilitate mai ridicată în stilul publicistic faţă de stilul ştiinţific sau de stilul beletristic, din cauza numeroaselor îmbinări frazeologice specifice.

Scanned with OKEN Scanner

Materialul parcurs ne permite să desprindem următoarele concluzii asupra dezvoltării stilului publicistic în limba romînă literară din perioada 1829—1860 :

a) Pînă la 1840, stilul publicistic apare prea puţin diferenţiat de celelalte stiluri ale limbii. Din cauza conţinutului foarte variat, presa este, la începuturile ei, un excelent mijloc de difuzare a terminologiei ştiinţifice, tehnice, administrative şi politice în cercurile cele mai largi ale cititorilor şi contribuie, în acelaşi timp, la fixarea normelor unice ale limbii romîne literare. Se văd progrese evidente în adaptarea neologismelor şi eliminarea treptată a unor fonetisme şi particularităţi gramaticale vechi şi regionale, cu toate că se mai întîlnesc încă şi numeroase oscilaţii. Se fixează o parte din terminologia tehnică folosită în presă şi, de asemenea, se înmulţesc formulările gazetăreşti specifice ştirilor interne şi externe.

b) Înmulţirea speciilor gazetăreşti, între 1840—1860, apariţia articolelor de fond, a foiletoanelor, a reportajelor şi cronicilor, alături de articolele de popularizare a ştiinţei, în descreştere în această perioadă, abandonarea tonului oficial contribuie la adîncirea deosebirilor dintre stilul publicistic şi celelalte. Pe lîngă mijloacele dezvoltate în cadrul stilului publicistic, în această perioadă creşte şi numărul elementelor împrumutate din alte stiluri. Toate aceste împrumuturi se fixează într-o serie de unităţi frazeologice specifice stilului publicistic. Tendinţa de adîncire a diferenţelor specifice conduce, către sfîrşitul perioadei, la unele excese în lexic şi frazeologie.

c) Diferenţierea stilului publicistic întregeşte limba romînă literară cu un aspect nou, important. Stilul publicistic, format, în mare măsură, prin asimilarea unor elemente din alte stiluri, exercită o influenţă tot mai sensibilă asupra acestora, restituind împrumuturile cu valori noi, în îmbinări necunoscute înainte.

ЯЗЫК И СТИЛЬ РУМЫНСКОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ В ПЕРИОД 1829 — 1860 Д.Г.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Данная работа имеет целью проследить пути развития публицистического стиля румынского литературного языка в период 1829—1860 д.г. На основании изученного материала автор приходит к следующим выводам :

1. — До 1840 года публицистический стиль очень мало отличался от остальных стилей языка. Однако в это время наблюдался ощутимый прогресс в отношении установления технической терминологии, используемой в печати, и стали появляться газетные формулировки, специфические для статей о внутренних и внешних событиях.

Scanned with OKEN Scanner

В период своего зарождения, благодаря весьма разнообразному содержанию, румынская публицистика являлась важным средством распространения научиной, технческой и общественно-политической терминологии в широких кругах читателей и в то же время способствовала закреплению единых норм румынского литературного языка.

2. — В период 1840—1860 г.г., наряду со статьями научно-характера, количество которых в это время уменьшалось, стали появляться передовые и обзорные статьи, фельетоны и очерки. Всё это, как и отказ от официального тона, способствовало углублению отличий публицистичесого стиля от остальных стилей языка. Помимо развивавшихся стилистических приёмов, характерных публицистике того времени, возрастало также и количество элементов, заимствованных из других стилей. Все эти заимствования закреплялись в фразеологических оборотах, характерных для публицистического стиля. Тенденция к углублению дифференциации между стилями вызвала к концу даного периода некоторые излишества в лексике и фразеологии.

3. — Публицистический стиль, основные элементы которого формировались в первой половине XIX века, стал отшлифовываться примерно к 1860 году и в последующие десятилетия путём борьбы за устранение излишеств и за введение новых стилистических приёмов, более подходящих для его специфической функций.

4. — Дифференциация публицистического стиля пополняет румынский литературный язык новым, очень важным аспектом. Публицистический стиль, сформировавшийся главным образом путём ассимиляции некоторых элементов других стилей, оказывает всё более ощутимое вляние на последние, возвращая им заимствования в форме новых, неизвестных до сих пор словосочетаний.

Scanned with OKEN Scanner

NEOLOGISMUL ÎN TERMINOLOGIA AGRICOLĂ ROMÎNEASCĂ, PE BAZA ALR

DE

STELIAN DUMISTRĂCEL

Preocuparea de înregistrare și studiere a terminologiei agricole romînești are ca rezultat existența cîtorva lucrări speciale [1]. Avînd la bază un material bogat (Damé, Pamfile, Bocănețu) ori mai sărac (Dumke), toate contribuie, deși inegal, la cunoașterea și studierea terminologiei agricole aparținînd graiurilor populare romînești prin consemnarea unor termeni neatestați, prin cercetarea originii și circulației acestora etc. Ceea ce caracterizează, însă, toate lucrările citate este lipsa interesului pentru observarea modernizării terminologiei respective, a pătrunderii neologismelor. Aceasta nu numai datorită faptului că atunci cînd a fost cules materialul pentru aceste lucrări procesul de modernizare nu ar fi avut loc, căci mașinile agricole încep să fie folosite din ultimele decenii ale secolului trecut, ci mai ales datorită caracterului etnografic al celor mai cuprinzătoare dintre ele (vezi Damé, Pamfile), care se străduiesc să consemneze uzul și denumirile unor realități vechi, pe cale de dispariție sau cu circulație regională, pentru conservare.

Damé, *op. cit.*, p. 56, pomenește numai *mașina* cu care se treieră cantitățile mari de grîu, iar T. Pamfile, *op. cit.*, arătînd, în prefață, scopul lucrării sale, consemnează folosirea *machinilor* („mașini de secere") și a *batozelor* (p. VI). De fapt, pot fi socotite ca reprezentative

[1] Enumerăm, ca mai importante, pe următoarele: Frédéric Damé, *Încercare de terminologie poporană romînă*, București, 1898; Tudor Pamfile, *Agricultura la romîni*, Studiu etnografic..., București, 1913; H. Dumke, *Die Terminolcgie des Ackerbaues im Dacorumänischen* în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache" (XIX—XX), Leipzig, 1913; Al. Bocănețu, *Terminologia agrară în limba romînă*, în „Codrul Cosminului", nr. 2—3 (1925—1926).

pentru toate aceste lucrări cele afirmate de Pamfile în *Agricultura la romîni*: „Despre noualе chipuri mecanice de treierat, firește, nu putem vorbi aici" (p. 208).

Consacrînd un capitol bogat din vol. I al ALR, serie nouă, agriculturii [2], autorii acestei lucrări au prilejul să oglindească pătrunderea neologismelor în terminologia agricolă aparținînd graiurilor populare românești, așa cum se prezenta în primele decenii ale secolului al XX-lea, timp în care introducerea mașinilor în agricultura capitalistă din țara noastră avea un oarecare trecut, fiind capabilă să determine schimbări în vocabularul vorbitorilor graiurilor limbii române. Cercetînd răspunsurile la cele 146 de întrebări referitoare la cele mai variate aspecte ale agriculturii, înregistrate de ALR, se poate constata că neologismul nu și-a făcut loc decît în unele domenii ale acestei terminologii.

Ținînd seama de faptul că agricultura a constituit timp de secole ocupația de bază a părții covîrșitoare a poporului nostru, este ușor de înțeles de ce partea cea mai mare a numelor noțiunilor din acest domeniu (plante, terenuri, produse, munci, unelte), cuvinte latine, vechi slave și împrumuturi din cele mai vechi maghiare, bulgare, aparțin fondului principal al vocabularului limbii române, avînd o serie de atribute ca vechimea, familie de cuvinte bogată, capacitatea de a fi reținute în diverse izolări, expresii, care nu mai țin numai de terminologia agricolă, ci sînt cunoscute de toți vorbitorii limbii, cu sensul lor figurat [3]. Păstrîndu-se ocupația respectivă, fără a se produce schimbări esențiale afectînd conținutul noțiunilor întîlnite (plante, terenuri, produse, munci), este normal ca modificarea terminologiei să nu se fi produs în denumirile respective, ci tocmai în domeniul compartimentului celui mai mobil al procesului de producție, cel al mijloacelor de muncă.

Din considerente pe care le vom indica, ne ocupăm pe rînd de două categorii de neologisme: cele întîlnite în terminologia agricolă în general, fără mijloacele de muncă, și cele care apar în terminologia uneltelor și mașinilor agricole.

Neologismele care apar în afara numelui mijloacelor de muncă numesc mai ales o serie de noțiuni abstracte sau realități noi, reflectînd schimbări produse în agricultură. La toate este ușor de remarcat că sînt rezultatul influenței limbii literare exercitate prin administrație, școală etc. Cele mai multe sînt substantive: *agricultor* (14/130, 182, 365, 520 [4], cu forma *aldicultor* 14/531), *agricultură* (14/899), *coltivator*

---

[2] *Atlasul lingvistic romîn*, serie nouă, vol. I, A. *Agricultură*, hărțile 3—148.

[3] Vezi: *a ajunge la sapă de lemn, sapa și lopata, a ajunge funia la par, a da la brazdă, a pune în plug, a se lăsa pe tînjală* etc.

[4] În acest sistem de notație cifra de dinaintea barei reprezintă numărul hărții din ALR, iar celelalte numărul punctelor de pe harta respectivă. Formele pe care le citățm apar pe harta propriu-zisă sau în notele care însoțesc diferite răspunsuri, pe marginea hărții, sub II.

Scanned with OKEN Scanner

(14/723), *propietar* (14/228)[5], *propietate* (5/182), *proprietăți* (148/836), *recoltă* (6/705), *foraj* (120/928), *sforaș, sforaj* (120/723) „porumb semănat des pentru nutreț", *act* (148/605, 705, 728), *rol* (148/514, 520, 682), *tabelă* (148/537, 848, 899, cu forma *tabulâ* 148/365), *tablău* (148/353), *plan* (148/386, 682), *cădastru* (148/64; v. *catrastal*, 148/250), *reźistu* (148/414), ultimele șapte pentru „carte funduară", expresie care, cum vom vedea mai jos, se folosește în Transilvania, față de cele citate (mai puțin *cădastru*), din Țara Veche. Alte substantive neologisme apar în diferite expresii: *corpuri* streine „buruieni în semănături" (40/414), în *posesie* „arendă" (146/605), în *bloc* toți „proprietate comună" (5/784; v. *blog* 5/605), [grîu de] *clasa* întîi (84/76, 182, 219, 250, 260, 279, 284; de *ciasa* primă 84/105; prima *clasă* de grîu 84/102), *calitatea* întăi (84/157); v. *călitaća* 84/27).

Influența limbii literare prin intermediul administrației este evidentă într-un grad mai accentuat în apariția unor adjective prin aceea că necesitatea folosirii lor este mai puțin presantă decît a substantivelor. De altfel, adjectivele sînt mai rar întîlnite și numai în unele expresii tipice, ținînd de formele organizatorice ale epocii respective: carte *funduară* (pe harta 148 în majoritatea punctelor din Transilvania; adesea este întîlnită forma *fundual*ă); izlaz *comunal* (5/27, 29, 130, 182, 219, 365, 723, 784; în punctul 899: *comînal*); pădure *comunală* (5/157). Adjectivul *comunal,-ă* are o oarecare răspîndire, explicabilă prin cunoașterea extinsă a substantivului *comună* „unitate administrativă formată din mai multe sate". Apoi: loc *arabil* (6/682); pășune *totală* „proprietate comună" (5/260). Tot aici trebuie adăugat *prima* (~clasă) prezentat în exemplele de la substantive.

În legătură cu neologismele enumerate, trebuie să observăm că, în afară de unele excepții, ele au o circulație redusă, par să fie, în mare măsură, ocazionale. Destul de rar se întîlnește un asemenea cuvînt notat în puncte mai multe, tot așa după cum arareori pentru o noțiune apar mai multe neologisme diferite. Referitor la faptele de limbă ce se pot constata cu privire la acestea, notăm unele fonetisme populare, generale, cum ar fi: *coltivator, foraj, propietar, tablău*; unele fonetisme regionale: *reźistu, călitaća, cădastru, blog, comînal*. Se întîlnesc forme corupte, adesea rezultatul unor apropieri de cuvinte cunoscute: *aldicultor, sforaș, sforaj, fundual*ă sau sensuri aproximative: pășune *totală*. Adăugînd la acestea precizarea că majoritatea cuvintelor discutate sînt de origine franceză și doar unele germană (*funduar*; pentru *catrastal* v. germ. *Kataster*) sau latină literară (*prima, act*), încheiem observațiile cu privire la pătrunderea neologismului în această parte a terminologiei agricole românești, în epoca pe care o reflectă hărțile ALR.

Față de cele din a doua categorie, în special față de cele aparținînd terminologiei mașinilor agricole, neologismele din prima categorie

[5] Chiar cuvîntul *plugar*, folosit mai ales în Muntenia, este simțit într-un punct ca „învățat din carte" (14/76).

se caracterizează, cum am văzut, prin numărul lor redus, printr-o circulație restrînsă. Apoi, unele au și ieșit din uz, după o perioadă scurtă, ca urmare a schimbărilor politico-economice petrecute între timp (*funduară, catrastal* și altele, privite din punctul de vedere al apartenenței la terminologia agricolă). Cele mai multe dintre neologismele discutate nici nu constituie termeni specifici agriculturii, ci sînt din fondul general al limbii romîne și apariția lor aici nu pune probleme speciale față de limba literară. În ansamblul terminologiei agricole în care sînt întîlnite, în epoca dată, prezența lor nu constituie un fenomen caracteristic.

Alta este situația în ce privește a doua categorie de neologisme, cele ce marchează evoluția mijloacelor de muncă. Între numele uneltelor agricole propriu-zise, așa cum am arătat altă dată [6], neologismele sînt destul de rare, prezența lor fiind condiționată la fel ca la numele celorlalte noțiuni din agricultură. Numai că aici trebuie să avem în vedere faptul că, spre deosebire de celelalte nume (de plante, produse, munci, terenuri), numele uneltelor reprezintă un capitol al terminologiei agricole supus unei evoluții vizibile, multe nume dispărînd o dată cu uneltele respective (vezi în *lucrarea citată*, passim), altele fiind păstrate în terminologia mașinilor. Așadar, trebuie să reținem legătura care se stabilește în cadrul acestui grup lexical, al numelor mijloacelor de muncă (pierderea numelor unor unelte sau trecerea lor asupra mașinilor, o dată cu înlocuirea unor unelte prin mașini), de natură să justifice, principial, tratarea împreună a problemelor ce țin de numele uneltelor și mașinilor agricole.

În lucrarea citată, indicam următoarele neologisme printre numele uneltelor agricole: *portbatcă* „butucul nicovalei de bătut coasa" (53/414), *marșină* de sapă „rariță" (99/172), *manele* „drugi (de dus fînul)" (130/605). Dintre acestea, o mențiune aparte merită *portbatcă*, o formație curioasă, care poate să-l aibă model pe *portaltoi* din terminologia viticulturii, dar și alte cuvinte, formate cu elementul de compunere *port-*, cunoscute vorbitorilor din mediul rural mai ales prin stagiul militar (*portarmă, portbaionetă, portdrapel, porthartă, portțigaret* etc.). Trebuie arătat că substantivul nou creat păstrează genul celui înlocuit (butuc): *„un* portbatcă de lemn". Cele mai multe neologisme dintre cele discutate se referă la o noțiune abstractă, „unelte agricole": *instrumente, obiecte, inventar, documenturi* (!); pe lîngă acestea sînt determinantele lor: *~ agricol(ă), ~ economiei, ~ de economie* (toate pe harta 17).

Introducerea mașinilor în agricultură a fost pentru epoca de pînă la cooperativizarea agriculturii mijlocul cel mai important de îmbogățire a terminologiei agricole cu neologisme. Hărțile ALR consemnează numele de acest fel pentru mașina de secerat (h. 57), vînturătoare (h. 82), batoză (h. 83), trior (h. 89; v. și h. 90 *alegem grîul cu triorul*, precum

[6] Vezi *Terminologia uneltelor agricole în limba română, pe baza ALR*, în „Studii și cercetări științifice-filologie", Iași, anul XIII (1962), fasc. 2, p. 167—208.

și 61 din ALRM *a treiera cu mașina*). Precizăm de la început că neologismele reprezintă, printre numele acestor mașini, numai una dintre posibilități. Alături de ele un loc important îl ocupă denumirile formate pe teren romînesc, de tipul *secerătoare*, *treierătoare* sau *moară* „vînturătoare", *ciur* „trior"; mai puțin importante sînt împrumuturile din alte limbi, cu circulație locală (*cipleu* „batoză", *țîlindru* „trior"). Totuși, neologismele constituie fenomenul cel mai important care se poate constata în legătură cu numele mașinilor agricole[7].

Dat fiind faptul că în acest capitol al terminologiei agricole ele nu mai sînt apariții întîmplătoare, ci termeni specifici, necesari, de mare importanță în stabilirea direcției evoluției terminologiei agricole în general, le vom acorda o atenție deosebită. Cercetarea lor are ca obiective urmărirea pătrunderii acestor neologisme în graiuri prin mijloacele de difuzare a limbii literare, explicarea formelor și sensurilor pe care le-au căpătat ele aici și, parțial, analiza raporturilor stabilite între neologisme și cuvinte vechi din terminologia agricolă.

În vederea rezolvării problemelor ridicate de atingerea acestor obiective, vom rezuma, în cîteva cuvinte, condițiile istorice, economice și culturale în care a avut loc procesul pe care-l urmărim.

Pătrunderea neologismelor în graiuri, semnalată frecvent, a putut fi observată în măsură mai mare la apariția volumelor ALR[8], fapt ce se explică prin aceea că anchetele pentru Atlas au fost efectuate în deceniile 3 și 4 ale secolului nostru, dar și prin sectoarele variate ale vieții materiale în domeniul cărora s-a urmărit terminologia. În recenzia citată, Iorgu Iordan atrage atenția, în legătură cu aspectul care ne interesează, că printre „furnisorii neologismelor" sînt și „diverșii «tehnicieni», specialiști în domenii de activitate accesibile, prin forța lucrurilor, și țăranilor, precum mecanicii de toate felurile, meseriașii, conducătorii de autobuse, de locomobile etc." (p. 375). Prezența acestora implică însă pătrunderea mașinilor (și a altor obiecte, în general) în viața locuitorilor de la sate, aceasta fiind una din principalele căi de încetățenire a neologismelor în graiuri, cu atît mai mult într-o e-

[7] De fapt, în sensul mai larg al cuvîntului (*neologism*: „cuvînt nou într-o limbă, împrumutat dintr-o limbă străină sau format prin mijloace proprii în limba respectivă" *Dicționar de neologisme*; vezi și Émile Littré, *Dictionnaire de la langue française*, abrégé par A. Beaujean, nouvelle édition, Editions universitaires [1958]: „mot nouveau ou mot existant *employé, dans un sens nouveau*" [subl. n.]), și celelalte denumiri, de tipul *secerătoare* sau *țîlindru* pot fi considerate neologisme. Folosim, însă, acest termen în accepțiunea lui restrînsă: „cuvintele împrumutate dintr-o limbă străină la o dată nu prea depărtată (Al. Graur, în prefața la *Dicționar de neologisme*, p. 5), la care adăugăm precizarea *fixate la nivelul limbii literare*.

[8] Vezi Sextil Pușcariu, referitor la ALR I, vol. I, în DR IX (1936—1938), p. 428, Iorgu Iordan, recenzie la ALR II, vol. I, în BIFR VII—VIII (1940—1941), p. 375, Marius Sala, recenzie la ALR serie nouă, vol. I și II, în SCL VIII (1957), p. 111.

pocă mai veche, cu cît astăzi, cînd difuziunea limbii literare a creat posibilitatea intrării neologismelor din cele mai variate domenii, locul ocupat de cele ce sînt rezultatul schimbărilor în procesul de producţie, al utilizării maşinilor, este foarte important [9], întrucît ele sînt, cu un cuvînt folosit de E. Tappolet, *Bedürfnisslehnwort* [10].

Îmbogăţirea lexicului graiurilor populare cu neologisme cauzată de introducerea maşinilor agricole se petrece o dată cu dezvoltarea capitalismului în economia şi, în special, în agricultura din ţara noastră. Nu intenţionăm aici, se înţelege, o descriere mai largă a condiţiilor şi a modului cum a avut loc acest proces [11]. Ceea ce ne interesează însă sînt factorii şi căile prin care terminologia agricolă modernă a putut pătrunde în masa vorbitorilor. Aici este locul să amintim înfiinţarea şcolilor de agricultură şi activitatea specialiştilor pregătiţi în ţară şi străinătate care, între anii 1830—1860, au contribuit la formarea şi încetăţenirea acestei terminologii, prin traducerea sau adaptarea de manuale din limbi străine şi prin presa de specialitate [12].

Desigur, de la fixarea în limba literară şi pînă la cunoaşterea şi folosirea termenilor respectivi în graiuri a mai trecut o bucată de vreme, care nu poate fi stabilită precis, nedispunînd de mijloace de informare pentru etape mai scurte. În unele lucrări cu caracter economic, putem vedea însă care anume maşini erau folosite şi cum a crescut numărul lor [13]. Datorită faptului că ţara noastră prezenta o mare importanţă ca producătoare de cereale şi nu avea o industrie care să producă maşinile agricole necesare, o serie de firme străine, în special din Anglia şi Austria, desfac la noi aceste produse, făcîndu-le, prin agenţii lor, o stăruitoare reclamă în presă, unul dintre mijloacele eficace de răspîndire a neologismelor într-o masă mai mare de vorbitori, pentru perioada respectivă. Pe de altă parte, trebuie să invocăm

---

[9] Vezi la V. Rusu, *Observaţii asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe valea Ialomiţei*, în FD III, p. 192—194 şi 198. La această concluzie am ajuns şi în urma rezultatelor unei anchete indirecte cu un chestionar privind terminologia agricolă, efectuată recent în Moldova; v. o parte din rezultate în *Elemente vechi şi noi în terminologia treieratului în Moldova*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice-filologie", Iaşi, anul XIV (1963), fasc. 2.

[10] Ap. Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, Bucureşti, 1940, p. 366.

[11] Pentru aceasta vezi I. Adam, N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei (după reforma din 1864)*, vol. I, Editura de stat pentru literatură economică şi juridică, 1956; vol. II, Editura ştiinţifică, 1959 şi Ecaterina Negruţi-Munteanu, cap. II din *Dezvoltarea agriculturii în Moldova între anii 1848—1864*, în vol. *Dezvoltarea economiei Moldovei 1848—1864*, Editura Academiei R.P.R., 1963.

[12] Vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1962, cap. III *Formarea terminologiei agronomice*, p. 49—53.

[13] Vezi I. Adam, N. Marcu, *op. cit.*, vol. II, p. 12—16, 120—126. Referitor la perioada de început şi primele decenii ale secolului al XX-lea, v. şi M. G. Obédénare, *La Roumanie économique...*, Paris, 1876, p. 95, 270—271, 276, 277, 280—281; G. Cioriceanu, *La Roumanie économique...*, Paris, 1928, p. 331.

Scanned with OKEN Scanner

înmulțirea școlilor medii de agricultură, inițierea învățămîntului superior și existența, pe această cale, a unui număr mai mare de specialiști, în contact direct cu lucrătorii din agricultură, iar, pe plan cultural, publicarea de manuale și de cărți de popularizare a cunoștințelor agricole.

Admițînd că pe aceste căi, în mod direct sau indirect, au pătruns neologismele nume de mașini în graiurile populare, pentru explicarea celor care apar pe hărțile citate am apelat la formele întîlnite într-o serie de cotidiene și reviste de agricultură dintre anii 1840—1910 și, dat fiind faptul că tehnicienii din agricultură aduceau cu ei denumirile cu care erau familiarizați în școală, în unele manuale și cărți de popularizare apărute între 1834—1920 [14]. Între acestea din urmă un loc important am acordat operei lui Ion Ionescu de la Brad, căruia, pentru activitatea sa practică în agricultură, dar mai ales ca autor a numeroase scrieri de specialitate, i s-a recunoscut titlul de „întemeietorul științei agricole românești" [15], apreciindu-se că „a contribuit cel mai mult la introducerea.. mașinilor noi" [16].

Este necesar să precizăm, de la început, că punînd față în față cuvintele și construcțiile din izvoarele folosite cu cele din graiuri, nu le acordăm primelor valoarea de punct de plecare obligatoriu pentru cele din graiuri, ci doar pe aceea de model posibil. Acest punct de vedere se verifică prin faptul că numeroase forme și sensuri întîlnite pe hărțile ALR se explică cu ajutorul celor din limba textelor din periodicele și cărțile de agricultură din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea, cum se va vedea în continuare.

Mașină. Cercetarea neologismelor de pe hărțile de care ne folosim arată că o denumire întîlnită pentru fiecare dintre mașinile respective este *mașină* (și variante), urmată de determinantele necesare deosebirii lor. Așa avem:

— Pe harta 57: *mașînă (mașină) de secerat, ~ de cosit, ~ de secere, ~ secerătoare* (în puncte situate mai ales în Moldova, Muntenia și Dobrogea); *mășînă (măsină) de tăiat (la) grîu, ~ de secerat, ~ de cosit* (mai ales în Banat); *moșînă (moșină) de secerat, ~ de tăiat* (în Crișana și Maramureș), *marșînă de secerat* (172).

— Pe harta 82: maşînă (mașină) *de vînturat* (365, 682); măşînă *de ales* (353); *makină* (prin Muntenia).

— Pe harta 83: maşînă (531), maşină (812), ~ *de-mblătit* (219), ~ *de armănit* (682), ~ *de treierat* (723); măşina (aia) *de-mblătit* (141,

[14] Vezi lista bibliografică la sfîrșitul lucrării. Acolo sînt date și abrevierile pe care le folosim pentru fiecare în cursul lucrării.

[15] Vezi G. Ionescu-Șișești, Irimie Staicu, *Agrotehnica*, I, Editura agrosilvică de stat, 1958, p. 36.

[16] *Ibid.*, p. 38.

353); moșînă *de îmblătit (grîu)* (272, 349, 574), ~ *de călcat* (316); *mărșînă* (2), marșînă *de îmblătit* (172).

— Pe harta 89: mășînă *de ales (grîu)* (36, 76), ~ *de mășînat grîu* (47).

Fără îndoială, frecvența acestui tip de denumire se explică prin aceea că este analitică, așadar cea la care se poate recurge cel mai ușor în numirea unor obiecte noi. Ea poate presupune, chiar, o cunoaștere destul de redusă a obiectelor în cauză. Aceasta este situația cu denumirea *mașină de secerat* (și variante) care, în cele mai multe puncte în care este notată, apare după semnul ∞ (indicînd că obiectul nu există) [17], deci a putut fi creată ad-hoc. În acest caz, dar și cînd apare pentru celelalte mașini, prezența acestui tip indică o fază de început în folosirea unei terminologii, fapt ce poate fi probat prin aceea că în bibliografia consultată formațiile cu *mașină de* ~ se întîlnesc, la început, în proporție aproape covîrșitoare, nu numai din lipsa unor neologisme, ulterioare (ca *baloză, trior*), dar fiind mult mai frecvente decît cele de tipul *secerătoare, vînturătoare*. Iată cele mai des întîlnite denumiri din textele de la sfîrșitul secolului al XIX-lea:

a) Pentru baloză: *mașină (machină) de bătut* (ICG, 183; BC, 68, 103; BR, 149; IP, 18), *mașină de îmblătit* (IcL, 3 noiembrie 1840, p. 33, VA, 166, 167), *mașină (machină) de treierat* [18] (SMR, IV, 157; JA, II, 20, VII, 109; R, 1862—1871 passim; MO, 1868—1875 passim; AA, 1898 passim; ICC 232, 462, 487; IE, 23; IM, 735; RC, 113, 114; IB, 48; MM, I, 467, 468, 470, IV, 141; AM, 31; VA, 800), ~ *de treier* (LM, 39; AA, 1890, nr. 12, p. 16; MM, I, 270).

b) Pentru secerătoare: *mașină (machină, macină) de secerat* (ICG, 128; ICC, 461; IA, 77; ID, 464; R, 1864—1871 passim; MO, 1868—1880 passim; AA, 1890—1898 passim; MM, I, 438, IV 141), ~ *de secere* (JA, VII, 109; ICC, 482; IE, 58; ID, 66, 197; IF, 11) ~ *de cosit* (ICC, 481; IE, 23; VA, 161, 800), ~ *de coasă* (IE, 58; IF, 11), ~ *de cosire* (JA, VII, 109).

c) Pentru vînturătoare: *mașini (machini) de vînturat* (R, 1864, passim; IM, 735; MM, I, 493).

d) Pentru trior: *machină de ales* (BC, 102), *macină de curățit și ales* (IF, 25), *machina de cernut* (MM, I, 493), *mașini de ciuruit* (AA, 1901 passim).

Notăm și cîteva denumiri asemănătoare pentru alte mașini: *mașină de semănat* (SMR, IV, 158; LM, 29; VA, 157, 800; MM, I, 358, IV, 147), *mașinile (macinile) de prășit* (ICC, 155, 191, 478; IF, 25), *mașina de bătut porumbul* (ICC, 492), ~ *de urluit grăunțele (ibid.)*, ~ *de hăcuit paie (ibid.*, 493) etc.

---

[17] Vezi 57/29, 64, 141, 157, 172, 272, 284, 310, 346, 353, 365, 531, 551, 812.

[18] Nu ne ocupăm de variante ca *treerat, trierat* etc.; asupra variantelor lui *mașină* vom reveni mai jos.

Compararea formelor care apar în graiurile limbii romîne în deceniile 3 și 4 ale secolului al XX-lea (înregistrate în ALR) cu cele ale fazei de închegare a terminologiei științifice de specialitate (începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea) arată o mare asemănare în privința procedeelor de creare. Se poate stabili, pentru a urmări această situație, o analogie. După cum pentru limba literară a secolului al XIX-lea au servit ca model construcțiile similare din limbi străine [19], tot așa, limba unor texte (din ziare, manuale) a fost modelul pentru vorbitorii diferitelor subdialecte. Se mai adaugă, desigur, pentru unele regiuni, modelul posibil al unor limbi străine (germană, maghiară). Dar, peste modelele respective, trebuie să vorbim în ambele situații și de un proces de *creare*, căci nu toate denumirile din limba literară sînt calcuri, și nici toate cele din graiuri sînt venite pe cale cultă. Situația citată mai sus în legătură cu *mașină de secerat* este edificatoare, credem, în această privință. Influență din afară este, în ambele cazuri, existența cuvîntului *mașină*, pătruns la date diferite în fiecare dintre cele două aspecte ale limbii pe care le luăm în discuție, și modelul compunerii cu acesta.

Apreciind că formațiile de tipul *mașină de* ~ sînt foarte mult folosite la sfîrșitul secolului al XIX-lea și că apropierea de situația din terminologia mașinilor agricole din graiuri denotă un stadiu de început, trebuie să adăugăm imediat că nu ignorăm faptul că nu ne aflăm, totuși, în prezența unui procedeu depășit. Denumirile de acest tip apar în lucrările din bibliografie aparținînd secolului al XX-lea [20], dar se folosesc și azi, în toate domeniile [21].

Trebuie menționat faptul că în cîteva puncte apare *mașină* fără să fie urmat de vreun determinant, „mașină de treierat": 83/2 *(mărșină)*, 83/551 *(mașînă)*, 83/812 *(mașină)*. Aceeași situație o întîlnim în ICC, p. 488, ca și în răspunsurile la ancheta din Moldova, în care am înregis-

[19] Vezi, de exemplu, în SMR, IV, 157, *mașine de trierat grîu* corespunzînd lui *machines à battre les blés* din textul francez. Mai dăm cîteva exemple din diverse texte, pentru a arăta că în franceză s-au folosit, la început, construcții asemănătoare: „La locomotive met en mouvement *la machine à battre...*" „Magasin Pittoresque", 1865, p. 339; *machines à battre, machines à moissoner*, P. Joigneaux, *Le livre de la ferme*, Paris, s.a., p. 230 și respectiv, 217. Vezi și construcțiile din germană *Dreschmaschine, Erntemaschine* etc. Or, după cum se poate vedea la G. Ionescu Șișești, Irimie Staicu, *op. cit.*, p. 36—47, cei mai importanți dintre agronomii romîni de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea și-au făcut studiile în Franța sau Germania.

[20] Facem cîteva trimiteri fără a da formele, care sînt, în general, cele citate mai sus: AA, 1901—1909 passim; Ag. 1901—1902 passim; PC, 189, 190, 191, 257, 258, 262; PCM, 149, 157, 171, 179, 188; MC, 63, 101.

[21] Iată cîteva denumiri noi din agricultură, din *Recomandări privind exploatarea rațională a parcului de mașini și tractoare*, Editura agrosilvică de stat, București 1959: *mașina de plantat răsaduri* (p. 20), *mașina de împrăștiat îngrășăminte chimice* (p. 25), *mașina de stropit și prăfuit* (p. 27), *mașina de muls* (p. 43). Alături de unele dintre acestea există și formele sintetice, în *-toare: plantatoare, mulgătoare*.

trat în numeroase puncte același răspuns (vezi *Elemente vechi și noi în terminologia treieratului în Moldova*, *loc. cit.*, p. 265). Dicționarele limbii romîne înregistrează acest sens. Astfel, în DM se arată că *mașină* este și un „nume dat în mod curent unor sisteme tehnice acționate prin motoare de diferite tipuri: a) locomotivă; b) automobil; c) batoză etc.". De aceea, nu sîntem de acord cu interpretarea răspunsului din punctul 551 (citat mai sus), fără a fi pus în legătură și cu răspunsurile (identice pe planul construcției) din celelalte două puncte date, ca fiind doar un termen general, obținut în urma unei ezitări a informatorului (notată pe hartă prin ε) datorită faptului că subiectul nu a cunoscut denumirea respectivă [22].

Punctul de vedere exprimat de DM și prezența aceleiași situații în mai multe cazuri ne fac să credem că ne aflăm, de fapt, în fața unei reduceri a denumirii, notă a vorbirii populare sau familiare, ca urmare a apariției cuvîntului într-o ordine de idei sau într-un context care nu lasă nici un dubiu asupra sensului [23]. În cazul răspunsurilor de pe harta 83 trebuie să ținem seama de existența întrebării indirecte a anchetatorului (a cărei notare ne-ar fi fost de folos în această împrejurare), care a cuprins, desigur, cuvîntul *a treiera*, tot așa cum întrebarea din chestionarul anchetei citate cuprindea acest termen. Este concludentă situația întîlnită într-un text din IAP: „...recoltele sale le treiera cu *macina* pusă în mișcare de vapor" (p. 416; v. și ICC, 488). Ca și aici, tot datorită contextului în care apare, unde nu numai că nu este necesară precizarea ~ *de treierat*, dar ea este chiar de prisos, avem două formulări în notele de la h. 75 *îmblătim (cu îmblăciul)*: „grîul, ovăzul, orzul se treieră cu mașina" (75/53); „([grîul] îl îmblătim cu-mblaciu) sau cu mașîna" (75/386). De altfel, în acest caz, trăsătura cea mai importantă a fenomenului petrecut este schimbarea de sens amintită, realizată prin aceea că *mașină* a absorbit și sensul determinantelor sale, în cazul de față al lui ~ *de treierat*, acționînd același principiu ca și în cazul lui *văr* < *consobrinus uerus* [24].

---

[22] Marius Sala, *Remarques sur la réaction des sujets enquêtés pour l'Atlas Linguistique Roumain*, în *Mélanges linguistiques*, București, 1957, p. 192.

[23] Aceasta mai ales în situația „locomotivă", „batoză" (vezi exemplele date în DL, s.v.: *Mașina fluieră, trenul urni din loc; Și am început să arunc la snopi în mașină*). Este mai puțin legat de context *mașină* „automobil". În exemplul *Mă așteaptă la colț mașina lui vărău-meu* (din DL), deja nu mai există vre-un alt cuvînt care să dea relații asupra felului mașinii, ca mai sus (*trenul*, *snopi*), sensul cuvîntului fiind dat de uzul general și de un context mai larg. Spunînd: *La colțul străzii era o mașină*, deși s-ar putea ca aceasta să fie și o batoză, nu se va produce nici o confuzie, căci atît în mediul rural cît și în cel urban se înțelege în acest caz „automobil" sau „autocamion". De altfel, în vorbirea familiară, se folosește pentru a le deosebi pe acestea două *mașină mică* pentru „automobil", *mașină* fiind oricare dintre ele. Aceasta probează că în utilizarea lui *mașină* cu aceste două sensuri s-a ajuns la un oarecare grad de specializare. În vorbirea curentă există numeroase situații care dovedesc specializarea lui *mașină* denumind diferite tipuri de automobil: „Chem o *mașină*" (=taxi); „Aștept *mașina*", „*mașina* de Suceava" (=autobuz) etc.

[24] Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* (Variantă nouă), Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 216, 217.

Scanned with OKEN Scanner

În ce privește formele și variantele lui *mașină* apărute pe hărți, acestea sînt: *mákină, măşînă, moşînă, marşînă. Mákină* din punctele 705, 723, 728, 769 (partea de est a Munteniei), 605 (sudul Moldovei), 192 (sud-estul Transilvaniei) și 987 (Dobrogea) pentru „vînturătoare" reprezintă, așa cum am arătat în alt loc[25], o urmare a întrebuințării lui *machină*, alături de *mașină*, în limba romînă literară din primele decenii ale celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Pătrunzînd în graiurile din Muntenia și Moldova prin diferite denumiri de mașini agricole de tipul *machină de ~* (v. și mai sus), după ce din lupta dintre cele două forme *(mașină-machină)* a biruit *mașină* și după ce au fost cunoscute numirile *batoză, trior* pentru celelalte mașini, *machină*, fără vreo determinare, rămîne cu acest sens special în graiurile populare.

Măşînă și *moşînă* conțin fonetisme specifice unor regiuni din Transilvania. În *măşînă* (se întîlnește și pronunțarea *măşină)*, constatăm prezența unui *a* neaccentuat pronunțat *ă*[26], mai ales în Banat și sudul Crișanei (*măşînă: 57/29, 36, 47, 353; 82/353; 83/353; 89/36, 47, 76; măşină: 57/53, 64, 141; 83/141; mărşînă: 83/2*; vezi harta nr. 1). *Moşînă (moşină)* reprezintă adoptarea pronunțării maghiare a cuvîntului; formele date se întîlnesc prin Crișana, Maramureș și sud-estul Transilvaniei *(moşînă: 57/157, 235, 284, 349; 83/349, 574; moşină: 57/272, 279, 346; 83/272, 316*; vezi harta nr. 1). De la *moşînă* (57/235), prin *o > u* s-a putut ajunge la *muşînă (de stropit*; 228/235).

Forma cu *r* epentetic, înregistrată în scris mai de mult[27], notată în graiuri și pînă la ALR[28], pune mai multe probleme. Iată atestările de pe hărțile în discuție: *marşînă (de secerat)* 57/172; *marşînă (de-mblătit)* 83/172 și *mărşînă* (83/2). Varianta are o circulație mai mare. Noi am auzit-o folosită frecvent în nordul Moldovei. Ea apare și pe alte hărți din ALR s.n. vol. II, în aceleași puncte (2, 172), dar și 95 și 520, ultimul din Moldova: 440/172, 520 *(marșînă de tors)*.

---

[25] *Din istoricul folosirii cuvîntului* mașină *în limba romînă*, în „Limba romînă", nr. 5/1964.

[26] Aprecierea acestui fonetism ca „normal" de către Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 23, este explicabilă și prin frecvența lui, care poate fi urmărită în limba unor scriitori din regiunea respectivă. El apare la Budai-Deleanu: *bălaur, păharul, scăieți, zădar* (Luiza și Mircea Seche, *Limba și stilul lui Ion Budai-Deleanu*, în *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, III, p. 42) și este frecvent la Petru Maior: *Mărin, tirănia (Procanon...* p. 88, 116), *căzania, zăhar, sătana (Didahii...* p. 46, 56, 69), *îndătora, Bănat, năvegînd, lătin, păpuci (Istoria pentru începutul rominilor...* p. 5, 9, 29, 49, 271); *păharul, zădar (Telemah*, p. 206, 258). Notăm chiar *măşînă (Istoria...*, p. 291, *Prediche...*, II, p. 217). Din lista cuvintelor date se poate constata acțiunea fonetismului în cuvinte de origine latină, veche slavă, turcă, neogreacă, sîrbă și în neologisme.

[27] Vezi la N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura științifică, București, 1962, p. 233, unde este notată într-un manuscris din 1785.

[28] M. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, în „Grai și suflet" VII (1937), p. 143: „O epenteză curioasă e a lui r în *marșînă*".

440/2 (*mărșînă* ~); 526/2 (*mărșînă de cusut*), 526/172, 520 (*marșînă* (*â*) ~), 526/95 (*mîrșînă* ~ ; vezi harta nr. 1). I. Coteanu formulează ipoteza că acest *r* s-ar putea explica prin apropierea lui *mașină* de cuvîntul *marș*: „...*marșină* nu este exclus să se datoreze lui *marș*, termen de comandă militar, pentru că în trecut, tinerii de la sate cunoșteau mai bine termenul *mașină* după ce intrau în armată"[29]. El spune că în acest caz, ca și la *arvocat* (pus în legătură cu *arvună*), epenteza ar fi de natură analogică, ca în *bundră* (=*bundă*)[30] apropiat de *țundră* și altele.

Deși există posibilitatea ca folosirea formei *marșînă* în ultimele decenii și astăzi[31] să fie motivată și prin apropierea de *marș*, faptul că ea este mai veche (vezi mai sus) și apariția lui *r* în alte cuvinte, în condiții asemănătoare, ne-au determinat să încercăm următoarea explicație.

Discutînd etimologia cuvîntului *cercală* „unealtă de pescuit" din rut. *čekalo*, N. Drăganu[32] explică apariția lui *r* fie direct în ruteană, fie în limba romînă, sub influența lui *cerca*, sau „fiindcă ea este un fenomen obișnuit în limba romînă". Drăganu exemplifică cu *arșău* < mgh. *ásó*, *cearșit* < tc. *čašyd*, *orjoc*=*ojoc* < mgh. *azšak*, *cearsală*=*țesală*, *corsoaie*=*cusoaie*.

Am întîlnit același fenomen într-o serie de cuvinte vechi, unele dintre ele dispărute astăzi, de origine turcă. Am găsit, între cuvintele de origine turcă înregistrate de L. Șăineanu[33], următoarele care pot fi luate în discuție: *arșic* < *aşyk* (II, 1, p. 26, 27), *harșa* (*arșa*) <*haşa* (II, 1, p. 210, 211), *iartagan* < *yatagan* (II, 1, p. 221), *orșav* < *hoşaf* (II, 1, p. 278), *sarsana*, variantă a lui *saxana* <*seksana* (II, 1, p. 316), *șarvana* < *Şebane*, pornindu-se, probabil, de la forma grecizată *șavana* (II, 2, p. 113); v. și *ciarșit* (II, 2, p. 39). Pe lîngă cuvintele vechi și populare date pînă acum, am mai întîlnit acest *r* și în alt cuvînt a cărui folosire în graiurile populare este de dată mai recentă (ca și *marșină*). Acesta este *farșin* „Întăritură de-a lungul malurilor unui rîu pe care se transportă plute [pl. *farșinuri*]"[34]; pentru etimologie se trimite la germ. *Faschine*, it *fascina*, fr. *fascine*. *Farșin* a fost înregistrat într-o localitate din Maramureș.

Din exemplele date observăm că într-o serie de cuvinte, de origine turcă, slavă, maghiară etc., pronunțate de vorbitori ai limbii romîne, apare un *r* pe lîngă o consoană, situată între două vocale (în

---

[29] I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, Editura științifică, București, 1961, p. 186.

[30] *Ibidem*, p. 185, din Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*; este vorba, însă, de pagina 42, nu 28.

[31] Vezi la Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, Editura Academiei R.P.R., București, 1961, p. 77.

[32] *Etimologii*, în DR, VI (1929—1930), p. 267.

[33] *Influența orientală asupra limbii și culturii romîne*, București, 1909, vol. II, (partea 1 și 2).

[34] V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice-filologie", Iași, VIII (1957), fasc. 1, p. 147.

sarsana trebuie, însă, să presupunem reducerea grupului *ks* la *s)*. În cele mai numeroase exemple *(arșău, ciarșit, arșic, harșa, orșav, farșin, orjoc)* aceasta este *ș/j*, exact ca în cazul lui *marșină*. Mai apare, în aceeași situație, *s (cearsală, corsoaie, sarsana), v (șarvana*; v. mai sus *arvocat)* și *t (iartagan)*. Frecvența apariției lui *r* pe lîngă un *-ș-* (și celelalte), originea diferită a cuvintelor prezentînd acest fenomen, precum și vechimea și răspîndirea lui (Muntenia, Moldova, Transilvania) ne îndreptățesc să admitem o legătură de cauzalitate. Se poate presupune, deocamdată, că, din punct de vedere fiziologic, pronunțarea constrictivelor *ș/j, s, v*, avînd ca notă comună durata, care putea constitui un inconvenient în adoptarea unor cuvinte străine *(ș* și *s* sînt, pe lîngă aceasta, și surde), a solicitat pe acest *r* care sprijină pronunțarea constrictivei. În favoarea acestei ipoteze citățm următoarea situație. În vocabularul limbii romîne există și alte cuvinte începînd (ca să ne referim la vecinele lui *mașină)* cu *maș+consoană* (v. DM), dar este înregistrat abia unul (excluzîndu-l pe *mașină* și derivatele sale) în care un *ș* se găsește singur în poziție intervocalică : *mașala*, care, după cele constatate în celelalte exemple, ar fi trebuit să se pronunțe *marșala*. Celelalte cuvinte începînd cu *maș-* sînt urmate de o consoană, care sprijină pe *ș*: *mașcat, mașter, maștihă* (v. DM).

În sfîrșit, observăm că soluția nu se aplică în cazul *iartagan* (și *cercală*, dacă acesta din urmă nu are una din celelalte explicații, citate mai sus), unde *r* apare pe lîngă o oclusivă. Dacă, în ciuda excepțiilor citate, se va dovedi că aceasta este explicația apariției lui *r*, în special în cuvintele cu *-ș-*, *marșînă* nu poate fi rupt de ele, dovedind că fenomenul presupus, vechi, acționează pînă astăzi.

Batoză. Cuvîntul acesta, pătruns în limba romînă spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, cum vom arăta mai jos, cunoaște o răspîndire largă în Moldova și Muntenia (nu a fost dat doar în cîteva puncte din aceste provincii) ; în Transilvania apare numai în cîteva puncte (157, 192, 235), în rest fiind folosite *mașină* și cîteva creații pe terenul limbii romîne sau împrumuturi maghiare. Răspîndirea lui *batoză* confirmă aprecierea acad. Iorgu Iordan din recenzia mai sus citată, cu privire la originea franceză a neologismelor din Țara Veche față de cele din Transilvania, unde ele sînt luate din limba germană, direct sau prin intermediul altor limbi (p. 376). Folosirea lui arată, de asemenea, capacitatea mare a neologismelor de a se fixa în limbă. Căci, spre deosebire de *mașină*, de exemplu, care este vechi și are multe întrebuințări, *batoză* apare în limba literară destul de tîrziu. El nu a fost înregistrat pînă la 1860 [35]. Primele noastre atestări, pe baza bibliografiei indicate, datează din 1870 și cuvîntul apare, în mod semnificativ, alături de denumirea mai veche : „Machini de treerat. . . ...și reserve de orice speciă pentru locomobile și batose sunt disponibili în deposit cu prețuri foarte modeste" (MO, 31 mai 1870, p. 668 ; v. și numerele din iunie, iulie, august, sub Robey & comp.).

[35] Astfel, cuvîntul nu apare la N. A. Ursu, *op. cit.*, în care sînt înregistrate neologismele dintre 1760—1860 (v. p. 129).

De la această dată cuvîntul începe să apară, mai întîi destul de rar, mai ales alături de *mașină de treierat* sau *treierătoare*. Mai notăm cîteva atestări din primii ani: MO, 2 febr. 1871, p. 126 (v. și lunile următoare sub Clayton & Shuttleworth), 9 ian. 1875, p. 77; R, 6 febr. 1871, p. 108. *Batoză* a fost puțin folosit la început [36], dar nu s-a generalizat nici mai tîrziu, fiind folosit doar ca un sinonim, la începutul secolului al XX-lea, chiar: „treerătoare or batoză" (PC, 263); „batoze sau treerătoare" (MC, 64); faptul se explică, credem, prin folosirea denumirii și pentru mașina de bătut porumb, cum vom vedea imediat.

Prezintă interes, desigur, pentru istoricul folosirii acestui cuvînt, cîteva fapte legate de apariția lui în textele de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, mai ales. Denumirea de *batoză* a primit-o de la început și mașina care desface boabele de pe știuleții de porumb: *batoză de porumb* (R, 23 ian. 1877, p. 68; v. și lunile următoare sub Staadecker, Clayton & Shuttleworth, 11 martie 1882, p. 224, AA, nr. 2/1898, p. 8, PC, 264). Mai mult, se poate aprecia că o bucată de vreme *batoză* a fost folosit cu precădere pentru aceasta, căci în texte apare frecvent *treierătoare* (pentru mașina de treierat grîu), alături de *batoză de porumb* (AA, nr. 24/1891, 7/1898, p. 2, 1/1909, p. 13) sau *mașină de treierat* alături de *batoză de porumb* (AA, nr. 1/1902, p. 16, Ag, anii 1902—1905, sub Staadecker). Paralel se folosește *batoză* pentru ambele, cu determinantele respective: batoză *de grîu* și batoză *de porumb* (AA, nr 24/1891, 9/1903, 2/1909; MM, 472, 490; Ag, anii 1902—1903, sub Ausschnitt). În lumina acestor date, apariția lui *batoză* pe harta 83, fără nici un determinant și pe o arie întinsă, arată că în graiuri s-a produs o specializare a denumirii, la realizarea căreia a contribuit, probabil, și faptul că batoza pentru porumb a fost mai puțin folosită și cunoscută.

Variantele lui *batoză* de pe harta 83 care reținem atenția sînt *batoáză* (723; v. și pl. *batuázi*, 705), *batuză* (386, 414, 531, 537, 605), *bateză* (928) și *batroză* (157). În primele trei variante avem trei moduri de a-l trata pe *-o-* din *batoză* (provenit din *-eu-* al fr. *batteuse*). În diftongul *-oá-* din *batoáză* nu trebuie să vedem vreo oscilație în reflectarea lui *-eu-* din cuvîntul francez, întrucît în primele forme înregistrate în textele noastre acomodarea se făcuse în mod normal (ca în *coafor* <*coiffeur*, *injector* <*injecteur* etc.). Începînd din 1877 apare și în limba diferitelor publicații varianta *batoază* (R, 5 febr. 1877, p. 112; v. și lunile următoare, sub Clayton & Shuttleworth, 11 martie 1882, p. 224, 19 iunie 1882, p. 444, Ag, nr. 43/1903), uneori cu grafia *batóze* (alături de *tóte*, *nóstre*, *colóne*, R, 21 martie 1882, p. 260) [37]. Întrucît la început, în limba literară, *-eu-* a fost redat prin *-o-*, putem considera că atît în formele

[36] Uneori, este înlocuit în textul reclamei aceleiași firme; v. sub Waller & Hartman, în MO din 2 febr. 1871, p. 126 *batoze*, dar anunțîndu-se un nou stoc, se revine la *machine de treerat* (MO 28 august 1871, p. 1032), ca mai cunoscut.

[37] O urmă a grafiei cuvîntului în limba de origine este păstrarea lui *tt*: *battoză*, *battoaze* (R, 23 ian. 1877, p. 68, 28 mai 1877, p. 474).

ce apar ulterior aici, ca și în graiuri, s-a încercat adaptarea la normele de pronunțare ale limbii române, în care ó din împrumuturi este diftongat (*coală* < ngr. *kolla*, *coarbă* < ucr. *korba*, *hoardă* < pol. *horda* etc.), așa cum apare acest sunet în cuvintele latinești moștenite și în elementele vechi slave (*boare*, *coamă*, *doagă*, *foaie*, *moară*, *oală*; *boală*, *loază*, *poală* etc. etc.). Mai aproape de situația lui *batoază* sînt *boambă* (< *bombă* < fr. *bombe*), *boaltă* (< *boltă* < sb. *bolta* și mgh. *bolt*; < it.; cf. DM, s.v.), *puampâ* (< *pompă* < fr. *pompe*), în ALR, s.n. vol. III, h. 909, în toate punctele din Moldova în care a fost notat acest cuvînt, *zoană* (< *zonă* < fr. *zone*) „capăt de ogor rămas nearat", ultimul înregistrat de noi recent într-o anchetă în Moldova [38], cuvinte care în limba literară s-au fixat cu *o*, pe cînd altele (*bomboană* < *bonbon*, *coloană* < *colonne*, *consoană* < *consonne*, *persoană* < *personne*) apar cu *-oa-*.

În *batuză*, *o* se închide conform tendinței cunoscute a subdialectului moldovenesc de închidere a vocalelor (*e* > *i*, *-ă* > *â*) [39]. Pentru a-i explica apariția trebuie să punem acest cuvînt alături de *prubă* (*prubului*), *rulă* (= *rolă* „cuptorul mașinii de gătit", cuvînt regional și acesta), *rum*, *rubinet* etc. Înlocuirea lui *o* cu *e* în *bateză*, stabilindu-se legătura de sens cu (*a*) *bate*, face ca acest cuvînt să se situeze față de lat. *batt*[*u*]*ere*, în limba română, aproape pe același plan cu *batteuse* în franceză (derivat al lui *batteur* < *battre* < *battuere*) [40]. Cu toate că este o formă populară [41], fără șanse de a se impune, socotim că *bateză* are față de *batoză* tocmai avantajul că nu acoperă legătura de sens, cum se întîmplă cu aceasta din urmă datorită aspectului fonetic. În sfîrșit apariția lui *r* epentetic din *batroză* s-ar putea explica chiar prin imposibilitatea descifrării sensului denumirii și stabilirea unei asociații în afara posibilităților noastre de investigație.

Trior. În unele privințe, *trior* pune aceleași probleme cu *batoză*. Astfel, denumirea aceasta apare cam în aceeași perioadă cu *batoză* (R, 28 mai 1877, p. 474), dar este întîlnită mai frecvent spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (RC, 115; AM, 33; VA, 170; MM, 495; AA, nr. 24/1891, 7/1898, 2/1899, 1/1909; Ag,

---

[38] În comuna Răchiteni, r. Roman, Bacău, în răspunsul referitor la denumirea bucății de pămînt rămasă nearată, mai ales la capătul ogorului. Informatorul nostru precizează că se zice *zoană* dacă este la drum (v. nota 9 de mai sus). În graiurile din Moldova am întîlnit mai des *zonă* pentru „porțiunea de pămînt, cu iarbă, de pe marginea șoselei".

[39] În ancheta amintită am înregistrat și noi varianta cu *u*; v. *Elemente vechi și noi în terminologia treieratului în Moldova*, loc. cit., p. 266.

[40] Cf. Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1953, vol. I A—C, s.v.

[41] Deși ar fi putut apărea și în limba literară, dacă *eu* ar fi fost reflectat printr-un *e*, ca în *raboteză* < *raboteuse*, *coafeză* < *coiffeuse*, *dormeză* < *dormeuse* etc. Considerăm ca o încercare de împămîntenire a denumirii mașinii discutate, cu alt sufix, pe *bator* al lui Ion Ionescu de la Brad, din IE, *„Batorul lui Cleitan"* (p. 58).

nr. 40/1902; PC, 266; PCM, 133; MC, 102)[42]. Poate datorită faptului că s-a fixat mai greu în limba literară și, desigur, aceluia că în Țara Veche a fost concurat puternic de termenul cu răspîndire regională *țîlindru (țilindru, țulindru)* <germ. *Zilinder*, care apare numai incidental în Transilvania, dar formează arii în Moldova, Oltenia și Muntenia, *trior* nu cunoaște aceeași răspîndire ca *batoză*. O trăsătură specifică a acestei denumiri este aceea că apare cu două variante reprezentînd două căi diferite prin care a pătruns: *trior* în Țara Veche (< fr. *trieur*) și *tríer (tréer)* sau *triér (treiér)* în Transilvania.

Pentru *triér* s-a dat ca etimologie germ. *Trieur*[43]. Considerăm, însă, că acest cuvînt a intrat în graiurile romînești din Transilvania, din germană, prin filieră maghiară. Cîteva fapte pe care le aducem în favoarea acestei afirmații sînt puse la dispoziție de însăși harta pe care apar denumirile discutate. În primul rînd, *tríer* sau *triér* nu se întîlnesc în punctele situate în Banat și Bucovina, regiuni în care influența germană este puternică. Pentru trior este notat în punctul 386 (din Bucovina) *valț* (<germ. *Walze*), iar în Banat diverse denumiri *(moară de vînturat, ~ de ales, mășînă de mășînat grîu)*, printre care *mașină de ales (grîu)*, construcție aparte, în care putem vedea un calc după germanul *Getreidereinigungsmaschine* (punctele 76, 36). Așadar, influența germană se face simțită prin alte cuvinte. Dimpotrivă, forma *triér* apare în Crișana (64, 310, 316, 279), pînă în nord, spre Maramureș (334, 346; *treiér* 272, 349), iar *tríer* în puncte ce prelungesc această arie spre sud-estul Transilvaniei, exact în limitele ariei lui *moșină* (284, 260, 250, 235, 228, 219, 157 [*tréer*] și 53, 105, la limita dintre Banat și Crișana; v. harta 1 din text). În această zonă din Transilvania se simte cel mai puternic influența limbii maghiare.

Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că în punctele în care s-a făcut ancheta la maghiari s-a notat același cuvînt, cu accentul pe prima silabă, ca în cele mai multe dintre punctele romînești: *tíer* (192), *tríier* (287), *tréier* (575).

Prin urmare, în punctele romînești în care cuvîntul are accentul pe prima silabă, posibilitatea filierii germane este înlăturată de faptul că *Trieur* are accentul pe a doua silabă. Nu se poate admite că accentul s-ar fi schimbat pe prima silabă făcîndu-se apropierea cu forma de prezent indicativ *(tríer)* a verbului a *treiera* „a separa boabele de restul plantei", întrucît, după cum vom vedea mai jos, acest cuvînt nu era întrebuințat în graiurile din Transilvania.

Variantele pornind de la *trior* și *trier* sînt: *triuón (trihón), treiór, treierár, triieréu, triierezéu*. Prima, *triuón*, este foarte răspîndită. Practic, s-ar putea spune că este forma sub care e cunoscut *trior* din lim-

---

[42] Notăm forma de plural *triori* (RC, 115; AA, nr. 24/1891).

[43] V. Arvinte, *Împrumuturi germane în graiurile limbii romîne, pe baza ALR*, lucrare consultată în manuscris, capitolul *Împrumuturi germane în toate provinciile fostului imperiu austro-ungar... față de neologisme*.

ba literară în graiurile din Muntenia (punctele 705, 728, 769, 791, 899, 928). S-a pornit, desigur, de la *triuór* (723, 987 şi 414, 514 din Moldova), modificîndu-se finalul, suficient de nesigur, în circulaţia orală a cuvîntului, pentru a fi confundat cu *-(o)n*, terminaţia unei grupe mari de neologisme cunoscute în graiuri, din terminologia militară: *pluton, veston, galon, cazon, bidon* etc., ori alte domenii: *vagon, patefon, milion, beton, biberon, tron*, toate comparabile în privinţa terminaţiei cu vechile *pogon, plocon, odgon, oblon, cotlon, canon* etc.[44]. *Trihón*, alături de *triuón* (728), reprezintă, probabil, o creaţie a informatorului ocazional care a folosit-o. Menţinîndu-ne tot în limitele ipotezei, ca şi mai sus, citäm, pentru o eventuală explicaţie a apariţiei lui *h* în *trihon*, existenţa cuvintelor populare *macahon, tarhon, zdrahon*.

Treiór, din punctul 182, aduce aminte prin prima silabă de *treiér*, formă transilvăneană, dar se vede că trebuie să ţinem seamă şi de *trior*, din Ţara Veche, pentru a explica sfîrşitul cuvîntului. Cît despre *treierár* (141) şi *triicréu, triierezéu* (325), acestea sînt derivate cu sufixele *-ar* (de la *treier*) şi *-eu, -zeu* (de la *trier*). *Trector* (pentru *trior*) din punctul 682 este, după forma rezultată, urmarea apropierii dintre *trior* şi *tractor*, căci însemnarea de pe marginea hărţii, la punctul respectiv, dovedeşte că nu este vorba de o confuzie.

Constatăm şi cîteva derivate de la substantivele neologisme. *(A) triera* sau *treiera*, *(a) [î]ntria* „a alege grîul cu triorul" sînt notate în Transilvania, în regiunile unde am întîlnit *tríer (triér)* sau *treiér*. (A) *triera* (90/53, 228, 235, 284, 316, 325, 334) a fost derivat, prin urmare, atît de la forma cu accentul pe prima silabă (v. punctele 53, 228, 235, 284) cît şi de la cea cu accentul pe a doua (316, 334). (A) *treiera*, la rîndul său, apare în punctele în care pe harta 89 sînt notate forme cu *e (treiér, tréer)*: 90/141, 157, 272, 349, cu o singură excepţie: 89/260 *trier* — 90/260 *treierăm*. Se întîlneşte şi forma cu *în-*: *întrierăm* (64), *[î]ntriierez* (250). Din cîteva puncte se poate da paradigma verbului la indicativ prezent aproape în întregime: *trierez (treierez), trier* [1]; *[î]ntriierez* [2], *triierează (treierează)* [3], *triierăm (treerăm), întrierăm* [4].

Verbul *a triera* s-a putut crea şi folosi în Transilvania deoarece nu s-a întîlnit cu *a treiera* „a separa boabele de restul plantei", care nu se întrebuinţează aici, neivindu-se pericolul omonimiei. Fără a cunoaşte aceasta, Tudor Pamfile, în *Agricultura la romîni*, constată: „Prin unele părţi din Ardeal *a îmblăti* şi *a treiera* sînt două cuvinte sinonime..." (p. 198). Reţinem de aici doar întrebuinţarea lui *a îmblăti*, căci prezenţa lui *a treiera* nu poate fi constatată pe baza altor izvoare. Se mai poate lua în discuţie şi faptul că nu este indicată zona din Transilvania unde sînt folosite amîndouă, ceea ce ar fi prezentat interes. Discutînd faptul că verbele *a bate* şi *a îmblăti* se menţin în graiuri (în Transilvania şi Bucovina, cum vom vedea mai jos) pentru a denumi acţiunea „a treiera", G. Istrate prezintă cîteva situaţii concludente:

[44] Vezi, tot în pronunţarea incorectă a unui neologism, *-ol* > *-on*: *vitrion* (Caragiale, *D'ale carnavalului*, actul III).

„mă duc la maşină să *bat* grîul"; „ne trebuie cîţiva oameni la maşină, că vrem să *îmblătim* zilele acestea"[45]. Teofil Teaha notează că în Crişana sînt întrebuinţate *a călca, a maşina, a îmblăti* „a treiera grîul cu maşina"[46].

Aceste afirmaţii pot fi verificate pe baza ALR, vol. I, serie nouă, hărţile 74 (trierăm cu caii), 75 (îmblătim cu îmblăciul), 83 (batoză) şi 61 din ALRM I s. n. Astfel, pe niciuna dintre aceste hărţi nu apare *a treiera* „a separa boabele de restul plantei" pe aria în care s-a întîlnit a *triera (treiera)* „a alege grîul cu triorul", arie care cuprinde, cum spuneam, Transilvania, fără partea de sud (punctele 130, 182, 192) şi fără Banat. Pe harta 74 apar *a călca, a îmblăti*, pe harta 75 *a îmblăti* (cel mai bine păstrat faţă de oricare regiune a ţării), *a bate*, iar pe harta 83 în denumirile (simple sau compuse) ale batozei nu apare *a treiera*, ci *a îmblăti, a călca* cu o singură excepţie: în punctul 325 se notează *triierătoare* „batoză"; pe h. 89 *triiereu, triierezeu* „trior", pe h. 90 *triierăm*, „alegem grîul cu triorul", fiind aşadar singurul punct care ar putea fi pus în discuţie în ce priveşte posibilitatea omonimiei, dar aceasta nu se produce propriu-zis, pentru că nu apare şi *a treiera* „a separa boabele de restul plantei", pentru acest sens folosindu-se *a gheipeli* (ALRM I serie nouă, h. 61).

Prin urmare, comparînd hărţile 61 din ALRM I serie nouă şi 90 din ALR I serie nouă, constatăm că zona din ţară pe care se foloseşte *a treiera* „a separa boabele de restul plantei" cuprinde Moldova, Muntenia, Oltenia, Banatul şi sudul Transilvaniei; în restul ţării pentru noţiunea respectivă se folosesc *a îmblăti, a călca, a gheipeli*. Pe aria unde apar ultimele trei denumiri, fără a o cuprinde în întregime (ex. Bucovina) s-a creat verbul *a triera (treiera)* „a alege grîul cu triorul" (vezi harta 2 din text).

Este de remarcat că în aria lui *trior* nu a fost notat în ALR derivatul *a triora*, deşi este folosit în limba literară de la sfîrşitul secolului trecut. L-am întîlnit sub forma *(a) triola*: „...instalaţiunea de curăţat şi *triolat*..."; „instalaţiune pentru *triolarea* grîului... cu *trior*"; „două calităţi [de grîu] *triolate*" (AA, nr. 11/1898, p. 5, 6). *A triora* se foloseşte în graiuri abia în ultimele decenii.

Alături de *a triera* trebuie să-l amintim şi pe *a [i]ntriia* (90/310). Deşi ar părea o variantă a lui *tria* (< fr. *trier*), trebuie să-l punem în legătură cu *triiér* (89/310) şi cu *întriera* (90/64).

Pe harta 90 mai apare *a măşina* „a alege grîul cu triorul" (punctul 47), triorul fiind numit aici *măşînă dă măşinat grîu* (89/47).

O comparaţie între neologismele din restul terminologiei agricole şi cele din această categorie, a numelor maşinilor agricole, care s-ar

---

[45] G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în SCL, VI (1955), 1—2, p. 113.

[46] Teofil Teaha, *op. cit.*, p. 208, 241; v. şi *Cîteva particularităţi lexicale ale graiului de pe Valea Crişului Negru*, în FD, I, unde găsim *a pisa grîul* „a treiera grîul; a-l bate cu îmblăciul" (p. 200).

mărgini să ia în discuție doar numărul lor, ar duce la rezultate care nu ar justifica deosebirea tranșantă pe care o anunțam la începutul lucrării noastre. Pe lîngă număr, însă, am apreciat situația celorlalte neologisme și după circulația și capacitatea lor de a se fixa în limbă, de a se integra printre termenii vechi ai grupului lexical în care au intrat. Tocmai după aceste criterii se poate judeca importanța neologismelor urmărite în a doua parte a lucrării.

În cursul cercetării prezenței acestora în graiuri, am subliniat faptul că sînt cunoscute în întreaga țară *(mașină)* sau în anumite părți ale ei, cum ar fi Țara Veche sau Transilvania *(batoză, trior, trier)*. Se cere pusă în evidență intrarea temeinică în uz a acestor cuvinte, dovedită de modificările fonetice suferite, ce le apropie de cuvintele vechi ale limbii *(mășină, marșină, batuză, batoază* etc.). Încetățenirea lor este probată și de faptul că unele dintre aceste neologisme și-au dezvoltat sensuri proprii graiurilor *(mașină „batoză", mákină „vînturătoare"*; v. și discuția de la *batoză)* și, în fine, de apariția unor derivate *(a triera, a mășina)*, contribuind la consolidarea lor în limbă. Dacă mai adăugăm la acestea observația că prin pătrunderea lor marchează unul dintre aspectele importante ale dezvoltării viitoare a terminologiei agricole, în general, importanța neologismelor nume ale unor mașini agricole a fost conturată în principalele ei puncte.

*

În încheiere, vrem să punem în discuție o problemă de principiu, aceea a măsurii în care concluziile noastre sînt îndreptățite, ținînd seama de faptul că informarea asupra situației din graiurile populare s-a făcut pe baza hărților seriei noi a ALR, și să fixăm cadrul subiectului tratat.

În primul rînd, reamintim faptul că hărțile ALR I, s. n., sînt singurul izvor care consemnează, în cadrul unei preocupări speciale, modernizarea terminologiei agricole românești aparținînd graiurilor populare, nu numai pentru epoca anchetelor pentru Atlas (1929—1938), ci chiar pînă astăzi. Din unele lucrări mai noi (monografii dialectale, diverse glosare), pot fi cunoscute, dar numai parțial, momente recente ale acestui proces; rezultatele anchetelor pentru NALR, cu chestionarele referitoare la agricultură, vor ilustra starea actuală a neologismului în terminologia agricolă, în condiții economice și culturale cu totul deosebite. Așadar, fixarea la informația ALR I, s. n., cu privire la neologismele existente în graiuri, înseamnă, de fapt, o delimitare în timp.

Această primă precizare atrage după sine întrebarea dacă, prin hărțile publicate, ALR a reușit să înregistreze toate neologismele care existau, în acel moment, în terminologia agricolă. Cercetarea întrebărilor referitoare la agricultură din chestionarul ALR, ale căror răspunsuri au rămas necartografiate, nu indică posibilitatea să fi rămas în afară neologisme importante, căci ele se referă la aspecte vechi ale agriculturii (mai puțin întrebarea 5163, privitoare la mașina de bătut porumb). Un alt criteriu de apreciere a conținutului chestionarului este

compararea lui cu un altul mai nou, în privința interesului pentru înregistrarea neologismelor. Comparat cu chestionarele NALR (general și special), se poate vedea că din chestionarul ALR lipsesc întrebările cu privire la *tractor, impozit, mașină de semănat*, care ar fi putut primi răspunsuri și atunci (NALR are întrebări referitoare la realități noi: *gospodărie agricolă colectivă, președinte, combină, brigadă* etc.). În general însă se poate spune că, în privința numelor mașinilor agricole, chestionarul ALR a cuprins ce era esențial în perioada respectivă, aceasta fiind o preocupare deosebită a autorilor.

Tot în funcție de informația pe baza ALR, se pune problema caracterului aprecierilor ce pot fi făcute cu privire la materialul lingvistic înregistrat, dat fiind că rețeaua de puncte anchetate este destul de rară. Fără îndoială, pe baza hărților seriei noi a ALR se poate încerca și mai puțin decît pe baza seriei mai vechi realizarea inventarului complet al cuvintelor folosite în graiuri pentru o noțiune, al variantelor fonetice ale unui cuvînt ori fixarea repartiției teritoriale stricte a acestora. Negreșit, pe lîngă cuvintele și variantele apărute pe hărțile discutate, puteau să apară și altele. De aceea, în cursul lucrării am urmărit obiective în atingerea cărora neajunsul pomenit să fie de minimă importanță (explicarea formei și a sensurilor neologismelor notate în graiuri etc.). Analizînd semnificația denumirilor întîlnite, în contextul dat, nu am exclus posibilitatea existenței altora, iar precizarea ariilor de circulație a cuvintelor sau formelor am făcut-o doar în măsura necesității și posibilităților.

În privința fixării cadrului subiectului tratat, pornim de la constatarea de la început că în diferitele compartimente ale terminologiei agricole neologismele sînt inegal distribuite. Prezintă importanță, cum am văzut, cele din terminologia mașinilor, dar chiar aici ele au fost acordate de preferință unor mașini *(batoză, trior)*, pe cînd, pentru altele, s-a recurs la alt tip de nume *(secerătoare, vînturătoare)*. Prin aceasta, apariția neologismului în terminologia agricolă se subordonează, de fapt, problemei mai cuprinzătoare a felului cum sînt numite realitățile noi (materiale, sociale) ivite în agricultură. Astfel, constatările făcute cu privire la neologisme (calea de pătrundere în graiuri, procesul de adaptare fonetică și de specializare semantică, posibilitatea de a avea derivate) au, pînă la un punct, o valoare limitată la evoluția lor înseși. Importanța și locul neologismului în cadrul acestui grup lexical nu pot fi suficient puse în lumină fără analiza denumirilor de celelalte tipuri. Asupra acestei probleme ne propunem să revenim într-o lucrare viitoare, consacrată creațiilor pe teren românesc și împrumuturilor din alte limbi, cu circulație locală, întîlnite între numele mașinilor agricole în graiurile limbii române.

Scanned with OKEN Scanner

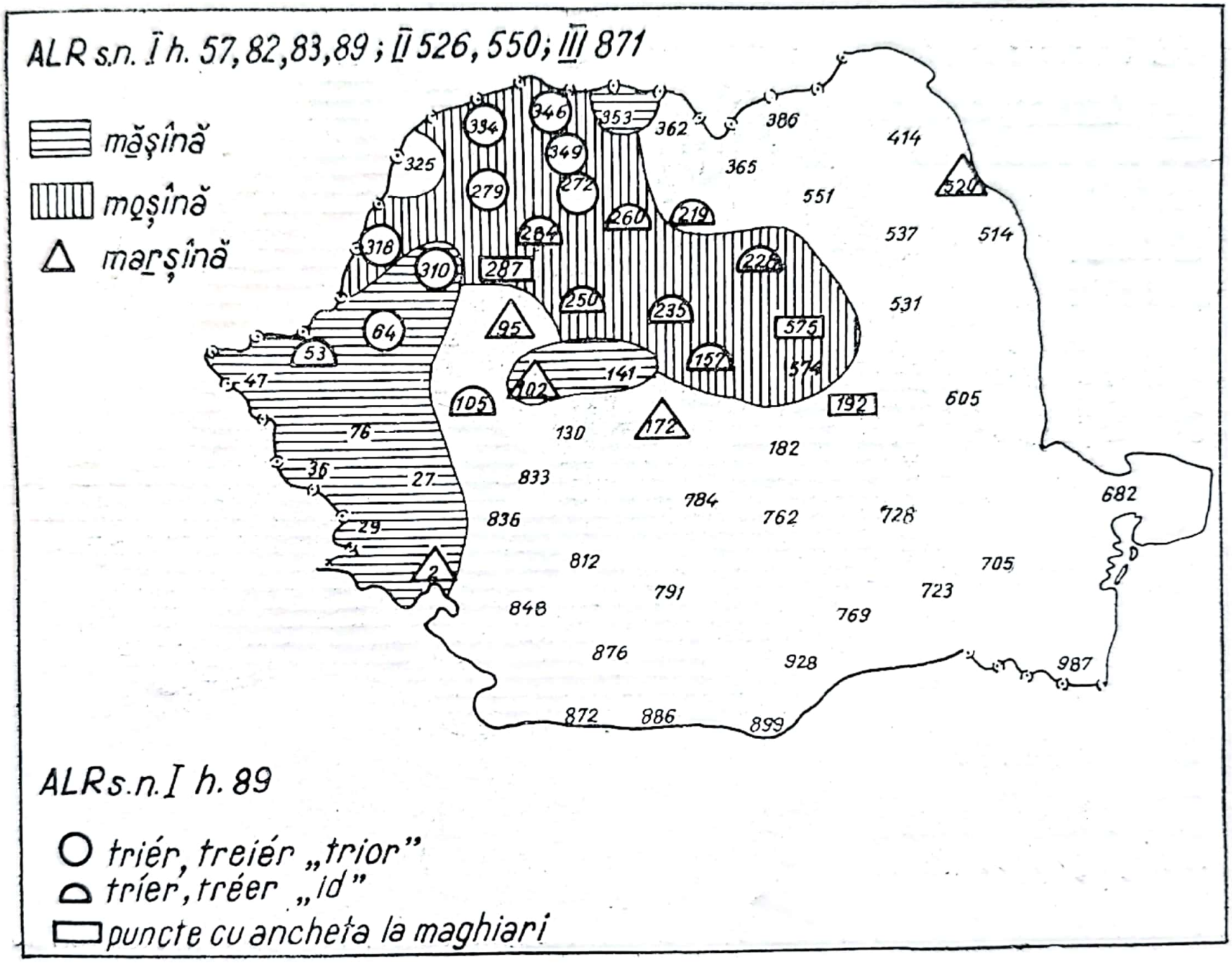

Harta 1

Scanned with OKEN Scanner

LISTA ABREVIAȚIILOR FOLOSITE

I. Periodice

AA = „Amicul agricultorului". *Ziar agricol romîn*, anii 1890, 1898—1903, 1909, 1910.
Ag = „Agrarul", *Organul Societății agrare a marilor proprietari*, anii 1902—1905.
IcL = „Icoana lumei", *foaie pentru îndeletnicirea moldo-romînilor*, anul I (1840).
JA = „Jurnal de agricultură", anul 1857.
MO = „Monitorul. Jurnal oficial al Romîniei", anii 1867, 1868, 1869; din 1870 „Monitorul oficial al Romîniei", anii 1870, 1871, 1875, 1880.
R = „Romînul", *Ziar politic, comercial, literar*, anii 1862, 1864, 1866, 1871, 1877, 1882.
SMR = „Spicuitorul moldo-romîn", anul 1841.

II. Cărți

AM = P. S. Aurelian, *Manual de agricultură*, București, 1891.
BC = Ioan Brezoianu, *Curs elementar de agricultură și de economia rurală*, tradus de..., după F. V. Raspail, București, 1850.
BR = Ioan Brezoianu, *Rudiment agricol universal prin întrebări și răspunsuri*.. tradus de..., după Travanet, București, 1850.
DI = Manuil Drăghici, *Iconomia rurală și dumesnică sau învățătură pentru lucrarea pămîntului*, Iași, 1834.
IA = Ion Ionescu de la Brad, *Arenda moșiilor sau povățuiri pentru proprietarii ce-și dau moșiile în arendă, de...*, București, 1864.
IAP = Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura romînă din județul Putna*, de..., București, 1869.
IB = Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura romînă de la Brad*, de..., Roman, 1886.
ICC = Ion Ionescu de la Brad, *Calendar pentru bunul cultivator*, de..., București, 1861.
ICG = Ion Ionescu de la Brad, *Calendar pentru bunul gospodar*, de..., Iași, 1845.
ID = Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura romînă din județul Dorohoi*, de..., București, 1866.
IE = Ion Ionescu de la Brad, *Expoziținea națională din 1865 în Iassi. Catalog oficial publicat* de..., Iași, 1865.
IF = Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura franceză la expoziținea universale din 1867*, de..., București, 1867.
IM = Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura romînă din județul Mehedinți*, de..., București, 1868.
IP = Ion Ionescu de la Brad, *Proiect de cultură pentru exploatațiunea moșiei Pantelimonului*, de..., București, 1865.
LM = D. Litinschi, *Manual de agronomie practică pentru Moldova*, Iași, 1853.
MC = V. Moga, *Curs de agricultură*, București, 1924.
MM = George Maior, *Manual de agricultură rațională*, Vol. I—IV, București-Brașov, 1897.
PC = D. P. Petrescu, *Curs elementar de agricultură*, Roman, 1906.
PCM = Popovici-Cipăianu, *Manual de agricultură*, București, 1912.
RC = S. P. Radianu, *Catehismul cultivatorului*, București, 1886.
VA = Al de Vrany, *Agronomia*, Budapesta, 1893.

LE NÉOLOGISME DANS LA TERMINOLOGIE AGRICOLE ROUMAINE, D'APRÈS „L'ATLAS LINGUISTIQUE ROUMAIN"

RÉSUMÉ

En consacrant un chapitre important de son premier volume à la terminologie agricole, *l'Atlas Linguistique Roumain*, nouvelle série, nous offre la possibilité d'étudier, à côté d'autres problèmes, la mesure dans laquelle le néologisme a pénétré dans la terminologie agricole appartenant aux parlers populaires des premières décennies du XX-e siècle. Fondé sur cette recherche, et tenant compte dans l'apréciation des faits linguistiques, du spécifique de l'information d'après les cartes d'un atlas linguistique, nous pouvons tirer les conclusions suivantes:

1. Ces termes agricoles, représentant des noms de plantes, de terrains, de produits, de travaux, etc., attestent pour la plupart la pénétration de peu de néologismes et avec une circulation réduite. Ils marquent, en fait, l'influence de la langue littéraire par l'intermédiaire de l'administration et de l'école, sans être des termes spécifiquement agricoles. L'ancienneté et l'importance de l'agriculture dans la vie du peuple roumain ont laissé des traces profondes dans la langue; c'est ainsi que s'explique le manque de réceptivité devant le renouvellement de ce compartiment de la terminologie agricole.

2. La transformation des moyens de travail et l'introduction des machines dans les travaux agricoles ont déterminé la pénétration d'un nombre important de néologismes dans les parlers populaires. En rapport avec ces néologismes, on a poursuivi leur infiltration par les moyens de diffusion de la langue littéraire (langue de la presse, des manuels et des livres de vulgarisation des connaissances agricoles, celle-là même des techniciens avec lesquels nos paysans sont venus en contact); on a poursuivi également l'explication des formes et des sens que ces termes ont revêtus dans les parlers ainsi que les rapports établis entre les néologismes et les mots anciens de la terminologie agricole.

L'enracinement de ces néologismes est prouvé par leur circulation et par leur capacité de se fixer dans la langue, manifestée par les modifications subies, qui les rapprochent des vieux mots de la langue (*măşină, marşină, batuză, batoază*), par le fait qu'ils ont développé des sens propres aux parlers populaires (*maşină* „batteuse", *mákină* „vanneuse" etc.) et, enfin, par l'apparition de certains dérivés (*a triera* „sélectionner le blé au moyen du trieur" < *trier* < all. *Trieur, a măşina* < *măşină*). L'importance de ces néologismes consiste aussi en ce qu'ils soulignent un des principaux aspects du développement futur de la terminologie agricole.

CONTRIBUȚIA DIVERSELOR CURENTE ȘI ȘCOLI FOLCLORISTICE LA PRECIZAREA CONCEPTELOR DE FOLCLOR ȘI FOLCLORISTICĂ

DE

V. ADĂSCĂLIȚEI

La prima vedere, ideea de a insista în a doua jumătate a veacului al XX-lea asupra definirii folclorului pare nejustificată; se ivește numaidecît întrebarea dacă cercetările de pînă acum n-au fost destul de adîncite încît o asemenea preocupare să nu se mai ceară reluată.

Desigur, aproape toți folcloriștii interesați de diverse aspecte teoretice ale acestei discipline, direct sau indirect, au enunțat și propus definiții care — cel mai adesea — cuprindeau destule puncte de vedere realiste, pe lîngă unele puncte de vedere depășite uneori, chiar la vremea apariției lor. Faptul că sînt mai multe definiții date deja folclorului implică obligația de a găsi în ce măsură ele corespund cerințelor actualității. De altfel, reformularea unei definiții a folclorului și folcloristicii este necesară, mai ales pentru că este vorba de un obiect viu, de un obiect care se schimbă de la o epocă la alta. Încît, ordonării și ierarhizării tezelor existente deja în circulație trebuie să li se adaoge constatări noi.

Privită din punctul de vedere al problematicii sale actuale, folcloristica marxist-leninistă a realizat o însemnată creștere, atacînd și rezolvînd chestiuni pe care vechea cercetare nici măcar nu le-a formulat. În privința noțiunilor de bază cu care se operează curent — oricît ar părea de curios însă lucrurile așa stau —, tocmai conceputul de *folclor* este cel a cărei utilizare se face încă în chip diferit de la un ins la altul, acordîndu-i-se fără temei, nepermise variațiuni semantice. Împotriva acestui liberalism din terminologia folcloristicii trebuie intervenit insistent, mai ales că, manifestîndu-se în legătură cu termenii principali, are consecințe reprobabile.

•

Drumul spre o definiție cît mai completă a folclorului obligă la o recapitulare a istoricului ideilor despre această categorie culturală. Așa se face că stabilirea curentelor și școlilor de însemnătate esențială în

dezvoltarea tezelor privind creația populară se cere realizată. Și aceasta, cu atît mai mult cu cît etapele respective n-au avut o existență gratuită ci au rezultat — cel mai adesea — din firești căutări metodologice, ca și din baze teoretice distincte, indiferent de suportul lor filozofic. Apelul la unele aspecte ale curentelor și școlilor din istoria folcloristicii nu poate și nu trebuie să fie nici epuizant și nici să angajeze cronologii stricte. În măsura în care discutarea elementelor trecutului ajută elucidarea problemelor prezentului, orice investigație de această natură prezintă justificare.

Istoricul apariției și dezvoltării folcloristicii, ca știință despre folclor, ca disciplină proprie, este totodată istoricul apariției și dezvoltării ideii generale de importanță capitală pentru folcloristică, ideii care încearcă să soluționeze chestiunea : ce este folclorul.

Unii cercetători au plecat și de la constatarea — exactă de altfel — că însuși istoricul terminologiei chemată să desemneze folclorul este ilustrativ în privința evoluției conceptului de folclor. Cu condiția de a nu cere analizei respective mai mult decît ne poate da, ea poate fi făcută.

Amintim faptul cunoscut în general, că William J. Thoms, în august 1846, în Anglia, a utilizat în scris, în revista „Atheneum", familiarul cuvînt de mai tîrziu : *folklore*, ce poate fi tălmăcit în „știință despre popor" [1]. Un amănunt se impune însă atenției : termenul care să desemneze valorile spirituale create de masele populare a apărut mai întîi într-o țară în care dezvoltarea social-economică pe linia capitalismului ocupa primul loc din lume ; ceea ce nu poate fi întîmplător. Împotriva feudalismului, burghezia n-a putut nicăieri lupta singură. Ea s-a sprijinit pe energia revoluționară a maselor populare interesate vital în desfășurarea progresului, chiar dacă mai tîrziu le va abandona și izola, înșela și trăda. Acolo unde a prins rădăcini capitalismul, s-au ivit de îndată manifestări de interes privind creația populară ; au apărut termeni propuși s-o desemneze ca reprezentînd un aspect al capacității creatoare a poporului. Pentru că în Germania s-au propus la timpul potrivit termenii : *Volkskunst* (artă populară) și *Volkskunde* (știință despre popor) ; în Italia s-a vorbit tot mai mult despre o nouă știință : *demopsihologia* (privitoare la modul caracteristic de a gîndi și a simți, al maselor populare) sau despre *demologie* (știință despre popor), *scienza demica* (altfel spus) ; în Spania s-a vorbit tot mai des despre *saber popular* ; în Grecia despre *laografie* ; în Franța — pe lîngă utilizarea curentă a unora din termenii arătați deja — adăugîndu-se termenul de *mythographie*, ca știință despre reprezentările specific populare, vechi. Fără a fi acesta tot arsenalul de termeni propuși și parțial folosiți, aflăm că ei au o notă comună, aceea de a nu pierde din vedere faptul că este vorba de popor, de creația acestuia.

Dar creația poporului, așa cum ne dovedește desfășurarea istoriei, este multiplă, complexă, înfățișînd naturi variate. Ea poate aparține laturii spirituale ca și laturii materiale a vieții sociale. Întrebarea care se

[1] Gheorghe Vrabie, *Folklorul, Obiect-Principii-Metodă*, București, 1947.

iveşte de îndată este dacă folclorul cuprinde totalitatea creaţiilor poporului, indiferent de modul de materializare a acestora. Citind în structura termenilor invocaţi mai sus, aflăm sugestia care înclină spre acordarea unui conţinut spiritual valorilor incluse în folclor, antrenîndu-ne să concepem folclorul ca pe o expresie a conştiinţei artistice a maselor populare. Ideea se susţine suplimentar prin constatarea că pentru denumirea creaţiilor materiale ale poporului s-a constituit o disciplină aparte, etnografia. Aşa se face că pentru conservarea valorilor culturii materiale populare sînt cunoscute nenumărate muzee etnografice, nu însă şi muzee folclorice. În timp ce bunurile etnografice primesc cercetarea şi studiul muzeistic, bunurile folclorice — în marea lor majoritate — nu pot fi supuse acestui tratament. Este aproape cu neputinţă să se organizeze un muzeu folcloric propriu-zis dar nu se poate concepe etnografia fără astfel de baze materiale. Desigur, arhivele de folclor reprezintă altceva întrucît reţin fragmente din existenţa unor creaţii şi nu existenţa propriu-zisă a acestora. Un basm dintr-o fonogramă constituie poza realistă a unei anumite vîrste prin care trece o creaţie spirituală populară. O unealtă păstorească reţinută într-un muzeu etnografic a fost şi va rămîne exemplar unic, singular materializat.

Diferenţa dintre folcloristică şi etnografie stă deci în faptul că prima studiază creaţiile spirituale populare, în timp ce a doua se ocupă de creaţiile populare materiale.

Este adevărat că tradiţiile din diversele curente şi şcoli ştiinţifice, tradiţiile din istoria culturală a diverselor popoare, au complicat mult lucrurile, iar în privinţa raporturilor dintre folcloristică şi etnografie, au conturat orientarea după care etnografia s-ar ocupa în general de creaţia populară, materială şi spirituală, iar folcloristicii i-ar rămîne numai domeniul culturii spirituale (Acest punct de vedere, neexprimat direct, stă şi la baza filozofiei culturii populare în Uniunea Sovietică). După unele documente ale Reuniunii internaţionale de folclor ţinută la Arnheim în august 1955, ca şi după unele documente ale Reuniunii internaţionale a experţilor în aceste probleme, reuniune ţinută la Amsterdam, în septembrie 1955, „aplicarea termenului *folclor* la toate manifestările culturale ale unui popor, comportă confuziile cele mai urîte şi mai supărătoare". S-a propus acolo să se întrebuinţeze restrîns termenul de *folclor*, pe plan internaţional, „cu sensul de cultură spirituală". Pentru denumirea totalităţii creaţiilor populare (spirituale-floclorice deci — şi materiale — etnografice deci —) s-a propus termenul de *etnologie*, ca ştiinţă generală despre creaţia populară [2].

Desigur, aceste căutări au rostul şi importanţa lor. Deocamdată observăm că nu există o discordanţă de fond între poziţiile adoptate, terminologia fiind aceea care se cere precizată. Opinia noastră este de a accepta şi sprijini ideea după care folcloristica este o ramură a etnografiei generale, deoarece în acest mod sugerăm implicit inseparabila existenţă a bunurilor materiale cu cele spirituale.

[2] *Du Congrès international de folklore...* în „Arts et traditions populaires", IV (1956), nr. 1, p. 59.

Am dezvoltat ceva mai larg chestiunea raporturilor dintre etnografie și folcloristică, faptul fiindu-ne de mare utilitate. Trebuie realizată însă o incursiune sumară și asupra altor relații care s-au statornicit în timp, între folcloristică și diverse ramuri ale științelor.

Se știe că interpretarea folclorului este o problemă care, în istoria gîndirii europene, s-a pus la un timp nu prea depărtat de „descoperirea" lui. Pentru că atunci cînd numărul colecțiilor de creație populară a început să sporească, în mod firesc, întrebările care se iveau așteptîndu-și răspuns s-au înmulțit și ele. Astfel, cele dintîi opinii asupra folclorului, privind fie vechimea, fie originea, fie sensul sau valoarea estetică a acestuia au reprezentat de fapt cele dintîi teze ale folcloristicii.

Punctele de vedere exprimate pe marginea noului obiect de cercetare și studiu s-au caracterizat prin lipsa unui profil inițial bine determinat, ceea ce îngreuiază considerabil clasificarea și categorisirea lor.

Este interesant de menționat faptul că — înaintea realizării primelor colecții de folclor — pe plan european, cei dintîi care — în treacăt — s-au oprit asupra manifestărilor folclorice au fost teologii creștini. Dar aceștia au stăruit asupra creației populare nu pentru a o valorifica sau studia, ci pentru a o combate, deoarece venea în contradicție — prin substratul precreștin — cu cele propagate de biserică. Numeroase sinoade au discutat pe larg aceste fapte indicînd cum trebuie combătută fiecare din „erezii". Dezavuînd creațiile folclorice ale popoarelor convertite, teologii le-au înregistrat adesea, aducînd involuntar servicii folcloristicii care avea să se ivească mai tîrziu.

Unii folcloriști, printre care și italianul Giuseppe Cocchiara [3], cuprind interesul manifestat la începutul epocii feudale, de biserică, pentru folclor, într-un curent intitulat „teologismul folcloristic". Cu condiția de a înțelege convenționalismul celui de al doilea termen — dată fiind epoca în legătură cu care este utilizat — denumirea poate fi folosită.

Și după aceea, pe lîngă creația populară s-a trecut în tăcere. În feudalism, mai ales, aristocrația a disprețuit, în special în etapele mai înaintate ale acestei orînduiri, folclorul. Arnold Van Gennep observa că a te ocupa de cultura spirituală a maselor populare — potrivit prejudecăților care dominau societatea „înaltă" — părea o lipsă de finețe a spiritului [4]. Iată de ce feudalismul nu a putut promova interesul pentru folclor.

Cum am mai amintit, nu putem lăsa neobservat faptul că în țările primelor mișcări revoluționare burgheze, interesul pentru creația populară nu a întîrziat să se manifeste. Nu întîmplător, Spania veacurilor XVI și XVII dă primele colecții de cîntece populare. Este epoca în care dezvoltarea capitalismului, care avea să fie mai tîrziu frînată acolo de feudalismul reacționar, cunoștea o deosebită înflorire (În 1511, Hernando del Castillo publica *Cancionero general*, pentru ca la 1700, Pedro Flores să tipărească *Romancero general*). Cît despre culegerile englezești *Anti-*

[3] Giuseppe Cocchiara, *Storia del folklore in Europa*, Torino, 1945, p. 78.
[4] Arnold Van Gennep, *Le Folklore*, Paris, 1924, p. 29.

quitates vulgares or The Antiquities of the common people, de la 1725 şi *Reliques of Asocient English Poetry*, de la 1765, acestea sînt des citate şi în general cunoscute.

Procesul apropierii de creaţia populară, mult favorizat de ideologia epocii luminilor, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, cunoaşte o largă generalizare. Nume celebre ca cele ale lui Gottfried Herder, Brentano, Arnim, fraţii Grimm, Fauriel, Thierry, Quinet etc. rămîn în istoria cercetării culturii populare pentru colecţiile pe care le-au întocmit, ca şi pentru unele comentarii pe care le-au întreprins pe marginea materialului cercetat.

Atunci cînd dezvoltarea social-economică face posibilă şi utilă descoperirea şi valorificarea folclorului, şi în ţările europene din Răsărit sînt puse bazele culegerilor de creaţie populară. (La polonezi, primele colecţii apar în 1849 şi se datoresc lui J. Lelevel şi I. Bogoroff; la sîrbi în 1815 prin efortul lui Wuk Karagič; la ruşi în 1804 prin Al. Musin-Puşchin care descopere şi *Slovo o polku Igoreve* şi prin Kirsa Danilov care publică *Vechi cîntece ruseşti*, în 1843 prin Başchievici, în 1847 prin Tişchievici etc.; la unguri prin Vàc (în 1803), Sarospatak (1826), Erdeley (în 1848), I. Kriza (în 1863); la finlandeji prin Elias Lönnrot care în 1828 şi 1831 publică volumele *Rune şi cîntece vechi şi noi ale poporului finlandez*, iar în 1835 le reuneşte în epopeea de răsunet mondial *Kalevala*; la romîni, prin poetul naţional Vasile Alecsandri, în 1852 şi 1853 etc. [5]).

Punînd apariţia interesului pentru folclor în strînsă legătură cu apariţia capitalismului, sîntem datori să descoperim caracterul limitat al apropierii de masele populare în perioada respectivă. Nu se poate ignora însă faptul — subliniază V. E. Gusev — „că în mod subiectiv" cercetătorii respectivi „au fost mînaţi de un sentiment sincer de dragoste faţă de popor şi arta sa, precum şi de dorinţa de a-şi sluji patria" [6].

Aşa se face că spre sfîrşitul veacului al XIX-lea, folcloristica se formase deja, chiar dacă arăta ca o disciplină puţin unitară. Aprecierile contemporane epocii respective subliniază acest fapt. Într-un *Dictionnaire international des Folkloristes contemporaines*, publicat la Paris în 1894, sub direcţia lui Henry Carnoy, se menţionează: „De cîţiva ani, cercetările de folclor s-au dezvoltat în cele două lumi. Importante societăţi s-au fondat... cu scopul de a aduna tradiţiile păstrate în memoria poporului. Revistele închinate în mod special folclorului sînt în număr de peste treizeci. Pot fi evaluaţi la mai multe mii cercetătorii care urmăresc cu atenţie drumul studiilor de folclor. Mai multe ştiinţe s-au asociat intim cu tradiţionismul (n. n. citeşte: folcloristica); antropologia, filologia, etnografia, istoria comparată a religiilor, într-un cuvînt toate ştiinţele care au ca obiect studiul omului în evoluţia sa".

---

[5] Ion Diaconu, *Folclor din Rîmnicul-Sărat*. Vol. II. Focşani, 1934, p. 32. Am păstrat ortografierea numelor aşa cum a fost făcută de autorul citat.

[6] V. E. Gusev, *Probleme de estetică şi folclor* în „Russkaia literatura", 1958, nr. 4, p. 40—60.

Scanned with OKEN Scanner

Formarea noului domeniu de cercetare științifică, deși consecință directă a descoperirii și cunoașterii tot mai adîncite a creației populare, se realizează totuși într-un proces îndelungat și complex. Cum spuneam, o analiză a dezvoltării opiniilor despre folclor se poate solda cu determinarea celor mai de seamă curente și școli care au punctat drumul evoluției folcloristicii.

În mod convențional, ne propunem să înțelegem prin curentele care au existat în folcloristică acele opinii sau teze largi, construite pe baza concepțiilor social-politice ale diverselor epoci, tributare sistemelor filozofice dominante. Curentele din folcloristică, precizîndu-se prin concepții teoretice proprii privind interpretarea creației populare, nu pot fi limitate la perioade înguste de timp, deoarece în aceeași formă ori cu modificări neesențiale, ele pot fi întîlnite în timpuri și locuri deosebite. Școlile folcloristice se disting mai ales pe criterii metodologice. Propunîndu-și să găsească metode de cercetare cît mai adecvate, școlile respective plecau de obicei de la împrumutul metodelor utilizate de alte discipline mai vechi, cu domeniul cărora obiectul cercetat avea unele afinități. Conturîndu-se așadar, din puncte de vedere metodologice, mai multe școli folcloristice ce au putut avea același suport teoretic de interpretare a folclorului au putut să se înscrie în același curent folcloristic. Alteori, una și aceeași școală, din punct de vedere teoretic, se bazează pe teze aparținînd unor curente deosebite. Au existat cazuri cînd unele școli au contribuit evident la consolidarea teoretică a unor curente folcloristice. De unde și dificila delimitare precisă a hotarelor dintre curente și școli.

Încă de la primele culegeri de folclor, tendința *romantică* de interpretare a creației populare a fost evidentă. Romantismul în folcloristică a generat teze și poziții care se reduc la ideea despre însemnata vechime a creației populare, concepută ca rod al întregului popor. Marea majoritate a romanticilor — indiferent de nuanța romantismului îmbrățișat — nu a sesizat caracterul de clasă al folclorului și nu a admis că acesta poate să apară și în condițiile actualității. Nici măcar romanticii revoluționari n-au izbutit să înțeleagă că folclorul este și altceva decît tradiție. Orientarea pe care o discutăm a avut însă și laturi pozitive: folosirea folclorului pentru demonstrarea și apărarea ființei naționale a popoarelor — mai ales a celor mici și subjugate multă vreme —, argumentînd cu acesta dreptul istoric de autodeterminare a națiunilor; căutarea în tradițiile pozitive a unor pilde pentru unitate și combativitate, recomandarea făcută artei și literaturii culte de a se sprijini pe solidele temelii populare ș.a. Dezvoltat mai ales în condițiile celui de al doilea sfert al veacului trecut, acest curent s-a revărsat și în alte epoci îmbrățișînd forme înnoite.

Tradiționalismul în folcloristică (sau „tradiționismul", cum îi spun unii, după termenul francuzesc corespunzător) a apărut prin preluarea și îngroșarea unora din laturile romantismului și mai ales a aceleia paseiste, care susține că folclorul este numai de domeniul trecutului. O dată cu trecerea burgheziei de la faza premonopolistă la cea imperialis-

tă, ideologia acestei clase sociale s-a transformat fățiș într-o ideologie antipopulară. Intelectualitatea burgheziei nu mai putea camufla ușor antagonismele dintre exploatatori și exploatați — atît de violent exprimate în creația populară mai nouă. Ea poate însă să nege „autenticitatea" folclorului mai nou, ceea ce și face. Așa se explică de ce acest curent lansează lamentații nesfîrșite privind infecunditatea folclorică a epocii moderne, ceea ce este totuna cu nerecunoașterea caracterului perpetuu al capacității creatoare a maselor populare.

Iată de ce tradiționalismul îngustează teoretic baza de clasă a folclorului, înlocuind tot mai mult și mai des „poporul" cu masele populare, cu „clasele de jos" dar afirmînd tot mai răspicat arhaismul creației populare căci — altfel — ar fi însemnat să recunoască maselor capacități care le dădeau anumite drepturi sociale și politice. Pe la 1878, în Anglia a luat chiar ființă o „Societate engleză de tradițiuni populare", urmată la 1886 de o alta în Franța și de altele în diverse state. Curentul tradiționalist este așa de puternic încît inspiră titulaturi semnificative unor mari reviste folcloristice din Franța, Italia, Elveția, reviste care au continuat să apară tot primul sfert al veacului nostru. (Este vorba de: „Revue des Traditions populaires", „Archives souisses de Folklore" și „Archivio delle tradizioni popolari italiane").

Nici astăzi măcar nu se poate vorbi de o depășire totală a acestor poziții. În 1950, italianul Vito Fazia Allmayer susținea deschis tezele tradiționalismului[7]. Și aceasta deoarece tradiționalismul servește interesele ideologiei reacționare.

Tradiționalismul pregătește totdeauna terenul unor variate teze la fel de necorespunzătoare. Una din ele este cea despre esența exclusiv rurală a folclorului. Numai ce aparține satului, ca „unitate" socială veche, a putut da naștere artei populare.

Ruralismul a găsit teren favorabil în statele înapoiate din punct de vedere economic, la răscrucea dintre veacurile XIX și XX, mai ales în răsăritul Europei. Se înțelege că în forme mai atenuate a prins rădăcini și în statele înaintate din acest punct de vedere. El a fost însă întreținut artificial în statele „industriale" în care proletariatul era deosebit de numeros, tocmai pentru a putea fi ignorată creativitatea spirituală a acestei clase sociale. Indiferent de haina sa națională — narodnică, poporanistă ori altfel numită — acest curent are aceeași croială.

Ruralismul este însă o direcție retrogradă de interpretare a creației populare, negînd clasei muncitoare și altor clase — în special micii burghezii apropiate de masele populare — dreptul și rolul creator, în domeniul manifestările sociale, politice, culturale. Totodată, adepții acestui curent sînt împotriva progresului social, propovăduind întoarcerea la patriarhalism, singura stare propice apariției folclorului — după ei. Una din publicațiile fasciste italiene, etnografico-folcloristică, orientată în acest sens, care se tipărea la Neapole în 1935, „Archivio per la raccol-

[7] Vito Fazia Allmayer, *Sulla natura degli studi di folklore* în „Annali del Museo Pitrè, I (1950), Palermo, p. 21.

ta e lo studio delle tradizioni popolari", susținea ca scop primordial al eforturilor sale — atitudine subliniată în „motto"-ul fiecărui număr — demonstrarea cu ajutorul folclorului a „măreției și frumuseții morale a lipsei de civilizație". Așa se face că raportînd totul la trecut și țărănime, acest curent îmbrățișează formule iraționale, ilogice.

Tot ca un aspect ciudat al tradiționalismului excesiv s-a manifestat și teoria originii aristocratice a folclorului. Împrumutată din teoriile asupra vechilor religii și asupra originii literaturii cultice, după care „inițiații" care corespundeau în același timp șefilor colectivităților primitive au creat miturile, credințele și literatura popoarelor, această teză neagă pentru totdeauna posibilitatea creatoare a maselor, acordîndu-le doar facultatea de a accepta ceea ce clasele stăpînitoare au realizat pe plan cultural. Apogeul acestei orientări a fost atins în Germania prehitleristă de Hans Naumann care emite formula: „Das Volk produziert nicht, es reprodukziert" [8]. În esență, adepții teoriei originii aristocratice a folclorului văd răsturnat realitatea. Ei uită că arta populară a apărut și s-a dezvoltat încă din timpurile cele mai vechi, că exploatatorii au apărut mai tîrziu decît folclorul. Ideologic, această teorie reprezintă încercarea cinică a transpunerii mitului omnipotenței magnaților capitalului, pe toate planurile vieții sociale.

De o vîrstă apropiată cu aceea a romantismului, în folcloristică s-a mai manifestat și curentul *psihologicist*. Potrivit psihologicismului, sursa de cunoaștere a gîndirii și fizionomiei morale a unui popor este folclorul. Se ignoră însă valoarea psihologică de clasă a culturii folclorice, accentuîndu-se pînă la exagerare asupra aspectului său documentar, „etnic". De aceea, în perioadele ultrareacționare, el alunecă spre naționalism, spre etnicism, devenind o sursă de întreținere a șovinismului. Psihologicismul a avut în vedere inițial, o realitate obiectivă pe care — cu vremea — interpretînd-o subiectiv, a ajuns s-o ignore. Într-adevăr, este incontestabil specificul național al diferitelor popoare, nicăieri exprimat mai evident decît în folclor. Dar sublinierea particularităților naționale mijlocită de cunoașterea creației populare nu trebuie să atragă după sine tendința supraestimării acestora. A iubi propriu-ți specific național nu implică obligația de a urî și desconsidera specificul național al altor popoare, cum fac cel mai adesea naționaliștii și etniciștii.

Așa cum s-a putut observa, fiecare din aceste curente a exprimat puncte de vedere caracteristice gîndirii social-politice dominante din epocile respective. Absolutizarea unor trăsături specifice ale folclorului însușește aceste concepții izvorîte pe temeiul filozofiei idealiste.

Dar dacă cele mai de seamă orientări teoretice din folcloristica premarxistă sînt — în mare — schițate în observațiile de pînă acum, ne interesează deopotrivă felul în care această disciplină, în lupta ei pentru a deveni independentă, s-a apropiat pe rînd (metodologic, mai ales) de unele științe înrudite. Cu acest prilej sperăm să putem insista asupra

[8] Hans Naumann, *Grundzüge der deutschen Volkskunde*, 1922, p. 5.

principalelor şcoli din folcloristica premarxistă. Aşa cum se va putea vedea mai bine ceva mai încolo, ele se pot grupa — după metodologia disciplinelor de care se apropie — în şcoli care fac împrumuturi din ştiinţele sociale şi şcoli care fac împrumuturi din ştiinţele naturii. Vom vorbi mai întîi despre acele care se folosesc de metodologia ştiinţelor naturii.

Una din primele tendinţe de manifestare în studiul folclorului este aceea care se caracterizează prin stabilirea unor strînse legături cu *antropologia*. După unii, Edward Tylor, în Anglia, la 1871, ar fi întemeiat şcoala antropologică, punîndu-i bazele în opera sa capitală, *Primitive culture*. Mai tîrziu, M. A. Lang a susţinut aceleaşi idei, motivînd că ştiinţa despre folclor (aşa cum era el odinioară — şi antropologia, pe atunci, se interesa doar de omul preistoric) este antropologia. De altfel, teza lui A. Lang a continuat să reziste parţial. Adepţi ai antropologismului au activat în Anglia şi între 1920 — 1930, fiind bine cunoscuţi în această privinţă (Este vorba de Reinach şi Marett). Cu vremea, antropologismul în folcloristică a depăşit graniţele Angliei [9]. Se poate spune că el a continuat să existe — fenomen întîlnit şi în legătură cu alte şcoli — chiar atunci cînd iniţiatorii săi l-au renegat (Tylor a devenit mai tîrziu creatorul şcolii evoluţioniste în etnografie. La rîndul său, Van Gennep a îmbrăţişat succesiv — şi în unele perioade de viaţă, simultan — puncte de vedere biologiste, sociologice, filologice ş.a.m.d.). În 1932, în Italia, s-a desfăşurat doar o conferinţă internaţională de ştiinţe antropologice şi etnologice, în timp ce în America latină apar şi astăzi reviste de antropologie care se ocupă şi de folclor [10]. Astăzi, la Chicago îşi are sediul activa societate ştiinţifică intitulată: „Current Anthropology", în programul căreia studiile folcloristice — sui generis — ocupă un loc însemnat şi (în 1964), la Moscova, s-a ţinut o conferinţă de antropologie, etnografie şi folcloristică. Din păcate, şi la noi — lucru greu de explicat, dat fiind anacronismul pe care îl demonstrează — a luat fiinţă un Comitet naţional de antropologie şi etnografie în care există şi reprezentanţi ai folcloristicii. Se pare însă că înţelegerea lipsei de legătură dintre două discipline, din care una aparţine ştiinţelor naturii iar alta aparţine ştiinţelor sociale, nu va mai întîrzia mult.

Mergînd pe o linie apropiată, alţi cercetători au considerat că disciplina care ne preocupă ar fi asemănătoare ştiinţelor *biologice*, ar reprezenta „biologia spiritualităţii", apropiind-o evident de ştiinţele naturii (Este vorba de Bastan, Ratzel, Schurtz [11]). Aceasta s-a petrecut în epoca în care darvinismul influenţa adînc întreaga gîndire ştiinţifică. În mîinele cercurilor reacţionare de mai tîrziu, metoda biologică de cercetare în etnografie a devenit o armă a politicii lor şovine, netezind calea rasismului [12]. Mecanicismul la care s-a ajuns prin aplicarea legilor ştiinţe-

---

[9] R. Vuia, *Etnografie, etnologie, folklor*, Cluj, 1930, p. 17.
[10] Notizie în „Il folklore italiano", VIII (1933), p. 103.
[11] R. Vuia, *op. cit.*
[12] I. Vlăduţiu, *Orientarea ideologică a cercetărilor etnografice* în „Lupta de clasă", 1960, n. 2, p. 49.

Scanned with OKEN Scanner

lor naturii la studiul societății a discreditat hotărît această școală. Este de menționat faptul că între curentul psihologicist și școala biologică s-au făcut active schimburi de puncte de sprijin.

Mulțimea de materiale culese, cu sau fără metodă, a scos la iveală posibilitatea comparării unor variante, a urmăririi răspîndirii unor motive, a stabilirii unor legi de circulație a folclorului. Aceasta nu s-a petrecut însă în afara sugestiilor primite din același domeniu al științelor naturii, mult preocupat tocmai de sistematică, de clasificare. Consecința pentru folcloristică a fost apariția unei școli de esență comparatistă, școala *geografică*. Întemeiată de cercetătorii finlandezi (promotorii săi fiind Iulius Krohn — la 1884 —, apoi Anti Aarne), școala geografică susținea că „numai prin clasificarea cronologică și topografică" [13] poate fi distinsă forma inițială a creației cercetate, pot fi înțelese schimbările intervenite în decursul timpului. Metodologic, prin implicita admitere a evoluției folclorului, școala geografică în folcloristică aduce un real avans în rezolvarea unor însemnate probleme. Din nefericire, adepții școlii geografice au exagerat operațiile de catalogare a creațiilor folclorice, transformîndu-le într-un scop în sine și au estompat ținta reală, aceea de a explica folclorul.

În afara școlilor care au apropiat folcloristica de științele naturii, determinînd utilizarea în acest domeniu a unor metode de lucru fără prea multe contingențe cu obiectul cercetat, s-au mai manifestat și alte școli care au avut ca trăsătură comună faptul că se bazau pe metodologia unor ramuri ale științelor sociale. De aceea, — în general — ele au avut un caracter mai puțin fantezist.

Nu găsim necesar să mai revenim asupra școlilor etnografice din folcloristică întrucît această problemă a fost discutată mai înainte.

De numeroși adepți s-a bucurt școala *istorică*, izvorîtă pe terenul teoriilor romantice. Potrivit acesteia, de vreme ce folclorul este de domeniul trecutului, el constituie totodată și un veritabil document în legătură cu aceasta. În 1908, englezul Gomme a scris studiul *Folk—Lore as an Historical Science* (Folclorul ca știință istorică), fundamentînd enunțuri elaborate cu peste 50 de ani înainte, de Quinet, Michelet etc. Reducînd adesea întreaga valoare a creației populare la aspectul documentar istoric, această școală greșește absolutizînd una din laturile folclorului. Se ajunge — în cadrul său — la exagerări și false „reconstituiri" care compromit uneori integral orientarea, solicitîndu-se creației populare mai mult decît poate da, din punct de vedere istoric.

De la școala istorică la școala *arheologică* n-a trebuit decît un singur pas. Tradiționalismul a favorizat, de fapt, ivirea noii școli care admitea că folclorul cuprinde numai istorie veche. Albert Marinus, într-o conferință ținută la Bruxelles [14], arăta că arheologismul în folcloristică

[13] Sevilla Baer-Tomoșoiu, *Despre metoda folklorică a școlii finlandeze* în „Cercetări folklorice", I (1947), p. 4.

[14] Albert Marinus, *Un programme international d'Etude des Arts populaires*, Bruxelles, f. a.

s-a bucurat de aderenţe internaţionale în deceniile II şi IV ale veacului al XX-lea. Integral metafizică, metodologia acestei orientări ignora fenomenele noi, contemporane.

În primele trei decenii ale secolului nostru, dezvoltarea filozofiei burgheze în direcţia pozitivismului a evidenţiat necesitatea studierii produselor folclorice în funcţie de mediul social care le-a generat şi care le păstrează. Parţial a fost înţeles rostul determinismului social. Caracterul de clasă al produselor folclorice a fost însă eliminat cu grijă din discuţie. În schimbul acestuia s-a pus pe prim plan existenţa unor „grupuri sociale" folclorice care ar fi constituite după criterii geografice, de vîrstă etc.

Rezultînd de pe urma aplicării unor metode comune mai ales sociologiei, aceste cercetări apropie folcloristica de sociologia burgheză. Şcoala *sociologică* a apărut ca o reacţie faţă de orientările naturaliste, filologizante şi arheologice, fiind cunoscută în apusul Europei şi sub numele de „neofolclorism", fundamentarea ei realizîndu-se în 1927, prin Albert Marinus [15]. În deceniul următor, A. Varagnac şi Arnold Van Gennep, în Franţa, ca şi unii etnografi germani, au mers în aceeaşi direcţie. Deşi se formează în lupta împotriva celor ce apropiau folcloristica de ştiinţele naturii, această şcoală păstrează încă distinctive semne biologiste, aplicînd greşit legi ale naturii la studiul manifestărilor spirituale, chiar dacă dă acestora un înveliş evoluţionist [16].

Într-un anumit sens, şcoala sociologică a fost parţial prefigurată de mai vechea şcoală *economistă*, bazată pe primele forme ale pozitivismului şi promovată pe la 1894 de Alois Riegl, care declara că aşa cum în cadrul economiei naturale, producătorii obţin bunuri materiale în propria lor gospodărie, şi bunurile spirituale izvorăsc din acelaşi loc şi că „arta populară apare şi dispare cu economia casnică".

Tot în ultimul deceniu al veacului trecut mai trebuie menţionată tendinţa conturării unei şcoli de răsunet larg, care îşi propunea să raporteze originea folclorului şi esenţa acestuia la istoria şi conţinutul religiilor. Aceste tendinţe neştiinţifice din momentul în care exagerau rolul unor elemente din creaţia populară, aşa cum a existat ea în etapele timpurii, au fost — în general — depăşite.

De oarecare însemnătate suplimentară, deşi mai puţin conturată decît alte şcoli, a fost tendinţa de a cerceta folclorul ca pe o ramură a artelor, în cadrul istoriei *artelor*. Deşi, principial, această apropiere se motiva mai mult decît altele, dată fiind complexitatea problemelor pe care le pune, a rămas — cel mai adesea — în stadiul unor încercări accidentale. Trebuie însă reţinut faptul că, pe această bază, s-a atras atenţia asupra sincretismului creaţiei populare, asupra multiplelor sale forme de concretizare: literară, muzicală, coregrafică, plastică. Aşa se face că, prin forţa împrejurărilor, istoria oricăreia dintre arte n-a putut ignora, cel puţin în capitolul de început, raportarea obligatorie la reali-

[15] Albert Marinus, *Le neo-folklorisme*, Louvain, 1931, p. 231.
[16] Albert Marinus, *Folklore, histoire et folklore sociologique* în „L'Annuaire 1930 de la Société Luxembourgeoise d'Etudes Linguistiques et Dialectologiques", p. 99.

Scanned with OKEN Scanner

tățile tradiționale, populare. Toate încercările respective, mult mai apropiate de folcloristică decît altele, au rămas totuși insuficient dezvoltate, deși importanța lor depășește cu mult însemnătatea studiilor efectuate în cadrul altor școli folcloristice. Metodologic, cei care au studiat folclorul în cadrul istoriei artelor au împrumutat criterii din estetica generală și s-au bazat — mai ales — pe criteriile particulare ale diverselor capitole ale acestora : artelor plastice, muzicii, coregrafiei, literaturii.

Din păcate, această școală nu a realizat și suficiente studii de orientare teoretică, susținîndu-se inconsistent din acest punct de vedere. După opinia noastră, în activitatea acesteia trebuie căutate stăruitor unele puncte de reper pentru activitatea de cercetare din timpul nostru.

Mai mult decît oricare dintre științe, folcloristica a stat aproape trei sferturi de veac în vecinătatea disciplinelor *filologice*. Materializîndu-se adesea prin cuvînt, apera artistică populară l-a interesat și pe lingvistul care a crezut mult timp că poate și trebuie să-și anexeze folcloristica. Reviste de mare însemnătate au purtat subtitlul : „de dialectologie și folclor", iar cele mai multe periodice folcloristice au deschis paginile lor pentru așa-zisele rubrici de „vorbe adînci", „cuvinte din popor", „vocabular regional" etc. Pe plan mondial, calea a fost indicată de savanți ca : Gaston Paris, Hoffmann Krayer, Gustav Weigand ș.a. Unii folcloriști cu renume, ca : Paul Sébillot, H. Krayer, au considerat că obiectul disciplinii folcloristice îl constituie și „modul de a vorbi al maselor populare". Metodologia culegerii folclorului a stat în această perioadă sub tutela directă a metodologiei lingvisticii, ceea ce a reprezentat un fapt pozitiv, obligînd la transcrierea exactă a textelor de folclor. Folcloristica a scăpat cu greu de sub tutela dialectologiei și, chiar atunci cînd a reușit nu și-a putut asigura o separare hotărîtă, de filologie. Pentru că a urmat o perioadă în care folcloristica a stat sub înrîurirea directă a esteticii literare — mai ales. De altfel, în bună măsură, această realitate continuă să fie caracteristică și unei părți din folcloristica actuală, în conturarea căreia un rol important îl mai joacă încă școlile filologice.

Dacă, pe plan universal, conturul general al ideilor premarxiste despre folclor poate căpăta schița pe care — desigur, destul de sumar — am întocmit-o aici, și în cadrul culturii romînești aceste orientări au avut răsunetul lor. În cîteva paragrafe vom încerca să schițăm această stare de fapt.

Primele orientării romînești față de folclor se înscriu în atmosfera specifică perioadei pașoptiste. De aici începînd, întîlnim cele dintîi opinii despre creația populară națională. Romantismul s-a manifestat din plin în această epocă, în cele mai diverse forme ale sale. Alecsandri, Bălcescu, Russo, toți aceștia, îmbrățișează tezele epocii respective fiind uniți prin faptul că văd în folclor putința de a reîmprospăta ființa națională romînească. De altfel, atît de înrădăcinate au devenit părerile lor, încît cu un veac mai tîrziu surprinde frecvența cu care — parțial modificate — stăruie încă în cele mai multe din încercările folcloristice. Nici Odobescu

şi nici Hasdeu, care se leagă mai mult de activitatea culturală din a doua jumătate a veacului trecut, nu pot fi separaţi de esenţa ideilor folcloristice paşoptiste.

În chip firesc, romantismul a dus şi în istoria folcloristicii romîneşti la o bogată ramificaţie a tradiţionalismului pe care G. Dem. Teodorescu, la 1885, îl elogiază destul de angajant şi explicit, în concepţia din monumentala colecţie *Poezii populare ale Romînilor*. În deceniile următoare, tradiţionalismul naşte ruralismul folcloristic romînesc, deosebit de ramificat şi tenace. Propagat iniţial de „Şezătoarea" (revista care condusă de Artur Gorovei îşi începe activitatea în 1892, la Fălticeni), este curînd îmbrăţişat de mica intelectualitate sătească, stăruind în paginile publicaţiilor de folclor care au apărut între 1900 şi 1940, cum ar fi: „Ion Creangă", „Doina", „Tudor Pamfile", „Ghiluşul", „Suflet oltenesc", „Comoara satelor", „Scînteia" ş.a.

Pe fondul acestor curente, prin folosirea fragmentară a unora din ideile de bază, şi-a făcut — paralel — loc concepţia asupra originii aristocratice a folclorului (a epicii versificate, mai ales, susţinută de junimistul Al. Lambrior şi, mai tîrziu, de eclecticul — în folcloristică — N. Iorga.

De un interes accentuat s-a bucurat şi orientarea psihologicistă care n-a rămas fără implicaţii diferenţiate ca intensitate, în diversele epoci de dezvoltare social-economică. Întîlnite mai întîi în opera lui C. Bolliac, într-o măsură atent determinată, mai tîrziu ideile psihologiciste, la B. P. Hasdeu — de pildă — vor duce spre fundarea unei reviste de demopsihologie (este vorba de „Columna lui Traian"), iar la Ovid Densusianu — în prima parte a activităţii sale — spre poziţii larg susţinute şi documentate. Veacul al XX-lea însă, mai ales epoca interbelică, excelează prin suprasolicitarea elementului etnic şi a celui mistic. Prefigurată firav de semănătorism, poziţia aceasta, îmbrăţişată ulterior de gîndirism, va provoca apariţia unor încercări folcloristice aberante. Este epoca în care se vorbeşte despre o „viziune" particular-romînească a lumii, în care aceasta este determinată în baza patologicului din spiritualitatea romînească folclorică.

Tributare inegal acestor curente de orientare, şcolile profilate în cercetarea folcloristică romînească dovedesc relativ rapida receptivitate faţă de încercările similare europene. Fără a lipsi cu totul, punctele de vedere metodologice care apropiau folcloristica de ştiinţele naturii, punctează evoluţia ideilor despre creaţia populară, mai mult ca nişte momente de extremă curiozitate. Trebuie amintite în acest sens, tendinţele etnografului R. Vuia, de a se raporta adesea la tezele biologiste. Mai bine conturată, şcoala geografică n-a fost lipsită de reprezentanţii şi susţinătorii săi, deoarece ei îi corespund eforturile unor cercetători de a face folclor comparat. Este vorba, mai întîi de Lazăr Şăineanu, şi — mult mai tîrziu — de D. Caracostea, Tache Papahagi ş.a.

Din păcate, cercetarea raporturilor reale dintre etnografie şi folcloristică rămîne o problemă puţin atacată, opiniile lui G. Vîlsan — ca şi, în general, cele ale clujenilor — şi încercările lui I. Diaconu, reprezentînd un început care rămîne vag. Marele merit în această privinţă

Scanned with OKEN Scanner

revine culegătorilor binecunoscuți, ca Simion Florea Marian, Tudor Pamfile, C. Rădulescu-Codin ș. a. care, intuitiv, au găsit calea spre considerarea atentă a relațiilor folcloristico-etnografice.

Școlile apropiate metodologic de disciplinele istorice au ocupat însă un loc însemnat. O astfel de natură a avut școala lui Alecsandri care — în chip neașteptat — schițează bine conturata orientare latinistă din folcloristică (e drept, cu dorite implicații în opiniile culturale internaționale și în cele politice), tîrzie în raport cu epoca Școlii ardelene. Se va ajunge chiar, la sfîrșitul veacului XIX, la o școală arheologică în folcloristică, pe care N. Densușianu, în „Dacia preistorică", o dăltuiește stăruitor. Din păcate, școlile istorice poartă o pecete comună compromițătoare, a falsului sau — în cazul cel mai fericit — a exagerării.

Mențiuni deosebite solicită școlile filologice din folcloristica românească. Începînd prin apropierea de dialectologie apărată de Ovid Densușianu, I. A. Candrea, Emil Petrovici, Sextil Pușcariu — preocupare concretizată mai ales în primele trei decenii ale veacului al XX-lea — o dată cu deceniul IV se remarcă o mai susținută apropiere de domeniul științei literaturii, promovată de D. Caracostea, G. Călinescu ș.a. Urmarea directă a acestei situații a fost crearea în cadrul diverselor centre de cercetare ale Academiei Române, a unor secții de limbă și folclor sau de istorie literară și folclor, a căror existență poate fi remarcată și astăzi (cea dintîi la Cluj, cea de a doua la București); sau mixte (ca la Iași — „de lingvistică, istorie literară și folclor").

În deceniul III se mai remarcă și tendința de a cerceta problemele creației populare în strînsă legătură cu cele ale artei populare în general, G. Oprescu fiind susținătorul inițial al direcției respective. În deceniul IV, sintetizînd experiența străină și românească în această direcție, apare lucrarea *Conceptul de artă populară*, în care Al. Dima susține cercetarea folclorică în complexitatea sa.

Nu pot fi încheiate mențiunile despre școlile folcloristice românești fără a aminti de școala sociologică a lui Dimitrie Gusti. Concepțiile acesteia stau departe de înțelegerea corespunzătoare a conținutului de clasă al societății, de analiza — din acest punct de vedere — a mediilor folclorice dar, raportate la concepțiile altor școli, au meritul de a atrage atenția asupra folosirii unor metode cu totul noi.

Desigur, acestea sînt doar unele din pozițiile existente în legătură cu cercetarea folclorului pe plan românesc.

Atît pe plan mondial, cît și pe plan național, răspîndirea ideilor marxismului a influențat corespunzător și domeniul nostru de activitate. Folcloristica, în aceste condiții de orientare ideologică nouă, a avut de realizat progrese deosebite.

Este de remarcat că orientarea generală marxist-leninistă în folcloristică devine reală acolo unde victoria revoluției socialiste a creat condiții corespunzătoare. Despre o folcloristică marxist-leninistă poate fi vorba în Uniunea Sovietică și în țările de democrație populară, unele încercări similare făcîndu-se simțite și în orientarea cercetării din alte țări, ca urmare a progresului firesc al gîndirii.

Scanned with OKEN Scanner

Unii folclorişti sovietici ca Bogatîrev, I. M. Socolov, V. I. Cicerov, au subliniat contribuţiile aduse în mod direct de clasicii marxism-leninismului în legătură cu interpretarea unor elemente ale folclorului. Este firesc ca principalii apărători ai intereselor oamenilor muncii să fi făcut unele însemnări despre operele folclorice. Dar ceea ce datorează folcloristica acestor gînditori, filozofiei marxist-leniniste, întrece cu mult cadrul unor sumare adnotări.

Schimbările determinate de marxism-leninism în cadrul folcloristicii sînt atît de importante încît afectează o varietate întreagă de probleme; pentru că nu este vorba numai de o nouă interpretare pe care o primeşte creaţia populară, ci chiar de o delimitare şi deci definire a obiectului folcloristicii, a folclorului. Aşa cum s-a putut vedea din expunerea asupra numeroaselor curente şi şcoli din folcloristica premarxistă, acestea au realizat cel mai adesea o imagine confuză şi deformată a creaţiei populare. Ignorînd esenţa dialectică a folclorului, tezele emise de folcloristica idealistă au făcut să se înţeleagă prin folclor manifestările spirituale ale maselor populare, care ţin mai ales de domeniul trecutului. Obiectul folcloristicii era limitat deci în mod arbitrar. Marxism-leninismul a arătat însă că nu poate fi vorba de folclor ca despre un element al trecutului (sau numai al trecutului), că esenţa sa dialectică necesită totdeauna abordarea şi a aspectelor sale contemporane. Din nenumăratele referiri pe care Lenin le-a lăsat cu privire la felul cum va arăta cultura maselor populare în socialism şi comunism, problemele dezvoltării ulterioare a creaţiei populare pot fi discutate în mod deosebit. La înţelegerea conţinutului noţiunii de *folclor*, leninismul a mai adus un element de o deosebită importanţă. În locul afirmaţiei vagi că acesta ar fi o creaţie a poporului, el a adus indicaţia sigură şi hotărîtă că folclorul reprezintă cultura maselor populare. Dezvoltînd teza cu privire la existenţa, în cadrul orînduirilor sociale bazate pe clase antagonice, a două culturi opuse, V. I. Lenin a precizat implicit caracterul de clasă general-progresist al folclorului, al culturii populare.

Folcloristica actuală nu poate trece indiferentă pe lîngă concepţiile exprimate deja în legătură cu creaţia populară. „Ceea ce importă este de a şti *cui folosesc* aceste concepţii, aceste propuneri" [17]. Lenin a subliniat că „marxismul... şi-a însuşit şi a prelucrat tot ceea ce a fost mai de preţ în dezvoltarea de mai bine de două mii de ani a gîndirii şi a culturii umane" [18]. Aşadar, ceea ce aparţine vechii cercetări şi este valoros trebuie preluat şi dezvoltat creator. Într-o *Schiţă de rezoluţie cu privire la cultura proletară*, datată 8 octombrie 1920, Lenin nota: „Nu născocirea unei noi culturi proletare, ci dezvoltarea celor mai bune modele, tradiţii, rezultate ale culturii existente, din punctul de vedere al concepţiei marxiste despre lume şi al condiţiilor de viaţă şi de luptă a proletariatului în epoca dictaturii sale" [19].

[17] V. I. Lenin, *Despre cultură şi artă*, Buc., EPLP, 1957, p. 157.
[18] *Idem*, p. 325.
[19] *Ibidem*.

Cercetătorii orientați prin prisma filozofiei marxist-leniniste au izbutit să găsească totdeauna substratul de clasă al concepțiilor despre creația populară, exprimate pînă în prezent.

Folcloristica veche a determinat caracterele specifice ale creației populare. Printre acestea se numără caracterul colectiv, oralitatea, anonimatul, aspectul tradițional (care însă nici într-un caz nu poate fi separat de cel inovator, cum s-a făcut adesea) etc. Dar adîncirea acestor atribute ale creației folclorice, de pe o platformă care ignorează esența dialectică a obiectului însușit, este incompletă și dăunătoare. Leninsmul a combătut totdeauna ideea imuabilului, a staticului. Folclorul evoluînd o dată cu societatea care îi dă naștere, transformîndu-se va aduce cu sine și transformarea atributelor care îl însoțesc. Folcloristica marxist-leninistă studiază, de aceea, trăsăturile specifice creației populare, accentuînd asupra caracterului lor istoric.

Deosebit de importante sînt pentru folcloristică precizările aduse de filozofia materialist-dialectică, în ceea ce privește unitatea dintre singular și general, în privința elucidării problemelor actului creației folclorice. Folcloristica veche înclina să acorde întîietate cînd individului, cînd colectivului. Noile studii au subliniat însă că un bun artistic folcloric este rezultatul sintezei dintre ins și societate. Individul crează, numai colectivitatea folclorizează în raport cu oglindirea veridică în opera respectivă a idealurilor social-artistice populare. Cum mai spuneam, sînt apreciate corespunzător creațiile contemporane și nu sînt regretate nici o clipă acele părți ale folclorului, care dispar pe măsura evoluției conștiinței sociale.

Cît privește posibilitatea distingerii unor curente și școli în folcloristica marxistă, se poate aprecia că ea există și că va fi mai pronunțată pe măsura dezvoltării corespunzătoare a studiilor de specialitate. Am face aprecierea că, în aceste condiții noi, este posibilă mai ales manifestarea unor școli de cercetare.

Așa cum s-a putut vedea, aproape toate curentele și școlile din folcloristică și-au pus cu privire la folclor următoarele întrebări : ce este folclorul, cine și cînd l-a creat.

Ca răspuns la cea dintîi întrebare care urmărește să limpezească chestiunea ce este folclorul, pe baza investigațiilor pe care le-am făcut se poate schița deci următoarea definiție : Folclorul este totalitatea manifestărilor spirituale ale maselor populare, manifestări concretizate în creații artistice și forme de cugetare. Creațiile artistice, după modalitatea de realizare, se grupează în : literare, muzicale, dramatice, coregrafice și plastice. Formele de cugetare, după epoca apariției lor, se exprimă prin credințele, superstițiile, obiceiurile (ca forme ale eticii) și unele din operele literare care au un caracter direct dominat de această trăsătură.

Încă din primele momente de existență a folcloristicii, chestiunea cine a creat folclorul a interesat suficient de mult ca să se propună și unele soluții de rezolvare. Pînă nu de mult — și uneori din păcate, astăzi chiar — folclorul a fost pus în general pe seama *poporului*. Se știe

Scanned with OKEN Scanner

că sociologia veche dădea noţiunii de popor un înţeles larg, determinat mai ales pe criterii etnice şi naţionale, or, în acest sens, în cazul nostru, termenul se dovedeşte a fi inutilizabil.

Crează oare, totdeauna, întregul popor, opere folclorice? Răspunsul unic care se poate da este *nu*. Pentru că, istoria culturii de pretutindeni evidenţiază faptul că în societatea bazată pe clase antagonice, clasele exploatatoare au o cultură proprie, opusă maselor populare, opusă culturii acestora. Lipsite de posibilitatea unei activităţi exclusiv creatoare de bunuri spirituale, masele populare îşi construiesc singure o cultură care tocmai datorită acestui fapt are avantajul de a fi totdeauna pozitivă şi realistă, militantă, progresistă (cu toate inevitabilele sale limite). Fără îndoială că în timp, raporturile osmotice dintre cele două culturi vizează tocmai acele elemente care în esenţa lor au unele trăsături comune, dar nu despre aceasta este cazul să vorbim pe larg acum. Avem de reţinut doar ideea că masele populare şi nu poporul — privit în ansamblul său — crează folclor ; de unde şi caracterul de clasă al acestuia.

Cît despre întrebarea care priveşte timpul în care poate fi plasată crearea folclorului, aşa cum s-a putut vedea, unele răspunsuri date de folcloristica veche înclinau să identifice epoca de formare a creaţiei populare cu epocile mai vechi din istoria societăţii. Se susţinea astfel teza că folclorul aparţine nemijlocit trecutului, că nu are elemente comune cu prezentul. Or, această poziţie poate fi combătută prin simpla referire la colecţiile apărute în zilele noastre şi alcătuite din materiale culese în zilele noastre.

Cumulînd acum răspunsurile la întrebările care au însoţit stăruitor cercetarea chestiunii definirii folclorului : ce este acesta, cine l-a creat şi cînd, aşa cum au apărut ele din toate încercările amintite, putem propune următoarea definiţie a creaţiei populare generale : totalitatea manifestărilor spirituale (artistice : literare, muzicale, dramatice, coregrafice, plastice şi formelor de cugetare : credinţe, superştiţii, obiceiuri) realizate de masele populare de-a lungul istoriei.

Cu studiul folclorului general se ocupă ştiinţa numită folcloristică.

LA CONTRIBUTION DES DIVERS COURANTS ET ECOLES DE FOLKLORE DANS LA FIXATION DES CONCEPTS DE FOLKLORE ET DE FOLKLORISTIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur passe en revue brièvement les principaux courants (romantique, traditionaliste, ruraliste, psychologiciste) et les écoles les plus importantes (anthropologique, biologiste, géographique, ethnographique, historique, philologique, sociologique, etc.) qui se sont créés dans

l'histoire de la science mondiale et roumaine du folklore. Il montre ensuite dans quelle mesure ces courants et ces écoles ont contribué à donner les réponses nécessaires pour établir la definition scientifique moderne des notions de *folklore* et de *science du folklore* („folkloristique").

On propose en conclusion la définition du folklore genéral qui représente: „la totalité des manifestations spirituelles (artistiques: littéraires, musicales, dramatiques, chorégraphiques, plastiques, et des formes de pensée: croyances, superstitions, coutumes) réalisées par les masses populaires le long de l'histoire".

Scanned with OKEN Scanner

MIJLOACE LEXICALE DE EVOCARE A MEDIULUI STRĂIN ÎN OPERA LUI MIHAIL SADOVEANU

DE

CORNELIU MORARIU

Evidentă mai cu seamă în primele scrieri ale lui Mihail Sadoveanu, predilecţia pentru graiul moldovenesc se menţine, în fond, de-a lungul întregii sale creaţii. Cum însă, în operele de maturitate, scriitorul tinde să cuprindă viaţa poporului romîn sub cele mai diverse aspecte ale desfăşurării ei în timp şi spaţiu, adoptarea unor modalităţi de expresie adecvate fiecărei împrejurări în parte se impune de la sine. Stilul său evoluează atît în sensul unei îmbogăţiri cu elemente de limbă populară, specifice diferitelor regiuni, cît şi spre o „intelectualizare" [1] a exprimării, realizată prin asimilarea neologismelor. „Este o caracteristică a creaţiei sale mai noi metoda povestirii din propriul unghi de om cult, interpretînd cu noţiunile sale oamenii, întîmplările şi locurile, privindu-le dintr-o perspectivă superioară, uneori cu o superioritate ironică" [2]. Neologisme întrebuinţase scriitorul şi în operele din tinereţe, dar acolo ele apăreau ca simple elemente de comunicare obiectivă. Abia în lucrările de maturitate neologismele, ca şi cuvintele populare şi arhaismele, de altfel, capătă un rol fundamental artistic, depăşind funcţia comună de desemnare. Fiecare termen sugerează o ambianţă determinată, defineşte sfera spirituală a unui personaj. Nimic nu se poate înlocui fără ca vigoarea şi exactitatea evocării să sufere.

În cuprinsul aceleiaşi cărţi, al aceleiaşi pagini chiar, structura lingvistică a relatării şi a dialogului se modifică în conformitate cu mediul şi personajele înfăţişate. Se creează, prin vocabular mai ales, subtile alternări şi suprapuneri de planuri, după cum lucrurile sînt privite prin prisma unuia sau a altuia dintre personaje.

---

[1] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, Editura Contemporană, Bucureşti, 1941, p. 238.

[2] *Ibid.*, p. 236

Edificatoare pentru tehnica utilizării cuvîntului sînt, cu deosebire, scrierile în care se evocă viaţa altor popoare sau se fac referiri la persoane formate în spiritul unor civilizaţii străine. Transpunerea în anumite coordonate geografice şi istorice se efectuează prin procedee stilistice complexe. Căci intenţia scriitorului este nu numai de a reconstitui specificul cutărui mediu, ci şi de a înregistra, în limitele posibilului, ceva din factura şi sonoritatea particulară a limbilor pe care personajele le reprezintă. Fără a deţine totdeauna prioritatea, mijloacele lexicale de evocare, asupra cărora vom insista aici, contribuie la obţinerea celor mai bune efecte artistice.

În romanele consacrate Moldovei din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea *(Neamul Şoimăreştilor, Zodia Cancerului, Nunta domniţei Ruxanda, Nicoară Potcoavă)* infiltraţiile de civilizaţie orientală nu puteau fi trecute cu vederea şi ele se reflectă în limba naraţiunii. Sadoveanu pare să aibă însă o adevărată pasiune pentru Orient, pentru lumea turcească în special, aşa încît îşi poartă unii eroi raialele din sudul Dunării (Ionuţ, în *Fraţii Jderi*) sau chiar la reşedinţa împărăţiei otomane (Alecu Ruset şi abatele de Marenne, în *Zodia Cancerului*). Două povestiri *(Roxelana* şi *Vama de la Eyub)* din volumul *Fantazii răsăritene* relatează întîmplări din Istanbul. În sfîrşit, romanul *Ostrovul lupilor* are ca personaj central pe Mehmet Caimacam, turc dobrogean, reprezentant prin excelenţă al înţelepciunii orientale.

O adaptare a vocabularului la obiectul naraţiunii se produce în toate aceste cazuri.

În primul rînd, pentru noţiuni curente, se acordă preferinţă termenilor de origine turcească, sugestivi prin rezonanţă, intraţi de mult în uzul popular romînesc: *acaret, aliş-veriş, caimac, calabalîc, chef* şi *chief), cişmè, ciuruc, ghiol, haraba, huzur, marafet, matrapazlîc, medean, mehenghi, muşteriu, ortac, temenè, tertip, zurba* ş. a. Aceştia nu prezintă dificultăţi de înţelegere, aşa că autorul n-a simţit nevoia să le precizeze sensul în vreun fel.

Majoritatea covîrşitoare o constituie însă cuvintele ce desemnează noţiuni specifice de viaţă materială turcească. Multe dintre acestea au circulat şi în Ţările Romîne în perioada dominaţiei otomane. Ele se află consemnate în cronici, au servit şi altor scriitori la evocarea epocii amintite şi sînt cunoscute de orice romîn cu oarecare cultură. Cuvintele cu totul speciale, de provenienţă pur livrească, sînt puţine.

Mare parte din termenii la care ne referim denumesc meserii, funcţii civile şi militare, categorii sociale: *baclavagiu, beglerbei* „guvernator general al unei provincii turceşti", *bei, beizadè, bostangiu* „soldat din garda sultanului care avea grijă de grădinile seraiului", *buluc-baş* „comandat de buluc", *cadiu, cafegiu, capuchehaie, ceaus, chihaie, ciorbagiu,* „comandant al unui regiment de ieniceri", *ciubucciu, cîzlar-aga* „titlu purtat de marele eunuc al haremului imperial", *hoge, icioglan* „paj din interiorul seraiului", *ienicer, imam, padişah, rahatgiu, serascher* „comandant al armatei şi ministru de război în vechiul imperiu

turc", *spahiu*, *șahzadè* „prinț moștenitor", *ulema* „cleric musulman", *valiu* „guvernator al unei provincii", *vizir* ș.a. Alții denumesc obiecte de îmbrăcăminte: *burnuz*, *calpac*, *cealma*, *feregea*, *iașmac*, *iminei*, *șalvari*, *turban* ș.a., mîncăruri sau obiecte de tabiet: *baclava*, *chebap*, *ciubuc*, *filigean*, *imamè*, *narghilè*, *saraili*, *zarf* ș.a. sau se referă la diverse noțiuni din alte domenii: *bairam*, *buluc*, *cafas*, *caravan-serai* (și *carvasara*), *ceam*, *ceambul*, *firman*, *geamie*, *gerid*, *ghiaur*, *hadîmb*, *halcà hamger*, *harem*, (sultană) *hasseki* „soție favorită a sultanului", *manè*, *meterhanea*, *minaret* (și *minareà*), *ortà*, *raià*, *ramazan*, *seleaf*, *serai*, *topuz*, *tui*, *vadè*, (sultană) *validè* „titlu purtat de mama sultanului", *vilaiet* „provincie turcească" ș.a.

O categorie aparte formează termenii destinați să dea impresia unei perceperi nemijlocite a vorbirii turcești: *adam* „om", *babà* „tată; unchi", *hanîm* „femeie nobilă, doamnă", *nenè* „mamă".

Deoarece unele dintre cuvintele menționate au o circulație restrînsă sau sînt cu totul străine limbii romîne, scriitorul a trebuit să recurgă la anumite procedee de evidențiere a sensului.

Uneori e folosită explicația directă:

„Împăratul hotărî să se întoarcă la Istambul, aducîndu-și aminte de o făgăduință a lui către frumoasa Rebia Gülnuk, sultană *hasseki*, adică favorită" (X, 293)[3].

Alteori termenul turcesc alternează cu echivalentul său romînesc:

„— La ce cugeți tu, dragul mamei? — Cuget la multe, *nenè*" (XVI, 85).

Modalitatea cea mai frecventă însă constă în plasarea cuvîntului dificil într-un context edificator:

„— Mehmet...! nu mă lăsa la nevoie; numai o dată îți cer împrumut și ți-l plătesc la *vadè*, cu dreptate. — N-am, bre Iusuf. De care *vadè* vorbești? — Îți plătesc în trei luni, Mehmet" (XVI, 42).

Formulele de adresare apar cîte o dată în original. Zebilà *(Ostrovul lupilor)* îi spune soțului *beiim* „domnul meu" sau *efendim* „idem".

Autenticitatea replicilor e accentuată de exclamații și interjecții ca: *aferim* „bravo", *aman* (și *amà*) „îndurare, vai", *bre* și sinonimul său *ia*:

„— *Ia* babà Danila, a urmat la cuvînt Șaban Tatarul...; îți aduci aminte de iarna cînd au venit lupii asupra cîrlanilor și au stricat o mulțime de cîrlani?" (XVI, 31).

Mai rar, scriitorul reproduce chiar scurte propoziții turcești, al căror înțeles, deși traducerea nu se dă, e ușor de dedus din context:

„O adiere trecu printre trandafiri și prin zvonul cișmelei. Urmașul profetului trase pe nas mirezmele grădinii și strănută c-o plăcere mare cît și explozia. — *Augurler ola!* îl firitisi, închinîndu-se, ava Paul" (X, 307).

Avînd ca primă funcție precizarea cadrului, numele de locuri și de instituții intensifică, prin expresivitatea lor, senzația de participare

[3] Toate trimiterile se fac la ediția de Opere, vol. I—XVIII, E.S.P.L.A., 1954—1959. Indicăm cu cifre romane numărul volumului, și cu cifre arabe numărul paginii.

directă la acțiune: *Arz-Odasî* „sala de audiențe a sultanului", *Bab-i-Humaiun* „sublima poartă; poarta exterioară a seraiului", *Bab-i-Selam* „poarta închinăciunilor", *Balîclî*, *Boaz* „Bosfor", *Bogdan-serai* „reședința din Istanbul a reprezentantului Moldovei", *Büiuk Cearșî*, *Büiuk Derè*, *Divan Yolù* „sala de audiențe a vizirului", *Edi Culè*, *Eyub*, *Gül-hanè* „hanul trandafirilor", *Marmară*, *Nuri Osmaniè*, (poarta) *Saadat* „poarta fericirii" ș.a.

Lui Mahomet Cuceritorul i se spune *Mehmet Fatîh* (sau *El Fatîh*). Vorbind despre Moldova, turcii o numesc *Ac Ilîac*.

Pronunția e notată adeseori cît se poate de exact. Turcii din *Ostrovul lupilor* rostesc *Küstengè*, în loc de Constanța. Mehmet Caimacam, din aceeași carte, este poreclit *Nasredin*, adică Nastratin. În altă parte se pomenește despre psalmii lui *Daud* (David). Numele lui Ionuț Jder devine, în pronunțarea unui turc, *Ijder*.

Unele cuvinte turcești, fixate într-o formă modificată în limba română, sînt readuse la forma de origine: *cafè*, *cișmè*, *imamè*, *temenè* ș.a., cu indicarea grafică a accentului. În legătură cu aceasta, ni se pare interesantă o observație a lui Sadoveanu din *Ostrovul lupilor*: „Tovarășul și prietinul meu Panaite mi-a atras atenția asupra felului cum trebuie să se pronunțe numele demult-răposatului bandit dobrogean Deli Ali. — Trebuie să lungești silaba penultimă și să pui accent scurt pe ultima așa ca să iasă sunetele puțintel cîntate: Deeli-Aali (XVI, 20). Reproducînd rostirea turcească, el scrie la un moment dat *caavè* „cafea".

Pentru a ilustra afirmațiile de mai sus, citățm cîteva pasaje semnificative.

În romanul *Frații Jderi* se povestește despre o călătorie a lui Ionuț Jder dincolo de Dunăre. Trimis să iscodească pregătirile de război ale otomanilor, Ionuț, împreună cu slujitorul său, tătarul Gheorghe Botezatu, ajunge la Oblucița, care „se cheamă în cealaltă parte a Dunării Isaccea" (XIII, 863). Profitînd de o furtună, cei doi se strecoară pe un *ceam* cu care cîțiva turci, în dulame și *burnuzuri*, se muncesc să treacă peste fluviu o turmă de oi furate. Intrușii sînt descoperiți și *ceaușul* podului plutitor îi duce la *cadiu*, ca să lămurească lucrurile. Judecătorul e un om cu tabieturi:

„— Cum e treaba în pămîntul *ghiaurului*, Iscander *Ceauș?* a întrebat *cadiul*. Stăi, nu răspunde, a adăugat el îndată și a bătut de trei ori în palme.

A scos îndată capul pe ușă un *harap* buzat.

— Adă două *filigene* de *cafè*, a poruncit *cadiul*; cu *caimac* și dulci, a adăugat el, căci nu-i plăcea să se oprească numai la o singură poruncă. Ai auzit, *bre* Ali? *taatlî! caimaaclî!*" (XIII, 868—869).

Ieșiți cu bine de la judecată, Ionuț și Botezatu pleacă la Sofia. Acolo, într-un *medean* din marginea tîrgului, dau de o mare mulțime de oameni adunați să vadă cum se întrec la *halcà* niște navrapi și *spahii*.

„A păşit înainte un crainic pedestru de lîngă scara stîngă a lui Hrana-Beg şi a strigat poruncile.

Călăreţii să descalece! să facă zid împotriva norodului! ca să rămîie rotundul *medeanului* slobod pentru *halcă!* Nimene să nu mai steie călare decît Hrana-Beg şi *ciorbagiii, chihăile* şi *ceauşii* care se află în jurul măriei sale! Iar înainte de *halcă*, măria sa Hrana-Beg vrea să vadă trînta grecească. Pentru asta se află acolo de faţă un *hadîmb* cu numele Uzun, vestit luptător, care poftește să se măsoare în trei rînduri cu trei bărbaţi luptători" (XIII, 877).

Doi navrapi ies la vedere ca să-l înfrunte pe Uzun.

„Abia a apucat a lepăda de pe el straiul dezgolindu-se pînă la cingătoare unul din cei doi navrapi, şi Uzun *hadîmbul* a şi sărit asupra lui, cercînd a-i cuprinde mijlocul:

— Balaican, Balaican! strigau unii dintre navrapi: *ilcovè baranîm!*

Îl îndeamnă să nu se lese, cugeta Jder, furnicat de nerăbdare" (XIII, 879).

Ionuţ iese şi el la trîntă, fiind primit cu proteste: „*Halai-halai!* strigau navrapii, nu-i de la noi" (XIII, 880). El izbuteşte să-l doboare pe Uzun, aşa că Hrana-Beg, încîntat, îl felicită: „— *Halahal pehlivan! Tam behadir* place la mine!" (XIII, 891).

Abatele Paul de Marenne *(Zodia Cancerului)*, trecînd prin Moldova în drum spre Istanbul, se împrieteneşte cu *beizadè* Alecu Ruset, care îl conduce la Iaşi, unde Duca Vodă îi întîmpină cu *meterhaneaua*. După moda orientală, oaspetelui i se servesc *baclavale*, în timp ce oşteni cu pistoalele în *seleaf* păzesc intrările.

De Marenne ajunge la Istanbul.

„Era o zi dumnezeiască de primavară şi grădinile risipeau de pretutindeni mirezme şi colori, într-un soare orbitor şi subt un cer de matasă sinilie. De Marenne înalţă nasul său fin ca să primească adierile delicate ale florilor şi ale mării, ocolind cu grijă stîrvurile şi gunoaiele din uliţele întortochiate. *Medeanuri* goale, *minarete*, subţiri, bolţi înţesate de negustori şi *muşterii*, *hanuri* şi *cişmele*, stoluri de copii gălăgioşi ca şi vrăbiile din copacii încovoiaţi peste ziduri; femeile în *feregele* şi *iaşmacuri* umblînd pîlcuri cu chicote şi cîrciiri ca de ţărci; gravii *osmanlîi* cu *turban* şi *ciubuc* binecuvîntînd prin tăcere tihna şi *chieful*; *harabale* purtate de boi cu podoabe în coarne, ducînd cucoane grecoaice ori armence, cu obrazurile descoperite, spre feredeie ori vizite; toate erau pentru franţuz de un interes necontenit împrospătat" (X, 287).

După cîteva zile abatele străbate oraşul pentru a face o vizită *vizirului*, la *Divan Yolù*. „*Boazul* era ca o oglindă; pe *Marmarà* licăreau fluturi de diamante; deasupra Cornului de Aur cununa Stambulului se desfăşura cu *minaretele*-i subţiri şi cu cupolele vii ale *geamiilor* pînă în fund, la sumbrul *Eyub*" (X, 293).

Solul francez „ajunse la poarta din afară a împărăţiei, care se chema, într-o limbă absurdă, *Bab-i-Humaiun* şi se opri... *Ieniceri* ţineau

straja, împodobiți cu chiverele lor cilindrice. Căpitenia de *orlà* cunoștea pe franțuz ca pe un de-aproape prietin împărătesc și-l pofti să treacă făcîndu-i o *temenè*" (X, 295).

De Marenne trece apoi prin „*Bab-i-Selam*, adică poarta închinăciunilor" (X, 295). „De aici începeau grădinile umbroase cu balcoane, *chioșcuri* și *cafasuri*, între scînteieri de *cișmele*, sub paza *bostangiilor*" (X, 295).

În timpul întrevederii cu vizirul, un *icioglan* servește de interpret. *Ciubucciul* înfățișează musafirului *ciubucul* cu *imamè* de *chilimbar*. Se aduce apoi *cafeaua* în *filigene* cu *zarf* de aur. Se discută, printre altele, despre Duca Vodă, „*beiul* de la Moldova" (X, 299).

Audiența luînd sfîrșit, solul este condus printr-o a treia poartă, „*Saadat* — a fericirii" (X, 302), în sala de primire a sultanului, *Arz-Odasî*.

Vama de la Eyub e povestea unui turc, cu numele Ali, „om de treabă și bun gospodar" (XVII, 93), care, sărac fiind, rîvnește să se bucure și el de „*huzur și chef*" (XVII, 93). „Trec zilele *Ramazanului* — cugetă Ali — și bine mi-ar prii... să fac un *bairam* bun cu muierea mea" (XVII, 94). Să recurgă la *tertipuri* și minciuni nu se îndură. Însă „bine-ar fi să încerce un *aliș-veriș*" (XVII, 94). Face rost de trei sute de ouă și, cîntînd o *manè*, pleacă să le vîndă la Istanbul. Cum intră în oraș, pe la *Silivri Capù*, îl oprește un ins înarmat:

„— Eu sînt *taxîldar*; dacă vrei să treci mai departe, plătește! — Care plată? Eu nu vreau să știu de *taxîldar*. — Nu știi tu, dar știu eu. — Duc niște ouă, *bre adam*; le-am plătit cinstit, sînt ale mele, cine ce are cu mine? — Am eu, *bre*; plătește taxa și treci" (XVII, 94—95).

Ali încearcă să-l înduplece:

„— *Amà!* Dreptcredincios ești tu, ori *ghiaur*? — Ba dreptcredincios. *La Allah, ila Allah!* — Și nu ți-i milă de un frate al tău? — Ba mi-i milă; drept aceea, să nu mai lungim vorba; dă zece ouă și treci" (XVII, 95).

Ali pleacă mai departe și dă peste alți *taxîldari*. Ajunge la un pod și e oprit iar: „— *Metalîc*! strigă vameșul. — *Taxîm!* adaugă altă barbă zbîrlită" (XVII, 97). Dezgustat, negustorul le dă ouăle ce-i mai rămăseseră, gîndind: „Urîtă-i viața. Mai bine cu morții decît cu viii, cum se spune în psalmii lui *sultan Daud*" (XVII, 97).

Trecînd pe lîngă cimitirul Eyub, are o inspirație fericită: se instalează la intrare și se apucă să vămuiască alaiurile de înmormîntare: „— Stați! Nu-i voie de trecere! *Taxîldarîm!*" (XVII, 98). Încasează banii, apoi dă dezlegare: „— Mulțămim, *sabalaerusum*; slobodă trecerea" (XVII, 99).

După cîtva timp dregătorii află afacerea.

„— Și merge bine *marafetul*? a întrebat cel mai mare dintre dregători, zîmbind. — Slavă lui *Allah*, merge! — Lumea plătește? — Plătește. De ce să nu plătească? — *Aferim!* Atuncea rămîne bună și-ți

trimet chiar azi *firman*. Pui de o parte dreptul stăpînirii. — Îl pun, cum nu? Şi dacă vrea *Allah*, m-oi mai gîndi la alt cinstit *matrapazlîc* spre folosinţa oamenilor de treabă şi a obştei" (XVII, 100).

Evocarea mediului tătărăsc, în cîteva episoade din *Nunta domniţei Ruxanda* şi *Nicoară Potcoavă*, se întemeiază tot pe turcisme, din categoriile discutate, la care se adaugă cîţiva termeni specifici: *han* „conducător", *şaşlîc* „friptură de berbec", *tarpan* „cal sălbatic" ş.a.

Într-o lucrare ca *Divanul persian*, concepută în maniera cărţilor populare romîneşti, atmosfera Orientului fabulos şi arhaic se creează de asemenea cu ajutorul unor elemente lexicale turceşti, nu prea numeroase, de altfel. Nu reconstituirea riguroasă interesează în acest caz, ci arta povestirii, „onctuozitatea savantă"[4] a stilului, ceremonios şi insinuant, perfect adaptat parabolelor orientale istorisite la un taifas îndelungat.

În măsura în care vocabularul de proveniență turcească utilizat de Sadoveanu poate fi considerat ca aparţinînd şi limbii romîne, el prezintă un caracter pronunţat arhaic. E vorba, în majoritatea exemplelor, de cuvinte trecute de mult în fondul pasiv, simţite de cititorul romîn ca vechi.

Cu totul altă impresie produce lectura scrierilor în care Sadoveanu înfăţişează oameni şi locuri din sfera de civilizaţie occidentală. Pornind de la premisa că limbile franceză şi italiană, bunăoară, dispuneau încă acum cîteva sute de ani de unii termeni adoptaţi ulterior, ca neologisme, în vorbirea romînească, scriitorul îi foloseşte curent cînd vrea să dea a înţelege că personajele se exprimă în aceste limbi. Relatarea capătă astfel aerul unei traduceri în limba romînă modernă. Personajele vizate prin acest procedeu sînt, cu precădere, intelectuali, nu rareori clerici catolici, instruiţi în şcoli latineşti, aşa încît schimbarea unghiului de perspectivă se impunea.

Urmărind, de data aceasta, reliefarea unui anumit grad de cultură, scriitorul recurge mai ales la termeni abstracţi, caracteristici pentru modul de exprimare al oamenilor cultivaţi. Desigur, cuvintele privitoare la viaţa materială nu lipsesc, dar ele nu au alt rost decît să precizeze datele acţiunii.

Evocînd Brabantul medieval, în *Măria sa puiul pădurii*, Sadoveanu foloseşte termeni ca: *abate, arbaletă, armură, armurier, baron* şi *baronesă, cancelar, capelan, castel, castelan* şi *castelană, cavaler, coif, comite* şi *comitesă, confesor, duce* şi *ducesă, halebardă, paj, prinţ, scutier, spadă, stilet* ş.a. Elementele de vocabular menţionate se regăsesc şi în acele povestiri din *Soarele în baltă sau aventurile şahului* a căror acţiune se desfăşoară în apusul Europei. Cuvintele specifice unor anumite ţări (*osterie* „cîrciumă", *signor* „domn" pentru Italia, de exemplu) nu sînt multe.

Nota caracteristică a scrierilor inspirate de lumea apuseană e dată însă de neologismele fără semnificaţie limitat locală sau istorică. Vo-

[4] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 239.

cabule și expresii ca: *agreabil, amic, bastard, harnașament, temperament, a face oluzie, a avea onoarea, a atrage atenția* (sau *luarea aminte*) și foarte multe altele, cîteva calcuri de tipul *domnul meu* (după fr. *monsieur*) au fost preferate aici corespondentelor populare românești tocmai pentru a marca transpunerea în alt plan de mentalitate și exprimare.

Iată un pasaj din *Măria sa puiul pădurii*:

„În lungul zilelor prmăverii, străjile dormitau rezemate în *halebardele* lor, iar noaptea *își adresau* chemări prelungi și cîntate, ca să nu adoarmă. *Garnizoana* n-avea altă grijă decît să se îngrașe. Punțile pentru intrare și ieșire, ziua, erau coborîte, mai ales că doamna *comitesă* obișnuia să se ducă la bolnavii și sărmanii ei din vale.

Venise în *castel* în tot acest răstimp, în urma neguțătorilor, un singur *vizitator*, tînărul *baron* de Thun, care încă nu pornise spre Spania, în *campania cavalerilor regiunii*, din împrejurări pe care încercase *a* le *explica* doamnei Genoveva. Dar *castelana* îl asculta și-l privea cu nepăsare. Un *nobil* care nu-i cel dintăi la datorie *riscă* să rămîie între oamenii de rînd, ceea ce pentru un *nobil* e o adevărată *catastrofă*. Domnul Giuseppe Golo înțelesese mai bine *motivele* domnului de Thun și le judecase *valabile*. Războiul căzuse tocmai în timpul cînd domnia sa își primea moștenirea — un *castel* în destul de proastă stare a bunicului său. Deci trebuia *să*-l *restaureze* întăi și să-l așeze în rînduială bună de apărare. Pentru *revizuirea arșenalului* domnul de Thun ceruse *cavalerului* doi din meșterii lui *armurieri*. Golo i-i dăduse" (XI, 73).

Într-un capitol din *Soarele în baltă sau aventurile șahului* se povestește o întîmplare din Italia anului 1061. Episcopul Gerardo, făcînd parte din suita *ilustrissimului domn cardinal* Pietro Damiano, poposește la o *osterie* din vecinătatea Florenței, vestită pentru friptura de găină *à la* Barbarossa (numele patronului). Ospătarul îl anunță pe Gerardo că, printre clienții zilei, se află în local și un *sarasin*, mare jucător de șah:

„— De un sfert de *oră* țineam *să* vă *informez* despre lucrul cel mai *important* și eram să mă cobor fără să-l fi spus. Neguțătorii, *proprietarii* și sfinții părinți de la Castel Giovanni s-au adunat tocmai pentru acest prilej *extraordinar*, pe care trebuia să vi-l *comunic* din *prima* clipă. A poposit în *osteria* mea, alaltăieri, un *sarasin*. E un om tînăr și *amabil*. Se pare însă că-i cel mai bun jucător de *șah* de la Cordova și din toată Spania. Joacă un trei *adversari* deodată, fără să vadă *tabla* de *șah*" (XI, 613).

Episcopul face cunoștință cu maurul și joacă o partidă, din care cauză cardinalul îl mustră cu asprime:

„— Cum e cu putință, a zis sfîntul *cardinal*, ca un *cleric* lăudat pentru ascetism și curăție, să se înjosească într-o asemenea adunare proastă și să aibă plăcere a sta în față cu un *infidel*; și nu numai să stea în față cu un *infidel*, dar *să se delecteze* cu un joc *neonest, absurd* și murdar *(inhonestum, absurdum foedumque ludi-*

brium)! Se cuvine oare, a urmat *majestatea sa cardinalică*, se cuvine oare ca aceste mîni, care *oferă* credincioşilor trupul Domnului Hristos, să atingă murdăria unor piese de şah! Se cuvine ca aceste buze, care trebuie să fie mijlocitoare între Dumnezeu şi oameni, *să pronunţe* cuvinte *sacrilege* şi fără noimă?" (XI, 617).

De bună seamă, cardinalul vorbeşte în limba latină. Faptul e sugerat doar prin reproducerea în original a unui crîmpei de propoziţie şi prin înregistrarea cîtorva latinisme expresive.

Citate străine, asociate neologismelor caracteristice, apar şi în alte pagini ale cărţii. Celor considerate accesibile nici nu li se dă traducerea.

Un scamator din New-York (sîntem în secolul al XIX-lea), pe nume Iosua Lincoln, asistă la demonstraţiile şahiste cu automatul inventat de Maëlzel şi îşi dă seama că la mijloc e o şarlatanie.

„Sara, Mr. Lincoln veni să găsească pe domnul Maëlzel şi-i oferi un pahar de *whisky and soda*. Apoi îi ţinu următorul discurs:

— Am înţeles, *my dear Mr.* Maëlzel, că ai intenţia să te transporţi cu interesanta domniei tale demonstraţie de şah, mai departe. Te previn că înspre vest viaţa orăşenească e mai puţin bine aşezată decît aici. Poţi ajunge în locuri unde fermierii sosiţi la iarmaroc, văzîndu-ţi maşinăria, ar fi cuprinşi de un atare entuziasm, încît ar trage în ea cu revolverul. Ar fi mai bine să rămîi aici, ori să te întorci în Europa, în orice caz e bine să nu ne găsim amîndoi în acelaşi loc. Nu-mi place concurenţa. În sănătatea domniei tale. *Good bye*" (XI, 662—663).

Cînd, în *Fraţii Jderi* şi *Zodia Cancerului*, soli francezi sau italieni intră în contact cu moldovenii, distincţia între felul de a vedea al străinilor şi cel al localnicilor se face tot prin limbaj.

Elocvente sînt episoadele din *Zodia Cancerului* în care Moldova e privită cu ochii abatelui francez de Marenne. Vocabularul naraţiunii se acordă aici cu sistemul de noţiuni al străinului. În acelaşi sens, discuţiile dintre abate şi Alecu Ruset, purtate în limba franceză şi prezentate sub formă de traducere, distonează vădit cu replicile schimbate între vorbitorii moldoveni.

Citǎm cîteva fragmente din episodul călătoriei lui de Marenne spre Iaşi:

„*Cavalcada* fugea cotit, iepureşte, pe valea cealaltă — fugea într-o vale de umbră, care părea că nu se mai sfîrşeşte. O pădure începea în dreapta şi îmbrăca pămîntul în valuri, spre zări nesfîrşite. Vîntul suna în stejarii din margine. Undeva, în fundul adîncului, în *direcţia* unde se cufundau călăreţii înşiraţi cîte unul, lucea un lac. Era o *fantasmagorie* de vis de nespusă frumuseţă, ca un pămînt feciorelnic descoperit întăi. Nicăieri nu se bănuia *prezenţa* omului... Deodată, pe neaşteptate, într-o rîpă nebănuită, în partea pădurii îi apăru omul. Tresări, căci această *apariţie* nu era în *armonie* cu *sentimentul* şi cu *aprecierile* sale din clipa *precedentă*. Nu era în *armonie* nici cu

ceea ce în chip obișnuit cunoștea el despre această *nobilă operă* a Celui-prea-puternic. Din risipiturile cîtorva colibe acoperite cu stuh, grămădite în rovină, o ființă în zdrențe răsări amenințătoare, *înarmată* c-un par, rupt din lăstarii de-aproape" (X, 27).

Călătorii se opresc.

„— Unde-s gospodarii? Cine a prădat satul? întrebă căpitanul Turculeț.

— Oi, boierilor și domnilor, se tînguí deodată omul c-o voce nefirească, parcă eu pot ști cine ne-a prădat? Zic să fi fost cazaci ori leși. Alții socot c-ar fi fost oamenii stăpînirii care împlinesc birul. Acu săptămîna ne-au luat vitele. Și sculîndu-se satul s-a bătut cu ei. Așa că ne-au zdrobit, prădîndu-ne" (X, 28—29).

Nepricepînd ce se vorbește, de Marenne cere explicații lui Ruset:

„— Dar ce este? Ce s-a întîmplat? Parcă a încercat să spuie ceva. — Nu-i decît un sat prădat. — De cine? — Nu se poate ști. — Nu înțeleg. Ce face *poliția* domnească? — *Probabil* că ceea ce se vede... răspunse beizade Alecu. — Dreptatea și *ordinea* sînt *primele elemente* ale unui *stat, obiectă abatele* de Marenne, jignit de nepăsarea tovarășului său. — Se poate, domnule *abate*, iată însă daruri cu care Dumnezeu ne *va face surpriză* într-un veac viitor. *Am onoarea a atrage* domniei tale *luarea aminte* că întîrziem și se întunecă. Avem de făcut încă drum lung. Să lăsăm deci pămîntului pe fiul său și să ne grăbim. — *Domnul meu*, încearcă *să obiecteze abatele*, datorăm *asistență* unui om care, mi se pare, crede în Isus, ca și noi. — O, de asta te rog să nu te îngrijești, domnule *abate*, căci are un *protector* mai bun. — Mi se poate *explica* ce *protector* poate avea, în afară de Dumnezeu? — Nu-i destul? Dumnezeu a dat pădurea care se vede. Și-n această pădure fiii pămîntului știu să găsească adăpost și *protecția* de care domnia ta se îngrijește. Să mergem" (X, 29—30).

Rapoartele expediate în Italia de către solii venețieni la curtea lui Ștefan cel Mare *(Frații Jderi)* sînt concepute de asemenea în spiritul și stilul culturii apusene a vremii. Sînt semnificative aluziile la mitologia greco-latină. Giuseppe Vanini, în scrisoarea adresată ocrotitorului său, „*gran signor* Andrea Vanini, membru în consiliul de zece al Republicii" (XIII, 975), spune printre altele:

„Iată care-i părerea *curentă* a unora dintre boierii moldoveni. Mi-a împărtășit-o singurul bărbat *cultivat* din țară — afară de Voievod, în fața căruia *sînt obligat* să mă închin după *protocol* și *să accept* că are toate însușirile *prinților*. Acest singur bărbat *cultivat* din țară se numește postelnicul Ștefan Meșter. Nu-ți voi face *portretul* său *fizic*; să știi că nu e un *Adonis*; dar *spiritul* lui îmi place.

— Turcii, *argumentează* domnia sa pentru alții, sînt pedeapsa lui Dumnezeu pentru păcatele noastre. Fiind de la Dumnezeu pedeapsă, nu se cuvine să ne împotrivim, ci cată să ne supunem lor.

E o *logică* neînduplecată pe care, dealtminteri, o cunoaște și Mehmet-Sultan" (XIII, 977).

În situațiile la care ne-am referit pînă acum, mijloacele lexicale dețineau rolul preponderent în caracterizarea ambianțelor, precizînd faptele geografic și istoric, reflectînd întrucitva specificul și gradul de evoluție ale limbilor vorbite, cum se dă a înțelege, de personaje. Faptul e explicabil, dacă avem în vedere că limba turcă, pe de o parte, și limbile occidentale de cultură, pe de alta, au exercitat asupra limbii romîne influențe puternice, oferind scriitorului instrumentele de care avea nevoie. Cuvintele provenite din aceste surse au și calitatea de a suna oarecum distinct în text, cele dintîi dînd, în general, impresia de vechime istorică, iar cele din a doua categorie, neologisme, fiind simțite ca elemente de exprimare cultă. Pus însă în fața unor limbi al căror vocabular ori se răsfrînge în mai mică măsură și mai puțin sugestiv în vorbirea romînească, ori n-are nici o legătură cu aceasta, Sadoveanu abordează cuvintele cu multă prudență, nereținînd decît ceea ce i se pare strict necesar. Așa încît, în scrierile ce urmează să le discutăm, accentul cade pe procedee de altă natură, sintactice mai ales.

În *Creanga de aur*, evocare a Bizanțului de la sfîrșitul secolului al VIII-lea, restrîngerea vocabularului specific e firească. Termenii corespunzători noțiunilor de civilizație greacă veche, unii avînd circulație și în limba latină, sînt destul de numeroși. Dar ei se referă, aproape toți, la existența materială, desemnînd fie categorii de oameni: *autocrator, despină, hetairă, iconoclast, kezar* „frate al împăratului, prinț", *maglabit* „ostaș", *papias, patriciu, polemarh* „general de armată", *strateg, varang* „mercenar originar din Scandinavia", *varvar* (și *barbar*), *vasilevs* și *vasilisă* ș.a., fie noțiuni din alte domenii ale vieții concrete: *amfiteatru, catisma* „tribuna imperială din hipodrom", *clepsidră, cnemidă, eterie* „corp al gărzii imperiale compus exclusiv din mercenari străini", *for, ghinecheu, ghineconit, hipodrom, hlamidă, litieră, piramidion, scaramanghion* „haină de stofă brodată", *simandră, temă* „unitate teritorială administrativă în cadrul imperiului bizantin", *teorie* „grup de persoane înaintînd în procesiune", *triclinion, trieră* ș.a.

Elemente de vorbire grecească propriu-zisă apar rar: *arghirofil* „iubitor de arginți, persoană coruptibilă", *Hiperaghia* „Maica Domnului", *kir* (la vocativ *kirie*) „domn", *hirie-eleison* (în carte, cu valoare de exclamație) „doamne, miluiește", *kirio-kir* „titlu de onoare dat clericilor", *Panaghia* „Maica Domnului", *porfiroghenit* „născut în purpură, aristocrat", *romeu* „grec" ș.a.

Precizarea sensului, cînd se simte nevoia, se face cu mijloacele pe care le-am consemnat vorbind despre turcisme.

Numele de locuri și de instituții au și de data aceasta o funcție estetică bine determinată: *Arghiropatria*, (forul) *Augusteon*, (palatul) *Elefterion, Halkis, Hevdomon, Hristokeras, Istru, Vlaherne* ș.a. Strîmtoarea căreia în *Zodia Cancerului* i se spune *Boaz* e numită aici *Bosfor*. La fel, mării *Marmara* i se păstrează denumirea grecească, *Propontida*.

Ca și în alte împrejurări, scriitorul preferă forma originală a unor nume care, în pronunția romînească, au suferit modificări: *Dioghenis, Nikeea, Skila* și *Haribda* ș.a.

Menționăm că eroii principali din *Creanga de aur*, vorbitori de limbă greacă, sînt oameni cultivați. Dar în exprimarea lor elementele de origine grecească din domeniul spiritual se află în număr mic și, o parte din ele, în forme care sugerează cititorului romîn o epocă veche : *epicureu, loghicesc, retoricesc, sofist, stoic, zoomorfie* ș.a. Termenii culți de proveniență occidentală, a căror rezonață ar fi alterat timbrul special, de nuanță arhaică, al cărții, sînt evitați sistematic. Și totuși, bizuindu-se aproape numai pe cuvinte populare, Sadoveanu realizează, prin formulări de o anumită factură, „cu forme prevenitoare ale curteniei, cu aluzii subtile, cu maxime intercalate în vorbire"[5], exprimări de mare rafinament. Procedeele acestea depășesc însă obiectul analizei noastre.

Vocabularul specific, căruia i se adaugă numele proprii caracteristice, constituie un factor esențial al descripției.

E instructivă o comparație între imaginea Istanbulului vizitat de abatele de Marenne și cea a Bizanțului văzut de Kesarion Breb :

„Astfel umbla și privea acele locuri încîntate, mai frumoase ca oricare altele pe pămînt, scaunul împărăției lumii, de la unghiul unde sta palatul *Halkis* la țărmul *Propontidei*, prin *forul Augusteon* unde poruncea încă statuia lui Iustinian călare, peste *hipodrom* unde fierbeau marile petreceri ale domnilor și poporului, peste toate colinele unde se înălțau sfinte biserici și mănăstiri, pînă la *Hevdomon* și *Vlaherne*. Înspre Tracia era zidul cel mare de la Constantin și de pe vremea lui Atila ; înspre partea astalaltă, țărmul împodobit cu atîtea ziduri și monumente s-ar fi oglindit în *Hristokeras*, dacă acel liman n-ar fi fost plin de furnicarul bărcilor cu vele, printre care lunecau lin ori stăteau trufaș în ancore *trierele* împărătești" (XII, 31).

Bineînțeles, și societatea e alta.

„În ziua a șaptea a lunii, văzuse o clipă pe binecredincioasa împărăteasă Irina, luptătoarea pentru ortodoxie împotriva arienilor. Ieșise de la Palatul Sfînt împresurată de *patrici* și sfetnici, purtată în *litieră* de slujitori în purpură. În fruntea alaiului, dregători măreți purtau semnele împărătești : sabia, varga și globul de aur. În preajma *Vasilisei*, *teorii* de *varangi* și *maglabiți* țineau strajă cu suliți și securi, cu zale și căști de aur" (XII, 32).

Dorind să-și însoare fiul, împărăteasa se sfătuiește cu episcopul Platon de la Sakkoudion :

„— Sfinte părinte, nu poruncesc, ci te rog. Știu că ai darul de a vedea în vis treaz, pe Aceea căreia toți ne închinăm în toate clipele vieții noastre... Primește darurile noastre pentru *Hiperaghia* : să se milostivească a plini dorința noastră cît mai curînd.

Vasilisa șoptea repede și cu patimă, în dosul perdelelor grele, această rugăciune și această poruncă, pe cînd *hipodromul* își zbuciuma mădularile de balaur sub liniștea senină și eternă a lui Dumnezeu. Prostimea, *zarafii*, *hetairele* și hoții, oștenii încărunțiți și viclenii care stăteau la pîndă și *patricii* grași și negustorii neliniștiți și ceilalți slu-

[5] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 239.

jitori, de la aprozi pînă la marele *papias* care avea paza cetății și a desfătărilor *hipodromului* și purta chivără înaltă cu pană de bîtlan, toți nu trăiau în acea clipă decît pentru răcnetul pe care-l vărsau cu gura și-l holbau cu ochii; însuși Constantin feciorul împărătesc era amestecat cu toate simțurile în acel haos al pulberilor și al zvonului și părea prăvălit din *catisma* acolo jos. Numai împărăteasa era depărtată și străină, într-o lume a hotărîrilor celor pline de răspundere" (XII, 43—44).

Capitolele din *Mitrea Cocor* și *Nicoară Potcoavă* a căror acțiune se desfășoară în mediul rusesc și ucrainean conțin doar cîteva cuvinte caracteristice: *hahol, haraşo* „bine", *mied* „hidromel", *molodeț* „voinic, viteaz", *sici* „organizația cazacilor din Zaporojie (în secolele XVI—XVIII)", *văină* „război", *Vodianoi* „duhul apelor, în mitologia slavă" ș.a. Cele două bătrîne de la *Ciornaia Stenà* („Zid Negru") care îngrijesc gospodăria fraților Potcoavă îl numesc pe Alexandru *Alioșa* sau, dezmierdîndu-l, îi spus *porumbelule* (calc după rus. și ucr. голубчик, diminutiv al lui голуб „porumbel", însemnînd, în vorbirea familiară, „scumpule, puișor").

Sadoveanu a desris uneori și regiuni ale Orientului îndepărtat. Mare parte din romanul *Uvar* se referă la viața iakuților. Povestirile *Țaori, paserea tainică* și *Punte* din volumul *Poveștile de la Bradu Strîmb* evocă, prima, întîmplări din pădurile Manciuriei, iar o doua, oameni și împrejurări din Japonia feudală.

În toate aceste scrieri specificul local e dat de noțiunile caracteristice, desemnate prin termenii romînești corespunzători. Rareori apar cuvinte străine, însoțite totdeauna de explicații. Numai numele proprii, destul de frecvente, aduc ceva din rezonanța limbilor respective.

În general, se poate constata că evocarea ambianțelor străine nu determină, la Sadoveanu, o depășire a limitelor limbii romîne. E adevărat că el adoptă, din cînd în cînd, anumite cuvinte și expresii aparținînd exclusiv limbilor pe care personajele le reprezintă, dar metoda fundamentală constă în selectarea și dozarea bine gîndită a acelor elemente lexicale romînești care, prin origine și semnificație, implică în mod firesc raportarea la mediul descris. Fără îndoială, această operație presupune, pe lîngă intuiție, o temeinică informație filologică. De altfel, capacitatea scriitorului de a găsi pentru fiecare situație termenul adecvat, arta de a diferența subtil modalitățile de exprimare, în conformitate cu datele narațiunii, își datorează eficiența unui exercițiu îndelungat. O dovadă este și faptul că operele ce ilustrează tema lucrării de față aparțin, fără excepție, epocii de maturitate.

MOYENS LEXICAUX D'EVOCATION DU MILIEU ETRANGER DANS L'OEUVRE DE MIHAIL SADOVEANU

RÉSUMÉ

Dans ce travail, on analyse les moyens lexicaux dont se sert Mihail Sadoveanu pour évoquer la vie des autres peuples ou pour caractériser les personnages formés dans l'esprit d'une civilisation étrangère. Il se produit, en pareils cas, une adaptation du vocabulaire à l'objet de la narration. L'intention de l'écrivain est non seulement de créer l'atmosphère spécifique, mais aussi de fixer, autant que possible, des aspects de la facture et de la sonorité particulières des langues que les personnages représentent.

En évoquant le milieu turc, Sadoveanu emploie un nombre considérable de mots d'origine turque, dont certains à circulation courante en roumain, à côté d'autres restés dans le fond passif du vocabulaire ou, ce qui est plus rare, de provenance purement livresque ; mais tous sont suggestifs par leur résonance et leur signification, capables de donner un certain timbre à la narration.

Le vocabulaire des oeuvres consacrées aux pays de civilisation occidentale (la France et l'Italie en premier lieu), dont les langues ont fourni au lexique roumain de nombreux mots, est fondé sur les néologismes issus de ces sources. Les termes relatifs aux notions du domaine spirituel y prédominent.

Ces moyens lexicaux de l'évocation accusent une fréquence réduite lorsque l'écrivain se rapporte aux langues avec lesquelles le parler roumain a peu d'affinités.

Scanned with OKEN Scanner

ASPECTE ALE POEZIEI SATIRICE ROMÎNEȘTI CONTEMPORANE

DE

DAN MĂNUCĂ

„Difficile est satiram non scribere!". Adevărul adagiului, cu toată bătrîneţea, şi-a perpetuat valabilitatea, necontestată, cel mult amendată, după împrejurări şi oameni, după epoci şi artişti.

Ivită din nevoia corijării semenilor, satira avea, la început, un rol auxiliar didacticii. Timpul le-a separat, le-a delimitat nu atît domeniile, rămase aceleaşi, cît procedeele. Azi, satira aparţine cu totul artei, chiar dacă, aşa cum afirma Hegel, nu exprimă atît simţirea, cît, mai curînd, elementul necesar al binelui [1].

Apărută după 23 August 1944, noua poezie satirică romînească a preluat şi dezvoltat din vechiul fond, tot ceea ce a ridiculizat cu mijloacele artei abaterile de la o evoluţie socială progresivă. Noile realităţi au generat o morală nouă, de pe ale cărei poziţii satira romînească actuală priveşte, sau, mai bine, desconsideră neconcordanţele, contribuind astfel la desăvîrşirea gustului artistic şi a educaţiei civice.

*

Mulţi au încercat să lumineze problemele teoretice ale satirei. Nici azi nu s-a convenit încă dacă ea constituie un gen artistic distinct şi chiar dacă aparţine sau nu artei. În orice caz, există o înţelegere generală în ce priveşte cristalizarea unor specii literare, ca fabula, epigrama, parodia, rezervate cu precădere unui conţinut satiric.

Născută din nevoia timpurie de a camufla adevăratele intenţii ale autorului, fabula a evoluat prea puţin ca formă, pentru că, legată de canoanele ei, repetîndu-le, le-a respectat. Cu toate acestea, prin ataşamentul la concepţiile despre bine şi rău, ea nu a fost opacă la tendinţele fiecărei epoci, asigurîndu-şi o prezenţă sigură în contemporaneitate —

[1] Hegel, *Vorlesungen über die Aesthetik*, vol. II, Stuttgart, 1939, p. 115.

motiv al cultivării ei în literatura romînă din ultimii douăzeci de ani. Numai că, trebuie precizat, ea nu mai are rolul de paravan al ideologiei artistului — deplin acordată acum cu cea a orînduirii socialiste. În aceste condiţii, acceptarea ei se datoreşte şi uşurinţii cu care insinuează lectorului o morală oarecare, nu scolastic şi indigest, ci hazliu şi eficient. Că aşa stau lucrurile o dovedeşte preocuparea insistentă pentru fabulă dovedită cu deosebire de Tudor Arghezi, Marcel Breslaşu, ori Nicolae Ţaţomir.

Deşi supuse convenienţelor speciei, fabulele lui T. Arghezi reclamă totuşi dreptul lărgirii lor, adăugînd în cusătură „cîteva altiţe noi" [2]. Revendicarea e justificată de extinderea ariei poetice. Căci Arghezi depăşeşte unele scheme imuabile ale genului şi, bazat pe folclorul romîn, iscă motive de fabulă din orice împrejurare. Mai ales mediul rural este acela care îi oferă o bogată tipologie, materialul fabulelor argheziene fiind oferit de: cuie, ace, aţă, putină, porci, gîşte, trişcă, Păcală, Făt-Frumos ş.a.m.d. Punctul de vedere, izvorît din concepţia folcloristică despre bine şi rău, este reliefat deosebit de clar de unirea fabulei clasice cu pilda populară. Încît tocmai din acest unghi trebuie privită strălucirea uneia din „altiţele' noi ale străvechii urzeli fabulistice (cf. *Scîndura* [3]).

Violenţa expunerii conferă fabulelor argheziene şi o vizibilă notă de pamflet. Se realizează, astfel, un amestec original de disimulat şi de explicit, de ironie şi de violenţă. Este foarte departe de fabula clasică o poezie ca, de pildă, *Păianjenul negru*, a cărui identitate e doar sugerată prin simboluri sau fapte caracteristice („corect în redingotă, joben, mănuşi, monoclu", el are fabrici multe.../ La una face gaze, de oftică, şi tuse.../La altele, obuze, cartuşe, mitraliere" [4]).

Cele două caracterizări amintite mai sus — contopirea cu pilda folclorică şi cu pamfletul — leagă strîns fabula de întreaga poezie argheziană, constituind două aplicaţii particulare ale unor trăsături generale şi asigurîndu-i un loc aparte în literatura romînă.

Deosebit se prezintă Marcel Breslaşu, autor a numeroase fabule, pentru care dovedeşte o predilecţie aproape exclusivistă. De altfel, fabula convine perfect manierei lui artistice, larg dispusă spre moralizare. Împrumutînd procedee ale speciei, el utilizează mai ales concluzia în genul fabulei şi paralelismul cu intenţii moralizatoare.

Vizînd neajunsuri general umane, Breslaşu recurge în mod curent la actualizarea lor, prin folosirea unui limbaj şi a unor situaţii cu totul specifice prezentului. Fantezia, principala caracteristică a fabulelor sale, înlocuieşte multe procedee învechite cu altele proaspete şi expresive. Astfel atomii de Hidrogen, Uraniu şi Thoriu, eroii din *La poarta fabulei* [5], aparţin prezentului, ca şi problema dezbătută; sumbrii belicoşi ies învinşi de raţiunea umană, reprezentată de Fedru, La Fontaine, Krîlov.

---

[2] T. Arghezi, *Versuri*, ESPLA, 1959, p. 522.
[3] *Ibidem*, p. 534.
[4] *Ibidem*, p. 542.
[5] M. Breslaşu, *Dialectica poeziei şi nişte fabule*, EPL, 1962, p. 267.

Scanned with OKEN Scanner

Tot fantezia este aceea care crează ramificaţii nenumărate, conflicte colaterale. Complicate de plăcerea amănuntului, acestea dau uneori fabulelor lui Breslaşu un aspect stufos şi imprecis.

În mai mică măsură cultivă fabula un alt poet înclinat către satiră — Nicolae Ţaţomir care, spre deosebire de Arghezi sau Breslaşu, adepţi ai dezvoltării ample, preferă miniatura în peniţă fină. Abandonarea epicului şi adoptarea monologului ca procedeu de bază, exclud morala, rezultată din autocaracterizarea eroilor înşişi. De obicei este dezvoltată o singură trăsătură de caracter — şiretenia, violenţa, prostia, snobismul — subliniată de autor prin intermediul ironiei (de pildă, în *Vipera* [6]).

Fără a afecta reuşita generală, rarele insuccese ale noii fabule româneşti se datoresc fie lipsei elementului artistic (ca în *Fabulă* de D. Corbea [7], fie inconsistenţei moralei (ca în *Poveste din lumea dobitoacelor* [8] de E. Frunză).

Prezentă în actualitate, fabula romînească din ultimii douăzeci de ani dovedeşte o mare apropiere de folclor, de procedeele lui artistice. Avînd o tematică variată, ea dezbate, alături de alte specii, principalele probleme ale prezentului, atingînd prin T. Arghezi o treaptă artistică superioară.

O altă specie satirică care cere multă fantezie din partea autorului este parodia, revenită în atenţia cititorilor prin volumul de debut al lui Marin Sorescu *Singur printre poeţi* [9]. Parodiind artişti cu tehnici deosebite, adaptîndu-se fiecăruia cu abilitate, Sorescu surprinde fie cu umor gingaşa feminitate domestică din poeziile Mariei Banuş, fie caustic — introspecţia stearpă din unele poezii ale lui A. E. Baconsky. Poziţia lui Sorescu este de cele mai multe ori satirică şi rareori umoristică, cum o dovedeşte ciclul „Parodii de încurajare". Cunoscînd bine calităţile şi defectele ultimei generaţii de poeţi, Sorescu satirizează, parodiindu-i, sărăcia de idei, limbajul grandilocvent şi inexpresiv, ciudăţenia căutată, asociaţiile arbitrare, stilul alambicat.

Dacă parodia şi-a recăpătat locul prin volumul amintit mai sus, nu acelaşi lucru se poate spune şi despre epigramă. Deşi larg răspîndită în mai toate periodicele, ea nu a atins încă un grad de artă şi eficienţă care să-i dea locul cuvenit într-o istorie literară. Chiar comprimarea ei în volume speciale, nu reuşeşte să-i îmbunătăţească situaţia ingrată.

Practica artistică a timpurilor a făcut ca nu numai fabula, parodia şi epigrama să vehiculeze un conţinut satiric. S-a ajuns ca orice formă de organizare a materialului poetic să permită introducerea în tiparele lui a unor sensuri, care, iniţial, ar fi părut inacceptabile.

Astfel procedează Cicerone Theodorescu în rondelurile lui, în care atacă falsitatea sau goliciunea de caracter, de obicei prin intermediul

---

[6] N. Ţaţomir, *Satire*, ESPLA, 1955, p. 85.
[7] D. Corbea, *Nu sînt cîntăreţ de stele*, ESPLA, 1960, p. 218.
[8] E. Frunză, *Zile slăvite*, ESPLA, 1951, p. 82.
[9] M. Sorescu, *Singur printre poeţi*, EPL, 1964 (col. „Luceafărul").

metaforei ; *Rondelul dopului isteț* e simbolul frivolității nepăsătoare [10], *Cocoșul de tablă* — reprezentantul fanfaronadei gălăgioase [11] etc.

Forma predilectă este însă sonetul, întîlnit la aproape toți satiricii, dar, mai cu seamă, la Victor Eftimiu, la care are funcția expresă de cenzurare a vechiului regim. Lumea sonetelor lui satirice e alcătuită din clienți ai tripourilor, delatori, fantoșe de generali, rentieri libidinoși. Simbol al tuturor, *Jobenul*, odinioară plin de „grații rotitoare" îndeplinește astăzi ingrata meserie de sperietoare [12].

Dar efectul satiric este obținut și prin răsturnarea valorilor stabilite în mod curent, pentru un anumit fel de poezie. Elegia, care, de obicei are destinația precisă de a se tîngui, răspîndind tristețe, la Dan Deșliu, dimpotrivă, este dominată de un ton de compătimire sarcastică [13]. Într-un astfel de caz, avem a face, de fapt, și cu o parodie, căci intenția artistului a fost de a mima, cu scop satiric, procedeele unei anumite forme poetice. Tehnica aceasta, întrucîtva ușoară, s-a răspîndit repede, încît pot fi numărate azi, mai ales în paginile revistei „Urzica", multe false descîntece, false romanțe, toate cu o întorsătură satirică [14].

*

Diversitatea formelor satirei se împletește cu diversitatea procedeelor care o produc. Unul dintre acestea, portretul, oferă posibilitatea ridiculizării nelimitate a obiectivului ales, motiv pentru care a și pătruns, răspîndindu-se repede, în poezia noastră satirică. De obicei, portretul satiric din ultimii douăzeci de ani are o destinație foarte precisă : flagelarea, de pe poziția prezentului, a unor figuri caracteristice societății burgheze.

Descrierea trăsăturilor fizice, mai puțin folosită, este subordonată elementului moral, înfățișarea exterioară devenind un simbol al caracterului, putîndu-l sugera și chiar localiza sub raport social. Un atare portret recurge adesea la deformarea grotescă : *Cucoana-mare*, din volumul *1907 — peizaje* al lui Arghezi, are fața „ca un ciorap mototolit" și un aspect general de „cadavru preparat" [15].

Mai răspîndit și mai artistic folosit este portretul moral, care păstrează asupra celui fizic avantajul dezvăluirii esențialului. Caracterizarea morală se traduce, între altele, prin aglomerarea unor fapte capabile să ofere măsura unui caracter. Așa procedează Arghezi, înșiruind momentele cheie din viața unui politician, ajuns din simplu băiat care „umbla cu gîștele prin sat", ministru cu veleități nobiliare [16]. Specific lui Ar-

---

[10] Cic. Theodorescu, *Versuri alese*, ESPLA, 1954, p. 219.
[11] *Ibidem*, p. 217.
[12] E. Eftimiu, *Soliile terestre*, Ed. tin., 1961, p. 18.
[13] *Elegie la mormîntul canalului de Suez*, în vol. *Ceva mai greu*, ESPLA, 1958, p. 51.
[14] V. „Urzica", nr. 5 și 11/1955, p. 7 și respectiv 10.
[15] T. Arghezi, *op. cit.*, p. 493.
[16] *Ibidem*, p. 472.

Scanned with OKEN Scanner

ghezi, faptele prezentate sînt adnotate în așa fel, încît adevărata lor semnificație capătă o nuanță respingătoare: „Maestrul, orice-ai face, cîștigă el la joc / Că are pe sub masă și-n mînecă noroc" [17].

Pentru obținerea unor efecte satirice maxime, înșiși autorii intervin în portretizările personajelor, implicate în activitatea lor cotidiană, cum procedează Arghezi în cîteva mușcătoare descrieri de adulatori onctuoși [18]. Subiectivitatea autorului, lezată, în astfel de împrejurări, ia forme mai vehemente decît descrierea indignată, devenind interpelare polemică: „Cine ți-a dat, jupîne, mîndrețe de grădină / Cînd fugi ca buhăiaia de floare și lumină?", îl apostrofează Al. Andrițoiu pe *Stăpînitorul de grădini*, latifundiarul fără mîini să dezmierde florile și fără nări să le simtă aroma [19].

Dacă pînă aici predomina un explicit element subiectiv, mai departe îl vom întîlni fie mascat, fie, cel puțin în aparență, evitat. Așa se întîmplă în cazul monologului satiric, care pretinzînd prezentarea obiectivă a faptelor, selectează ceea ce convine poziției autorului față de personajul în cauză, oferindu-ni-l tot sub un unghi subiectiv. Tipice în acest sens sînt poeziile Mariei Banuș, în care monologul surprinde gîndurile unui rentier, ale unui comis-voiajor, ale unui fost patron [20], accentuînd elementul grotesc al unor atare mostre de psihologie filistină. Și rentierul și comis-voiajorul, torturați de instabilitatea lor socială, sînt obsedați în coșmar de realitatea nouă pe care o întrezăresc. Altfel procedează Arghezi al cărui erou din poezia *Un vis urît* este un boier. Dacă la Maria Banuș atmosfera era cețoasă, la Tudor Arghezi toate elementele sînt riguros determinate. Pe cînd rentierul se întreba: „Cine mă ia? / Cine îmi trage / pămîntul, prețul? / Cine îmi duce / cu apa leșul?" [21], pentru „bărbatul de stat" din poezia lui Arghezi, coșmarul este deosebit de concret: „scările și cu pridvorul / le bate cu pingeaua tot poporul" [22]. Rotunjit într-un final comic, („energicul bărbat / s-a liniștit de cum s-a deșteptat: / căzuse-n somn din pat"), portretul acesta îl pune pe cititor în fața unei tehnici frecvente la Arghezi: opoziția valoare — pretenție, cu dubla funcție de caracterizare și satirizare. Accentuarea ultimei constituie una din particularitățile portretului satiric arghezian, care, îngroșat prin determinante depreciative, se transformă într-o mască bufonă, verosimilă și viabilă prin precizia cuvîntului. Contopind trăsăturile fizice cu cele morale, portretele lui T. Arghezi întreprind turul de orizont complet al unui caracter, realizînd cea mai expresivă galerie satirică din poezia romînească.

Tot atît de artistic mînuiește Arghezi și unul din principalele mijloace de exteriorizare a satirei, anume ironia. Răspîndită în întreaga sa operă, ea s-a manifestat într-o formă desăvîrșită în volumul *1907 — pei-*

---

[17] *Ibidem*, p. 476.
[18] T. Arghezi, *op. cit.*, p. 547—549.
[19] Al. Andrițoiu, *Dragoste și ură*, Ed. tin., 1957, p. 45.
[20] M. Banuș, *Poezii*, ESPLA, 1958, p. 103, 107, 179.
[21] *Ibidem*, p. 106.
[22] T. Arghezi, *op. cit.*, p. 560.

Scanned with OKEN Scanner

zaje. Prezentînd marea mișcare țărănească de la începutul secolului nostru, Arghezi întrebuințează ironia ca pe cea mai de seamă armă de ridiculizare a statului burghez. Situarea pe o poziție fals aprobativă îi permite să prezinte monstruozitatea faptelor cu inocența inconștienței sau cu neomenia rapacității. Adevărata atitudine a artistului se dovedește a fi însă cu totul alta. Dacă „țăranii mulți / flămînzi și goi, trec iarna și vara tot desculți", dacă „stau cu porcii și vitele-n odaie, / grămadă peste claie", toate acestea nu puteau fi un motiv de răscoală. „Păi, asta lor le place" exclamă candid poetul [23]. Iar dacă se afirmă că „moșierii și arendașii au flămînzit țăranul", că „îl țin ca pe o vită", îngropat în sate de bordeie [24], că mama, „parcă hrănită cu bozii și ciuperci, / sugacilor le unge limba cu zer și terci", acestea sînt „palavre și născociri murdare" [25]. Vinovați sînt străinii a căror mînă s-a strecurat în țară. Și cum oricît au căutat-o, n-au găsit-o, împușcați au fost țăranii.

De la acest punct însă, Arghezi părăsește tonul ironic, căci faptele sînt mult prea severe pentru ca simpla ironie să fie suficientă. Cît de abil ar fi mînuită, ea atinge o limită dincolo de care nu mai poate răspunde solicitărilor ideologice și afective. Latura ei convențională devine o stavilă în calea realizării adevăratelor planuri. Intervin alte procedee de satirizare care dau libertate intențiilor poetice, ba chiar le transpun într-un plan mult mărit. Unul din ele este sarcasmul — bataia de joc acerbă colorată de un accentuat ton tragic. Aliind comicul și tragicul, sarcasmul naște o satiră deosebit de virulentă, obiectivul lui înfățișîndu-ni-se cu atît mai indezirabil, cu cît se înfundă în ridicol.

Amintitul *1907* recurge deseori la sarcasm, reclamat de intenția blamării prin rîs a acelora care au ordonat sălbaticele represalii. Folosind parodia stilului oficial, Arghezi realizează o satiră a cruzimii oligarhice. *Ultimul ordin de la interne* sună scurt și concis: „De-aci-ncolo, Prefecții și trupele viteze, / Și polițiștii noștri să nu mai aresteze /... Vă rog să luați aminte și raportați / Atît: pe zi ce număr aveți de împușcați" [26]; pentru că nu împușcase cincizeci de țărani căprarul Paraschiv e găsit vinovat, după socotința tribunalului, cu frustarea țării de cincizeci de morminte [27]. Mînuind violența sarcasmului, Arghezi apelează concomitent la grotesc și scabros, ciudățeniile respingătoare fiind apte nu numai să individualizeze un personaj, ci să-l și degradeze. Acesta este cazul ex-hetairei, „astăzi hodoroagă", care-și tîrguia nurii pe „concesii, monopoluri, furnituri", asupra provenienței cărora poetul insistă prin cuvinte pe măsura faptelor [28].

Este greu de găsit la alți poeți decît Tudor Arghezi o satiră tăioasă care să folosească în chip mai artistic imaginea violentă. Rezultată din

[23] *Ibidem*, p. 478.
[24] *Ibidem*, p. 479.
[25] *Ibidem*, p 480.
[26] *Ibidem*, p. 480.
[27] *Ibidem*, p. 511—512.
[28] *Ibidem*, p. 551.

Scanned with OKEN Scanner

împletirea comicului-ironic, cu cel sarcastic, grotesc ori scabros — ea îi asigură lui T. Arghezi un loc aparte în poezia romînească din ultimii douăzeci de ani.

Există însă un larg domeniu în care satira argheziană nu s-a manifestat. Este vorba de folosirea fantasticului, obținut prin proiectarea în planul plăsmuirilor a realităților înconjurătoare, a căror latură ridicolă creează o lume nouă, modelată de autor conform intențiilor.

Ţintind ridiculizarea capitalismului, poemul lui Dan Deșliu *Cîntec de ruină* folosește masiv fantasticul, începînd chiar cu primul vers: „parc-a trecut năluca surpatului tărîm" exclamă cu oroare poetul, contopind realul și imaginarul cu înverșunare de pamfletar; bătrîna arătare decrepită are „sub falduri spinarea cocîrjată", sub dantele — un cosciug, sub dresuri — un pergament și „viermii sub corsajul lucios și indecent [29]. Întreg poemul este o metaforă care crează o atmosferă de silă dispreţuitoare faţă de „ruina" unei alcătuiri sociale învechite. Fantasticul rezultat dă efecte de un ridicol macabru și violent, în stare să traducă poziția acuzatoare a poetului. Pornită de la real, după o incursiune în fantastic, satira se întoarce încărcată de burlesc și de agresivitate.

*

Satira nu se manifestă numai în literatura cultă. Literatura populară a descoperit-o cu mult înainte, utilizînd-o și astăzi în forme variate și numeroase. Poate fi urmărită astfel reacția poporului faţă de diverse persoane și împrejurări care îi lezau concepția despre bine și rău.

Feudalismul și capitalismul au alimentat cu perseverenţă această nepotrivire, încît literatura folclorică a epocilor respective are multe aspecte protestatare, foarte adesea exprimate prin satiră. O dată cu instaurarea și consolidarea socialismului, situația s-a schimbat. Prefacerile care au avut loc de la 23 August încoace au dus și la transformarea opiniilor despre lume și viaţă ale poporului romîn. De aceea și unele particularităţi ale satirei mai vechi au dispărut din folclorul nou, făcînd loc altora generate de noua stare de lucruri. Sînt menţinute unele aspecte convenabile prezentului, de pildă satira defectelor de caracter, vizate în forma tradiţională a strigăturilor: „vai, săraca mîndra mea,/ bună pită face ea:/ pită ca buretele,/ poţi unge peretele [30].

Dacă astfel de versuri mai pot da naștere la îndoieli în legătură cu vremea în care au apărut, altele conţin, pe lîngă fapte legate strict de problemele ultimelor două decenii, germenele unei noi concepţii. Satira nu mai ridiculizează pe un oarecare individ izolat, ci pe un membru al societăţii, cu ale cărei norme acesta este în discordanţă. Prin urmare dacă toţi dintr-o cooperativă de producţie lucrează, ridicol va fi acela care își va pierde vremea [31].

---

[29] D. Deșliu, *Ceva mai greu*, ESPLA, 1958, p. 63.
[30] T. Balș, *Pe-un picior de plai. Folclor poetic contemporan*, ESDP, 1957, p. 192.
[31] „Albina", nr. 813, an. 65 (1963), p. 8.

Scanned with OKEN Scanner

În folclor, satira poate utiliza și forme specifice care, îi conferă mai multă expresivitate. Așa, de pildă, versurile: „La vorbă milos / La suflet cîinos / Cu vorba te prinde / Cu fapta te vinde" [32], alcătuind formal o cimilitură, sînt un portret umilitor și incisiv al unui îmbogățit. În mod special par să se fi consacrat exclusiv satirei strigăturile, tetrastihuri — mai frecvent —, născute din aprecierea de către poet a realităților înconjurătoare („M-a făcut mama la șură, / Ușurel și bun de gură, / La mîncare ca și lupul, / Și la lucru ca butucul") [33].

Forța artistică a satirei populare nu a rămas fără urmări. Poezia cultă actuală se sprijină nu numai pe tradiția ei progresistă, ci și pe folclor. Am remarcat aceasta ceva mai înainte, la Arghezi. Atitudinea satirică populară l-a influențat adînc și pe Al. Andrițoiu, mai ales la începuturile lui poetice. Obișnuit, el folosește contratul cîmp-salon cu intenții de ridiculizare, opunînd vieții artificiale un trai natural [34].

Personaje clasice, ca Păcală și Tîndală, au trecut din folclor în satira cultă. Unii poeți ca M. Beniuc doar versifică anecdota populară într-o formă adecvată [35], alții, ca N. Țatomir, îi ramifică semnificațiile artistice și sociale [36].

În poezia noastră cultă s-a extins unul din procedeele populare deosebit de înzestrate cu forță satirică — folosirea epitetului depreciativ, prin intermediul căruia versurile capătă o întorsătură de pamflet. Procedeul, perfecționat, îl întîlnim sub diferite aspecte în poezia lui Tudor Arghezi. Un simplu sondaj în direcția aceasta ar putea indica existența unui epitet ironic („hoțiile sublime" [37]), sarcastic („ilustrul animal" [38]), burlesc („femeie nefemeie" și „fată fătălău" [39]), ridicol („boier de treflă și birlic" [40]) ș.a.m.d. — toate folosite în scopul discreditării obiectului determinat.

Pe de altă parte, sînt utilizați și tropi de origine populară cu ajutorul cărora satira romînească dobîndește o notă caracteristică. Astfel, comparația arendașului înfumurat cu un bold înfipt în pernă, întîlnită la N. Țatomir, nu este numai sugestivă, ci încriminează trufia ciocoiască prin elemente din mediul specific satului [41]. Cît privește metafora, se face uz foarte adeseori de termeni împrumutați din folclor: grofului neomenos i se spune ori *căpău* ori *dulău* [42]; ucigașii comunistului Lazăr Cernescu

---

[32] T. Balș, *op. cit.*, p. 253.
[33] *Ibidem*, p. 192.
[34] *Al. Andrițoiu, op. cit.*, p. 19—21.
[35] M. Beniuc, *Păcală slugă la primar*, ESPLA, 1955.
[36] Cf. ciclul *„Avaturile lui Tîndală"* din volumul *Tainicul arhipelag*, ELP, 1964, p. 106—117.
[37] T. Arghezi, *op. cit.*, p. 467.
[38] *Ibidem*, p. 455.
[39] *Ibidem*, p. 460.
[40] *Ibidem*, p. 493.
[41] N. Țatomir, *Răscoala*, Iași, 1957, p. 3.
[42] M. Beniuc, *Poezii*, ESPLA, 1960, p. 136.

Scanned with OKEN Scanner

sînt *fiare*[43] și *șerpi*[44]; agresivii slujitori ai zeului Marte sînt *lupi*[45] sau *liliecii-n-fracuri*[46]. E evidentă sursa folclorică a unei asemenea terminologii zoologice.

Simplul împrumut al procedeelor artistice populare slăbește însă violența satirei, dîndu-i un aer de pastișă, ca al unor poezii publicate de săptămînalul „Albina".

Comparînd satira dinainte cu cea de după 23 August 1944, se constată un fapt izbitor și anume dezvoltarea laturii ei sociale. A crescut în mod hotărîtor interesul artistului pentru viața colectivului, rezultat, în mare parte, al legăturii mai strînse dintre poet și cotidian. Combativitatea comunistă, adoptată de poeții noștri satirici în mod deschis, ca un principiu de bază, le permite descoperirea trăsăturilor caracteristice ale obiectivului vizat. Concordanța dintre țelurile poetului și cele ale întregii societăți favorizează mult pe plan social eficiența satirei, care nu mai este astfel simțită ca o propagatoare a neîncrederii.

Acestea sînt, în mare, cîteva din trăsăturile satirei noi romînești care o apropie mult de satira din țările socialiste și o deosebesc de satira din celelalte țări. Să amintim, de pildă, că suprarealismul dintre cele două războaie sau poeți actuali ca Enzensberger, Prévert, Auden, Jean Tardieu ș.a. utilizează de asemenea satira socială. Lipsiți însă de o concepție care să le ofere o imagine înviorătoare despre lume, ei se mărginesc la anarhism și protest individual, de multe ori căzut în mizantropie. Așa cum observa Claude Vigée, poezia lor este alcătuită din sarcasme și monstruozități expuse la rece[47], moștenind uneori fronda provocatoare suprarealistă.

Ferită de aceste neajunsuri, poezia romînească din ultimii douăzeci de ani s-a consacrat rolului de apărătoare a noii morale socialiste. Atenția poeților a fost atrasă, în primul rînd, de unele reziduuri ale mentalității burgheze care, agitate de cei interesați, tulburau limpezimea moralei noi.

Mai activi se arată satiricii cînd au ca obiectiv vechile orînduiri cu întreaga lor cohortă de metehne. Utilizînd satira, ei realizează, cum s-a mai amintit, portrete caricaturizate ale unor boieri, ale slujbașilor lor interesați, ale unor foști conducători burghezi etc.

Un fapt curent este condamnarea satirică a boierilor vanitoși, căzuți, fie și accidental, în atenția unui poet. Astfel, grecismele din poemul *Tudor din Vladimiri* al lui Mihu Dragomir contribuie nu numai la crearea culorii locale, ci și la ridiculizarea lui arhon Răileanu : „Psihi-mu, prea dimineață / Azi din plăpumi ai ieșit", se îngrijorează velitul chefliu, pentru a primi un răspuns oftat : „O, ce plixis[48]...".

---

[43] D. Deșliu, *Lazăr de la Rusca*, ESPLA, p. 22.
[44] *Ibidem*, p. 23.
[45] Eug. Jebeleanu, *Versuri alese*, ESPLA, p. 22.
[46] *Ibidem*, p. 47.
[47] Claude Vigée, *Métamorphoses de la poésie moderne*, în „Cahiers du Sud", nr. 356 (1960), p. 109.
[48] M. Dragomir, *Tudor din Vladimiri*, Editura tineretului, 1954, p. 14.

Capitalismul a oferit și el asemenea exemplare, în persoana zeloșilor săi slujbași. De aceea conștiinciozitatea cu care gardianul-prim fură mîncarea din coletele deținuților i-a folosit lui P. Cîmpeanu pentru a-l lumina grotesc [49]. S-a încercat și satirizarea principiilor care stau la baza capitalismului, prin adoptarea unei poziții contemplativ-ironice a declinului societății burgheze ; reușita e minimă, pentru că Cezar Baltag, care a încercat acest lucru, operează exclusiv cu imagini căutate și bombastice [50].

Pe o treaptă artistică superioară se situiază satira monarhiei, de pildă, în poeziile lui Geo Dumitrescu [51]. Dar cel care a dat prestigiu artistic acestei direcții este Tudor Arghezi. Tonul ciclului inclus în volumul *Stihuri pestrițe* este de pamflet incisiv, cu interpelări vehemente, epitete înjositoare, cu metafore și comparații defăimătoare. Familia regală, astfel blamată, îi este prezentată cititorului ca o adunătură de „mușiță", devenită acum „pribeagă umbră, praf și mucegai" [52].

Aceleași procedee le introduc în scrierile lor și alți poeți, de exemplu, V. Tulbure [53] sau E. Frunză [54]. La ei însă, invectiva este goală, redusă la îngrămădirea cît mai multor depreciative, în speranța convingerii cititorului de justețea lor.

Rememorarea tablourilor din ultimul război a oferit posibilitatea unor prezentări satirice, mai ales cînd în centrul lor se găsesc personaje care se pretează la o asemenea interpretare. Maiorul cartofor, dintr-un poem al lui M. Dragomir, pleacă, împotriva obiceiului, primul la atac, pentru a scoate din picioarele camaradului ucis, cizmele cîștigate la cărți [55].

Deosebit se înfățișează satira antirăzboinică la Tudor Arghezi, care urmărește impresionarea puternică a cititorului, zguduirea conștiinței lui prin tablouri brutale, provocatoare. Războiul este un coșmar în care singura realitate e moartea. Sub spectrul ei ironia devine sarcasm, iar ridicolul — grotesc. Împrospătînd „clipa blestemată" a măcelului, printre ale cărui orori îl plimbă pe cititor, Arghezi urmărește să-i facă sufletul „ursuz și gol", pentru ca răspunsul la întrebarea : „ce vrei, război sau pace ?" [56] să fie cel rîvnit. Astfel concepută, satira antirăzboinică a lui Arghezi ia o înfățișare didactică prin ostentația demonstrației, răscolind omenia cititorului pentru a-i da un sens activ.

Concentrată asupra unor asemenea obiective, satira romînească din ultimii douăzeci de ani are în centrul preocupărilor fapte ce contravin eticii socialiste, normelor ei de conduită. Ridiculizarea lor de pe pozițiile ideologiei marxiste asigură obținerea rezultatelor pozitive scontate : fie îndreptarea erorilor, fie compromiterea lor în societate. Este locul să a-

---

[49] P. Cîmpeanu, *Penitenciarul special Caransebeș*, ESPLA, 1959, p. 25.
[50] C. Baltag, *Vis planetar*, EPL, 1963, p. 9.
[51] Geo Dumitrescu, *Aventuri lirice*, EPL, 1963, p. 114.
[52] T. Arghezi, *op. cit.*, p. 604.
[53] Cf. ciclul „*Fintîna*", din vol. *Aur*, EPL, 1963.
[54] E. Frunză, *Fintîna soarelui*, EPL, 1963, p. 36.
[55] M. Dragomir, *Războiul*, Editura tineretului, 1954, p. 60
[56] T. Arghezi, *op. cit.*, p. 446.

mintim că, pentru răspîndirea satirei poetice sînt utilizate mijloace puţin sau de loc cunoscute pînă în prezent, de pildă, mişcarea artistică de amatori. Este adevărat că nu totdeauna versurile puse în circulaţie sînt şi artistice dar ele au meritul compromiterii unui fapt real în chiar mediul în care s-a produs, de exemplu, a unui anumit superstiţios într-un anumit sat [57]; astfel discreditat, individul ori se corijează, ori, continuînd, nu mai este urmat şi de alţii.

Privită în contextul satirei noastre din proză sau din teatru, satira poetică nu face corp aparte : aceeaşi tematică, aceleaşi realizări, aceleaşi procedee, chiar şi aceleaşi defecte, le unesc pe toate într-un front satiric unitar. Privită însă în contextul poeziei, satira ocupă un loc foarte modest, cu tot prestigiul numelor amintite mai sus. În 1956, M. Beniuc constata aceasta, cam evaziv şi imprecis, amintind însă şi succesele obţinute, mai ales în fabulă, de M. Breslaşu, Şt. Iureş, Nina Cassian, Cicerone Theodorescu [58]. De atunci situaţia nu s-a schimbat mult. Ataşat constant de satiră s-a vădit doar primul ; ceilalţi au abandonat-o. În schimb întîlnim la alţi numeroşi poeţi fie satira, fie, cu deosebire, elemente satirice. Căci dacă satira nu mai există decît într-un număr restrîns de cazuri, elemente satirice aflăm în mai fiece volum de versuri apărut în ultimii douăzeci de ani. Explicaţia trebuie căutată în faptul că elementele satirice sporesc combativitatea poeziei.

În enumerarea sa, Beniuc omisese numele lui Arghezi. Este drept că Arghezi nu este un poet satiric ; asemenea etichetare ar reduce aria creaţiei sale atît de vaste ; dar nu poate fi trecut cu vederea că o latură importantă a creaţiei sale o constituie satira. Cum lesne s-a putut constata, versurile lui Arghezi oferă surse inepuizabile de apreciere satirică a realităţii. Poziţia lui e adesea apropiată de a folclorului. Calificativele atribuite inconvenientelor, fiind de obicei sarcastice şi lipsite de cruţare, limbajul satiric arghezian este şi el violent.

Un artist despre care se poate spune că s-a dedicat cu adevărat satirei este Marcel Breslaşu, a cărui satiră comparată cu cea argheziană, pare doar un umor blînd, lipsit de ostentaţie, aluziv şi subînţeles, apelînd mai des la fabulă.

Captivat de aspectul moral al unui caracter, Nicolae Ţaţomir realizează portrete a căror caricatură nu este nici înverşunată, nici insinuantă, ci, simplu, ridiculizantă.

Generaţia tînără este şi ea atrasă, inconsecvent însă, către satiră, acceptată mai ales ca procedeu artistic decît ca specie literară, excepţie făcînd doar Marin Sorescu.

Răspîndită prin personalităţile artistice amintite mai sus, poezia satirică are şi alţi slujitori, cîştigaţi în ultimii douăzeci de ani. În primul rînd, mulţi alţi poeţi, pentru care satira, fără a fi mijlocul indispensabil

---

[57] *Satiră şi umor pentru formaţiile artistice de amatori*, Ed. de stat pt. imprimate şi publicaţii, 1959, p. 37.

[58] M. Beniuc, *Poezia noastră*, ESPLA, 1956, p. 126.

de manifestare a talentului, constituie totuși un mod de apreciere a unor realități negative. Ar putea fi amintiți aici : Maria Banuș, Cicerone Theodorescu, Al. Andriţoiu, Dan Deșliu ș.a.

Difuzată pe asemenea întinderi, satira poetică nu are totdeauna profunzime, de multe ori fiind ocazională, produsă doar de incitații de circumstanță. Nu ar fi drept să se vadă aici, insidios, consecința legăturii dintre satiră și actualitate. Este vorba de lipsa foarte resimțită a generalizării, a utilizării elementului filozofic. În această privință, creația lui Arghezi oferă un bun exemplu de satiră solid fundamentată, fără caracter accidental. Pe această cale s-ar cîștiga mult, și ca valoare artistică și ca valoare socială.

Ar fi absurdă pretenția ca întreaga noastră poezie să devină satirică ; așa cum este, satira are o pondere judicioasă în ansamblul literar. E nevoie doar de perseverență în promovarea numai a versurilor cu adevărat artistice și de consecvență în înlăturarea mistificărilor, pentru ca poezia satirică romînească să corespundă deplin numeroaselor ei îndatoriri.

QUELQUES ASPECTS DE LA POESIE SATIRIQUE ROUMAINE CONTEMPORAINE

RÉSUMÉ

L'auteur fait un panorama de la poésie satirique roumaine d'après la deuxième guerre, dont le principal trait caractéristique est marqué par l'orientation vers les aspects sociaux des objectifs visés. Appuyée sur des traditions progressistes, la satire roumaine contemporaine tourne en ridicule tout ce qui contrevient à l'éthique socialiste, ayant donc un grand rôle civique. Diffusée, soit par l'intermediaire de la fable, de la parodie ou de l'épigramme classiques, soit par celui du sonnet ou du rondeau, auxquels on a inoculé un contenu adéquat, la nouvelle satire connaît une grande liberté en ce qui concerne ses formes. Les procédés en sont eux aussi divers ; le plus fréquent c'est le portrait. Parmi les moyens qui produisent la satire, on distingue l'ironie, le sarcasme, et le fantastique.

Les personnalités poétiques attachées à la satire ne sont pas si nombreuses. On y peut compter : Tudor Arghezi, Marcel Breslaşu, Nicolae Ţaţomir, et, aussi, le jeune débutant Marin Sorescu. A cause de son puissant rôle éducatif, la satire en vers est largement diffusée par des artistes amateurs.

EMINESCU ÎN LIMBA ITALIANĂ

DE

ŞT. CUCIUREANU

Acum două zeci şi cinci de ani, cînd s-a împlinit jumătate de veac de la moartea lui Eminescu, publicaţiile literare din acea vreme au răspuns inegal şi sporadic cultului general pentru poet. Oficialitatea nu s-a zmuls din sterilitatea preocupărilor zilnice pentru a comemora o dată istorică, slăvind cum trebuia, amintirea acelui care „cu gîndiri şi cu imagini" domina inima naţiunii, uimind pe cei ce i-au cercetat scrisul, pămînteni şi străini laolaltă.

În toiul apatiei instituţiilor şi a delăsării oamenilor de litere au apărut totuşi manifestări ca de pildă aceea a revistei „Convorbiri literare". „Convorbirile" şi-au făcut datoria alcătuind un tom de aproape o mie de pagini, cu colaborări diverse, în care cercetătorul de azi poate culege date utile căutării sale. Însuşi autorul articolului de faţă reţine din acel volum comemorativ o serie de informaţii utilizate aici.

Faţă de ştirile apărute în 1939 în „Convorbiri literare" în legătură cu primele traduceri italiene din Eminescu, nu cunoaştem ca în cei două zeci şi cinci de ani, trecuţi de atunci, să fi apărut date noi. Reluăm aşadar mai întîi informaţia veche, intervenind cu aprecieri impuse de apariţia unor noi traduceri italiene.

Primul translator italian al lui Eminescu este Marco Antonio Canini. Unul dintre „cei mai bizari reprezentanţi ai Risorgimentului italian în străinătate" [1], ne-a cunoscut ţara şi limba şi, întors în Italia, a fost „preocupat de răspîndirea cunoştinţelor despre romîni" [2]. A ambiţionat, printre altele, la titlul de poet. Colecţia de poezii originale, cu titlul *Amore e dolore*, ni-l înfăţişează în adevăr ca pe un om cu posibilităţi, însă Canini rămîne ancorat în idealul artistic al unei epoci depăşite. Pe lîngă aceasta spiritul său neastîmpărat, refractar căutării formale, nu s-a putut realiza în scrieri elaborate atent, în timp.

Mai curînd decît prin poezia proprie Canini rămîne printr-o vastă antologie de poezii de dragoste [3], adunate şi traduse, la bătrîneţe, dintr-un număr mare de limbi

---

[1] N. Iorga, *Un pensatore politico all'epoca del Risorgimento*, Bucureşti, 1938. Citat şi în *Istoria romînilor prin călători*, precum şi în *Cîteva ştiri nouă la Istoria romînilor*.

[2] Cf. Al. Marcu, *Romanticii italieni şi romînii*.

[3] *Il libro dell'amore*, în mai multe volume.

străine, printre care şi limba noastră. În primul volum al antologiei [4] figurează Heliade Rădulescu, apreciat ca fiind cel mai de seamă poet romîn, apoi Alexandrescu, Alecsandri şi alţii, nu însă Eminescu. Autorul se scuză în prefaţă că n-a tradus mai mult din romîneşte, din lipsă de cărţi. Cu volumul al doilea [5] asistăm la prima tălmăcire italiană, după cîte ştim, a unei poezii din Eminescu şi aceasta este sonetul *Sunt ani la mijloc*. În următoarele volume [6] apar sonetul *Cînd însuşi glasul* şi *Dorinţa*.

Nu vom face o analiză amănunţită a acestor prime versiuni italiene din Eminescu, ci ne vom mărgini la o evaluare sumară. În prealabil ne gîndim la felul în care se poate întîmpla ca un nume oarecare să fie reţinut de posteritate printr-o apropiere atît de fortuită ca aceea a lui Canini, astăzi în Italia ca şi necunoscut, de poetul pe care nu-l bănuia a fi pentru romîni, în anumite privinţe, ceea ce Dante înseamnă pentru italieni.

Sunt ani la mijloc face parte din mănunchiul de sonete în care poetul ca într-o „dulce evlavie" invocă imaginea iubitei de altă dată. În cele patru strofe pluteşte o aură nostalgică, amintitoare a celor mai pure creaţii similare danteşti şi petrarcheşti. Atît ca atmosferă cît şi ca tehnică Eminescu apare creatorul absolut al acestui tip de sonet în literatura romînă. Lui Canini, ca italian, i-a venit lesne să readucă, aş spune la izvorul prim, ideea şi intonaţia sonetului, atît de italian prin el însuşi. Din păcate transpunerea sa rămîne la această calificare. Traducătorul reţine, în mare, conţinutul strofelor dar îl trece prea liber în tiparul propriu, în aşa fel încît, dacă cititorul, mai ales italian, simte efectiv melancolia originalului, el pierde multe tonuri preţioase care, apoi, se încheagă la Eminescu într-o chemare cu semnificaţii adînci şi delicate. De pildă Eminescu începe:

Sunt ani la mijloc şi-ncă mulţi vor trece
Din ceasul sînt în care ne-ntîlnirăm,
Dar tot mereu gîndesc cum ne iubirăm,
Minune cu ochi mari şi mînă rece,

iar Canini, desinvolt şi strîns de cerinţele prozodice, preschimbă „ceasul sfînt al întîlnirii" dintîi cu cele ale întrevederilor repetate, adăugînd categorica declaraţie din versul al treilea, şi nereuşind în traducerea „minunii" prin *o donna* (Dante spune asemănător cu Eminescu: *E par che sia una cosa venuta / Dal cielo in terra a miracol mostrare*):

Il tempo m'ha involato la santa ora
In cui scorgeati: son que'dì lontani.
Pure a te con amor io penso ognora,
O donna che hai grandi occhi e fredde mani.

Cu omiteri, adăogiri şi modificări mai mult sau mai puţin esenţiale rezolvă Canini şi celelalte două traduceri. Fără îndoială imaginea poetului romîn este serios retuşată în cele trei piese *d'amore* ale lui Canini. Vina o poartă întîi de toate traducătorul, apoi epoca în care a trăit, în fine Eminescu însuşi. Primul, fiindcă a lucrat fără migala cuvenită, deşi nu lipsit de talent, a doua fiindcă nu delimita riguros, cum se obişnuieşte astăzi, munca traducătorului, iar Eminescu, după mărturisirea italienilor înşişi, este foarte greu „vai! ca şi imposibil" de tradus. Ne place să adăugăm totuşi

[4] Apărut la Veneţia, 1885.
[5] Veneţia, 1887, p. 94.
[6] Veneţia, 1888, p. 118 şi Veneţia, 1890, p. 227.

Scanned with OKEN Scanner

certificatului dat traducătorului un text de epocă. În „Universul" din 30.V.1886 i se adresa lui Canini, pentru traducerile apărute pînă atunci, următorul omagiu: „Trebuie să fim recunoscători marelui filoromîn, să arătăm că prețuim frumoasele sentimente pe care nu a încetat niciodată să le nutrească pentru națiunea noastră, și să-i mulțumim pentru grija sa de a face să se cunoască pretutindeni unde se vorbește sau se citește limba italiană producțiunile literaturii noastre".

Merite deosebite pentru difuzarea literaturii romîne în Italia și, prin limba italiană, în alte țări europene, a avut, la vremea sa, Pier Emilio Bosi. Autor a două volume de poezii ostășești, în felul lui Déroulède, cu care a și ținut corespondență, militar de carieră, Bosi a fost un excelent traducător din română, franceză, spaniolă. A învățat limba română ca autodidact după gramatica lui Romeo Lovera, despre care vorbim mai încolo, completînd ulterior opusculul aceluia într-o încercare proprie, rămasă inedită. În 1901 a venit la București unde a ținut o conferință la Ateneu, pe care a publicat-o în Italia sub titlul *Italia e Romania*. La Salerno, unde a murit, autorul acestor rînduri i-a cunoscut biblioteca românească alcătuită din peste o sută de volume de literatură, istorie ș.a., cercetîndu-i corespondența cu literați și oameni de cultură romîni, italieni și din alte țări. În afară de conferința amintită, Bosi a intenționat să publice o antologie a literaturii romîne, alcătuită din traducerile apărute între 1905—1907, în revista florentină „Nuova rassegna di letterature moderne", unde ținea rubrica română. Antologia, pe care o intitulase *Fiori rumeni*, împreună cu gramatica română, ambele nepublicate, se află în posesiunea subsemnatului. Mai amintim aici că scriitorul s-a străduit spre sfîrșitul vieții să înființeze în cadrul Institutului Oriental din Neapole un curs de limba română, intenție în care n-a reușit.

În cei doi ani de colaborare la „Nuova rassegna" a tradus din diferiți autori romîni, proză și poezie, fără a vădi, trebuie să recunoaștem, un discernămînt critic și istoric deosebit. Pe lîngă lipsa de orientare Bosi s-a dovedit prea subiectiv în aprecierea unor scriitori pomeniți astăzi în istoriile literare doar în înșiruiri cu valoare documentară. Pe de altă parte, în acea vreme, Bosi putea fi derutat chiar de unii literați romîni. Cu el sîntem însă departe de Canini în privința conștiinciozității lucrului și calității traducerilor. Înainte de a le analiza se cade să subliniem faptul important că lui Bosi îi datorăm cea dintîi prezentare italiană a lui Eminescu. Aceasta se întruchipă inițial din prefața ediției Maiorescu, dar sînt utilizate și alte izvoare. Poetul romîn este pomenit de mai multe ori în paginile revistei florentine, însă articolul rezumativ de care vorbim apare în numărul 20 (1906). Se redau aici în linii mari viața și opera poetului, rostindu-se adevăruri ca acesta:

Eminescu este „astăzi poetul cel mai prețuit, cel mai studiat de tinerimea atrasă totdeauna de poeții durerii, de poeții care au lăsat în versurile lor fărîme de suflet și lacrimi nestinse", iar în opera lui Eminescu se oglindesc adînc întîmplările amare ale existenței sale. În scurta-i viață, continuă autorul, el a desfășurat o muncă „prodigioasă" care este dată ca exemplu poeților tineri, preocupați mai mult de editor decît de desăvîrșirea operei. Bosi reține, de bună seamă, constatarea altora că „Eminescu a reușit să ridice ziaristica românească la o înălțime și o noblețe de formă înainte vreme nici măcar tentate". După paralela cu Leopardi și invocarea lui Schopenhauer, urmează mărturisirea, indecbște valabilă și astăzi, a traducătorului:

„Cum aș vrea acum să citez vreunul din versurile sale: fie ele din *Venere și Madonă*, din *Luceafărul* sau din *O mamă, dulce mamă!* Însă a le desprinde din întreaga sa lirică îmi pare a fi un sacrilegiu. Voi da în schimb mai încolo cîteva în-

cercări, deşi versurile lui Eminescu, aşa cum se întîmplă cu poeţii de formă desăvîrşită, pierd foarte mult prin traducere".

Poeziile alese de Bosi sînt în număr de patru. Despre a cincea traducere, de care aminteşte Ramiro Ortiz în nota bibliografică a volumului său de traduceri a poeziilor lui Eminescu, n-am aflat pînă acum nimic. Tuspatru urmau să figureze şi în proiectata antologie.

Piesele traduse de Bosi sînt *Venere şi Madonă*, *Veneţia*, *Şi dacă ramuri* şi *Singurătate*, şi apar în „Nuova Rassegna" (1906 şi 1907). Conştient de răspunderea sa de interpret în limba proprie a unui poet de talia aceluia pe care îl avea în faţă, Bosi îşi îndeplineşte dificila misiune, fără a sacrifica substanţial originalul. Practica sa de traducător îi uşurează mult lucrul iar vocaţia poetică îi îngăduie să realizeze copii prin care cititorul italian poate întui clar arta şi suflul liric, eminesciene. *Venere şi Madonă*, de pildă, începe astfel:

Ideal perso nel buio di un mondo omai senz'orma,
Mondo pensante in miti, parlante in versi d'or
Oh! ti vedo, t'ascolto, dolce e tenera forma
Entro un cielo di stelle, pien d'altri Iddii ancor!,

continuînd pe acelaşi ton şi ritm pînă la capăt. Prin acel *buio* în loc de *notte* autorul redă integral sensul ideii lui Eminescu din versul iniţial:

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este.

Versi d'or pentru „poezii", *tenera* în loc de *giovane*, eventual *giovine* sau altcum, şi chiar *forma* pentru „veste" conferă versului italian al lui Bosi un oarecare lustru, traducătorul excelînd în direcţia aceasta şi în celelalte interpretări. În versul al patrulea ideea lui Eminescu suferă o uşoară deviere şi sărăcire expresivă, fapt care în alte locuri se înfăţişează cu mult mai reliefat. Pe de altă parte face plăcere cadenţa, aproape egală cu a originalului, a unor versuri ca acestea, din sonetul Veneţia:

Qual cimitero morta è la città
Prete vetusto di vetuste età
San Marco, tetro, mezzanotte batte ..

E in voci di sibilla a l'aere siatte
Queste, rintocca, sillabe fatali
— „Non rivivono i morti! Ah, è invan, mortali!" —,

mai puţin vizibila eroare a traducătorului cu *Ah, è invan, mortali!*, mărturisită involuntar în nota cu care însoţeşte poezia:

„Este acesta unul dintre rarele dar foarte frumoasele sonete ale lui Eminescu şi este poate cel mai cunoscut. A-l traduce, vai, e ca şi imposibil, mai ales pentru ultimul vers: „Nu-nvie morţii — e-n zadar, copile!", al cărui înţeles ar fi mai precis: *Non rivivono i morti, fanciulli che siete!*, însă în ce priveşte restul, cred, traducerea nu este trădare".

Recomandîndu-se de la sine versiunilor în limbi străine, *Singurătatea* poetului romîn reînvie cu cenuşiul ei trist şi sub pana lui Pier Emilio Bosi. Dacă n-ar fi fost abaterile *te senso vano dell'arte* (strofa 6), *ecco* şi *pensiero* (strofa 7) şi altele, aprobarea cititorului ar fi fost integrală căci iată, de pildă, mersul expeditiv al transpunerii italiene:

Giù, colle cortine abbassate
Io seggo al mio tavol di pino
Vampa il foco nella stufa...
Pensieroso il capo io chino.

A nugole, a nugole in mente
Mi van le illusioni — e par suoni
Tra i vecchi muri, qual grillo,
L'eco dei ricordi buoni

Pe lîngă traducerile, aici sumar prezentate, acest prieten devotat al ţării noastre mai publică, în „Nuova Rassegna" (1907), strofa din *Epigonii*, dedicată lui Mureşanu, precum şi strofa 15 din *Mortua est*.

Al treilea nume, de care se leagă destinul italian al lui Eminescu, e cel al lui Romeo Lovera. Şi acesta îşi are locul său în istoria raporturilor culturale italo-române. A predat limba română la Universitatea din Torino. Fără să fi fost un învăţat, Lovera are meritul de a fi publicat, în cunoscuta editură Hoepli din Milano, prima gramatică italiană a limbii române (1892), apărută apoi în mai multe ediţii. Este sigur, după cum am văzut mai sus, că Bosi s-a folosit de ea şi a intenţionat să o completeze cu cunoştinţe proprii. În 1908 Lovera a publicat la Milano opusculul *La letteratura rumena* cu o scurtă crestomaţie şi un *„dizionarietto esplicativo"*. În prima ediţie a gramaticii el traduce în proză *Şi dacă ramuri*, reluată cu uşoare modificări în ediţia următoare (1906), în care se inserează şi o scurtă notă biografică (p. 146) asupra lui Eminescu. În *Letteratura rumena* este prezentată, relativ destul de larg, viaţa şi opera poetului, însoţite de traducerea, — făcută de Bosi dar puţin diferită de cea apărută în revista florentină amintită, — a poeziei *Singurătate*. Cu intervenţii şi erori urmează *Epigonii*, după care se prezintă mai bine *Venere şi Madonă*, *Peste vîrfuri* şi o strofă din *Mortua est*, fără ca autorul să denote înclinaţii vrednice de subliniat, intenţiile sale rămînînd didactice, aşa cum o dovedesc, de exemplu, versurile plate, dispuse după cum urmează:

E se i rami batton contro i vetri e se i pioppi tremolano, è per averti in mente, è perchè tu adagio ti avvicini.

De la aceste prime tentative trece, după cît ne-am putut informa, un răstimp de tăcere în jurul lui Eminescu pînă cînd strălucirea sa, cu mult dincolo de graniţele pămîntului care l-a născut, trezeşte uimirea profesorului Ramiro Ortiz care, în colaborare cu Enrico Perito de la Istituto Magistrale E. Pimentel—Fonseca din Neapole, publică în revista „Fanfulla della domenica" (17 februarie 1917) traducerea unor poezii, incluse ulterior (1927) în volumul de traduceri efectuate de Ortiz singur. Înainte de a ne opri la acestea se cuvine să semnalăm studiul monografic pe care îl dedică lui Eminescu un învăţat de talia lui Carlo Tagliavini în revista „Europa Orientale" (III, 1923, nr. IX—XI). *Michele Eminescu* (I. L'uomo — II. L'opera — III. Bibliografia) al profesorului Tagliavini înseamnă prima contribuţie italiană ştiinţifică, asupra poetului romîn, constituind sub toate raporturile o bază solidă de plecare pentru cunoaşterea lui Eminescu în Italia şi adăugînd, cum ştim cu toţii, încă un titlu la meritele însemnate, pe plan literar şi lingvistic, în relaţiile dintre ţara noastră şi Italia, ale profesorului C. Tagliavini de la Universitatea din Padova. Cercetătorul va reţine, desigur, pătrunderea şi simţul literar al autorului traducerilor din monografia amintită care, deşi nu au alt scop decît să ilustreze expunerea, se impun prin calităţi expresive deosebite.

Scanned with OKEN Scanner

În 1927 apare aşadar prima prezentare, în volum, a poeziei lui Eminescu în Italia. Ea se datoreşte fostului profesor de limba şi literatura italiană la Bucureşti, Ramiro Ortiz, ait filolog şi istoric literar care ne-a cunoscut bine ţara şi cultura, lăsînd la moartea sa multe regrete din partea romînilor. *Mihail Eminescu, Poesie, prima versione italiana dal testo rumeno*, cu introducere, bibliografie, note şi portretul lui Eminescu tînăr, este cea dintîi carte de vizită cu care opera sa se recomandă italienilor. Apărută în editura Sansoni din Florenţa, cartea cuprinde un studiu temeinic informat asupra operei şi vieţii poetului. Creaţia acestuia descurajează pe critic, situîndu-l pe o poziţie ca aceasta:

Măreţia lui Eminescu sparge „comodele cutiuţe ale unei anumite critici". „Numai un De Sanctis sau un Renato Serra, mai mult poate acesta... ar putea să se încerce" în analiza artei eminesciene, căci el are nevoie de un spirit de critic-poet în care să-şi regăsească ecou şi viaţă acea poezie infinit dulce şi sugestivă, delicată, aerică, al cărei farmec constă mai mult în sentimentele sugerate de versurile incredibil armonioase şi muzicale decît în ceea ce realmente spun" (p. LXII).

Lucrarea lui Ortiz a fost primită la vremea sa de critica noastră îndeobşte cu entuziasm. Printre cei care au criticat-o se înscrie, cu mult prea tranşant, prof. Leca Morariu[7]. Ironic, de o causticitate înveninată, dur în expresie, eminescologul romîn depăşeşte în general adevărul, socot, din motivul că, pătruns ca atîta lume de farmecul poeziei lui Eminescu, pe care îl cercetează şi îl descoperă în multe contribuţii, scapă din vedere faptul simplu dar esenţial că una este creatorul şi alta copia în altă limbă, italiana rămînînd din mai multe motive mai puţin adecvată transpunerii liricii eminesciene.

Oricum ar fi, aprecieri ca „traduttore — traditore", „record al decepţiei" (p. 5), „proză grunzuroasă" (p. 7), „dezolant pustiu" (p. 10), pe lîngă că trec dincolo de adevăr, arată că pornesc dintr-un sentiment mărturisit, faţă de „acel cenaclu — Lovinescu, în care traducerea italiană a lui Eminescu, săvîrşită de R. Ortiz, a fost atît de lărmuitor sărbătorită" (p. 19). În schimb observaţiile şi rectificările lui Morariu la studiul introductiv al lui Ortiz rămîn valabile[8].

Măsura unei judecăţi obiective asupra lucrării s-a impus şi de data aceasta cu trecerea anilor. Intenţia lui Ortiz a fost de a îmbrăca atent în haină literară italiană conţinutul poetic, mai mult decît de a se încerca într-o imitaţie plină de greutăţi, calitatea primă a traducerii rămînînd fidelitatea faţă de fond[9].

Pe de altă parte criticii, inclusiv Leca Morariu, sînt de acord în a evalua rezultatele fericite la care s-a ajuns în partea finală a traducerii Ortiz, unde acesta colaborează cu E. Perito la transpunerea în „graţioase versuri italiene" a 13 poezii. Abreviind discuţia, citez paralel, spre documentare directă, două strofe:

Ortiz:	Ortiz — Perito:
Cosi fresca rassomigli	*Così florida, tu pari*
Al fiore bianco del ciliegio,	*Del ciliegio il niveo fiore*
E quale un angelo fra gli uomini	*E sul mio cammino appari*
Sulla mia strada appari	*Qual celeste abitatore.*
(Atît de fragedă)	
Pieni di sonno gli uccellini	*Sonnolenti gli uccelletti*

[7] *Eminescu în italieneşte!* (sic) Extras din Buletinul „Mihai Eminescu", VI, 1935.
[8] Vezi de pildă p. 10, 11, 18, 19.
[9] Petru Iroaie, *Eminescu şi Italia*, în „Conv. lit.", 1939, p. 1112—1113.

Ai nidi si raccolgono
Si nascondono fra i rami...
Buona notte!
(Somnoroase păsărele)

Vanno ai nidi, a schiera a schiera
Si nascondon fra i rametti:
Buona sera!

La cunoaşterea lui Eminescu în Italia contribuie şi N. Iorga. În acelaşi an cu publicarea tălmăcirii lui Ortiz, apare (în editura Hoepli din Milano) conferinţa despre Eminescu a istoricului romîn [10]. Eminescolog şi el, evocator talentat şi stihuitor el însuşi, conferenţiarul îşi reazimă expunerea pe 5 traduceri integrale şi 16 parţiale din poeziile aceluia pe care-l prezenta italienilor, în limba lor. Lăudabil şi în acelaşi timp semnificativ este faptul că traducătorul menţine ritmul originalului, deoarece „quel ritmo... è più che parte integrante, parte essenziale di ogni opera poetica". Transpunerile sale, interesante, pot oferi prilej de meditare asupra felului în care este posibil un Eminescu în limbi străine.

Cuprindem aici în prezentarea noastră cronologică alte trei nume. Ajutat de Ortiz şi de Leca Morariu, Francesco Politi reuşeşte să reediteze un Eminescu de o fidelitate admirabilă. Informaţia noastră reducîndu-se pentru moment la cele scrise de Iroaie în contribuţia amintită, ne limităm să reproducem, după acelaşi izvor, strofele iniţiale din *Mai am un singur dor*:

Nè più sospiro ancor,
Se non di esalare
Col giorno che tacito muor
Sull'orlo del mare

Che il sonno mi sia lene,
Le selve vicine;
E le onde senza confine
E plaghe di cielo serene

Morlua est, De cîte ori, iubito.. şi *Kamadeva* solicită muza lui Enzo Loreti, căruia îi datorăm printre altele un foarte bun manual bilingv de italiană. Şi prof. Loreti a cunoscut foarte bine limba romînă, avînd prin aceasta drumul deschis pentru înţelegerea lui Eminescu. Tustrele poeziile se publică în „Convorbiri literare" (1939). Dacă prima este redată în vers liber, ultimile două constituie realizări prozodice valoroase, în care Eminescu apare cu orchestraţia sa insinuantă, în felul următor:

Ogni qualvolta, amata, di noi due mi rimembra
Dinanzi a me un oceano di ghiaccio apparir sembra

(De cîte ori, iubito...)

Per guarir l'animo mio
Coi dolori di chi ama,
Invocai nel sonno Kama
Kamadeva, indico dio.

(Kamadeva)

În aceeaşi formă artistică apar traducerile unui alt italian, familiarizat şi el cu limba romînă. Observăm cu acest prilej că în bună măsură Bosi şi mai cu seamă Perito, Politi şi Loreti îl premerg pe Raffaele Amici, fără ca în jurul lor să se fi făcut prea mult zgomot, evidenţiindu-se calitatea versiunilor efectuate de ei într-o formă demnă de Eminescu. Şi cel din urmă, trăind cîţiva ani în ţara noastră, a intrat

[10] N. Iorga, *Conferenze italiane sulla nazione romena.*

în orbita atracţiei eminesciene intuind cu precizie geniul poetului romîn. Cele cîteva traduceri ale lui ar putea alcătui, împreună cu ale precedesorilor, acum amintiţi, o remarcabilă antologie a unui Eminescu destul de autentic, în limba italiană. Iată de pildă, cîte ceva, din versurile fin lucrate, ale lui Amici. *Scrisoarea III* începe astfel:

Un Sultan di quei ch'han regno sovr'un popol qualsisia,
Che pur essi mutan patria col mutar la masseria,
Sulla terra con la destra per cuscino si dormiva;
Però l'occhio chiuso fuori, nell'interno si ravviva:
Vede come giù dal cielo scivolando va la luna
Ed a lui si fa vicina trasformata in vergin bruna...,

continuînd cu acelaşi ton şi cadenţă eminesciană pînă la sfîrşit. Nu ne putem reţine de a nu reproduce scînteietoarele replici dintre sol, apoi Mircea, şi Sultan:

Baiazette, lui squadrando, con disprezzo gli domanda
— „Che vuoi tu?" —
— „Noi? Buona pace! Poi, se non vi fa spiacere,
Il mio Sire il gran Sultano bramerebbe di vedere"
Ad un cenno si fa largo, ver la tenda ecco venire
Un Vegliardo schietto schietto nel parlare e nel vestire"...
— „Tu sei Mircea?" —
— „Sì, Sultano!" —
— „Son venuto acchè m'inchini,
Se non vuoi che la corona ti transmuti con gli spini". —

Traducerile lui Amici au apărut în „Convorbiri literare" (nr. 7—8, 9—10, din 1943).

În 1941 „l'ardua impresa" a unei masive tălmăciri a poeziei lui Eminescu revine lui Umberto Cianciolo. Profesor de limba şi literatura italiană la universităţile din Bucureşti şi Cluj după o scurtă şedere în ţara noastră, Cianciolo a învăţat lesne limba romînă (ca pregătire este romanist, elev al lui Giulio Bertoni) şi, curajos dar profund conştient de aspra întreprindere, s-a decis să ofere italienilor un al doilea volum Eminescu, după cel al lui Ortiz. Cartea sa, intitulată *Poesie scelte di Mihai Eminescu*, prezintă o Introducere bazată pe informaţie amplă, caracterizîndu-se prin acuitate analitică, şi consideraţii întemeiate pe izvoare de prima mînă precum studiile acad. G. Călinescu, D. Caracostea, I. E. Torouţiu, Buletinul „Mihai Eminescu", ediţiile acad. Perpessicius, D. Murărăşu, C. Botez şi altele, nelipsind informaţia italiană prin Ortiz, Tagliavini, Bertoni, la care se adaugă L. Gàldi, P. Iroaie şi alţii. Acest studiu introductiv a apărut apoi în extras în traducere romînească.

Volumul s-a publicat sub auspiciile Institutului de filologie romanică de la Universitatea din Roma, adresîndu-se în special studenţilor şi cadrelor didactice de la filologia romanică, fapt pentru care s-a dat, paralel cu traducerea italiană, textul romînesc. Ieşit în editura Società tipografica modenese, reproduce iniţial sculptura lui O. Han, după masca mortuară a poetului. Autorul indică principalele surse bibliografice iar la sfîrşit se rezervă un număr de 15 pagini de note privitoare la textul celor 22 poezii traduse şi la alte probleme legate de el.

Intenţia iniţială a lui Cianciolo, de a pune la îndemîna studenţilor italieni textul romînesc al unui poet de valoarea lui Eminescu, în scopul de a le înlesni studiul limbii romîne, o intenţie aşadar didactică, s-a concretizat într-o tălmăcire fidelă, însă consecvent bogată în soluţii stilistice de un rafinament ce ţine în bună parte de experienţa şi sensibilitatea unui adevărat poet. Dacă unii recenzenţi romîni au

rămas prea puţin simţitori la aceste însuşiri, situaţia se explică şi prin faptul că traducerea în discuţie s-a făcut în proză. Uneori criticii, ca şi în cazul lui Ortiz, au fost subiectivi sau prea puţin prieteni cu resursele limbii italiene. Ne referim mai ales la recenzentul din „Dacoromania" (X, II, 1943), căruia i-a răspuns I. E. Torouţiu în „Convorbiri literare" (LXXVI, 9—10, 1943, p. 694—698), discuţie la care a participat şi autorul acestui articol, după ce regretatul D. Popovici, cu ştiinţa şi spiritul obiectiv cu care era înzestrat, spusese adevărul [11]. În urma confruntărilor respective versiunea prof. Cianciolo a fost apărată de obiecţiuni vădit nedrepte.

În *Antologia* italiană a poeziei româneşti, de la începuturi şi pînă în prezent, apărută acum un an în Italia, fiind prefaţată de poetul Salvatore Quasimodo, autorii ei Mario de Micheli şi Dragoş Vrînceanu traduc 12 poezii din Eminescu. Observînd în treacăt că poate acestuia i se cuvenea mai mult spaţiu, atît în studiul respectiv cît şi prin poezii, notăm rezultatul pozitiv al acestei fructuoase colaborări, recunoscut în presa noastră şi cea italiană, chiar dacă autorii au folosit versul liber. Faptul le-a prilejuit pe de o parte observarea atentă a ideii, pe de altă alegerea termenului „ce exprimă adevărul". Susţinem afirmaţia cu soluţii ca acestea:

Quando non c'era la morte e nulla era immortale,
Neppure il seme di luce che genera la vita,
Quando non c'era né oggi né domani, né ieri, né sempre,
Perché il tutto era uno e l'uno era il tutto,
Quando la terra, il cielo, l'aria e l'universo
Appartenevano a ciò che non ha esistenza,
Allora tu solo esistevi. Così io mi domando:
Chi è dunque il Dio che i nostri cuori adorano prostratti?
(Rugăciunea unui dac).

Figurează în Antologie poeziile: *Împărat şi proletar, Rugăciunea unui dac, De cîte ori, Iubito..., La steaua, De-aş avea, Ce te legeni, Pe aceeaşi ulicioară, Luceafărul Criticilor mei, De-oi adormi, Seara pe deal, Trecut-au anii.*

În 1964, prin grija Comitetului naţional pentru comemorarea a 75 ani de la moartea lui Eminescu, a Uniunii scriitorilor din R.P.R. şi a Editurii «Meridiane» din Bucureşti, apare într-un elegant volumaş, prefaţat de Mihai Beniuc, *Luceafărul*, în limbile rusă, germană şi italiană. Autorii traducerii italiene sînt Mario de Micheli şi Dragoş Vrînceanu. Aceiaşi doi colaboratori selectaseră, cum am văzut, un număr de douăsprezece poezii din Eminescu, inclusiv *Luceafărul* pentru pomenita Antologie italiană a poeziei româneşti.

Fantastica alegorie a antinomiei tragice dintre teluric şi nemuritor îşi imprimă forţa artistică chiar şi în versul străin, lipsit de ritmul originalului, dar care vrea să-l sugereze. Pentru convingere să se compare aceste două versiuni:

„O sanfter Stern, an einem Strahl / Lass dich Herniederschweben, /
Dring in mein Haus und Herz zumal, / Erleuchte mir mein Leben!"
(de Alfred Margul-Sperber) şi
— Oh, scendi carezzevole astro, / scivolando lungo il tuo raggio, /
entra nella mia casa, entra nell'anima mia, / e rischiarami la vita!

Traducătorii redau sensul şi aleg cu grijă expresia, dar în acelaşi timp trec, uneori, pare-mi-se prea lesne prin text: „Ci voi să mă deslege" = *ma io saprò liberarmi*; „N-oi merge niciodată" = *ma io non posso seguirti*; „Pierind mai multe

[11] Cfr. D. Popovici, *Studii literare*, I, 1942.

zile" = *e ha spento la sua luce*; „...să nu mai stai / Pe gînduri totdeauna" — *Che tu non sia sempre cruciata*; „Şi ochii tăi nemişcători / Sub ochii mei rămîie..." — *I tuoi occhi immobili / sono più in basso dei miei*; apoi „Şi-n treacăt o cuprinse lin / Într-un ungher degrabă" = *E mentre passa, senza rumore, / in un angolo in fretta la spinge* (poate *stringe*?) ş. a.

Realizare meritorie într-un cuvînt, răspunzînd ţelului propus, de tălmăcire liberă, cu rezonanţe eminesciene, perceptibile, versiunea constituie o bază temeinică pentru o eventuală deplină elaborare poetică. Pentru moment ea înseamnă încă o contribuţie la cunoaşterea lui Eminescu în ţara care adesea i-a chemat gîndul.

Cu prilejul aniversării a 75 de ani de la moartea lui Eminescu Italia aduce, în 1964, memoriei marelui poet şi în acelaşi timp culturii noastre un valoros omagiu. Este meritul excepţional al profesorului Mario Ruffini, titularul catedrei de limba şi literatura romînă de la Universitatea din Torino, de a fi comemorat evenimentul printr-un volum destinat să coincidă cu împlinirea centenarului introducerii învăţămîntului limbii romîne la Universitatea din Torino, dată rememorată în cadru festiv atît la Torino cît şi la Bucureşti.

Prof. Mario Ruffini este un vechi prieten al ţării şi un temeinic cunoscător al culturii noastre. Ajunge să ilustrăm aici numele său amintind dintre numeroasele-i contribuţii importanta monografie, apărută cu ani în urmă, *La Scuola latinista transilvana*. La munca sa asiduă în ogorul literelor noastre se adaugă acum traducerea poeziilor de dragoste ale lui Eminescu. Volumul apare la Torino. Cu el editorul Vincenzo Bona reia tradiţia inaugurată de părintele său de a oferi italienilor, de anul nou, „o preţioasă şi rară carte", tipărită în condiţii tehnice şi artistice excepţionale. În prefaţa semnată de editor se cuprinde şi această mărturisire: „Am gîndit că era de datoria mea să dau tiparului acelaşi volum pe care îl alesese deja şi-l îngrijise personal tatăl meu, pentru a nu lipsi prietenii săi şi ai mei de paginile pasionate, umane, îndurerate ale autorului „Luceafărului". Cum se obişnuieşte la publicarea operelor rare, editorul a decis tipărirea unui număr limitat de exemplare, ilustrate cu multă artă şi sentiment de Maria Carla Prette. Avem în faţă unul din aceste exemplare.

Poesie d'amore ale lui Eminescu, traduse de Ruffini, apar cu textul romînesc paralel. Incluse în jumătatea a doua a cărţii, textele originale sînt de un real serviciu italienilor care învaţă limba romînă, mai ales studenţilor de la filologia romanică. Procedînd astfel Ruffini repetă experienţa din 1941 a conaţionalului Umberto Cianciolo, pe care de altfel îl citează la locul respectiv, cu aprecierea pozitivă cuvenită.

Introducerea profesorului Mario Ruffini stă alături şi în unele privinţe depăşeşte prezentările similare anterioare. Bizuindu-se ca şi predecesorii săi imediaţi pe surse sigure, ea prilejuieşte cititorului posibilitatea de a aprecia maniera savantă a criticului, de a supune unei analize sistematice şi multilaterale lirica de iubire a lui Eminescu, în geneza, dezvoltarea şi desăvîrşirea ei artistică în asemenea forme, încît prof. Ruffini recunoaşte din plin drepturile la universalitate ale poetului romîn.

Scanned with OKEN Scanner

Este neîndoios că cele 92 *poesie d'amore* au pretins traducătorului o muncă grea, după cum însuşi mărturiseşte: „Mi-au cerut multe nelinişti, multă trudă, răzgîndiri, descurajări, reluări", putînd să încheie pe bună dreptate, ca într-un fel de catarză antică „personal, sînt mulţumit", lăsînd totuşi criticii dreptul de a judeca lucrarea înfăptuită.

Fără a pretinde acest drept, înainte de a putea întreprinde o analiză paralelă temeinică, putem totuşi de pe acum conclude cu siguranţă că truda autorului s-a încheiat cu bine. La aceasta au contribuit cunoştinţele amănunţite de română ale traducătorului, colocviul său de atîţia ani, cînd însingurat, cînd în prezenţa comentatorilor şi natural, a predecesorilor italieni, precum şi a multor eminescologi români şi străini, cu poetul. Traducătorului i se cuvin apoi cuvinte de laudă cu atît mai mult cu cît în acest prim volum [12] a fost atacat, în italiană, cel mai delicat sector al creaţiei eminesciene, poezia lirică.

N-am putea încheia mai potrivit cele spuse mai sus decît invocînd autoritatea în materie a lui G. Călinescu:

„O plăcere şi o surpriză este pentru mine versiunea în limba italiană a lui Eminescu" datorată profesorului Mario Ruffini din Torino *(Poesie d'amore)*. De la traducerea regretatului meu profesor Ramiro Ortiz, care era o faptă de pură dragoste pentru Romînia, prof. Mario Ruffini face un salt considerabil. Şi lucru notabil, translatorul nu e poet, traduce literal, însă cu o intuiţie uimitoare a tonului eminescian" care „trece inalterat în versiune", exemplificîndu-se în continuare prin strofe „interpretate cu inteligentă nuditate şi fără contorsiuni prosodice". Se relevă o singură interpretare discutabilă a traducătorului precum şi o simplă inadvertenţă de informaţie în Introducere [13].

În articolul nostru ne-am ocupat de traducătorii lui Eminescu, fără să fi avut deocamdată putinţa să urmărim exemplificările italiene din studiul prof. Gino Lupi (din „Europa orientale", 1943), înglobînd 45 pagini + 2 de bibliografie, nici din acela, monumental, de Rosa Del Conte, *Eminescu o dell'Assoluto* (Colecţia „Studi e Testi", 1943), apărut sub auspiciile Institutului de filologie romanică de la Universitatea din Roma, cuprinzînd 480 pagini, după cum ne-a lipsit versiunea *Luceafărului* de Mina Boschi, apărută în timpul războiului în „Rassegna Italo-Romena". Semnalîndu-le doar, aici, sîntem hotăriţi ca într-un apropiat viitor să reuşim a le consulta.

Chiar cu aceste lipsuri momentane sperăm că cititorul şi-a format din prezentul articol o idee istorică şi critică asupra traducerilor italiene din Eminescu, de la primele modeste încercări şi pînă la ultimele remarcabile realizări, în volum, ale lui Ortiz, Cianciolo şi Ruffini, urcîndu-se neîntrerupt treaptă de treaptă spre imaginea tot mai adecvată a înaltei culmi a artei poetice româneşti, Eminescu, astăzi destul de cunoscut şi preţuit în Italia.

---

[12] Aflăm cu plăcere din revista „Secolul XX" (6, 1964, p. 61) că prof. Ruffini va continua munca de traducere din Eminescu.

[13] Acad. G. Călinescu. *O traducere italiană din M. Eminescu*, în „Contemporanul", nr. 23, iunie 1964.

TUDOR ARGHEZI ÎN LIMBA GERMANĂ *)

DE

CORNELIA ANDRIESCU

Poezia lui Tudor Arghezi, cu o limbă atît de bogată şi de plastică, a ridicat în faţa traducătorului german numeroase dificultăţi. Vedem aici un motiv în plus, chiar dacă nu împărtăşim întotdeauna soluţiile propuse de traducător, pentru a aprecia în mod deosebit rezultatele muncii sale, care sînt, de cele mai multe ori, remarcabile. Aceste rezultate n-ar fi putut fi obţinute dacă versurile lui Arghezi n-ar fi găsit în tălmăcitorul german, Alfred Margul-Sperber, un autentic şi talentat poet. La acest factor trebuie adăugată şi împrejurarea că traducătorul stăpîneşte bine ambele limbi.

Trebuie să remarcăm, de la început, că, datorită factorilor amintiţi mai sus, traducerea, chiar cînd este mai liberă, nu trădează, în genere, originalul. Dacă fidelitatea literală este ocolită, în multe din poeziile traduse, mai rar este trădat conţinut de idei şi păgubită fidelitatea de atmosferă. Faptul acesta ni se pare deosebit de important, dacă ne gîndim că, în numeroase cazuri, cînd este abandonată litera originalului, această distanţare ne obligă să constatăm că traducătorul a scris, de fapt, o poezie, cu meritele sau cu lipsurile ei, care îi aparţine mai mult lui decît autorului pe care şi-a propus să-l înfăţişeze cititorilor de altă limbă. Munca lui Alfred Margul-Sperber, deşi termenul „Nachdichtung" de pe copertă poate provoca nedumeriri, trebuie privită numai ca un act de traducere.

Pot fi citate numeroase poezii din culegerea de versuri din opera lui Arghezi, tipărită nu de mult la Viena, care confirmă, în mod strălucit, calitatea muncii traducătorului. Limităm exemplificarea numai la cîteva din poeziile traduse de Alfred Margul-Sperber. Dintre acestea nu poate lipsi, bineînţeles, cunoscuta poezie *Testament*, cu atît mai mult cu cît versurile ei au şi semnificaţia unei arte poetice. Analiza ei ne va permite să trecem mai uşor şi mai direct la problemele pe care le ridică transpunerea operei lui Arghezi în alte limbi. Referinţele poetului romîn la necesitatea împrospătării limbajului poetic cu elemente noi indică, pe de o parte, căile pe care a mers acesta în activitatea sa artistică ulterioară şi, pe de altă parte, necesitatea de a urmări, în versiunea germană, echivalentele lingvistice pe care le propune traducătorul pentru a face evidente aceste înnoiri în lexic, în construcţia imaginilor şi în sintaxă.

Prima strofă a poeziei este tradusă destul de liber. Traducătorul face evidente eforturi să meargă în sensul metaforei din original, destinată să concretizeze munca chinuitoare a generaţiilor anterioare, care au înlesnit atingerea unei trepte noi în urcuşul lor anevoios şi nespectaculos — creaţia artistică:

În seara răzvrătită care vine
De la străbunii mei pînă la tine,
Prin ripi şi gropi adînci,

*) Tudor Arghezi, *Gedichte*, Auswahl und deutsche Nachdichtung von Alfred Margul-Sperber, Bergland Verlag, Wien, 1961.

Suite de bătrînii mei pe brînci,
Şi care, tînăr, să le urci te-aşteaptă,
Cartea mea-i, fiule, o treaptă
(p. 9) [1]

Versurile acestea, greu de tradus din cauza analogiilor îndrăznețe, a cuvintelor și expresiilor populare și a unor dificultăți sintactice, au fost transpuse astfel în limba germană :

Wenn einst empörerisch der Abend flammt,
Ist von den Ahnen, welchen ich entstamm,
Zu dir, mein Sohn, dies Buch nur eine Flucht :
Sie führt durch Ackerbruch und tiefe Schlucht
Vorbei an toten Vätern, die sich bücken —
Von dir erhoffen sie den graden Rücken. (p. 11).

Pentru a face sensibile intervențiile traducătorului, ne permitem să cităm și traducerea literală, în proză, a versurilor respective : „Cînd vreodată seara va arde răzvrătit, cartea aceasta va fi numai o fugă, de la strămoșii din care cobor, spre tine, fiul meu : ea trece prin arături și ripi adînci, pe lîngă strămoșii care se apleacă — ei speră ca tu să ai spinarea dreaptă". Reținem, mai întîi, înlocuirea nemotivată a termenului *treaptă* prin *Flucht*, „fugă", „refugiu". În al doilea rînd observăm din compararea originalului cu traducerea, că s-a produs o explicitare a metaforei — ceea ce nu se poate realiza decît în dauna ei, cu sacrificiul plasticității, dar cu un plus de preciziune a ideii. Versul final din traducere : *„Ei speră ca tu să ai spinarea dreaptă" (Von dir erhoffen sie den graden Rücken)*, care nu figurează în original, clarifică sensul moral și social al acestei ascensiuni, ajunsă pe o nouă treaptă a demnității și mîndriei umane, ca răspuns la umilințele din trecut. Traducătorul n-a putut păstra, în limba germană, toată frumusețea metaforei argheziene și pentru faptul că expresia populară din versul : *Suite de bătrînii mei pe brînci* este, de fapt, intraductibilă. Traducerea, necesar liberă, a acestui vers : *Vorbei an toten Vätern die sich bücken (Trecînd pe lîngă strămoșii morți care se apleacă)* s-a impus de la sine. Fără îndoială că s-ar fi putut găsi și alte soluții pentru rezolvarea unor dificultăți ca cele pe care le-am sesizat, în traducerea acestei poezii. Trebuie să recunoaștem, însă, că tălmăcirea lui Alfred Margul-Sperber păstrează, în ciuda unor intervenții ca cele semnalate, atmosfera argheziană. Faptul acesta este confirmat mai bine de restul poeziei, care nici nu trebuie judecată decît ca un întreg. Regretînd că nu putem cita toată poezia, socotim util, pentru a putea aprecia munca traducătorului, să reproducem versurile în care poetul romîn se referă direct la limba pe care o folosește :

Ca să schimbăm, acum, întîia oară,
Sapa-n condei și brazda-n călimară,
Bătrînii-au adunat, printre plăvani,
Sudoarea muncii sutelor de ani.

[1] Folosim ediția Tudor Arghezi, *Scrieri*, vol. 1—4, EPL, 1962—1963.

Din graiul lor cu-ndemnuri pentru vite
Eu am ivit cuvinte potrivite
Şi leagăne urmaşilor stăpîni.

Aceste versuri, ca şi celelalte, în care poetul anunţă înnoirea universului liric, sînt bine traduse de Margul-Sperber, cu o precisă cîntărire a echivalenţelor lingvistice care nu înstrăinează versiunea germană de original, chiar şi atunci cînd traducerea este mai liberă :

Die Ahnen mussten hinter Ochsenjochen*
Jahrhundertlang im Schweiss des Sommers kochen,
Dass ich als erster, statt der Pflugschar scharf,
Im Feld des Worts, die Feder führen darf.
Aus ihrem Ruf, der nur den Tieren galt,
Schuf ich der Worte zierliche Gestalt
Und Wiegenlieder meinen stolzen Söhnen (p. 11)[2]

De pe acum se conturează o concluzie pe care vom avea mereu prilejul s-o sprijinim cu noi fapte de limbă. Arghezi a lărgit enorm sfera limbajului poetic romînesc, cuprinzînd sectoare noi socotite înainte nepoetice. Lexicul popular şi arhaic din „graiul cu-ndemnuri pentru vite" al strămoşilor, expresiile idiomatice, şi chiar unele durităţi de limbaj, în care „biciul răbdat se-n-toarce în cuvinte", sînt tot pe atîtea obstacole ce-l pot înspăimînta pe un traducător mai puţin încercat şi dotat. Toate elementele înşirate, la care se referă poetul în *Testament*, sînt, de fapt, uneltele sale poetice, care dau o savoare specifică versului arghezian. Pentru tot acest material, atît de greu de transpus în altă limbă, tocmai din cauza marii lui încărcături specifice, traducătorul s-a străduit să găsească corespondente şi perifraze cît mai potrivite în limba germană.

Limba romînă literară este mult mai legată de limba populară decît germana literară, în aşa fel încît prezenţa cuvintelor şi formelor populare şi regionale nu dau limbii artistice romîneşti un caracter dialectal, cum s-ar produce în alte limbi literare mai vechi. Traducătorul s-a ferit, din această cauză, să abuzeze de regionalismul german, în tălmăcirile sale, pentru a nu crea o impresie nepotrivită, care să-l transforme pe Arghezi în scriitor dialectal. Vom vedea, în continuare, ce consecinţe de ordin stilistic rezultă de aici. Deocamdată observăm, pe baza materialului din *Testament*, că traducătorul manifestă tendinţa de a înlocui termenul popular cu cuvinte uzuale. În cazul cînd această substituire nu este posibilă, el recurge la perifraze sau, mai rar, întrebuinţează un termen cu o accepţiune metaforică. În felul acesta, *plăvani* este tradus prin *Ochsenjoch* „jug", *căpătîi* prin *Kissen* „pernă", *sărică* prin *Wollhaartrachten* „haină ţărănească din lînă", iar arhaismul *hrisov* prin metafora „prima lumină" — *das erste Licht* etc.

De găsirea unor corespondenţe cît mai potrivite, capabile să reproducă măcar o parte din bogăţia limbii lui Arghezi, depindea, în mare măsură, succesul traducerii. Să urmărim, aşadar, în continuare, soluţiile traducătorului la numeroasele greutăţi pe care le ridica textul originalului. O poezie ca *Plugule*, în general destul de fidel tra-

---

* Deoarece tipografia nu dispune de semnul corespunzător, folosim, în locul lui *eszett*, ss.

[2] „Strămoşii au fost nevoiţi să se coacă (să fiarbă) sute de ani în sudoarea verii, la jugul boilor, pentru ca eu, primul, să pot mînui, în locul brăzdarului ascuţit de la plug, în cîmpul cuvîntului, condeiul. Din strigătul lor, menit numai vitelor, eu am creat chipul gingaş al cuvintelor şi cîntece de leagăn fiilor mei mîndri".

dusă, cu grijă pentru păstrarea atmosferei agreste, impunea, printre altele, găsirea unor termeni potriviți, în limba germană, pentru cuvintele *dumicat* și *zloată*, folosite de poet cu intenția de a găsi mijloace lexicale cît mai potrivite, într-un elogiu adus, nu uneltei, ci aceluia care a izvodit-o și a tras cu ea prima brazdă. În traducerea germană, cuvintelor respective li s-au găsit echivalentele *Brockensuppe* pentru *dumicat* și *Schlamm und Lache* „noroi (mocirlă) și băltoacă" (p. 15) pentru *zloată*. În cazul celui de-al doilea termen, după cum vom vedea și în alte exemple, cuvîntului popular din limba romînă îi corespund termeni literari uzuali în limba germană. Mai evident este acest fapt într-o poezie ca *Vînt de toamnă*, tradusă, de altfel, tot atît de corect, dar în care, din cauza receptivității diferite a limbii literare romîne și germane la elementul popular și regional, se acordă, în versiunea lui A. Margul-Sperber, un loc redus lexicului din aceste surse. În felul acesta, cuvinte ca: *grumaz, plocată, mîță, sorcovă* au fost traduse prin termeni germani de mare răspîndire literară: *Nacken* „ceafă", *Decke* „pătură", *Katze* „pisică", *Blumengewind* „împletitură de flori" (p. 20). Prin forța împrejurărilor, traducerea, lipsită de termenii populari și regionali, pierde ceva din aerul rustic al originalului. Atmosfera generală rămîne totuși, pe cît e posibil, arghezian printr-o sistematică ocolire a cuvîntului și construcției savante și chiar printr-o anume undă de familiaritate, susținută de folosirea termenilor și construcțiilor uzuale.

Observăm că se produce, în unele cazuri, datorită acestei înlocuiri, uneori obligatorii, alteori evitabile, a termenilor populari și regionali prin termeni literari, o alunecare de la *concret* la *abstract*, de la *specific* la *general*. Termenii populari au o forță de individualizare pe care n-o posedă lexicul literar. Într-o poezie ca *Bărăganul*, de exemplu, substituirea termenilor *năframe, tulpane barișe* (I, p. 185), obligatorie de altfel, pentru că traducătorul n-a putut găsi alte corespondențe mai bune decît înșirarea materialelor din care sînt făcute aceste obiecte, *(kattunene, wollene, seidene Tücher und Weben)* se face în detrimentul imaginii, diminuîndu-i culoarea specifică.

Un anume specific autohton este, de asemenea, eliminat prin astfel de substituiri, care detașează traducerea de unele realități locale, și în traducerea poeziei *Giuvaiere*.

Aceleași probleme le ridică și substituirea unor violențe de limbaj de către traducător. Această înlocuire se face, de regulă generală, tot prin folosirea lexicului literar. Astfel, imaginea *duda țîței*, folosită de Arghezi într-un *Psalm*, este tradusă în limba germană prin *Brustbeere* „boaba sînului"; cuvîntul *golanii* din *Prigoana* (I, p. 28) este tradus prin *die Armen* „săracii" (p. 23). Aceste înlocuiri, care nu sînt întotdeauna recomandabile, literarizează limbajul arghezian, frust, violent, nou și întotdeauna neprevăzut.

În poezia *Blesteme*, cititorul e surprins și, dacă este mai puțin obișnuit cu limbajul arghezian, de-a dreptul descumpănit, deși este vorba de una din cele mai frumoase creații ale poetului, în primul rînd datorită ineditului expresiei, în care intră numeroși termeni populari, prinși în legăturile cele mai neașteptate, în imagini unice pentru figurarea descompunerii. Faptul acesta ridica noi greutăți în fața traducătorului, obligat să găsească, în limba germană, echivalente potrivite pentru cruditățile verbale din original. Trebuie să observăm că traducătorul a realizat, transpunînd acest text, atît de dificil, în limba germană, unul din cele mai convingătoare succese ale întregii traduceri. Violența plină de culoare a verbului și imaginii argheziene a-

Scanned with OKEN Scanner

pare ceva mai îndulcită doar cînd traducătorului i-au lipsit, ca de obicei, corespondente potrivite pentru unii termeni populari. Aşa este cazul cu imaginea surprinzătoare din aceste versuri: „Sobolii şi viermii să treacă pribegi / Prin *stîrvuri* de glorii întregi" (I, p. 140), tradusă de Margul-Sperber în felul următor: „Maulwürfe und Würmer sollen durch Zeiten / Verwesten Ruhmes ruhlos gleiten" (Cîrtiţele şi viermii să treacă fără odihnă / Prin timpuri de glorii putrezite) (p. 65). Remarcăm că imaginea de mai sus este tradusă foarte fidel, de altfel ca întreaga poezie. În aceeaşi poezie, cuvintele populare *grumaz* şi *gîlci* (I, p. 142) sînt traduse prin termenii literari *Hals* „gît" şi *Drüsen* „glande" (p. 67). În general, însă, traducătorul a reuşit să păstreze întreaga tensiune şi ineditul imaginilor din original, fără să recurgă la edulcorări nepotrivite, care ar fi anulat prospeţimea limbajului arghezian.

Probleme asemănătoare cu cele din *Blesteme* a ridicat ciclul de poezii *Flori de mucigai*. Pe lîngă înlocuirea unor termeni populari, tălmăcitorul recurge şi la o traducere mai liberă. Sînt semnificative, în acest sens, versurile din cunoscuta poezie *Fătălăul*, tradusă sub titlul *Der Zwitter*:

Că din oamenii de rînd
Nu te-ai zămislit nicicînd.
Doar anapoda şi spîrc,
Cine ştie din ce smîrc,
Morfolit de o copilă
De făptură negrăită
Cu coarne de gheaţă,
Cu coama de ceaţă,
Cu uger de omăt —
Iese aşa fel de lăt (I, p. 218).

Aus der Menschen Liebesbanden
Bist du keinesfalls entstanden:
Einem Sumpf in Lieb ergeben,
Gab ein Werwolf dir das Leben,
Nur ein Schoss, vom Huf befleckt,
Eines Wesens, unentdeckt.
Aus Eis, Horn und Zähne,
Aus Nebel die Mähne,
Aus Schnee die Lenden
Kann solche Missgeburt vollenden. (p. 91)[3].

În unele cazuri astfel de modificări sînt impuse de conţinutul grav al poeziei, care nu permite, în traducere, preluarea tuturor durităţilor de limbaj din original. Aşa este cazul poeziei *Dacica*. Tonul grav al acestei poezii îl determină pe traducător să procedeze la unele schimbări, care, oricîte motivări am invoca, îndepărtează traducerea de original. Versul *N-a mai rămas din el decît gunoi* (II, p. 120) este tradus liber, cu evitarea termenului „gunoi": *Nichts zeugt von ihm als Rest in einem Grab* (nimic nu dovedeşte despre el ca rămăşiţă într-un mormînt) (p. 130). Din acelaşi motiv şi versurile: *Tu poţi să fii, el poate să nu fie / Zgîrietura-i teafără şi vie* (II, p. 121) sînt traduse mai liber: *Und hat er nicht an deinem Leben teil, / Lebendig ist,*

[3] Din legăturile de dragoste omeneşti / Tu n-ai apărut nicidecum: / Supus în dragoste unei băltoace (unui smîrc), / Ţi-a dat viaţă un vîrcolac. / Numai un sîn pătat de copita / Unei fiinţe nedescoperite încă / cu coarne şi dinţi de gheaţă / cu coama de ceaţă / cu coapsele de zăpadă / poate desăvîrşi un astfel de monstru.

was er dir gab, und heil (Şi dacă el nu are parte de viaţa ta / Viu e şi nevătămat, ceea ce ţi-a dat) (p. 130). La fel se explică înlocuirea familiarului *zbenghi de floare* prin *Kranz von Blumen* „cunună de flori" şi a cuvîntului *noroi* prin *lut (Ton)*. Ocolind termenii şi expresiile menţionate, traducătorul s-a străduit să găsească în limba germană mijloace potrivite pentru a susţine ideea şi atmosfera din original, fără ca rezultatele să fie întotdeauna cele mai bune.

Am observat că, prin înlocuirea unor termeni populari şi regionali, a unor asprimi de limbaj care rezultă tot din folosirea acestui material în poezia lui Arghezi, se ajunge, în traducere, la o alunecare de la un mod de exprimare mai concret şi mai plastic, cu o mare doză de specificitate la un mod de exprimare mai abstract. Această tendinţă poate fi observată şi în alte exemple. În versul acesta, de pildă, din *Duhovnicească: S-au povîrnit păieţii / A putrezit ograda* (I, 144) elementele concrete apar într-o formulare abstractă, generală, în traducere: *Alles schwindet ohne Wiederkehr* (Totul dispare fără reîntoarcere) (p. 61). *În Poartă cernită*, de asemenea, traducătorul, reţinut de comunicarea cu exactitate a ideii — inevitabilitatea morţii, care ne smulge brutal din universul familiar, înstrăinîndu-ne de toţi şi de toate — nu merge, pînă la capăt, în direcţia mijloacelor folosite de poetul romîn pentru a o comunica, eliminînd, în traducere, obiectele din micul univers casnic al bătrînei care păşeşte pe „poarta cernită". Traducătorul preferă o formulare mai generală. Versul: *Şi s-au închis dulapul şi bucătăria* este tradus, de aceea, *Man hat ihn einfach vergessen* (el a fost, pur şi simplu, uitat) (p. 31), substituire pe care o considerăm prea liberă. De asemenea în *Har (Heimsuchung)*, ocolind imaginea *negul cartofilor*, în favoarea unui termen mult mai general, *pămînt (Grund)*, versurile sînt prea îndepărtate, în traducere, de exprimarea concretă din original, susţinută şi de adjectivul *cald*, de asemenea netradus:

Şi pentru negul cartofilor cald
Face descîntece, ca pentru smarald (I, p. 171).

Über ihrem Grund die Sprüche
Murmelt er der uralten Schöpfungsküche (p. 106).

În traducerea poeziei *Cîntec de boală*, formularea „străpuns de cuie" (II, 118) devine „wie vom Alb gequält", adică „chinuită de un strigoi" (p. 129). În poezia de inspiraţie folclorică. *La treabă*, în care fantasticul ia forme foarte terestre, întocmai ca elementele mistice, în alte poezii, traducătorul, ocolind unele duritări de limbaj, se opreşte asupra unor formulări mai generale:

Se puse-n calea negurii cu coarne
Şi găurindu-i pîntecul în zmîrc
Şi împlîntîndu-i sabia în carne
Au curs din ea otravă, muci şi spirc (II, p. 262).

Er wirft dem Untier mutig sich entgegen
Gehörnter Nacht, und trifft es in den Bauch
Und trifft das schwarze Herz mit seinen Schlägen
Und giftiger Geifer quillt wie Nebelrauch (p. 133)[4]

[4] Curajos, el se aruncă în calea dihaniei (monstrului), a nopţii, cu coarne, şi-o loveşte în pîntec, şi nimereşte inima neagră cu loviturile sale şi bale otrăvite izvorăsc asemenea ceţii.

Cercetarea echivalenţelor găsite de traducător pentru imaginile din original dezvăluie noi aspecte ale acestei probleme. Am subliniat şi cu alte prilejuri satisfacţia pe care ne-o oferă constatarea că imaginaţia traducătorului o poate urmări, de cele mai multe ori cu fidelitate, pe aceea a poetului romîn. Vrem să semnalăm aici, pe lîngă astfel de corespondenţe fericite, şi cîteva cazuri, în care traducătorul a abandonat imaginea argheziană pentru alte mijloace.

În prima strofă din *Cîntec de adormit Mîţura*:

Doamne, fă-i bordei în soare,
Într-un colţ de ţară veche,
Nu mai nalt decît o floare
Şi îngust cît o ureche (I, p. 11)

traducătorul nu reţine versurile *Într-un colţ de ţară veche / Nu mai nalt decît o floare*, străduindu-se, în schimb, să explicitezе primul vers:

Lieber Gott, schenk meinem Kinde
Klein ein Haus zum Angebinde,
Keins der grossen, stolzen Schlösser —
Wie ein Ohr nur und nich grösser (p. 13)[5]

Atent la ineditul metaforelor şi comparaţiilor argheziene, atît de plastice, traducătorul, dacă renunţă la comparaţia cu floarea, o reţine pe aceea, surprinzătoare, a *bordeiului* cu *urechea*: *Şi îngust cît o ureche — Wie ein Ohr nur und nich grösser*. Dacă nu putem fi de acord cu un amestec prea mare în textul originalului (în strofa a II-a a acestei poezii omiterea comparaţiei *Cu o luntre cît chibritul* lipseşte traducerea de anumite efecte umoristice), trebuie să recunoaştem că traducătorului, chiar cînd tălmăceşte mai liber, nu-i scapă esenţialul; el păstrează întotdeauna un element sau găseşte un echivalent care face prezenţa poetului romîn foarte vie în versurile traduse.

Arghezi foloseşte, adeseori, în construcţia imaginilor, termeni populari. Faptul acesta bineînţeles că îngreuiază găsirea unor corespondente cît mai potrivite în traducere. În *Heruvim bolnav*, Arghezi compară *cerul* cu un *blid* rustic în care laptele e „amar şi *agurid*".

Cerul la gust i-ajunge ca un blid
Cu laptele amar şi agurid (I, p. 46).

Versurile care cuprind aceste imagini inedite, atît în ceea ce priveşte analogiile stabilite, cît şi în ceea ce priveşte materialul lexical folosit, sînt traduse astfel:

Wie bittre Milch und Herlingsbeeren hat
Schon im Geschmack er seinen Himmel satt (p. 34).

(Ca de laptele amar şi de aguridă
El chiar prin gust este sătul de cerul său).

Observăm absenţa comparaţiei cerului cu *blidul* din cauză că traducătorul n-a putut reproduce ineditul lexical al acestei imagini.

La fel de dificilă este şi traducerea imaginilor din această strofă a poeziei *Belşug*:

---

[5] Doamne dă-i copilului meu în dar o casă mică, nu un palat mare şi mîndru, ci numai cît o ureche, nu mai mare.

Din plopul negru, răzimat în aer,
Noaptea, pe şesuri, se desface lină,
La nesfîrşit, ca dintr-un vîrf de caier,
Urzit cu fire de lumină (I, p. 50).

Ca să reproducă efectele imagistice din original, traducătorul s-a folosit, într-un mod fericit, de verbul personificator *enthaspeln* „a desfăşura", menţinînd şi comparaţia cu rusticul *caier (Kunkel)*:

Die Nacht enthaspelt sanft sich in die Weiten
Von einer Pappel, die in Lüften lehnt
Und einer Kunkel gleicht, aus der im Gleiten
Sich rot ein Faden letzten Lichtes strähnt (p. 36)[6].

Altădată traducătorul procedează, cum am mai avut prilejul să constatăm, la o substituire de termeni în imagine, ca în exemplul acesta din *Doliu*:

Durerea mi se pierde-n fum,
Tot căutînd un vreasc de rost (I, p. 60)

în care cuvîntul *vreasc* este înlocuit de cuvîntul *păr (Haar)* în expresia idiomatică „*sich an ein Haar klammern*", „a se agăţa de un fir de păr". Traducătorul reuşeşte să ne transmită întru totul ideea din original:

Mein Denken löst in Rauch sich träg
Und klammert sich an jedes Haar (p. 40).

Mai rar, metafora care cuprinde un termen popular nu este tradusă nici măcar printr-un echivalent cît de îndepărtat. În poezia *De-a v-aţi ascuns...* de exemplu, nu întîlnim, în strofa a III-a, tradusă de altfel foarte liber, imaginea *coviltirele lui Dumnezeu* (I, 189):

Ne vom iubi, negreşit, mereu
Strînşi bucuroşi la masă,
Sub coviltirele lui Dumnezeu.
Într-o zi piciorul va rămîne greu,
Mîna stîngace, ochiul sleit, limba scămoasă.

Immer werden wir einander lieben,
Um den trauten Mittagstisch vereint.
Habe ich es einst zu toll getrieben,
Ist mein Lachen plötzlich ausgeblieben,
Wenn mein Schritt erlahmt, mein Blick versteint (p. 76)[7].

Bineînţeles că ar fi absurdă pretenţia de a cere ca imaginile, mijloace de expresie atît de sensibile şi de personale, încît încă Aristotel considera, de aceea, că sînt inimitabile[8], să fie transpuse mecanic dintr-o limbă în alta. Compararea echivalente-

[6] Noaptea se desfăşoară lină în depărtări, dintr-un plop care se reazemă în aer şi care seamănă cu un caier din care alunecă un fir roşu din ultima lumină.

[7] Totdeauna ne vom iubi / uniţi în jurul întîiei mese (de prînz). Dacă vreodată am fost prea zburdalnic, / Rîsul meu a încetat deodată / Cînd pasul mi-a înţepenit, cînd privirea mi s-a împietrit).

[8] Vezi Aristotel, *Poetica*, Editura ştiinţifică, Buc. 1957, p. 75.

Scanned with OKEN Scanner

lor aflate, printr-un efort al imaginaţiei creatoare a traducătorului, cu modelele lor din original, este necesară pentru a putea stabili capacitatea lor de sugestie. Astfel, ideea scurgerii rapide a timpului este mai bine sugerată de metafora din original:

Nu. Mînă crîncen, timpul sparge-l cu potcoava,
S-apropiem vecia mai repede de noi.

(Restituiri, I, 109)

decît de echivalentele propuse de traducător:

Nein! Fort! Lass uns den Raum im Rausch durchwüten
Die Ewigkeit wächst näher, Stück um Stück (p. 54).

În schimb, socotim foarte potrivită traducerea fidelă a imaginilor atît de proaspete şi de sugestive din *Psalm de taină*:

Femeie răspîndită-n mine
Ca o mireasmă într-o pădure,
Scrisă-n visare ca o slovă,
Înfiptă-n trupul meu: săcure (I, p. 116).

du Weib, in mich verströmt, gesogen,
wie Duft im Wald beim ersten Tauen
du Wort in meinen Traum gemeisselt,
du Beil, in meinen Stamm gehauen... (p. 56).

Într-unul din *Psalmi*, Arghezi, într-o serie de imagini, surprinzător de concrete, raportează zidirile omeneşti, nu fără o anumită intenţie satirică ce vizează vanitatea şi rapacitatea, la veşnicie. În general, sînt remarcabile echivalentele găsite de traducător pentru aceste imagini satirice: *Soarele-apune zilnic şi răsare / Într-ale sale patru buzunare* (I, 131)—„Die Sonne geht täglich fröhlich und munter / in seinen vier *Taschen auf und unter*" (p. 61); *Luînd şi lumina în ţarcul lui de zestre /, O potcovi şi-o puse în căpestre* — Da das Licht ihm als Erbteil zuerkannt wird / Hat er es beschlagen und geschirrt; *Faci dintr-un împărat / Nici praf cît într-un presărat / Cocoloşeşti o-mpărăţie mare / Ca o foiţă de ţigare* (I, p. 132) — Von einem Kaiser allenfalls / Bleibt nicht einmal eine Prise Salz / Ein grosses Land zerknüllst du schier / Wie ein Blatt Zigarettenpapier (p. 61—62). În schimb, în versurile, din acelaşi *Psalm*, în care infinitul este redus, cu aceeaşi intenţie satirică, la dimensiuni foarte concrete, pentru a-l strivi pe acaparatorul vanitos sub povara propriilor sale ambiţii nesăbuite, materialul sensibil al imaginii apare mult mai diminuat. Se creează, în felul acesta, impresia că traducătorul s-a ferit să se angajeze, pînă la capăt, în acest joc ameţitor dintre concret şi abstract specific întregii creaţii argheziene. Citäm versurile care cuprind imaginile în discuţie:

Peretele-i veacul pătrat,
Şi treapta e veacul în lat,
Şi scara e toată vecia (I, 132).

Die Wand ist die Unendlichkeit,
Die Stufe die Vergangenheit.
Die Treppe die ganze Ewigkeit (p. 62)[9].

După cum s-a văzut şi din exemplele de mai sus, imaginaţia lui Arghezi nu osteneşte niciodată în stabilirea unor analogii ce includ domenii cît mai variate.

[9] Peretele este nemărginirea, / treapta este trecutul, / scara este toată veşnicia.

Traducătorul, care găseşte, de cele mai multe ori, echivalente potrivite pentru imaginile argheziene, evită, în unele cazuri, traducerea lor exactă, străduindu-se, în schimb, să clarifice şi să sublinieze ideea.

Arghezi nu dovedeşte, însă, numai o inventivitate lexicală deosebită şi un surprinzător dar imagistic. El este, în acelaşi timp, şi unul dintre scriitorii cu sintaxa cea mai personală din întreaga literatură romînă. Numeroasele construcţii populare, între care încadrăm şi expresiile tipice [10], elemente ale vorbirii orale, cotidiene, mulţimea dislocărilor sintactice etc. dau frazei lui Arghezi un caracter specific. Este de la sine înţeles că transpunerea acestor elemente în alte limbi este foarte dificilă, dacă nu chiar imposibilă. Alfred Margul-Sperber a depus aceeaşi muncă, pasiune şi înţelegere, pentru a-l apropia cititorului german pe Arghezi, şi în direcţia aceasta.

Citām mai întîi cîteva exemple în care traducătorul a încercat să rezolve dificultăţile ridicate de frazeologia populară folosită de poetul romîn.

Pentru că expresiile idiomatice, sînt, de fapt, intraductibile, cînd ele nu pot fi echivalate de îmbinări de cuvinte tipice cu acelaşi sens în germană, se recurge la alte mijloace. De exemplu, expreia idiomatică *a umbla în dodii*, din versurile *Am pierdut mai toată vara / Umblînd noaptea-aşa în dodii* (II, p. 147), este tradusă astfel: *So den Sommer, Nacht um Nacht / Hab' im Sternkreis ich verbracht* (Astfel vara, noapte de noapte / am petrecut-o în cercul (în compania) stelelor) (p. 132). În alte cazuri, traducătorul suplineşte expresia idiomatică din original prin trăsături de stil familiar. În acest exemplu din ciclul *Cîntare omului (La stele): Batjocora-i plătită cu vîrf şi răzbunat (III, p. 71)*, Sperber traduce astfel expresia idiomatică, modificată de Arghezi: *So ist der Schimpf vergolten und längst schon heimgezahlt* (astfel batjocora-i plătită şi de mult răsplătită). Cuvîntul *heimzahlen* are şi înţelesul expresiei romîneşti „a plăti cu aceeaşi monetă". Echivalentul este deci cît se poate de potrivit. Nu-i lipsit de interes să consemnăm şi încercarea, pe care o face traducătorul, de a reproduce unele din formulările poetului romîn prin expresii idiomatice germane. Semnificativă ni se pare, în acest sens, traducerea acestui vers din *Duhovnicească: Eu sînt risipit prin spini şi bolovani* (I, p. 145). Folosindu-se de expresia germană *mit Haut und Haaren* („cu piele şi cu păr", adică „cu toată fiinţa, în întregime"), traducătorul comunică cu exactitate ideea şi se integrează şi stilului arghezian, receptiv la întorsătura de frază în stil familiar, vorbit: *Ich selber bin zerstreut mit Haut und Haaren* (p. 70). Tot pe linia găsirii unor corespondente potrivite la formulările populare, înscriem şi aceste versuri din poezia intitulată, în stil oral, *A fost, n-a fost:*

> *Îl căutai* ca-n sacul cu mălai,
> Un bob de mei şi n-aveai ce alege (IV, p. 271).

traduse cu ajutorul unei expresii populare, cunoscută în ambele limbi: *Die Nadel die im Heu verloren war* (p. 173).

Expresiile şi construcţiile familiare, cotidiene, la care face apel de atîtea ori Arghezi, îşi găsesc echivalente potrivite în traducerea lui Margul-Sperber. Un exemplu concludent îl oferă poezia *De-a v-aţi ascuns*, atît de specific argheziană ca expresie, din care citām versurile:

---

[10] Acestea puteau fi tratate şi la lexic. Pentru că ele dau sintaxei lui Arghezi un pronunţat caracter oral, am considerat că este mai potrivită discutarea lor aici.

Puii mei, bobocii mei, copiii mei!
Aşa este jocul.
Îl joci în doi, în trei,
Îl joci în cîte cîţi vrei.
Arde-l-ar focul! (I, p. 191).

Este necesar să consemnăm faptul că această poezie nu ne pune numai în faţa unei tendinţe paradoxale, a poetului romîn, de a comunica idei grave, cu mijloacele limbii celei mai obişnuite. Este vorba aici şi de o atitudine filozofică în faţa morţii. Traducătorul trebuia să găsească, de aceea, mijloace de stil familiar, bine dozate, pentru a nu compromite conţinutul acesta plin de gravitate, printr-o alunecare spre efectul umoristic gratuit, de limbaj, şi chiar spre grotesc. Această „iniţiere cu umoare în jocul morţii" [11], cum spune acad. G. Călinescu, realizată cu mijloacele exprimării familiare de către Arghezi, este fericit tradusă de A. Margul-Sperber în limba germană:

Meine Kinder, meine liebsten Kleinen:
So beschaffen ist dies schöne Spiel.
Spielen muss man es und darf nicht weinen
Manchen mag es gar befremdlich scheinen
Hol's der Teufel! denn es taugt nicht viel (p. 78).

Mai mult decît construcţiile sintactice populare şi familiare, topica argheziană putea ridica dificultăţi traducătorului. Nu rare sînt cazurile cînd versurile lui Arghezi, sînt greu de urmărit din cauza interpolărilor care intervin în desfăşurarea firească a unităţilor sintactice. Margul-Sperber păstrează, în numeroase cazuri, dispunerea propoziţiilor şi părţilor de propoziţie ca în original:

Floarea mică, iarba toată,
Sub dantela albei rochi,
Spre genunche ridicată,
Plină-i de pîndiri de ochi (I, p. 32).

Traducătorul nu restabileşte topica normală: „Floarea mică, iarba toată... / Plină-i de pîndiri de ochi"..., ci o păstrează întocmai pe cea din original:

Kleine Blume, Gras von oben,
Unterm weissen Spitzenkleid,
Zu den Knien emporgeschoben —
Späherblicke lauern weit (p. 24).

Dislocările sintactice argheziene pot conduce şi la interpretări greşite. În versurile:

Dar fiindcă n-ai putut răpune
destinul ce-ţi pîndi făptura
Şi n-ai ştiut a-i scoate-n cale
şi-al prăvăli de moarte, ura... (I, 118).

ura este complement drept pe lîngă verbul a *scoate (şi n-ai ştiut a-i scoate-n cale ura)* şi precizează acţiunea celui apăsat de soartă, a femeii în cazul de faţă. Dislocarea

[11] G. Călinescu, *Tudor Arghezi*, „Jurnalul literar", 1939, p. 41.

complementului prin introducerea unei noi propoziţii *(şi-a-l prăvăli de moarte)*, l-a orientat pe traducător spre o altă interpretare. În versiunea germană, *ura* intră într-o altă sferă de determinare, precizînd acţiunea duşmănoasă a *destinului*:

Doch da du es nicht meistern konntest,
das Schicksal, lauernd auf dein Wesen,
und seinen Hass nicht hindern konntest,
dass es zum Opfer dich erlesen... (p. 57).

Am semnalat această nepotrivire, mai mult cu intenţia de a reliefa un procedeu sintactic arghezian, greu de transpus în alte limbi, din cauza unor deosebiri esenţiale în structura lor. Altfel trebuie să observăm că, în ciuda schimbării obiectului în propoziţia respectivă, sensul general al poeziei nu este alterat.

Concluzia care se desprinde din această cercetare a mijloacelor lexicale, imaginilor şi sintaxei argheziene, aşa cum apar ele transpuse în limba germană de A. Margul-Sperber, este favorabilă traducătorului. Cu excepţia unor lipsuri, inerente într-o traducere, A. Margul-Sperber, lucrînd cu un text extrem de dificil, dar tot atît de ispititor pentru un traducător poet, a reuşit să facă accesibilă cititorului german frumuseţea poeziei argheziene. Poetul Margul-Sperber, după cum era şi firesc, nu s-a menţinut în cadrele strîmte ale unei traduceri literale, ci a căutat să urmărească zborul înalt al imaginaţiei poetului romîn cu propria sa imaginaţie creatoare. Circulaţia lui Arghezi, care a depăşit dimensiunile naţionale, este mult înlesnită peste hotare de această frumoasă traducere.

CONTRIBUŢII LA BIOGRAFIA CRONICARULUI ION NECULCE

DE

AURORA ILIEŞ

Cercetătorii de pînă acum arată că în ce priveşte biografia lui Ion Neculce ştirile nu prea abundă; de aceea ni se pare potrivit să adăugăm la cele ce se cunosc despre cronicar şi unele informaţii, care ori că au trecut neobservate, ori n-au fost identificate în mod sigur ca referindu-se la persoana lui; aceste informaţii se desprind din cronica oficială a domniei lui Constantin Brîncoveanu, scrisă de logofătul Radu Greceanu.

Este îndeobşte cunoscut că Brîncoveanu a dus o luptă necruţătoare împotriva lui Dimitrie Cantemir şi că domnul moldovean a răspuns în aceeaşi măsură nu numai prin asemănătoare „amestecături" la Poartă [1], dar şi în scris, în operele sale [2]. Dimi-

[1] Neculce arată ce fel de împăcare intervenise la un moment dat între Dimitrie Cantemir şi Brîncoveanu, „aşè au ţinut de bine această paci, pe cum ţin ciinii vinerili". *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. II de I. Iordan, Bucureşti, 1959, p. 175.

[2] *Istoria imperiului otoman* şi *Istoria ieroglifică*.

trie Cantemir însemnează cu satisfacţie toate clevetirile care circulau pe seama lui Brîncoveanu, la care mai adaugă şi propria sa fantezie[3].

Dar nici Brîncoveanu nu-l iartă şi cronicarul său oficial înscrie pagini vehemente, pline de invective cu privire la politica dusă de Dimitrie vodă şi la rezultatele campaniei de la Prut (1711). O dată cu acesta este pomenit şi cronicarul Neculce. „Iar Dumitraşcu vodă Cantemir dă unde începuse a să scrie domnu vécinic al ţărilor Moldovei... împreună cu moscalii den ţara lui au fugit, căruia şi unii den boiari au urmat, însă cei ce cu el la sfat şi la socoteală să potrivise, anume *Ion Ţăruş hatmanul* (=Neculce), *carele şi cumnat îi era*, Savin Smucilă vel postelnic şi Ştefan Luca vel vistier, Gheorghiţă vel spătar, Sandu Sturzea vel stolnec... Cu aceştea, zic, şi cu alţii, la Kiov au sosit şi de acolo la Harcov (unde împărăţiia aşezămînt îi didése) vrînd ca să să ducă, multă învăluială şi silă le-au făcut ca şi acolo să-i urmeze, cît tot Kiovul s-au turburat la purcéderea lui dă acolo.

Deci dintr-aceşti boiari, unii şi cu voe şi fără voe au mersu, iar pre *Ion hatmanul* (=Neculce), carele nicidăcum vrînd să să ducă cu ei, ascunzîndu-se, umbla cercetîndu-l den casă în casă pren Kiov să-l prinză şi aşa aflîndu-l, sub vartă (=pază) l-au pus şi cu mare ocară l-au dus. De care lucru necuvios nespusă turburare şi sgomot... în toată cetatea au făcut, ca pe ticăloşii (=nenorociţii) boiari după a sa cumplită voe la supunere să-i aducă"[4].

Nu s-a remarcat în mod clar pînă în prezent că pasajul de mai sus s-ar referi la Neculce[5]. Cu toate rezervele ce s-ar putea păstra în ce priveşte unele exagerări şi tonul pătimaş cu care scrie logofătul Radu Greceanu, fondul informaţiilor sale se dovedeşte veridic[6]. De aici se desprinde numele de „*Ţăruş*", care pare să fie mai degrabă o poreclă a cronicarului. Rudenia lui Neculce cu Dimitrie Cantemir e arătată prin termenul de „*cumnat*", care ar putea încurca pe cercetători. El era într-adevăr „cumnat" în accepţiunea mai veche a cuvîntului în limba romînă, indicînd încuscrirea cu rudele colaterale[7]. De fapt Neculce era văr al doilea după mamă cu

---

[3] Un exemplu grăitor îl constituie următorul pasaj: „Constantin supranumit Brîncoveanu au ajuns la domnie... El ca să-şi dea mai mult lustru nobilităţii sale a început a se servi de numele Cantacuzen în subscrierile scrisorilor sale către regii şi principii străini. *Istoria imperiului otoman*, Bucureşti, 1884, p. 625. Cantemir mistifică adevărul, căci Brîncoveanu s-a intitulat întotdeauna numai *Basarab* şi niciodată Cantacuzino. Cf. ediţia critică a cronicii lui Radu Greceanu pregătită de noi, la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R.

[4] Radu Greceanu, *Viaţa lui Constantin Brîncoveanu*, Bucureşti, 1906, p. 208.

[5] G. Pascu într-o notă sumară la *Istoria literaturii romîne din sec. XVIII*, Bucureşti 1926, p. 75, încearcă o identificare a lui Ion Ţăruş hatmanul cu Neculce şi se întreabă de ce cronicarul muntean îl numeşte cumnat al lui Dimitrie Cantemir.

[6] Veracitatea afirmaţiilor lui Radu cronicarul se poate confrunta cu documentul dat lui Neculce de Mihai vodă Racoviţă cu prilejul restabilirii drepturilor lui Neculce asupra moşiilor luate în silnicie de Lupu vornicul. Cf. Iulian Marinescu, *Documente relative la Ioan Neculce* în *Bul. Com. Ist. a Romîniei*, IV, Bucureşti 1925, p. 9 şi urm. şi I. Neculce, *Let.*, ed. cit. p. 256.

[7] Un caz similar în care termenul *cumnat* este folosit pentru a arăta încuscrirea cu rudele colaterale îl mai întîlnim şi într-un document din această epocă. În acel document, Şerban Greceanu, fratele cronicarului Radu, este numit *cumnat* al nepoţilor de frate ai Papii vistierul, pentru că Şerban era căsătorit cu fiica Papii vistierul. A se vedea explicaţia pe larg la I. C. Filitti, *Cine erau fraţii cărturari Radu şi Şerban Greceanu*, Bucureşti, 1935, p. 4—5 extras din Rev. Ist. Romînă t. IV, (1934) fasc. 1—4.

Scanned with OKEN Scanner

Casandra Cantacuzino, soţia lui Dimitrie Cantemir [8], (deci era socotit cumnat cu voevodul) şi înrudit cu Cantemireştii şi prin soţia sa, cronicarul fiind căsătorit cu o nepoată de soră a lui Dimitrie şi Antioh Cantemir [9].

Radu Greceanu ne mai dă informaţii asupra lui Neculce şi cu prilejul venirii acestuia la curtea muntenă în 1706, ca sol din partea lui Antioh Cantemir la nunta lui Constantin, fiul cel mare al lui Brîncoveanu, cu Ana Balş, fiica lui Ion Balş, vornicul din Moldova. Iată ce scrie cronica brîncovenească: „Intîmplatu-s-au la această veselie a fi trimis sol de la domnul Moldovii Antiohie vodă Cantemir, *Ioniţă marele spătar, (=Neculce) feciorul Mutei, den viţa şi sămînţa Cantacuzineştilor* şi alţi mulţi boiari moldoveni..." [10]. Informaţia e repetată cam în acelaşi termeni cu prilejul refacerii, în 1707, a unei părţi a cronicii, tot de Radu Greceanu: „Trimis-au şi plinitoriu chipului şi locului mării sale (=Antioh vodă) pă *Ion spătariu, feciorul Mutei*,... şi săvîrşindu-se nunta cu fericire, făcînd solului un osebit ospăţ şi mulţumindu-i de osteneala, l-au înbrăcat cu conteş cu pacele dă samur... [şi] au purces dă aici, învîrteşindu-se iarăşi la domnul său" [11]

Din citatele de mai sus se dovedeşte justeţea afirmaţiei unora dintre cercetători privitor la Catrina, mama cronicarului Neculce, care purta porecla de *Muta*. Nu putem preciza dacă e vorba de o infirmitate sau numai caracterizarea de a fi puţin vorbăreaţă [12]. În orice caz, nu ne putem îndoi de cele scrise de logofătul Radu Greceanu şi nu credem că e vorba de o denigrare, pentru că raporturile dintre Brîncoveanu şi Antioh Cantemir, respectiv solul său Neculce, erau — după cum se vede şi din ultimul citat — destul de bune, mai ales că domnul muntean reflecta la o încuscrire cu Antioh [13], ceea ce s-a împlinit în parte mai tîrziu [14]. Cronicarul oficial al lui Constantin Brîncoveanu trebuia să fie bine informat în privinţa *Mutei* (=Catrina Cantacuzino-Neculce), căci ea era vară primară cu învăţatul stolnic Constantin şi cu ceilalţi fii şi fiice ai postelnicului Constantin Cantacuzino [15], acesta din urmă fiind frate atît cu Iordache, tatăl Catrinei, cît şi cu Toma, cei doi Cantacuzini stabiliţi în Moldova; aşadar Neculce era văr al doilea cu însuşi Brîncoveanu [16].

*

Cu acest prilej semnalăm şi faptul că cele mai multe manuscrise cuprinzînd opera lui Neculce sînt copiate de Ioasaf Luca, fiul Lucăi vistierul. Cunoaştem pînă

---

[8] I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, Anexe: tablourile genealogice I—III (Cantacuzino). Casandra era fiica lui Ştefan vodă, vezi tabloul genealogic la p. 5.

[9] I. Tanoviceanu, *Contribuţii la biografiile unora din cronicarii moldoveni*, anexa (Arborele genealogic al familiei Neculce), p. 247 şi Iulian Marinescu, *op. cit.*, p. 7.

[10] Radu Greceanu, *Viaţa lui Constantin vodă Brîncoveanu*, Bucureşti, 1906 p. 157, Cf. şi G. Pascu, *op. cit.*, p. 72.

[11] Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 160.

[12] I. Tanoviceanu, *op. cit.*, susţine că Ecaterina (autorul o numeşte greşit Alexandra) ar fi fost mută; pe de altă parte Iulian Marinescu *op. cit.*, p. 5, caută să demonstreze că nu era vorba de o infirmitate. Rămîne ipoteza unei porecle.

[13] Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 160, cf. şi I. Neculce, *op. cit.*, p. 180.

[14] Radu Brîncoveanu se logodeşte cu fiica lui Antioh Cantemir în 1713.

[15] Pentru a înţelege mai bine înrudirea lui Neculce cu Cantacuzinii, schiţăm la sfîrşitul notei, un arbore genealogic, întocmit după I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, 1919, pl. I—III (Cantacuzinii) şi după I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 264 (arborele genealogic).

[16] Vezi arborele genealogic la subsolul paginii următoare.

Scanned with OKEN Scanner

în prezent şapte copii ale sale [17]. Ştefan Luca vistierul, tatăl lui Ioasaf, era căsătorit cu Maria, sora lui Ion Neculce [18]. El fusese trimis sol din partea lui Dimitrie Cantemir pentru a purta tratative cu ţarul Petru I, în vederea campaniei împotriva turcilor şi este nevoit să pribegească în Rusia alături de Neculce, urmîndu-şi voevodul [19]. Deci Ioasaf nu era un copist oarecare, el era nepotul de soră al cronicarului şi copiază de mai multe ori cronica unchiului său, unele din copii scriindu-le pentru rudele sale; în 1766 pentru Iordache Cantacuzino vel spătar [20], apoi pentru Alexandru Hurmuzachi postelnic [21], mai tîrziu o altă copie o dăruieşte nepotului său Matei Hurmuzachi, vel paharnic (1785) [22]. El se călugărise, căci semnează totdeauna Ioasaf Luca ieromonahul sau numai Ioasaf ieromonahul. Aşadar, răspîndirea cronicii lui Neculce se datoreşte în bună parte copiilor nepotului său de soră.

Cercetările întreprinse asupra izvoarelor documentare sau narative, ce ne-au stat la îndemînă, nu ne-au adus confirmări suplimentare în privinţa acestor date biografice, totuşi, dat fiind sursa din care provin ele, credem că merită să fie luate în seamă.

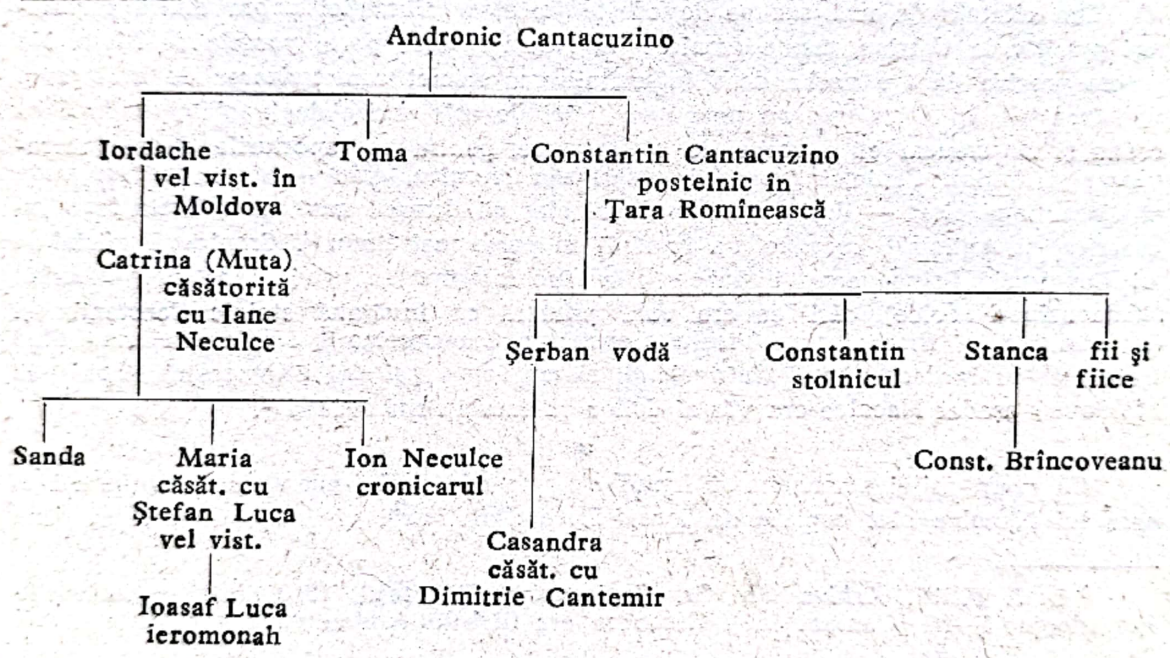

[17] La Acad. R.P.R., se păstrează următoarele manuscrise copiate de Ioasaf: Ms. rom. nr. 53, 112, 253, 254, 3416 şi 5476, iar la Iaşi un manuscris în colecţia Paul Mihail. Cf. G. Strempel, *Copişti de manuscrise româneşti*, Bucureşti, 1959, p. 139—140 şi I. Crăciun şi A. Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne*, Bucureşti, 1963, p. 72—74 şi 113.

[18] Vezi arborele genealogic.

[19] Cf. Ion Neculce, *Letopiseţul*, ed. citată, p. 211—213 şi 256.

[20] Acad. R.P.R., ms. rom. 254, cf. şi G. Strempel, *op. cit.*, p. 139, şi I. Crăciun şi A. Ilieş, *op. cit.*, p. 74.

[21] Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 53 şi G. Strempel, *op. cit.*, p. 140, şi I. Crăciun şi A. Ilieş, *op. cit.*, p. 72.

[22] Acad. R.P.R., ms. rom. 252 cuprinde însemnarea autografă a lui Ioasaf Luca la f. 14—19: „Scrisoarea anilor, l-am dăruit dumisale nepotului Matei Hurmuzachi, vel paharnic, în anu de la facerea lumii 7283, iar de la naşterea domnului Isus Hristos 1775, luna ghenarie 5 zile. Şi am scris ca să să ştie, Ioasaf Luca Ieromonahul".

LEGEA DE DISTRIBUŢIE A PRENUMELOR

DE

AURELIA şi IOAN STAN

În ultimul timp, pe lîngă lucrările în care materialul antroponimic se studiază cu metode tradiţionale, au fost publicate o serie de articole dedicate studierii prenumelor şi sub aspectul lor cantitativ. Unele dintre ele [1], cu un oarecare caracter statistic, studiază repartiţia prenumelor masculine şi feminine în diferite unităţi geografico-sociale. În cazul de faţă, bazîndu-ne pe astfel de cercetări, am căutat să găsim legea care guvernează *distribuţia* prenumelor.

Este cunoscut că după terminarea primei etape a oricărei cercetări statistice — observarea statistică — urmează centralizarea şi gruparea datelor obţinute, după metode specifice fenomenelor studiate.

Unităţile unei colectivităţi statistice au anumite proprietăţi numite caracteristici, care pot fi calitative sau cantitative. În ceea ce priveşte caracteristicile cantitative, a căror lege de distribuţie o căutăm, ele pot varia în mod continuu sau discret. În primul caz, schimbarea caracteristicii se face în mod continuu, iar în al doilea caz se face prin salturi.

Împărţind colectivitatea supusă cercetării statistice în grupe de unităţi cu acelaşi nivel al caracteristicii, vom determina frecvenţa unor astfel de grupe prin numărul care exprimă cîte unităţi le aparţin (volumul grupei). Aceste frecvenţe pot fi absolute sau relative.

Considerînd ca şi caracteristică prenumele persoanelor dintr-o anumită unitate geografico-socială, obţinem un tabel al frecvenţelor acestor prenume. Notînd prin n numărul total de persoane al colectivităţii, iar prin n_k frecvenţa absolută a unui prenume, adică numărul de persoane care-l poartă (prenumele este indicat prin k), introducem frecvenţa relativă dată de raportul

$$f_k = \frac{n_k}{n}$$

Dăm un astfel de tabel al frecvenţelor prenumelor masculine din Valea Sebeşului [2], fiind înregistrate un număr de 609 persoane cu 87 prenume distincte, care formează fondul de prenume al colectivităţii înregistrate [3].

---

[1] Şt. Paşca, *Circulaţia numelui de botez în Ţara Oltului*, în „Ţara Bîrsei", 1931, nr. 5 şi 6; Aurelia Stan, *Frecvenţa numelor de persoană masculine în Valea Sebeşului*, în „Cercetări de lingvistică", II (1957), p. 265—280; Idem, *Contribution à l'étude des prenoms masculins dans la Vallée de Sebeş (Alba)* în *Contributions Onomastiques publiées à l'occasion du VI-e Congres Internationale des sciences onomastiques à Münich du 24 au 28 Août, 1958*, Bucarest; Idem, *Nume de persoană feminine în Valea Sebeşului (Alba)*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza», Iaşi, Sec. III, Tom. IV, anul 1958, p. 211—214.

[2] Aurelia Stan, *art. cit.*, în CL, II (1957), p. 265.

[3] Fondul de prenume al colectivităţii înregistrate diferă de fondul de prenume al colectivităţii respective, în general.

Tabelul nr. 1

Nr. crt.	Rang	Prenumele	Frecvența	
			Absolută	Relativă
1	1	Ioan	137	22,4
2	2	Nicolaie	65	10,6
3	3	Vasile	63	10,3
4	4	Gheorghe	44	7,2
5	5	Ilie	39	6,4
6	6	Petru	28	4,6
7	7	Dumitru	21	3,6
8	8	Gligor	19	3,1
9	9	Constantin	14	2,3
10	10	Pavel	9	1,5
11	11	Simion	8	1,3
12	12	Alexandru	7	1,1
13		Toma		
14	13	Andrei	6	1,0
15		Mihai		
16		Ştefan		
17	14	Cornel	5	0,8
18		Damian		
19		Luca		
20		Marcu		
21	15	Irimie	4	0,6
22		Nechifor		
23		Teodor		
24		Zaharia		
25	16	Aftanasie	3	0,5
26		Aron		
27		Cozma		
28		Emilian		
29		Iulian		
30		Savu		
31	17	Emil	2	0,3
32		Filimon		
33		Filip		
34		Gavril		
35		Iacob		
36		Ilarie		
37		Iosif		
38		Isidor		
39		Liviu		
40		Marian		
41		Meftodie		
42		Mircea		
43		Miron		
44		Octavian		
45		Pantelimon		
46		Romulus		
47		Sevastian		
48		Silvestru		
49		Valeriu		
50	18	Andronic	1	0,2
51		Antonie		
52		Aurel		

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul nr. 1 (continuare)

Nr. crt.	Rang	Prenumele	Frecvenţa	
			Absolută	Relativă
53		Canditu		
54		Chirion		
55		Christian		
56		Danil		
57		Dionisie		
58		Dorin		
59		Drăgan		
60		Eftimie		
61		Geliu		
62		Iancu		
63		Ignat		
64		Ioachim		
65		Ioelă		
66		Istratie		
67		Leon		
68		Leontie		
69		Macarie		
70		Marcel		
71		Maxim		
72		Moise		
73		Nistor		
74		Octavie		
75		Precup		
76		Remus		
77		Rusalin		
78		Similie		
79		Simtion		
80		Solomon		
81		Stachie		
82		Sofron		
83		Tănasă		
84		Teofil		
85		Traian		
86		Viorel		
87		Visarion		

În acest tabel am trecut atit frecvenţele absolute cit şi cele relative ale prenumelor.

Caracteristica considerată, prenumele persoanelor, este calitativă. Pe baza tabelelor de frecvenţe putem trece la o nouă caracteristică care să fie cantitativă. În acest scop luăm numărul de apariţie al prenumelor ca noua caracteristică. Cu alte cuvinte, caracteristica este acum frecvenţa absolută a prenumelor din tabelul anterior, iar numărul de prenume ce corespund unei frecvenţe date este frecvenţa absolută a acestei caracteristici. De exemplu, în tabelul 1, numărului de apariţii 1, 2, 3 le corespund frecvenţele absolute 38, 19 şi 6, date de numărul de prenume ce le corespund.

Scanned with OKEN Scanner

Întrucît numărul de prenume şi persoane înregistrate în Valea Sebeşului este relativ mic, dăm un tabel al repartiţiei prenumelor după numărul de apariţii, întocmit pe baza unui material adunat de un colectiv [4] în Valea Bistriţei, fiind înregistrate 14307 persoane feminine cu 374 de prenume distincte.

Tabelul nr. 2

Numărul de apariţii	Prenume dinstincte	Numărul persoanelor
1	116	116
2	43	86
3	27	81
4	22	88
5	20	100
6	12	72
7	8	56
8	9	72
9	6	54
10	2	20
11	3	33
12	6	72
13	3	39
14	4	56
15	4	60
16	3	48
17	2	34
18	3	36
19	4	76
20	3	60
21	2	42
22	1	22
23	2	46
24	1	24
25	5	125
30	3	90
50	1	50
90	1	90
125	2	200
peste 550	4	6448

În tabel au fost înregistrate atît numărul de prenume cît şi de persoane corespunzător unui număr de apariţie.

Notăm cu $x_1, x_2, \ldots x_k$ numerele de apariţie 1, 2, ... k, iar prin $P_1, P_2, \ldots P_k$, numărul de prenume (frecvenţele absolute) corespunzătoare. Numărul de persoane ce revine acestor valori ale caracteristicii este dat de produsele $x_1 P_1, x_2 P_2, \ldots, x_k P_k$. Numărul total de prenume distincte (fondul de prenume al colectivităţii înregistrate) este dat de relaţia

$$S_1 = \sum_{k=1}^{\max} P_k$$

iar numărul de persoane care le poartă de relaţia

[4] Colectivul format din V. Breban, M. Homorodean, P. Neiescu, Gr. Rusu, Lidia Sfîrlea şi Aurelia Stan.

$$S_2 = \sum_{k=1}^{\max} x_k P_k$$

Pe baza datelor din tabelul 2 se obţin pentru S_1 şi S_2 valorile $S_1 = 374$, respectiv $S_2 = 14307$.

Am obţinut astfel o corespondenţă între un număr finit de elemente $x_1, x_2, \ldots x_k$, numerele de apariţie ale prenumelor, şi $P_1, P_2, \ldots P_k$, frecvenţele absolute corespunzătoare. Această corespondenţă poartă denumirea de *funcţie de distribuţie* empirică a colectivităţii sau *distribuţie statistică*.

Strîns legată de distribuţia statistică este densitatea distribuţiei, dată de raportul dintre frecvenţa absolută şi mărimea intervalului de variaţie. Ea capătă o interpretare simplă dacă se introduce frecvenţa cumulată. Prin frecvenţa cumulată a unei valori a caracteristicii x_h $(1 \leqslant h \leqslant k)$ înţelegem acea parte a volumului colectivităţii studiate, ale cărei unităţi corespund variantelor caracteristicii mai mici ca x_h.[5]

În cazul exemplului studiat de noi, introducem frecvenţa cumulată atît a prenumelor distincte

$$F_1 = \sum_{i=1}^{h} P_i$$

cît şi a numărului de persoane care le poartă

$$F_2 = \sum_{i=1}^{h} x_i P_i$$

care nu este altceva decît frecvenţa cumulată a tuturor prenumelor, repetate şi nerepetate.

Introducem de asemenea frecvenţa cumulată relativă, dată de relaţiile

$$\Phi_1 = \frac{\sum_{i=1}^{h} P_i}{\sum_{i=1}^{k} P_i} \quad \text{şi} \quad \Phi_2 = \frac{\sum_{i=1}^{h} x_i P_i}{\sum_{i=1}^{k} x_i P_i}.$$

Noţiunii de frecvenţă cumulată îi corespunde pe plan teoretic, probabilistic, funcţia de repartiţie[6].

În studiul distribuţiilor statistice, un rol important îl are reprezentarea grafică, adică reprezentarea rezultatelor observării într-un sistem de axe, convenabil ales. Utilitatea rezidă în raptul că, cu ajutorul ei, se pot deduce mai uşor unele proprietăţi ale dependenţei funcţionale dintre variabila independentă x şi frecvenţele distribuţiei P.

În cazul problemei noastre, cea mai bună reprezentare se obţine utilizînd aşa-numita hîrtie de probabilitate logaritmică, care este în esenţă cunoscuta hîrtie de probabilitate, avînd în abscisă logaritmul numărului de apariţii iar ordonata spaţiată după funcţia erorilor este dată de frecvenţa cumulată relativă.

Reprezentînd grafic, pe o astfel de hîrtie de probabilitate logaritmică, valorile date de tabelul 3 coloana 3 şi 5, obţinem cu o bună aproximaţie, două drepte paralele (v. fig.).

---

[5] Gh. Mihoc şi V. Urseanu, *Matematici aplicate în statistică*, Bucureşti, 1962.
[6] A. G. Worthing, J. Geffner, *Prelucrarea datelor experimentale*, Bucureşti, 1959.

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul nr. 3

Numărul de apariţii	Prenume		Persoane	
	frecvenţe cumulate	frecvenţe relative cumulate	frecvenţe cumulate	frecvenţe relative cumulate
1	116	31,0	16	0,8
2	159	42,5	202	1,4
3	186	49,7	283	1,9
4	208	55,6	371	2,6
5	228	60,9	471	3,3
6	240	64,1	543	3,8
7	248	66,3	599	4,2
8	257	60,7	671	4,7
9	263	70,3	725	5,1
10	265	70,8	745	5,2
11	268	71,6	778	5,4
12	274	73,2	850	5,9
13	277	74,0	889	6,2
14	281	75,1	945	6,6
15	285	76,2	1005	7,0
16	288	77,0	1053	7,3
17	290	77,5	1087	7,5
18	292	78,0	1123	7,8
19	296	79,1	1199	8,3
20	299	79,9	1259	8,8
21	301	80,5	1301	9,0
22	302	80,8	1323	9,2
23	304	81,2	1369	9,5
24	305	81,5	1393	9,7
25	310	82,9	1518	10,6
30	318	85,0	1717	12,0
50	332	88,7	2116	14,7
90	345	92,2	3017	21,1
125	355	94,6	3988	37,9
peste 550	374	100,0	4307	100,0

Este cunoscut însă, că dacă pe o hîrtie de probabilitate obţinem o linie dreaptă, distribuţia corespunzătoare este distribuţia normală, căreia din punct de vedere probabilistic îi corespunde legea lui Gauss, dată de formula

$$p(x) = \frac{1}{\beta\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{x-\alpha}{\beta}\right)^2}$$

unde α şi β sînt media aritmetică şi deviaţia standard.

Această lege corespunde unei distribuţii simetrice spre deosebire de cea studiată de noi care este asimetrică. Este însă cunoscut că o anumită clasă de distribuţii asimetrice pot fi transformate în simetrice prin intermediul unei transformări logaritmice

$$X = \log x$$

Distribuţia transformată se numeşte distribuţia logaritmică normală, legea de distribuţie fiind

$$p(X) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{X-\mu}{\sigma}\right)^2}$$

unde μ şi σ sînt media aritmetică, respectiv deviaţia standard a noii variabile. Această lege de distribuţie se reprezintă grafic pe o hîrtie de probabilitate logaritmică printr-o linie dreaptă.

... cumulativă empirică obţinută de noi pe baza tabelului 3

...prin li-

...unităţi

...lintr-un

...variabi-

...oi [8], că

...vedere

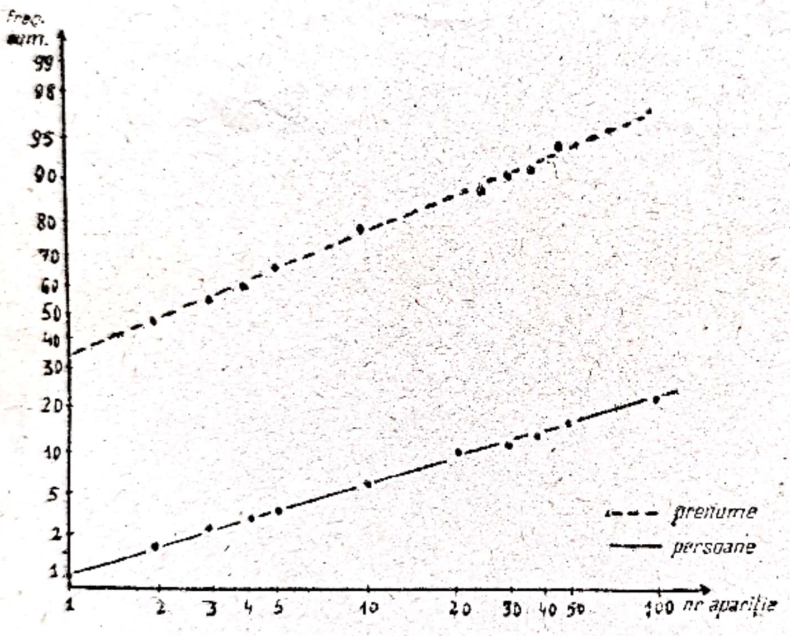

...ează în

...a satele

...şani şi,

...Botoşani

...de sus,

[7] G. Herdan, *Type-Token Mathematics*, Hague, 1960.

[8] Aurelia şi Ioan Stan, *Cercetări matematice asupra prenumelor*, comunicare prezentată la Seminarul internaţional de lingvistică matematică, Bucureşti, oct. 1963.

[1] Arh. St. Iaşi, Tr. 166, op. 184, nr. 16, 17, 18.

[2] Limita de jos a acestui teritoriu ar fi o linie care, plecînd din Siret, trece prin Hîrlău, prin Răuseni (pe Jijia) şi duce la Prut. Teritoriul respectiv a aparţinut fostelor judeţe Dorohoi şi Botoşani.

[3] Numele se repetă, unele mai puţin, altele de foarte multe ori; sînt şi nume unice. Într-un studiu mai aprofundat cred că ar aeva importanţă şi acest aspect statistic.

$$X = \log x$$

Distribuţia transformată se numeşte distribuţia logaritmică normală, legea de distribuţie fiind

$$p(X) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{X-\mu}{\sigma}\right)^2}$$

unde μ şi σ sînt media aritmetică, respectiv deviaţia standard a noii variabile. Această lege de distribuţie se reprezintă grafic pe o hîrtie de probabilitate logaritmică printr-o linie dreaptă.

Întrucît distribuţia cumulativă empirică obţinută de noi pe baza tabelului 3 atît pentru prenumele distincte cît şi pentru toate prenumele, se reprezintă prin linii drepte, rezultă că legea care guvernează distribuţia prenumelor unei unităţi geografico-sociale este legea de distribuţie logaritmică normală.

La acelaşi rezultat ajunge G. Herdan pentru distribuţia cuvintelor dintr-un text [7], ceea ce înseamnă că prenumele au aceeaşi lege de distribuţie ca şi variabilele lingvistice. Acest rezultat vine să confirme încă o dată teza afirmată de noi [8], că prenumele se comportă ca orice alte elemente ale lexicului, din punct de vedere cantitativ.

NUME DE PERSOANĂ ÎN CATAGRAFIA DIN 1820 A LOCUITORILOR DIN NORDUL MOLDOVEI

DE

EUGEN D. NECULAU

Din catagrafia locuitorilor Moldovei alcătuită în 1820, care se păstrează în Arhivele Statului din Iaşi [1], am cercetat, îndeosebi, partea ce se referă la satele situate pe un teritoriu care, pe atunci, aparţinea ţinuturilor Dorohoi, Botoşani şi, în parte, Hîrlău şi Iaşi, iar astăzi corespunde raioanelor Dorohoi, Săveni, Botoşani şi, în parte, Hîrlău [2]. Pentru cele 300 de aşezări din această parte a Moldovei de sus, catagrafia arată, aproximativ, 18.000 de nume [3].

---

[7] G. Herdan, *Type-Token Mathematics*, Hague, 1960.

[8] Aurelia şi Ioan Stan, *Cercetări matematice asupra prenumelor*, comunicare prezentată la Seminarul internaţional de lingvistică matematică, Bucureşti, oct. 1963.

[1] Arh. St. Iaşi, Tr. 166, op. 184, nr. 16, 17, 18.

[2] Limita de jos a acestui teritoriu ar fi o linie care, plecînd din Siret, trece prin Hîrlău, prin Răuseni (pe Jijia) şi duce la Prut. Teritoriul respectiv a aparţinut fostelor judeţe Dorohoi şi Botoşani.

[3] Numele se repetă, unele mai puţin, altele de foarte multe ori; sînt şi nume unice. Într-un studiu mai aprofundat cred că ar aeva importanţă şi acest aspect statistic.

Scanned with OKEN Scanner

O listă de nume, aşa cum prezentăm în articolul de faţă, interesează pe filolog şi pe lingvist, pe istoric şi sociolog, pe geograf şi etnograf, pe psiholog şi pedagog, pe folclorist şi pe omul de litere. Fiecare poate clasifica, explica şi folosi aceste nume, din punctul de vedere al specialităţii sale.

Înainte de toate, materialul din anexă conţine preţioase indicaţii asupra stării sociale a locuitorilor Moldovei, în a doua decadă a veacului trecut. E tocmai vremea cînd ţăranii erau clăcaşi pe moşiile stăpînilor, iar băjenarii furnicau în toate direcţiile, căutîndu-şi aşezări temeinice. Pe atunci, mai ales în ţinutul de margine dintre Jijia şi Prut, erau numeroase cîşle şi odăi, iar multe sate se refăceau cu oameni fugari şi de adunătură [4]. Ca urmare a exodului de populaţie, nu numai în interiorul ţării, dar şi peste graniţă, se întîlnesc în onomastica de la 1820 numeroase nume străine, mai ales ruseşti [5].

În primul rînd, interesează semnificaţia socială a numelor de persoană din această epocă. În aceeaşi măsură atrage atenţia latura psihologică (sensul figurativ) şi cea educativă; adeseori numele este o carte de vizită pentru persoana respectivă: o recomandare sau chiar un stigmat. În sfîrşit, multe nume sînt pitoreşti. Literaţii pot găsi în această listă destule nume potrivite pentru personajele din lucrările lor. Explicaţia etimologică a numelor, precum şi orice alte consideraţii de lingvistică rămîn pe seama specialiştilor în materie.

Fiecare persoană poartă un *nume* (de familie) însoţit de un *prenume*, dat la naştere. La sate, mai ales în trecut, prenumele are proveniență religioasă şi se primeşte la botez.

În anexă, am dat din catagrafia de la 1820 mai întîi lista prenumelor; multe din ele sînt diminutivizate [6].

Prenumele devine uneori nume; în cazul acesta, în denumirea unei persoane, se întîlnesc două prenume, dintre care unul are funcţia de nume propriu-zis. Iată cîteva exemple: *Bucur Lupu* (Vorniceni), *Chiţachi Grigore* (Hudeştii Mari), *Costin Nichifor* (Cişmeaua), *Danu Iftimie* (Epureni), *Gaşpar Tudurachi* (Truşeşti), *Grigoroş-*

---

[4] În satele pe care le-am cercetat, catagrafia de la 1820 arată că starea locuitorilor era proastă şi foarte proastă în marea majoritate a cazurilor; era de mijloc în puţine, şi bună doar în cîteva. La toate se arată însă: chiverniseala şi alişverişul locuitorilor, plugul, cărăuşia şi lucrul mînilor. La satele sărace sînt menţiuni de felul acesta: Cei mai mulţi sînt băjenari, veniţi după vreme (Iureşti). Ungureni, oameni de strînsură (Poiana Lungă). Săraci, de adunătură şi fără loc de hrană (Cătămărăşti). Oameni săraci, de adunătură; jitari fără nici o stare (Păpăuţi). Cei de adunătură n-au nici vite, nici străsură, nici loc de hrană; se hrănesc pe 30 prăjini (Fămînzi). Strîmtoraţi întru toate (Costineşti). Loc puţin de hrană şi rău; oameni mulţi la număr şi calici (Chiţoveni). Strîmtoraţi foarte; starea lor cu totul proastă (Dămileni). Se hrănesc pe moşii străine (Călineşti). Starea locuitorilor este foaree grea; sînt datori mai mult decît au (Deleni). Loc de pădure; n-au unde se hrăni (Vorona). Foarte strîmtoraţi de stăpîn; starea lor proastă (Pîrăul Negru). Din pricină că toată hrana lor este pe şesul Siretului, de multe ori, cu revărsarea apei, rămîn lipsiţi de hrană (Berhoieşti, Mîndreşti).

[5] *Baran* (Lozna), *Belehuz* (Cobîla), *Bogorodici* (Bucecea), *Boja* (Ionăşăni pe Siret), *Celovic* (Cobîla), *Culeac* (Havîrna), *Durac* (Miloc), *Duşăvoi* (Bivol), *Găvărigă* (Hudeştii Mari), *Glavan* (Botoşani), *Malenchi* (Costeşti), *Metele* (Havîrna), *Moiocea* (Zlătunoaia), *Podorojnic* (Curteşti), *Riba* (Răchiţi), *Sorochin* (Horodiştea), *Sotnicu* (Drăguşeni), *Tihu* (Ştefăneşti), *Veiichi* (Singerei).

[6] Se constată că pentru femei sînt relativ puţine prenume. Explicaţia stă în faptul că în catagrafie au fost trecute numai văduvele, care aveau obligaţii fiscale sau scutiri.

cuţă Matei (Pomîrla), *Hilip Iordachi* (Bţzeni), *Iordăchel Iftimi* (Văculeşti), *Iov Chiriac* (Deleni), *Ispas Ioniţă* (Ripiceni), *Leiter Dorofti* (Stroeşti), *Luca Apostol* (Costiugeni), *Matieş Costea* (Trestiana), *Nacu Iacob* (Dumbrăveni), *Nichitoraş Simion* (Stăuceni), *Onciu Onofrei* (Miclăuşeni), *Patraşcu Luţă* (Todireni), *Solomon David* (Biznoasa), *Straion Tanasă* (Dingeni), *Tilian Alexa* (Sirbi), *Tudur Irimia* (Stroeşti), *Ursachi Dumitraşcu* (Strahotin), *Velişcu Nichita* (Saucenita).

Numele de familie îşi are originea şi explicaţia în mediul familiar şi social în care s-a născut şi a trăit insul. Acest nume se transmite, în mod firesc, din generaţie în generaţie, în cadrul unui neam de oameni. Fiecare nume are istoria lui.

Din punctul de vedere din care am privit şi analizat catagrafia din 1820, numele de persoană date în anexă se clasifică în două mari categorii. Unele cuprind o *determinare*, arătînd originea locală, originea etnică, starea civilă, ocupaţia, categoria socială a persoanei. Altele cuprind o *calificare* şi sînt date după plante, animale, obiecte, fenomene ale naturii, după situaţia materială, ori arată stări, calităţi şi defecte de ordin fizic sau sufletesc.

Începem cu prima categorie de nume de persoană şi anume cu cele *determinative*.

I. *Nume în legătură cu originea locală a persoanei.* După localitatea de unde provine: *Botoşineanu* (Mitoc), *Braşoveanu* (Albeşti), *Buzăianu* (Berhoeşti), *Eşanu* (Dămileni), *Gălăţanu* (Vorona), *Lăpuşneanu* (Roşcani), *Ohrianu* (Răuseni), *Rădăuceanu* (Dumbrăveni), *Suceveanu* (Derţca), *Vrînceanu* (Maxut).

Nume ce amintesc diverse localităţi (probabil de origină): *Berheci* (Buzăieni), *Dubasari* (Cristeşti), *Orhei* (Zvorîşte), *Rîşca* (Dumbrăveni), *Roznov* (Hilişău Curt), *Tazlău* (Slobozia lui Talpă).

Nume care indică de obicei locul unde se află situată locuinţa omului: *Baltaru* (Răuseni), *Costaş* (Derţca), *Funduleac* (Bucecea), *Luncanu* (Flămînzi), *Mărginaş* (Biznoasa), *Rădianu* (Prisăcani), *Văleanu* (Curteşti).

II. *Nume ce arată originea etnică: Arnăutu* (Conceşti), *Grecu* (Hîrlău), *Mazuru* (Flămînzi), *Muscalu* (Crasnaleuca), *Neamţu* (Clipceni), *Rusu* (Srahotin), *Tataru* (Siliscani), *Ungurașu* (Uricani).

III. *Nume ce arată starea civilă şi vîrsta: Băetu* (Socrujeni), *Bătrînu* (Iureşti), *Burlacu* (Cosuteni), *Holteiu* (Ştefăneşti), *Mezînu* (Costeşti), *Moşneagu* (Conceşti), *Moşneguţu* (Hudeştii Mari), *Văduvoi* (Hăneşti).

IV. *Nume ce arată ocupaţia: Butnaru* (Cucorăni), *Cioclu* (Hăneşti), *Crăcimaru* (Brăteni), *Harbuzaru* (Coţuşca), *Livadaru* (Ionăşeni), *Postaşu* (Ciomîrlan), *Rotaru* (Bătrîneşti), *Salahoru* (Brăeşti), *Zidaru* (Albeşti), *Zugravu* (Ionăşeni).

V. *Nume ce arată categorii sociale: Bejînaru* (Levîrda), *Dijmaşu* (Hrişcani), *Mazîlu* (Păpăuţi), *Robu* (Dobîrceni), *Ruptaşu* (Păpăuţi), *Scutelnicu* (Brăeşti), *Suditu* (Coşuleni).

VI. *Nume date după stăpînii moşiilor sau după rangul acestora: Băloş* (Bivol), *Cananău* (Hudeşti Mici), *Ciolac* (Cristeşti), *Catargiu* (Bălușeni), *Flondur* (Lişna) *Ghica* (Şendriceni), *Morţun* (Dorohoi), *Moruz* (Biznoasa), *Răducanu* (Buhai), *Roznovanu* (Stroieşti), *Stîrce* (Flămînzi), *Stroici* (Pîrîul Negru), *Sturza* (Dumbrăveni), *Vîrnav* (Deleni).

Armaşu (Zlătunoaia), *Hatmanu* (Deleni), *Pîrcalabu* (Oneşti lîngă Hîrlău), *Spataru* (Corni), *Stolnicu* (Brăieşti).

Scanned with OKEN Scanner

VII. *Nume formate cu articolul genitival a: Abăbuţii* (Corni), *Achioarii* (Coşula), *Amîndrii* (Coţuşca), *Agahiţii* (Cristeşti), *Asarmanii* (Coşula), *Avădănii* (Deleni).

Trecem la cea de a doua categorie de nume de persoană şi anume la cele *calificative*.

Vorbirea unui grup social, pe lîngă notele din conţinutul noţiunilor, are şi un cuprins afectiv. Cînd grupul acordă cuiva un anumit nume, îşi exprimă faţă de ins o atitudine sentimentală. Nu în zadar îl aseamănă cu o vieţuitoare, cu un obiect sau cu un fenomen al naturii. Tot astfel, nu întîmplător primeşte cineva un epitet, o poreclă, un supranume, care îl caracterizează, fizic sau moral. Epitetele, de la simple aluzii, persiflări, glume, ironii, pînă la cele triviale şi pornografice, sînt adevărate calificative şi fac serviciul de identificare a insului, înăuntrul grupului social.

În acest sector al onomasticii, poporul de la sate arată aceeaşi imaginaţie puternică, acelaşi spirit de observaţie pătrunzător, aceeaşi uşurinţă de exprimare plastică şi metaforică, întocmai ca şi în întregul cîmp al folclorului. Aici intrăm, din plin, în domeniul stilisticii lingvistice. Din punctul de vedere de la care am plecat, sectorul acesta ni se pare cel mai atrăgător şi mai interesant.

În această categorie deosebim de asemenea cîteva grupe de nume.

I. *Nume date după plante şi animale: Barză*, (Prelipca), *Chipăruş* (Vicoleni), *Chiţigoi* (Ştefăneşti), *Grîu* (Brăteni), *Hulpe* (Stroieşti), *Lăcustă* (Drăguşeni), *Neghină* (Vorniceni), *Mascur* (Burdujeni), *Popuşoi* (Broscăuţi), *Racu* (Hlipceni), *Vizdoagă* (Hudeşti).

II. *Nume date după obiecte: Bolohan* (Copălău), *Car* (Maxut), *Cujbă* (Hilişău Gafencu), *Custură* (Lătăi), *Fuior* (Costineşti), *Ghiciuşcă* (Sîrbi), *Moţoc* (Hîrlău), *Oghială* (Cişme), *Tăciune* (Teioasa), *Tiutiun* (Crasnaleuca).

III. *Nume date după momente ale zilei şi fenomene ale naturii: Dimineaţă* (Brăteni), *Furtună* (Mănăstireni), *Miazănoapte* (Copălău), *Negură* (Hilişău-Gafencu), *Potop* (Mitoc), *Viscol* (Hudeşti), *Vreme* (Ichimeni).

IV. *Nume date după situaţia materială şi socială: Barosanu* (Văculeşti), *Calicu* (Broscăuţi), *Ciocoi* (Păpăuţi), *Chiaburu* (Săveni), *Codaşu* (Teişoara), *Pîrpilitu* (Cristeşti), *Prăpăditu* (Lozna), *Sărăcuţu* (Stăneşti).

V. *Nume date după stări, calităţi şi defecte, fizice şi sufleteşti: Buzatu* (Băscăceni), *Coţcaru* (Rădeni), *Cumpătă* (Ripiceni), *Dragoste* (Lehneşti), *Dreptu* (Ştefăneşti), *Frumosu* (Băluşani), *Grasu* (Bucecea), *Grozavu* (Drăguşani), *Minciună* (Hudeştii Mari), *Napaste* (Hlipceni), *Nădejde* (Nicşăni), *Nebunu* (Ruşi-Botoşani), *Nimerucu* (Cuzlău), *Noroc* (Mîndreşti-Siret), *Părere* (Necşeni), *Poftă* (Brăteni), *Rău* (Bobuleşti), *Slăbuţu* (Flăminzi), *Spălăţelu* (Măşcăteni), *Spînu* (Comăneşti), *Sprîncenatu* (Roşcani), *Şuiu* (Zvoriştea), *Tăgadă* (Copălău), *Teamă* (Zvoriştea), *Trîndavu* (Botoşani), *Uritu* (Suharău), *Uscatu* (Corni), *Vrajmaşu* (Drăgomăneşti), *Zăludu* (Bălușăni), *Zurbagiu* (Băbiceni).

VI. *Alte porecle devenite nume: Boubreaz* (Răuseni), *Brînzără* (Stroeşti), *Buhînbaltă* (Vorniceni), *Caştare* (Călineşti), *Furăvaci* (Pomîrla), *Laptidulci* (Mihălăşeni), *Moareacră* (Ruşi), *Malairău* (Movila Ruptă), *Roatăstrîmbă* (Bătrîneşti), *Spargiiapă* (Teişoara), *Şăptiboi* (Unţeni), *Zamărăci* (Corni).

VII. *Nume date pe baza lecturilor din cronici şi cărţi populare, sau din mitologia românească: Basarab* (Ibăneşti), *Docipal* (Stroeşti), *Helbet* (Hăneşti), *Împărat*

(Păltiniş), *Luceafăr* (Şoldăneşti), *Machidon* (Broscăuţi), *Novac* (Stinceşti), *Osman* (Dumeni-Ibăneşti), *Paşa* (Ripiceni), *Tindală* (Broscăuţi), *Taramoldovei* (Botoşani), *Viziru* (Feredeieni).

*

Catagrafia din 1820 a fost întocmită cu scop fiscal, pentru stabilirea obligaţiilor pe care le aveau locuitorii faţă de stăpînire, iar nu de dragul de a recomanda posterităţii pe oamenii vremii. Toate numele arătate în lucrarea de faţă sînt nume de simpli ţărani, aflaţi pe atunci în situaţia grea de clăcaşi, slugi la cişle şi odăi, sau chiar nevoînici.

Toţi aceşti oameni, săraci şi umiliţi, fac parte din marele popor, creatorul culturii populare româneşti. Înclinarea către pitoresc şi frumos, către ironie şi sarcasm, n-a fost zădărnicită de greutăţile vieţii de clăcaş. Această înclinare s-a manifestat din plin şi în cazul numelor de persoană.

Dincolo de interesul ştiinţific, prezentarea sutelor de nume scoase din anonimat şi din bezna trecutului este, după trecerea de aproape un secol şi jumătate, un omagiu pentru omul din popor.

A. PRENUME

Adam
Agachi
Alecu
Alexa
Alistar
Alixandra
Alixandru
Ana
Ancuţa
Ananii
Andrieş
Andrii
Andronachi
Andronic
Androşcuţ
Anghelachi
Angheli
Angheluţă
Anghelina
Anisiia
Aniţa
Antim
Antimia
Antohi
Anton
Antonia
Anuşca
Apostică
Apostol
Apostu
Arghir
Arhip
Arhiri
Ariton
Arsini
Arteni
Artimon
Avram
Axinia
Axinti
Barbu
Bogdan
Calistru
Carp
Carpuc
Casandra
Casian
Catrina
Călina
Chifan
Chifor
Chiriac
Chiric
Chirica
Chirilă
Chiriţa
Chirucă
Chiţa
Chiţu
Condre
Condurachi
Costachi
Costandin
Costea
Costin
Cozma
Cozmică
Crăciun
Criste
Cristina
Damaschin
Danalachi
Darii
David
Dămian
Dănăluşă
Dănilă
Dima
Dochiţa
Dominti
Doniţa
Doroftei
Dorotei
Dragan
Dragomir
Dragu
Duma
Dumitrachi
Dumitraş
Dumitraşcu
Dumitru
Enacachi
Enachi
Ene
Enciu
Evdochia
Filimon
Filip
Filipachi
Filotei
Florea
Foca
Foti
Frăsina
Gafiţa
Gafton
Gavril
Gavrilaş
Gavrilă
Gherasim
Gherghel
Gherman
Ghinuţa
Ghiorghi
Ghiorgheş
Ghiorghiţă
Gligori
Grigoraş
Grigori
Grigoriţă
Haralam
Horotolomei
Iacob
Iancu
Ichim
Ifrim
Ifteni
Iftimi
Iftimia
Iftodi
Ignat
Ilaş
Ilaşcu
Ileana
Ilie
Ilieş
Ilinca
Ioana
Ion
Ionaş

Ionel
Ionică
Ioniță
Iordachi
Iordan
Iorgu
Iosăp
Iosub
Iov
Ipati
Irimia
Irimiță
Irina
Iriniţa
Isac
Istrati
Iurii
Ivaşcu
Larion
Lascarchi
Lazăr
Leca
Lefter
Lionti
Loghin
Luca
Luchian
Luchiță
Lupaşcu
Lupu
Luță
Macarii
Macovei
Maftei
Manoilă
Manolachi
Manoli
Maranda
Marcu
Mardari
Maria
Marin
Martin
Maruşca
Matei
Maxim
Mădălin
Măgdălina
Melinti
Mihai
Mihalachi
Mihăilă
Mihăluță
Miron
Mironaş
Mironiță
Mitrofan
Mogoş
Moisă
Nastasia
Nazare
Neacşu
Necşoi
Neculai
Nedelcu
Negel
Negoiță
Nică
Nichifor
Nichita
Nicoară
Niculăeş
Niculăiță
Nistor
Niță
Onică
Onofraş
Onofrei
Opre
Oprişan
Ostafi
Ozarii
Pahomi
Paladi
Palaghia
Pancu
Paraschiv
Paraschiva
Parteni
Patachi
Patraşcu
Paulică
Pavel
Păvălucă
Petrachi
Petrea
Petrică
Petrucă
Pintilii
Pintiliucă
Platon
Porfira
Postolachi
Pricochi
Pricop
Proca
Prodan
Radu
Rafailă
Roman
Ruxanda
Safta
Saghin
Samson
Sanda
Sandu
Sava
Savin
Savu
Sămoilă
Scarlat
Silvăstru
Simina
Silion
Simion
Simionică
Simionel
Sirghi
Smaranda
Sofia
Sofroni
Sofronia
Spiridon
Stan
Stavarachi
Stoian
Strat
Straton
Şarban
Ştefan
Ştefanachi
Tanasă
Tănăsucă
Timofti
Titiana
Toader
Todiraş
Todirică
Todiriță
Todosia
Tofan
Tofănică
Toma
Trohin
Tudosă
Tudora
Tudorachi
Ursachi
Vasilachi
Vasilca
Vasili
Vintilă
Virvara
Vlasă
Voicu
Zaharia
Zamfir
Zoiţa

B. NUME

Abageru
Abăbuții
Aboului
Achioarii
Acriş
Adam
Agachi
Agahiții
Albotă
Alboteanu
Albu
Alghinuță
Alistar
Altu
Amărîtu
Amîndrii
Amînzului
Amorțitu
Andocea
Andronachi
Andrucică
Andruşca
Anisia
Antohi
Apostică
Apostoae
Apostol
Apostu
Aramă
Arapu
Arcănaru
Arcuş
Argat
Argint
Arhip
Arici
Armaş
Armăşug
Arnăutu
Aron
Arsîni
Asandii
Asărmanii
Asiminii
Aspînului
Avădănii
Auntoaii
Aviişoarii

Baba
Babană
Babău
Babiu
Babuc
Bacalu
Bacăş
Baciu
Bacovac
Badragan
Bagiureanu
Bahlui
Bahmotă
Bahrin
Balahură
Baldomir
Balincă
Baltag
Baltaraş
Baltaru
Baltă
Banar
Brandaburcă
Bangu
Bantaş
Barabas
Baracă
Baran
Barbacaru
Barbă
Barbălată
Barbăneagră
Barbărasă
Barbăroşă
Barbu
Bardac
Barnea
Baros
Barosanu
Barză
Basaraba
Başău
Başotă
Batalion
Batcu
Batîr
Bărbuţan
Băcăoanu
Bădăluţă
Bădărău
Băetu
Băican
Băiceanu
Bălău
Bălăucă
Băhăluţă
Bălici
Băloş
Bălteanu
Băltoacă
Bălţătescu
Bărbieru
Bărbuţă
Bărculiţă
Bărdie
Bătrînu
Băţuc
Bechiu
Bedreag
Bedrihan
Bega
Beghiru
Beiu
Bejan
Bejinaru
Bejuvcă
Belciug
Beldian
Beldiniţă
Belehuz
Belibou
Beraru
Berbuncă
Bercea
Bereşteanu
Berezeanu
Berghire
Berheci
Berhoescu
Berhone
Berijan
Berilă
Berindei
Beriştenu
Berte
Berza
Beşliu
Beteanu
Beţianu
Beţişor
Beţivu
Bezărghianu
Bicioacă
Bidaşcu
Bighiu
Bilac
Bivol
Bivolar
Bivoleanu
Bîcu
Bîgu
Bîlbă
Bîlboi
Bîngă
Bîrdan
Bîrgău
Bîrlescu
Bîrliga
Bîrlog
Bîrsac
Bîrsanu
Bîrzu
Bîtă
Bîtcu
Bîzdîc
Bîzgan
Bîzgă
Bîzgău
Bîznoşanu
Blaga
Blagoci
Blanaru
Blebea
Boagăş
Bobăscu
Bobeică
Bobîrne
Boboc
Bobu
Boca
Bocan
Bocanc
Bocăneţ
Bodaicu
Bodală
Bodoliţă
Bodrîngă
Bodron
Boeru
Bogan
Bogdan
Boghian
Boghici
Boghircă
Bogorodici
Bogune
Bogză
Bohmată
Bohorode
Boiangiu
Boicu
Bojă
Bojoacă
Bojoncă
Bolboros
Bolfă
Bolocan
Bolohan
Bombă
Boncu
Bondar
Bonghiş
Bonta
Borceag
Borcilă
Bordei
Bordeianu
Borhan
Borilă
Borodaci
Borodon
Boroh
Borş
Borşăru
Borşău
Bortă
Borţilă
Bosie
Bosinceanu
Bosne
Bostan
Botă
Botescu
Botezatu
Botgros
Botoşăl
Boţilă
Boţîrcă
Boubătrîn
Boubreaz
Bouleac
Bounegru
Bourăci
Boureanu
Bouţ
Boz
Bozianu
Bozogă
Brae
Brahă
Braiu
Bran
Braşoveanu
Brăchică
Brăculeţ
Brăduţan
Brăileanu
Brăteanu
Breabăn
Brehe
Brehuţă
Brici
Brigan
Brişcanu
Brînduşă
Brînduşăriu
Brînză
Brînzilă
Briuşor
Broască
Brumaru
Brumă
Bubaminzului
Bubăroşă
Bubosu
Buc
Bucă
Bucălae
Bucătaru
Buchir

Scanned with OKEN Scanner

Buciuman
Buciură
Bucioacă
Bucluc
Bucovei
Bucşă
Bucur
Budacă
Budaşcu
Budăi
Bude
Budeanu
Budur
Bufte
Buga
Buhă
Buhnă
Buhînbaltă
Buhologhici
Buhu
Buiac
Buiuc
Bujor
Bulance
Bulat
Bulău
Bulbăzan
Bulboacă
Bulbuc
Buleandră
Bulgaru
Bulgăr
Bulhac
Buliga
Bulihoi
Bulucbaşa
Bumbărică
Bunduc
Buraga
Burangea
Burcă
Burcuţă
Burde
Burduc
Burduhosu
Burduja
Burdujanu
Burdunu
Burghele
Burlacu
Burlă
Burlea
Bursoi
Bursuc
Bursuman
Burtă
Buruiană
Busuioc
Buşcu
Buşu
Butcă
Bute
Butnaru
Butnaraş
Butuc
Butucea
Buţură
Buzatu
Buză
Buzăbrează
Buzăcrăpată
Buzăianu
Buzăilă
Buzămurgă
Buzău
Buzdugan
Buzilă
Buzne
Buzucă
Caia
Calamară
Calance
Calaraş
Calcavură
Caldare
Calfă
Calicu
Calimîndră
Calsur
Calu
Camburu
Canănău
Cance
Cantimir
Capalb
Capan
Capcană
Capmare
Capmoale
Capră
Caproş
Capşă
Captalan
Captaru
Car
Carabule
Caradan
Carage
Caraiman
Carali
Caraolar
Carare
Carp
Casian
Caşcaval
Caştari
Catană
Catargiu
Cataveł
Cazacu
Cazamir
Căldăruşă
Căliceanu
Căliman
Călin
Căliniuc
Călmăţui
Călueeru
Călugăreanu
Călugăru
Cămăraşu
Cămătaru
Cămîrzan
Căpăţînă
Căpitanu
Căpiţă
Căpraru
Căprior
Căpriu
Căpşună
Cărăbuş
Cărăcudă
Cărămidaru
Cărăuşu
Cărbune
Cărîmbaru
Cărmăzău
Cărpuş
Căruntu
Căruţă
Căruţică
Cătăneagă
Cătărău
Cătăuş
Cătăvel
Căucă
Căzăcuţu
Căzău
Căzătu
Ceacîru
Ceahlău
Ceapă
Ceară
Ceasornicaru
Ceauşu
Celovec
Cenuşă
Cepoi
Cepucă
Cerbu
Cercel
Cerchejanu
Cercu
Ceribăucă
Cernescu
Cernigă
Cernuşcă
Ceucă
Cheaburu
Chebac
Chebanu
Chelaru
Chelban
Chelcean
Chelcică
Cheldac
Chelearsă
Chelemîndră
Cheleneagră
Cheptănaru
Cheptroş
Cherci
Cherdac
Cherdevară
Cheribăucă
Chiagu
Chidun
Chifan
Chihae
Chihăilă
Chihulcă
Chioaru
Chiorpac
Chioru
Chipăruş
Chipcu
Chiperi
Chir
Chira
Chiriac
Chiriban
Chirica
Chirilă
Chiron
Chiroşcă
Chiru
Chiruţă
Chisăliţă
Chistol
Chistrugă
Chişcă
Chişcăţăl
Chişleag
Chitic
Chitaru
Chiţachi
Chiţigoi
Chiţu
Chiuaru
Chivară
Ciacîru
Cicălucă
Cilibiu
Cimbru
Cimpoeşu
Cimpoi
Cioc

Scanned with OKEN Scanner

Ciolănică
Cioară
Cioată
Ciobanu
Ciobănaşu
Ciobică
Cioc
Ciocan
Ciochină
Ciociorbei
Ciocîrlă
Cioclu
Ciocoboc
Ciocoi
Ciofu
Cigiţă
Ciohodaru
Cioineac
Ciolac
Ciolan
Ciolănac
Ciomag
Ciomaga
Ciomîrtan
Ciorap
Ciorbă
Ciorici
Ciornei
Ciornocojă
Ciornohal
Ciornohuz
Ciornotă
Ciorpac
Ciorsac
Ciortăvăţ
Ciotîrcă
Cireadă
Ciredar
Cireş
Cirimpei
Ciritei
Ciritel
Cişcă
Cişmileanu
Ciubaru
Ciubeică
Ciubotaru
Ciubotă
Ciubotăraş
Ciubotăroşă
Ciubuc
Ciucă
Ciuciu
Ciulei
Ciuluc
Ciumariu
Ciuntu
Ciupercă
Ciurcioală
Ciurdic
Ciurilă
Ciutac
Ciută
Ciutul
Cizmaru
Cîcîce
Cîmpanu
Cîntaragiu
Cîrce
Cîrdei
Cîrjă
Cîrlan
Cîrlig
Cîrligatu
Cîrlionţ
Cîrneală
Cîrnu
Cîrţu
Cîşlaru
Cîţă
Clamă
Clătinici
Clencea
Clipa
Clipici
Clopot
Clopotaru
Coarjă
Cobîlă
Cobuz
Cobzar
Cociorveanu
Cociorvă
Cocîrţă
Codancă
Codaş
Codău
Codiţă
Codîrcă
Codîrliceanu
Codobă
Codobci
Codreanu
Codrescu
Codruman
Codrun
Cofă
Cohne
Cojescu
Cojîncă
Cojobă
Cojoc
Cojocaru
Cojocel
Colac
Colacaru
Colăcel
Colbu
Colibă
Coltucă
Colţan
Colţun
Coman
Comandantu
Comisu
Comîndare
Condurachi
Coneac
Conta
Contraş
Conţişor
Copălău
Copălăoanu
Copiliţu
Copistu
Coptul
Corbu
Corchez
Corcie
Corcodel
Corduban
Corduneanu
Corhană
Corigă
Corja
Corjan
Corju
Corlăţăl
Corman
Cornaciu
Corne
Cornilă
Corobană
Corocel
Coroi
Coroleucă
Coropcă
Corţă
Cosovan
Costan
Costaş
Costin
Costinescu
Costraş
Coşarcă
Coşări
Coşciug
Coşcodan
Coşman
Coşniţă
Coteaţă
Cotei
Cotîrlău
Cotîrşău
Cotlon
Cotonogu
Cotrohon
Cotruc
Cotruţă
Coţcaru
Coţofană
Coţovlacu
Coţuşceanu
Covaliu
Covaşă
Covataru
Covată
Covăşăl
Covăţică
Covrig
Covrigaru
Cozma
Cozmin
Cozmiţă
Cozmulici
Cracalie
Cracană
Craiu
Crăcimar
Crăciun
Crămine
Creangă
Creţu
Crihan
Crimcu
Cristian
Croitoru
Crucilă
Crudu
Cruhuleţ
Crupă
Cuboltă
Cuciuc
Cuciune
Cuciureanu
Cuconicu
Cucoranu
Cucoş
Cucoşel
Cucu
Cucuetu
Cudalbu
Cuhali
Cujbă
Culeac
Culeucă
Culminic
Cumpătă
Cuparu
Curalb
Cură
Curălaru
Curcan
Curcă
Curcuţă
Curea
Curecheru

Scanned with OKEN Scanner

Curgios
Curlat
Curmei
Curpăn
Custură
Cușmă
Cutaș
Cute
Cuțic
Cuțitaru
Cuțubă
Cuza
Cuzuban
Dabija
Dalac
Damaschin
Dană
Daneș
Danu
Darabană
Darii
Dascalu
David
Dămian
Dăncilă
Dănilachi
Dănilă
Dăringă
Dediu
Degeratu
Delibașa
Delicatu
Diaconu
Dijmașu
Dima
Dimineață
Dinu
Dinte
Dîrlău
Dîrneață
Dobîndă
Doboș
Doboșăru
Docipal
Dociu
Doftoru
Dogaru
Dohotaru
Dolhăscu
Dolincă
Domîncău
Domnișoru
Domnu
Donici
Donosă
Donțu
Dor
Dorăș
Dorneanu
Doroftei
Dorohoi
Dorohoiceanu
Doru
Dorugă
Draciu
Dragan
Dragomir
Dragoste
Dragotă
Dragu
Draniță
Drăbușcă
Drăgoi
Drăguș
Drăguțac
Drăguțu
Dreabă
Dreptu
Drîmbă
Drobacă
Drobotă
Drobu
Drochie
Dron
Druc
Druchi
Drușcă
Drușcu
Druțu
Dubangiu
Dubasar
Dubău
Duca
Dudău
Dudu
Duduce
Duduiac
Dudulachi
Duduman
Duduță
Dughilă
Duhăscu
Dulap
Dulapaș
Dulceraș
Dulgheru
Duluc
Dumbravă
Dumitrașcu
Dună
Dunăreanu
Dupac
Durac
Durbacă
Durduc
Durhaci
Durlan
Durne
Durneață
Dușăvoi
Dușcă
Dutcă
Duțan
Epure
Ertăgan
Eșanu
Facuș
Fafic
Falcă
Falcăș
Fandole
Fantu
Fasolă
Făclieru
Făfălugă
Făgădău
Făină
Fecioru
Feiga
Felega
Felișcă
Feraru
Fetcu
Feticu
Filimon
Filip
Filipeanu
Finargiu
Fintînaru
Firță
Flăcău
Fleșcău
Flică
Flișcan
Flișcă
Flocea
Flondor
Fluerar
Flueraș
Fluiratu
Foca
Focăș
Focșa
Foculeț
Formagiu
Fote
Fotescu
Franțuzu
Frimu
Fringhieru
Froicu
Frumosu
Frunzăti
Fudulac
Fudulachi
Fudulică
Fugă
Fuior
Fulga
Fulică
Fundulac
Furăvaci
Furnică
Fusu
Gabură
Gafton
Gagos
Galan
Galbază
Galbăn
Galion
Galiș
Galiță
Gaman
Gane
Gașpar
Gavril
Găinaru
Găină
Găgiureanu
Găian
Gălățanu
Găluștă
Gănuță
Găoace
Găocu
Gărgăun
Gătejă
Găvază
Găvărigă
Geamăn
Geană
Geantă
Gemănaru
Gemine
Gheată
Gheban
Ghelbere
Ghelșug
Gheorghiță
Gherghel
Ghervasă
Ghețu
Gheucă
Ghibirsac
Ghica
Ghiciușcă
Ghihud
Ghinuță
Ghirigan
Ghiță
Giambașu
Gimiga
Gioacăș
Giorovan
Giucăușu
Giucălică
Giugan
Giugaru
Giugănaru

Scanned with OKEN Scanner

Giumătate
Giuratu
Giurgea
Gîlcă
Gîlea
Gîlnic
Gîngă
Gînju
Gîrbu
Gîrde
Gîrlea
Gîrneaţă
Gîscă
Gît
Gîtgros
Glăvan
Glisă
Gogescu
Gogu
Goian
Goleac
Goldan
Golimas
Gologan
Goraş
Gorban
Gorciun
Gordi
Gore
Gorgan
Gotcă
Gradu
Gramadă
Grasu
Graur
Grădinaru
Grădişteanu
Grădușăriu
Grecu
Griban
Grigoroşcuţă
Grindei
Grijan
Grîu
Gronciu
Grosariu
Grosu
Groza
Grozavu
Grujan
Grumeza
Grunţu
Gruză
Gubă
Guceanu
Gugui
Guguzi
Guiu
Guleai
Gulie
Guliman
Gunoi
Guranda
Gurău
Gurgeanu
Gurgiu
Guriţă
Guşatu
Guşăilă
Guşilă
Guşu
Gutic
Guzan
Guzud
Hadîmbu
Hadîrcă
Haham
Hagiu
Haidău
Halamandra
Halep
Haleucă
Halici
Haliţă
Halotă
Halungă
Ham
Hambar
Handoce
Hanganu
Hapciu
Harabagiu
Harac
Haragea
Harasim
Haracu
Harhas
Hariga
Harbuzaru
Harpicu
Harţag
Hasnaş
Hatman
Hazcăş
Hăjdianu
Hălăucă
Hănceanu
Hănescu
Hăpice
Hărţug
Hăţ
Hegea
Heghiş
Helbert
Herestrău
Herestrăoaru
Herghelegiu
Herţa
Herţanu
Heru
Hilip
Hîj
Hincu
Hinduc
Hîrgău
Hîrjoabă
Hîrjoi
Hîrlea
Hîrtoapă
Hîrtop
Hîrtopan
Hlămag
Hlibidău
Hlighei
Hlihor
Hluj
Hojbă
Hobjilă
Hobzun
Hodoroabă
Hodoroagă
Hohace
Hojman
Holban
Holercă
Honcu
Hondre
Hopu
Horobată
Horobuţă
Horode
Horn
Horoşcheanu
Horţiş
Hoşman
Hoştină
Hrean
Hribu
Hristodor
Hrişcă
Hruşcă
Hucă
Hudescu
Hudici
Hulă
Hulpe
Hultuariu
Hultuian
Hulub
Hulubei
Huluţă
Humă
Hurduc
Hurjui
Hurmuz
Huşanu
Huşman
Hușteacă
Huţanu
Huţul
Huţuţui
Huzdup
Huzluc
Huzum
Iabluşchi
Iacobuţ
Iacomi
Iapăalbă
Ichim
Iftimi
Iftimuţă
Iftodi
Ifrim
Ignat
Ignătescu
Ilaş
Ilău
Ilic
Ionăşanu
Ionel.
Iordăchel
Iorga
Iosop
Iov
Ipati
Iruc
Isăceanu
Isfloacă
Ispas
Ispir
Istrati
Iţcu
Iurciu
Iure
Iuteş
Ivaşcu
Ivoiu
Izmană
Impăratu
Insurăţelu
Jacotă
Jalobă
Japcă
Jăchilă
Jărghiş
Jăvrilă
Jder
Jerdeanu
Jijie
Jirdău
Jitaru
Jortac
Jumară
Jurubiţă

Scanned with OKEN Scanner

Labu
Laiu
Lambriş
Langa
Lapteacru
Laptedulci
Larion
Laschi
Lascu
Latu
Laţcu
Lavrincă
Lază
Lazăr
Lăbău
Lăbuşcă
Lăcătuşu
Lăcustă
Lăduncă
Lăduţă
Lăiupcă
Lămăşanu
Lănţuc
Lăpuşneanu
Lăzărescu
Lăzăroi
Leahu
Leancă
Leasă
Lebădă
Leca
Leftăr
Lefticaru
Leică
Lemnaru
Lencuţă
Lepădatu
Leu
Leucă
Liciu
Licneanu
Limbălată
Limpău
Lindină
Lipa
Lipan
Lipovanu
Lipşă
Lipţcan
Lisă
Lişman
Livadaru
Lină
Loghin
Lohan
Lopată
Lozneanu
Luca
Lucaci
Luceafăr
Lucuţă
Luican
Lule
Luminiţă
Luminăraru
Luncanu
Luncaşu
Luncă
Lunganu
Lungu
Lunică
Lupan
Lupaşcu
Lupăcescu
Lupuşor
Lutaru
Machidon
Macotă
Macovei
Macri
Macu
Madon
Madonici
Maftei
Maja
Malac
Malai
Malaimare
Malairău
Malanca
Malăş
Malenchi
Malohi
Mancăş
Manciu
Mandre
Mandric
Mane
Manoilă
Manolachi
Manole
Manu
Marcan
Marcaru
Marchitanu
Marcu
Mardari
Margă
Marian
Martin
Marţafoi
Mascur
Matieş
Maţcan
Maţu
Mavrichi
Maxim
Mazîlu
Mazăre
Mazur
Mazuraş
Măcădău
Măciucă
Măcuhă
Măgureanu
Măhîrlă
Mălăeş
Măligă
Măludă
Mămăligaru
Mămăligă
Mămîrcă
Mănigă
Măntălău
Mănucă
Mărcuţu
Mărgineanu
Mărginel
Mărişcă
Măsălincă
Muşcăteanu
Mătrag
Măzăreanu
Medrişcă
Meideanu
Meiu
Mejeru
Melinte
Merican
Mertic
Merticaru
Meşca
Metele
Mezînu
Miaucă
Miazănoapte
Michiu
Miclăuşanu
Micu
Micuţu
Midachi
Midviu
Mighiu
Mihalachi
Mihalaş
Mihalce
Mihăilă
Mihu
Mihuţă
Milianu
Milieş
Minciună
Mincu
Miron
Mironaş
Mironiţă
Mistrie
Mititelu
Mitoşăriu
Mitrofan
Mitcan
Mindraşu
Mindrişoru
Mindru
Mindrulică
Minjilă
Minzatu
Minzu
Mirţac
Mirza
Mizdrugă
Mleşniţă
Moară
Moareacră
Mocanu
Mocioc
Mocirlă
Mocne
Modringă
Moga
Mogilă
Mogîldă
Moglan
Mogoroge
Moisăi
Moja
Moldoveanu
Moldovă
Molie
Molocea
Molotei
Momiţă
Momîrcă
Moraru
Morăraş
Morcov
Morcovucă
Mormîncea
Morocine
Morosac
Moroş
Moroşanu
Mortun
Moruz
Moscu
Moşăilă
Moşneagu
Moşneguţu
Motăş
Motozac
Moţa
Motoc
Movilă
Mucea
Muculeţ
Muge
Mugur
Muha
Munte

Scanned with OKEN Scanner

Munteanu
Muntenită
Murat
Murărașu
Murcăciune
Murgoci
Murgu
Murgutu
Murilă
Muscalu
Muscă
Muste
Musteață
Musteațăalbă
Mușat
Mutu
Mutulică
Nacladă
Nacu
Nagît
Nantul
Napastă
Nastasă
Nazari
Nădejdi
Năsturaș
Neacă
Neacșu
Neagu
Neamțu
Nebunu
Nechita
Neculce
Nedelcu
Neghină
Negriceanu
Negru
Negruvodă
Negură
Neguțitoru
Neica
Nestrugan
Netidu
Nichiforaș
Nichitilă
Nichiturcă
Nichituș
Nicodim
Nicorici
Nimerescu
Nimernicu
Nistor
Nistoreanu
Nițură
Noroc
Nou
Nour
Novac
Nucu
Nucușor
Oae
Oane
Obadă
Obădaru
Oblu
Obreja
Oboroceanu
Obroce
Ocă
Ocheană
Ochișor
Ochișucă
Odorcanu
Odorog
Ogeagă
Oghială
Ohrianu
Ohrib
Ojog
Olaru
Olaș
Olăraș
Oloeru
Onceanu
Oncer
Onciu
Onofrei
Onu
Opincaru
Opre
Oprișan
Orășanu
Orheiu
Ostahi
Ostrățanu
Otac
Otrocel
Oțăl
Ouatu
Ovideanu
Pagu
Paiu
Palaghiu
Palamaru
Palancă
Palicîrjă
Pană
Panțîru
Papuc
Parale
Parascan
Parnas
Partene
Pasat
Pasăre
Pascal
Pascaru
Pașa
Pașcu
Patachi
Patatu
Patrașcu
Pată
Păduri
Pădureț
Păduraru
Păgubașu
Păguțu
Pălărieru
Păltinișanu
Pămîntel
Păpușă
Părăluță
Părăscuță
Părău
Păreri
Păsăreanu
Păsățel
Păscuțanu
Păstrăv
Pătrăuceanu
Pătrunjel
Pățală
Păuleț
Păun
Păușcă
Păvăleanu
Peatră
Pelihaci
Pelin
Peliniță
Pepele
Perjă
Perju
Pestrițu
Petianu
Peticaru
Petică
Petruță
Piciu
Pinten
Pintiliasa
Pintilii
Pisăilă
Pistol
Pițu
Pițuc
Pîngăreac
Pîntea
Pîntice
Pînzăraș
Pînzaru
Pîrcălabu
Pîrgă
Pîrgar
Pîriială
Pîrjol
Pîrle
Pîrlitu
Pîrlog
Pîrnic
Pîrpilitu
Pîrpiuță
Pîrle
Pîrvu
Pîslaru
Plăcintaru
Plăcintă
Plămadă
Plătică
Plăvan
Plăvănescu
Pleșca
Pleșcuț
Pleznică
Plop
Plopan
Plugaru
Poacă
Pocitaru
Poclit
Pocpoc
Pocriș
Podaru
Podeț
Podorjnic
Poduț
Poenaru
Poftă
Poganu
Pogor
Pohană
Pohoață
Pohonțu
Pohriban
Pojogu
Polonic
Pomătaru
Pompă
Pompărău
Poncă
Pondichi
Ponici
Popa
Popăscu
Popîcu
Popîrce
Popovici
Popușoi
Porcaru
Porcăraș
Porcea
Porcosu
Porcu
Porcuț
Profir
Poroșcă
Portariu
Porumbică
Posteucă

Scanned with OKEN Scanner

Postoroagă
Postulachi
Poştariu
Potecă
Poterașu
Potîngă
Potolincă
Potop
Pragu
Prale
Prăjină
Prăpăditu
Predelce
Prepeliță
Prescorniță
Prescure
Priboi
Pricupeț
Prilipceanu
Prilogeanu
Pripa
Prisacaru
Prisăcuță
Pristavu
Proca
Prodan
Profir
Proșca
Puică
Puiu
Pungaru
Pungă
Purcel
Purcică
Purdel
Purice
Pustianu
Pușcașu
Pușcă
Pușchiu
Pușcuță
Putină
Putrigai
Rablă
Racăș
Rachieru
Raclaru
Racu
Radu
Ratăș
Rașampoi
Rață
Răchită
Răcilă
Răciucă
Răcolța
Răcuțu
Rădăcină
Rădăcuș
Rădăuceanu
Rădieriu
Răducanu
Răileanu
Răpceanu
Răpidi
Răruț
Răspopa
Răstoacă
Răschianu
Rătundu
Rățucă
Rău
Răuț
Răzășu
Răzlog
Răzneanu
Rîzu
Rîba
Rîmbu
Rîncă
Rîndașu
Rîndunică
Rîngoci
Rîpă
Rîsu
Rîșca
Rîșcanu
Rîșniță
Rîzac
Roatăstrîmbă
Robu
Rogoz
Rogojinaru
Roibu
Roman
Romașcanu
Românescu
Romiga
Ropceanu
Ropotă
Roșca
Rotaru
Roznov
Roznovanu
Rudei
Rugină
Rujă
Ruptașu
Rusnac
Rusu
Sacară
Sahu
Salahoru
Sandovici
Saparu
Sapiva
Sarafincu
Satcu
Sava
Savachi
Savin
Săcită
Săcu
Săcriu
Săcrieru
Săcureanu
Săculeț
Săhleanu
Sălăvăstru
Sălceanu
Săparu
Săraru
Sărăciuică
Sărăcuțu
Sărădincu
Sărbușcă
Săringă
Sătănilă
Săucă
Scaldatu
Scarlat
Scatiu
Scăianu
Scăraru
Sciup
Scîntei
Scobai
Scoică
Scorpan
Scovilă
Scripcaru
Scripete
Scutaru
Scutelnicu
Sfeșnicu
Silion
Simionel
Simionică
Sîrbu
Siretin
Sîrghi
Siriacu
Slăbuțu
Slănină
Slobodeanu
Smînceală
Smînteală
Smîntînescu
Smochină
Snopu
Sobă
Sobaru
Sodovei
Sofian
Sofroni
Solcan
Solomon
Solonaru
Soponaru
Soponrău
Soroceanu
Sorochin
Soroci
Sorohan
Sotnicu
Soveja
Spargiiapă
Spasu
Spataru
Spălățălu
Spărietu
Spînac
Spînu
Spîncu
Spînțaru
Spîrnachi
Spoială
Sposop
Sprînceană
Sprîncenatu
Spurcatu
Stahi
Stan
Stare
Staroste
Stănică
Stărică
Stărpu
Stecluș
Stejar
Stihi
Stingheru
Stîncă
Stingă
Stîngu
Stîrce
Stîrlici
Stog
Stoica
Stolnicu
Strachină
Străchinaru
Strahotin
Strat
Straton
Stratulat
Stratulă
Străinu
Străjescu
Străteanu
Strechii
Stridii
Strîmbu
Stroici
Strugaciu
Strună
Struneală
Strungaru
Struțescu
Stuchitu

Scanned with OKEN Scanner

Sturza
Sturzu
Sucevanu
Suduitu
Suduelea
Sul
Sularu
Sulică
Suliman
Sumanaru
Surdu
Suru
Surugiu
Suvacu
Suveică
Şalaru
Şalgău
Şahu
Şandră
Şangău
Şanta
Şaramet
Şarampoi
Şaraban
Şarcu
Şargu
Şatraru
Şăptiboi
Şăptilici
Şărpi
Şchiopu
Şfabu
Şfichi
Şişcar
Şişic
Şleahtă
Şmoc
Şoacă
Şobachi
Şodringă
Şoica
Şoimu
Şoiman
Şoimaru
Şoitan
Şoldan
Şologon
Şoltuzu
Şopîrcă
Şăpte
Şoric
Şorog
Şorovneaţă
Şoşu
Şotropa
Şova
Ştefănucă
Ştefură
Ştir
Ştirbaciu
Ştirbăţ
Ştirbu
Ştiriţău
Ştiucă
Şubă
Şufaru
Şuhan
Şuiu
Şulipă
Tabac
Taban
Tacu
Tagadă
Talabă
Talmaci
Talpalaru
Talpan
Talpă
Talpău
Tandalic
Tanţuc
Tarahon
Tarpău
Tataru
Tăbaşcă
Tăbăcilă
Tăbîrcă
Tăbîrnă
Tăbîrţă
Tăburcea
Tăciune
Tăcutu
Tălăbuţă
Tălpoi
Tălpuş
Tămăzlicaru
Tănăsucă
Tăpăligă
Tăpălog
Tăprigan
Tărăboi
Tărăbuc
Tărăbuţă
Tărcăuţanu
Tărchilă
Tăriţă
Tărnăuceanu
Tărzimanu
Tătărăşanu
Tătărîncă
Tăuteanu
Tăutuleanu
Tăzlăoanu
Teacă
Teamă
Teclianu
Teleagă
Teliban
Teliman
Telişcă
Terciu
Terenti
Teslariu
Tihu
Tilimac
Tiliuţă
Timuşan
Tiron
Titianu
Titirez
Tiutiun
Tîndală
Tînjală
Tîrlă
Tîrnăuceanu
Tîrnici
Tîrpilă
Tîrsînă
Tîrsoagă
Tîrzioru
Tîrziu
Toarcăş
Tocaru
Tofan
Tofănel
Tofănescu
Toiag
Tolocariu
Toloceanu
Tololoi
Tomag
Tomigă
Tomşa
Topală
Topilă
Topor
Torbă
Torcaci
Toroz
Totoel
Traian
Traistă
Trăistaru
Trebiş
Tremurici
Trepăduş
Trifan
Trîndavu
Tronciu
Troscuţă
Tudor
Tudose
Tufă
Tulbure
Tumurug
Tună
Tunsu
Tupilatu
Tura
Turcanu
Turcheazu
Turculeţ
Turcuman
Turcuţan
Turoţcă
Turpan
Turtă
Turtureanu
Turturică
Tutungiu
Tuţu
Ţandură
Ţapu
Ţaramoldovei
Ţaranu
Ţarălungă
Ţarănouă
Ţarcă
Ţăpoi
Ţăpu
Ţăpuş
Ţărănescu
Ţărigrădeanu
Ţăruş
Ţiba
Ţiban
Ţibic
Ţibulcă
Ţiclău
Ţîndulică
Ţigănaşu
Ţigău
Ţigănesc
Ţilic
Ţîmpău
Ţîmpoc
Ţîntilă
Ţînţaru
Ţipar
Ţipaş
Ţipă
Ţiplic
Ţîrcă
Ţîrcovnicu
Ţîrde
Ţîru
Ţiţă
Ţiţică
Ţocu
Ţoiu
Ţoncu
Ţonţoroi
Ţopăş
Ţucă
Ţugui
Ţuican
Ţuluc
Ţupa
Ţupcă
Ţupişcă

Scanned with OKEN Scanner

Ţupu
Ţurcanu
Ţuşcă
Ţuţu
Udumac
Uncuş
Ungureanu
Ungurenaş
Ungureţoi
Unju
Untu
Ureche
Uritu
Urlan
Urmă
Ursachi
Ursaru
Ursilă
Ursoi
Ursuleanu
Urzică
Uscatu
Vacaru
Vamanu
Vameş
Vararu
Vartic
Varză
Vasilachi
Vasilică
Vatamanu
Vatavu
Vatrar
Văcăraş
Văculeţ
Văcuţă
Vădeanu
Văduvoi
Văleanu
Vărvăruc
Vătăjălu
Vătămanu
Vătămănel
Vătămănuţă
Vechiu
Velichi
Velişcu
Velniceru
Verdeş
Verge
Vergheanu
Veruz
Vervegă
Veşcă
Vicol
Vieru
Vifor
Viorel
Vişan
Viţăl
Viţălaru
Viţu
Vizău
Viziru
Viziteu
Vîntoi
Vîntu
Vinzu
Vîrlan
Vîrnav
Vîrtosu
Vîţu
Vizdoagă
Vlad
Vlasă
Vlădan
Vlădeanu
Voicu
Voiţac
Volintiraş
Volintiru
Voloc
Vornicu
Vraciu
Vraghie
Vrăjitoru
Vrăjmaşu
Vreme
Vrînceanu
Vulpe
Zaboloteanu
Zaiţu
Zamă
Zamărăci
Zapis
Zaplaz
Zaporojan
Zară
Zavă
Zavorez
Zăbulugă
Zăgre
Zăiceanu
Zălingă
Zăludu
Zănoagă
Zărîmbă
Zărneanu
Zăruşcă
Zăvoi
Zăvor
Zbanţ
Zbengu
Zbîngă
Zbîrcă
Zburle
Zgîmbuţă
Zgîrcea
Zlei
Zmău
Zodieru
Zoia
Zoiţa
Zolca
Zorojan
Zosin
Zota
Zugravu
Zuluc
Zup
Zurubagiu
Zuzu
Zvîrlea
Zvon

Scanned with OKEN Scanner

EMINESCU, *Proză literară*, Ediţie îngrijită de Eugen Simion şi Flora Şuteu. Cu un studiu introductiv de Eugen Simion.

Editura pentru literatură, 1964, LXXXII + 398 pag.

Plănuită de mai multă vreme, anunţată în cîteva rînduri în proiectele de apariţie şi aşteptată cu legitim interes de cititori, ediţia din proza lui Eminescu a văzut lumina tiparului abia anul acesta cu ocazia comemorării a 75 de ani de la moartea poetului. Prin realizarea acestui important act de restituire istorico-literară s-a repus în circulaţie unul din sectoarele importante ale creaţiei eminesciene, contestat adesea în trecut sau simplificat prin interpretări inerte, nu o dată nivelatoare şi chiar dogmatice.

Concepută ca o ediţie de „popularizare" (p. LXXXII), culegerea în discuţie însumează lucrările publicate de poet în timpul vieţii, precum şi majoritatea textelor rămase în manuscris. Criteriul care a prezidat opera de selecţie întreprinsă de autorii ediţiei este însă susceptibil de oarecare obiecţii deoarece multe din bucăţile postume sînt simple încercări literare, lipsite de o unitate ideologică şi artistică mai uşor sesizabilă. În sumarul volumului au fost incluse, între alte postume, texte fără însemnătate ca *Aur, mărire şi amor*, *Părintele Ermolachie Chisăliţă*, *Contrapagină*, dar au fost lăsate pe dinafară, fără justificare, prelucrări folclorice cum ar fi *Firul lui Dumnezeu*, *Frumoasa lumii*, *Borta vîntului* etc. Îndreptăţirea acestor lucrări de a figura sau nu într-o ediţie din proza lui Eminescu ni se pare absolut egală, aşa că o discriminare, ca în cazul de faţă, ne apare neîntemeiată.

Într-un studiu despre proza lui Eminescu, publicat cu puţin timp înaintea apariţiei volumului în discuţie (v. „Tribuna" nr. 10—14, 1964), opinam că reliefu adevărat al epicii poetului ni-l oferă, cu prisosinţă, într-o discuţie, creaţiile publicate în timpul vieţii, în „Convorbiri literare" şi „Curierul de Iaşi", precum şi fragmentul de roman *Geniu pustiu*, apărut postum. Realizarea unei ediţii, mai cu seamă cu caracter de popularizare, reclamă, credem, aplicarea, în privinţa postumelor, a unui criteriu selectiv mai riguros. Se pare că însuşi autorul studiului introductiv este de acord, în principiu, cu acest mod de a privi textele postume deoarece atunci cînd le discută (nu ne referim la *Geniu pustiu*), comentariul său înaintează cu oarecare stinghereală. Criticul se vede obligat uneori să afişeze destule rezerve faţă de realizarea artistică a unor texte rămase în manuscris, să constate identităţi între ele sau influenţe străine neasimilate. Alteori este chiar nevoit să bănuiască evoluţia eroilor datorită existenţei unor pagini albe în diferite manuscrise.

Obiecţia noastră nu afectează însă cîtuşi de puţin modul în care a fost realizată această ediţie, prima cu adevărat ştiinţifică din proza lui Eminescu. Meritul de seamă aparţine, desigur, harnicei şi devotatei cercetătoare Flora Şuteu care a depus o muncă migăloasă de colaţionare şi transcriere a textelor eminesciene, aplicînd cu rigurozitate cele mai noi principii filologice. Într-o *Notă despre ediţie* autoarea şi-a precizat, de altfel, cu multă claritate, criteriile folosite, nelăsînd nici un dubiu asu-

pra caracterului științific al întocmirii ediției, pe care l-am putut ușor verifica — pentru textele apărute în timpul vieții scriitorului — prin efectuarea cîtorva sondaje în publicațiile respective și principalele ediții vechi (frații Șaraga, Ion Scurtu și D. Murărașu — cea mai bună).

Ținuta științifică a acestei ediții este substanțial amplificată și de notele de la sfîrșitul volumului în care se fac necesare precizări filologice și se dau, cum se spune în *Notă despre ediție*, „informații de istorie literară cu privire la fiecare bucată în parte, explicații de natură enciclopedică despre autorii, evenimentele istorice, personajele mitologice etc. la care se referă textul eminescian" (p. LXXIV). Ar fi fost bine dacă în aceste note, realizate cu probitate științifică și pasiune pentru amănunt, s-ar fi evitat repetiția unor date de istorie literară și citate din exegeții mai vechi ai epicii eminesciene, expuse deja de Eugen Simion în studiul introductiv. Meritele Florei Șuteu în realizarea acestei ediții cresc dacă mai amintim și seriozitatea cu care a întocmit *glosarul* de cuvinte mai puțin cunoscute, cu accepții deosebite, folosite de poet, absolut indispensabil cititorului obișnuit.

Prima ediție științifică din proza lui Eminescu este însoțită de un amplu și documentat studiu introductiv (67 pagini), elaborat de criticul literar Eugen Simion. Preluînd unele idei valabile emise altă dată despre această creație, în primul rînd de către acad. G. Călinescu, autorul dezvoltă o analiză atentă a motivelor romantice din epica poetului, delimitează numeroase din trăsăturile ei particulare, încercînd să le pună în relații cu romantismul european. Preocuparea, vădită permanent, de a-l discuta pe Eminescu prin prisma aderenței sale la romantism și a notelor particulare pe care le aduce în cadrul acestui curent, conferă studiului introductiv o ținută analitică ce nu are nimic comun cu prejudecățile despre romantismul poetului, ivite în unele cercetări de-acum cîțiva ani.

S-a făcut observația de către unii că Eugen Simion ar realiza, în această prefață, o cercetare exhaustivă a prozei poetului, o punere la punct a tuturor chestiunilor controversate. Această atitudine ni se pare exagerată, trădînd pe lîngă lipsa de obiectivitate a acestora și cunoașterea foarte sumară a bibliografiei problemei.

La o lectură mai atentă a prefeței se pot depista și unele insuficiențe surprinzătoare. Sublinierea caracterului înalt patriotic din romanul *Geniu pustiu*, ca și generalizările pe marginea acestei creații nu sînt susținute de o analiză mai adîncă. Se ivesc chiar și unele observații care nu concordă cu realitatea operei în discuție.

Eugen Simion scrie că în cele din urmă, după înfrîngerea revoluției și aflarea scrisorii de dezvinovățire a iubitei sale Poesis, Toma Nour „găsește o compensație în vis" (p. XX). De fapt eroul își va continua activitatea revoluționară prin Europa, în Germania mai exact, de unde va fi condamnat și exilat în ghețurile veșnice ale Siberiei. Susceptibilă de retușări, în vederea unei nuanțări a observației, este și concluzia că „sufletul lui apostat (al demonului eminescian transfigurat aici în persoana lui Toma Nour și Ioan — n.n.) se mîntuie prin iubire, iar scepticismul funciar se risipește în marile acțiuni populare, însă nu definitiv, căci o dată exodul sfîrșit, eroul cade în starea de dinainte" (p. XXI).

Se știe însă că, dezamăgiți în iubire, eroii amintiți ajung la revoluție, urmînd astfel calea inversă a demonului din *Înger și Demon*. După sfîrșitul revoluției în care eroul eminescian se manifestase ca un luptător activ (Ioan sfîrșește eroic) Toma Nour nu cade exact în „starea de dinainte", ci va evolua în sensul celor observate mai sus. Prin aceasta Eminescu aduce o puternică notă originală în cadrul romantismului progresist european.

O interpretare de felul celei discutate mai înainte aflăm și în cazul comentării sfîrșitului nuvelei *Sărmanul Dionis*. Autorul prefeței arată că după isprăvirea aventurii cnirice cunoscute, Dionis „trăiește alături de Maria", „convertirea casnică, izbăvitoare" (p. XL), poetul oferind „aici soluția din *Înger și demon*", a dragostei care *liniștește și regenerează* sufletul după eșecul luptei. Este de observat însă, cum scriam și cu alt prilej, că Eminescu ne sugerează, către finalul nuvelei, că iubirea Mariei îl va alina doar numai într-un fel pe cutezătorul Dionis, această împăcare fiind pentru erou o compensație ieftină, deoarece el rămîne, în continuare, un demon nemulțumit, sceptic din cauză că societatea în care trăiește i-a retezat elanurile grandioase de fericire.

Scanned with OKEN Scanner

Fără îndoială că procedînd la o revizuire a studiului introductiv, Eugen Simion va elimina aceste interpretări grăbite, va face apoi trimiteri la toate citatele pe care le dă (v. p. VI, VII, X, LV, LXXI) pentru a imprima un mai accentuat caracter ştiinţific cercetării sale. Se simte, de asemenea, nevoia unei legături mai strînse între diferitele părţi ale prefeţei.

Îngrijită cu pasiune şi competenţă de Flora Şuteu şi Eugen Simion, ediţia din proza literară a lui Eminescu se impune ca o realizare în cadrul reeditărilor din ultima vreme. Ea oferă nu numai un mijloc care facilitează pătrunderea prozei marelui poet în categorii tot mai largi de cititori, ci şi un instrument ştiinţific valoros pentru specialişti, istorici literari şi filologi, care se dedică studiului operei lui Eminescu.

Mihai Drăgan

AUGUSTIN Z. N. POP, *Contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu* Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962, 620 pag.

Intitulat cu modestie *Contribuţii documentare...*, volumul lui Augustin Z. N. Pop reconstituie, întemeindu-se pe mărturiile cunoscute sau valorificînd un număr însemnat de documente inedite, biografia familiei Eminovici şi perioade ample din viaţa lui Eminescu. Este rodul unor cercetări minuţioase şi îndelungate în arhive, biblioteci, colecţii particulare şi al anchetelor de teren prin locurile unde a trecut persoana sau amintirea poetului.

Contribuţiile... sînt împărţite în 11 capitole, grupate după criterii variate, urmărind fie ordinea cronologică a evenimentelor, fie adunarea documentelor din perioade diferite, legate prin aceeaşi problematică. Fiecare capitol este precedat de comentariile, deseori utile, ale cercetătorului, la care se adaugă prezentările succinte făcute mărturiilor mai importante şi numeroasele planşe, fotografii, facsimile.

Două capitole *(Ipoteştii lui Iminovici* şi *Unirea şi reforma agrară în satul lui Eminescu)* sînt consacrate ţinutului natal al familiei poetului, începînd cu o „hotarnică" din 1815 şi terminînd cu prezentarea Ipoteştilor în zilele noastre. În afara informaţiilor de ordin economic şi social, aflăm o descriere a aşezării după repartiţia pămînturilor de-a lungul vremii, alături de actele care dovedesc lupta deznădăjduită a căminarului Gheorghe Eminovici şi a soţiei sale pentru păstrarea Ipoteştilor. Documentele inedite privitoare la starea socială a lui Gh. Eminovici evidenţiază necontenita grijă şi strîmtoare financiară a bătrînului, asaltat de creditori, de ginerele care-şi revendică drepturile băneşti sau de solicitările băieţilor mai mari, aflaţi la studii, dar, în acelaşi timp, ele aduc elemente noi în caracterizarea căminarului. Firea sa aprigă şi nestăpînită, manifestată în numeroasele litigii cu vecinii, se îmbină cu un dezvoltat simţ al dreptăţii şi cu o putere de muncă neobişnuită, atît de necesară conducerii unei familii numeroase. Portretul este aprofundat şi prin infirmarea, bine argumentată, a unei teze eronate din istoriografia literară mai veche, după care tatăl poetului ar fi fost antiunionist.

Alături de aceste date preţioase, întîlnim, în cel de al doilea capitol, ample consideraţii economice şi politice despre reforma agrară din 1864, precum şi unele acte oficiale legate de acelaşi eveniment, care nu au însă nici o tangenţă cu familia Eminovici şi a căror prezenţă în volum este, după părerea noastră, nejustificată.

Episodul dramatic al dărîmării casei poetului de la Ipoteşti în 1924, de către moşierul Papadopol, act profanator al unui exploatator mărginit şi rapace, este redat pe larg cu toate ecourile lui în opinia publică a vremii şi cu întreaga sa semnificaţie ideologică.

Numeroasele acte oficiale, scrisori, adunate în capitolul închinat Ralucăi Eminovici, nu adîncesc, decît în mică măsură, chipul ştiut al mamei, dar prezintă interes prin mulţimea informaţiilor privind strămoşii şi rudele acesteia, constituind şi mărturii noi ale vieţii sale zbuciumate.

Soarta nefericită a lui Şerban Eminovici, urmărită pe documente şi scrisori, este memorabilă şi pentru că evidenţiază participarea poetului la suferinţele fratelui său mai mare şi grija sa deosebită ca vestea morţii „doctorandului" din Berlin să nu zdrobească inima şi aşa slăbită a mamei.

Capitolul dedicat lui Matei Eminescu, singurul dintre fraţi care a avut parte de o viaţă tihnită şi de lungă durată, cuprinde numeroase mărturii utile pentru cunoaşterea mezinului şi a relaţiilor sale cu poetul. Interesul sporit pe care îl acordă Augustin Z. N. Pop acestui frate este explicabil, ţinînd seamă de contribuţia lui la cunoaşterea vieţii lui Eminescu (şi reproducerea în volum a însemnărilor sale este binevenită), dar aceasta nu trebuia să ducă la pierderea discernămîntului critic în judecarea atitudinii, nu totdeauna exemplară, a lui Matei Eminescu faţă de poet. O frază ca aceasta, referitoare la fratele memorialist, este elocventă: „La acolada bravurii ostăşeşti, ca luptător la Smîrdan şi Plevna, pentru care a binemeritat şase decoraţii romîne şi ruseşti, Matei Eminescu probează nobilul interes ca să lase posterităţii ştiri controlate asupra familiei sale" (p. 6).

Informaţiile noi care interesează direct biografia lui Eminescu, fără a reprezenta contribuţii substanţiale, au meritul de a lumina unele momente mai puţin clarificate pînă acum, de a preciza, cu noi amănunte, cele cunoscute anterior. Merituoase sînt, în acest sens, refacerea foarte exactă a „odiseei" poetului prin numeroasele şi sărăcăcioasele sale locuinţe bucureştene, ştirile despre participarea lui Eminescu la încă două societăţi progresiste, „Romînismul" (1869) şi „Carpaţii" (1882), ca şi cele care dovedesc străduinţa sa de a uni pe gazetari într-o „Societate a Presei Romîne".

Semnalăm în mod deosebit, pentru cunoaşterea ultimilor ani din trista biografie eminesciană, cele trei scrisori inedite, trimise de poet, aflat la tratament la Odessa, către prietenii din ţară. Cu mintea limpezită, într-o perioadă de relativă ameliorare a bolii, Eminescu, din nou „fără o leţcaie", scrie prietenului Novleanu, cu obişnuita sa ironie amară, despre veşnicele necazuri... financiare. Se interesează de evenimentele politice, este plin de curiozitate şi doritor de veşti: „Orice ştire e interesantă. Gazetele puţine cari-mi vin în mînă le citesc din slovă în slovă, pînă chiar şi anunţurile, atît de ahotnic te face singurătatea şi lipsa de ocupaţie zilnică" (p. 454).

Scrisorile inedite ale Harietei şi Veronicăi Micle, extrasele din presa vremii aduc noi amănunte legate de sfîrşitul tragic al poetului. Ne întrebăm, totuşi, dacă reproducerea diverselor declaraţii ale doctorului Suţu făcute ziariştilor avizi de noutăţi, sau relatarea „peripeţiilor" creierului lui Eminescu după moarte, contribuie cu ceva la aprofundarea acestui ultim capitol din biografie.

Din cea de a doua categorie, amintită la început, face parte capitolul *Junimiştii şi Eminescu*, prin care A. Z. N. Pop încearcă să elucideze, bazat pe mărturiile cunoscute şi cîteva inedite, o problemă atît de controversată în istoriografia noastră literară. Documentele reproduse, însă, nu susţin în suficientă măsură afirmaţiile prea categorice ale autorului şi, din această cauză, se ajunge, uneori, la judecăţi discutabile. Astfel, o manifestare singulară (foarte interesantă, e drept) ca aceea a lui Grigore Melidon, autorul unei poezii închinate lui Eminescu, în 1870, duce la generalizări pripite despre recunoaşterea marelui talent al poetului, încă din acel an, de către „cercurile cărturarilor patrioţi din Moldova" (p. 309). O scrisoare trimisă de Bodnărescu lui Titu Maiorescu generează, iarăşi, o presupunere hazardată: „Dacă Maiorescu ar fi dat urmare însufleţitei iniţiative... de a-l aduce pe Eminescu profesor la Pomîrla, acolo, într-o ambianţă prietenească, traiul poetului în cercul familiei Bodnărescu ar fi îmbogăţit tezaurul poeziei cu noi capodopere..." (p. 347).

Din acelaşi capitol dedicat „Junimii", trebuie menţionată părerea lui Iacob Negruzzi despre poezia lui Eminescu, expusă într-o scrisoare către autorul *Criticelor*, revelatoare prin îngustimea de vederi a junimistului şi totala sa lipsă de receptivitate faţă de versurile aceluia care a făcut faima „Convorbirilor literare".

Volumul de documente al lui Augustin Z. N. Pop este redactat cu un scrupul ştiinţific lăudabil, cu o permanentă grijă pentru reproducerea cît mai fidelă a documentului, pentru înlăturarea celei mai mici erori de informaţie.

Faţă cu o asemenea rigoare ştiinţifică, sînt surprinzătoare neglijenţele şi exprimările confuze întîlnite, uneori, în comentariile autorului. O frază ca aceasta, de pildă, nu poate produce decît nedumeriri: „Ea [copilăria] se desfăşoară între necu-

prinsul imaginativ al jocurilor de sat, proprii mentalităţii folclorice [!], în care viitorul poet se înfiază cu dominante [!] ce străbat viaţa de mai tîrziu a creatorului liric şi confiniile [!] moralei părinteşti restrictivă [!]" (p. 14). Unele formulări neinspirate, de felul acestora: „reversibilitatea sentimentală faţă de soacra suferindă" (p. 64), „pivotîndu-şi credinţa în vitalitatea spirituală" (p. 70), [Ruxanda] „muri crudă şi fără biografie" (p. 168), „caracterul ambiguu al spiritualităţii statutare" (p. 432) sau „nefericitul ulcerat" (p. 448) (e vorba de Eminescu), nu pot decît să dăuneze nivelului general al expunerii.

Valoros prin bogăţia documentelor puse în lumină, prin minuţiozitatea şi exactitatea cercetărilor, ca şi prin zelul dovedit în adunarea materialului, volumul lui Augustin Z. N. Pop se înscrie printre ultimele contribuţii la cunoaşterea biografiei marelui poet.

L. Volovici

GH. BULGĂR, *Eminescu despre problemele limbii romîne literare*
Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1963, 115 pag.

Moştenirea pe care ne-a lăsat-o Eminescu cuprinde, în afara operei artistice propriu-zise, scrieri mai puţin sau de loc cunoscute, care surprind şi astăzi cercetătorul de specialitate prin varietatea lor şi prin profunzimea ideilor. Într-un studiu din anul 1955, Tudor Vianu observa pe drept cuvînt că cercetarea celor cincisprezece mii de pagini ale manuscriselor eminesciene pune în lumină „o minte genială deschisă către problemele cele mai variate ale ştiinţei" [1]. Studierea activităţii poetului, în diversele ei forme de manifestare, reprezintă o întreprindere pe cît de interesantă pe atît de grea. Obligaţiile unei astfel de încercări, privind ideile poetului despre limba romînă literară, şi le-a asumat cercetătorul Gh. Bulgăr, în lucrarea pe care o discutăm aici, apărută anul trecut la Editura ştiinţifică. De fapt, aceasta nu este decît o reluare amplificată a studiului cu acelaşi titlu publicat în anul 1955.

Lucrarea conţine nouă capitole, în care, după o serie de consideraţii introductive, sînt discutate părerile poetului despre temeiurile istorice ale limbii literare moderne, despre limba populară şi limba artistică, despre limba scriitorilor, stilul ştiinţific şi cel publicistic şi altele.

În capitolul introductiv se subliniază faptul că preocupările poetului pentru problemele limbii au apărut în chip firesc, o dată cu căutările artistice, şi au continuat de-a lungul întregii sale activităţi, Eminescu avînd o serioasă cultură filologică. În acelaşi capitol este discutată poziţia critică a poetului faţă de tendinţele puriste sau cosmopolite manifestate în procesul dezvoltării limbii literare.

În următoarele două capitole autorul demonstrează că pentru Eminescu izvoarele limbii literare au fost limba veche şi limba populară. Poetul a adunat numeroase texte vechi, manifestînd un interes continuu pentru limba acestora, în care a descoperit construcţii originale, demne de a fi valorificate de scriitori. Asupra valorii stilistice a limbii textelor vechi Eminescu s-a pronunţat în repetate rînduri. „Netăgăduită este însă valoarea lor stilistică şi lexicală — spune Eminescu. *Stilistică*, căci nu sînt scrise sub influenţa limbilor moderne...; *lexicală*, prin mulţimea de cuvinte originale...". Gh. Bulgăr arată apoi că interesul poetului pentru creaţia populară s-a manifestat în triplu plan: al culegerii de texte populare, al valorificării folclorului, reflectată în opere originale şi al comentariului lingvistic pe marginea problemelor actuale. Tot aici autorul observă că, plecînd de la o perspectivă istorică şi cunoscînd temeinic limba romînă, poetul a sesizat necesitatea respectării normelor cu existenţă obiectivă ale limbii poporului, în limba scrisă.

[1] Tudor Vianu, *Eminescu*, în „Limbă şi literatură", vol. I, 1955, p. 309.

Scanned with OKEN Scanner

Cel de-al patrulea capitol analizează părerile lui Eminescu despre limba și stilul scriitorilor, despre stilul științific și publicistic. Temeiul limbii noastre literare, arăta Eminescu, se găsește în opera „scriitorilor noștri cei mai buni: Alecsandri, C. Negruzzi, Bolintineanu, Donici, Bălcescu și alții", care „știau o limbă frumoasă, vrednică și înțeleasă de opincă și de vodă". Este discutată apoi atitudinea poetului față de Heliade și rolul acestuia în dezvoltarea limbii, atît ca scriitor, cît și ca teoretician literar, ca lingvist bine orientat în prima perioadă a activității sale, admirația pentru limba operei lui Bălcescu și pentru frumoasa realizare lingvistică din *Pseudocynegeticos*.

Capitolul următor, intitulat *Despre istoria limbii și despre cultivarea limbii literare*, pune în evidență preocupările teoretice ale poetului, care observa tendințele generale ale limbii, remarca procesul ei de statornicire, urmărea fixarea unor norme obiective care să asigure dezvoltarea unității și a capacității de comunicare a limbii și propunea soluții practice pentru modernizarea limbii literare.

Sînt discutate, în capitolele finale, însemnările poetului despre diversele straturi de vocabular, despre nuanțele semantice ale unor cuvinte, despre fenomenele gramaticale, despre ortoepie, ortografie și alte probleme ale limbii, însemnări care dovedesc, din nou, o justă orientare filologică.

Sinonimia, proprietatea termenilor, chestiuni de lexicografie și, mai ales, problema neologismelor sînt pe larg comentate de poet, care recomanda, în privința folosirii neologismelor, echilibrul și măsura. Pentru poet gramatica, considerată „o școală a gîndirii", are un rol însemnat în dezvoltarea limbii literare. În ceea ce privește ortografia, Eminescu s-a situat consecvent de partea celor care susțineau necesitatea aplicării principiului fonetic. De asemenea, Eminescu a discutat, cu multă competență, chestiuni de ortoepie, recomandînd o „pronunție generală", adică unitară.

În *Concluzii* se subliniază încă o dată faptul că cel mai mare poet al nostru s-a dovedit a fi și un profund cunoscător al bogăției limbii, al legilor și posibilităților ei de dezvoltare.

Dacă pentru cititor este evidentă creșterea calitativă a lucrării, în raport cu broșura publicată în anul 1955, conținutul documentatului studiu scris de Gh. Bulgăr nu mulțumește însă în întregime. I se poate reproșa lucrării, mai întîi, o deficiență de structură și anume: organizarea materialului, împărțirea lui în capitole, care, cu prilejul unei republicări, putea fi îmbunătățită. Actuala structură a cărții duce la o repetare a unor comentarii de la un capitol la altul, fără a se aduce în discuție fapte noi. Astfel, atitudinea poetului față de tendințele puriste sau cosmopolite ale unor categorii de vorbitori din acea epocă este comentată în mai multe capitole, ca și discuțiile despre limba ziarelor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea sau despre teatru, care se repetă, de asemenea, în cursul lucrării. În același timp unele discuții și comentarii sînt extrem de întinse ori nu-și justifică prezența în paginile cărții. În această situație se găsesc pasajele despre teatru și pronunția actorilor din secolul trecut (p. 21, 107—109), cele în legătură cu Mozes Gaster (p. 16, 26), cele despre activitatea de bibliotecar a lui Eminescu (p. 26, 30) sau cele destinate analizei unor procedee de creație eminesciene (p. 54—55).

Ar fi fost necesar ca lucrarea să aibă și o listă bibliografică cu scrierile care au tratat probleme privind interesul lui Eminescu față de limbă, publicate de cercetătorii care s-au ocupat pînă acum cu studiul operei marelui nostru poet.

Documentată și scrisă cu multă dragoste pentru marele nostru poet, cartea lui Gh. Bulgăr are meritul incontestabil că discută, pentru prima dată într-o lucrare de proporții mai mari, ideile despre limbă ale lui Eminescu, răzlețite în diferite periodice ale vremii sau în manuscrise, punînd astfel în lumină unul din aspectele mai puțin cunoscute ale bogatei și variatei sale activități.

V. Zăstroiu

Scanned with OKEN Scanner

DAN BĂDĂRĂU, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*
Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964, 410 pag.

Dimitrie Cantemir ocupă un loc de frunte nu numai în istoria ştiinţei romîne, dar şi în istoria ştiinţei în general. Deosebit de înzestrat, învăţatul domnitor a fost totodată un filozof umanist, un spirit larg şi militant. Lucrarea profesorului Dan Bădărău, membru corespondent al Academiei R.P.R., *Filozofia lui Dimitrie Cantemir* explică opera marelui cărturar din secolul al XVIII-lea prin condiţiile de viaţă ale autorului şi prin influenţa mediului social, politic şi intelectual.

Materia e tratată sub următoarele titluri: *I. Feudalismul şi ortodoxia; II. Viaţa şi personalitatea lui Dimitrie Cantemir. Gîndirea sa politică; III. Aportul filozofic; IV. Umanismul lui Cantemir; V. Materia şi formele ei de existenţă; VI. Omul; VII. Ştiinţa* şi *VIII. Filozofia istoriei.* După ce ne prezintă condiţiile cultural-istorice generale ale epocii într-un capitol aparte, profesorul Dan Bădărău se ocupă de viaţa şi personalitatea lui Dimitrie Cantemir, pentru a evidenţia cauzele care l-au determinat să se intereseze din ce în ce mai mult de soarta şi aspiraţiile poporului romîn. În capitolul al treilea, intitulat *Aportul filozofic*, autorul analizează întreaga operă a lui Dimitrie Cantemir. Cititorul are prilejul să cunoască numeroasele rectificări pe care profesorul Dan Bădărău le face cu argumente noi în cursul expunerii. Astfel, în ce priveşte prima scriere a lui D. Cantemir, *Divanul sau gîlceava înţeleptului cu Lumea sau giudeţul Sufletului cu Trupul*, cititorul află că este o carte profană de educaţie, în spirit ortodox, cu numeroase trimiteri la textele filozofice ale antichităţii păgîne. Analogia ei însă cu *Dioptra* lui Filip Solitarul nu este admisă integral, pentru că, în vreme ce *Dioptra* recomandă retragerea din lume, ascetismul, *Divanul* îl leagă pe om de viaţă. Ceva mai mult, *Divanul* lui Cantemir subliniază opoziţia dintre creştinul de rînd şi bogătaşul hrăpăreţ. Prezintă deci o tendinţă socială pozitivă.

Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago e înfăţişată ca fiind scrierea cea mai apropiată de învăţăturile lui Van Helmont. Deşi cu numeroase alunecări spre misticism, în ea D. Cantemir încearcă să includă ştiinţa modernă în teologie.

Despre *Compendiolum universae logices institutionis* se spune că este opera cu cele mai multe implicaţii raţionaliste. Se subliniază tendinţa lui D. Cantemir spre libera cugetare, ceea ce la Van Helmont nu găsim. Pentru prima oară, profesorul Dan Bădărău rezolvă aici problema izvoarelor *Logicii* lui D. Cantemir, care sînt: *Isagoge in veritatis cognitionem*, scriere a unui autor care se dă drept Porfir şi *Institutio logices, ad mentem neotericorum philosophorum*, a lui Ieremia Cacavela. Planul şi conţinutul *Micului compendiu* reprezintă la D. Cantemir o variantă care denotă o personalitate distinctă faţă de variantele altor logicieni.

În legătură cu *Tratatul de muzică turcească*, se subliniază că greşim dacă admitem că învăţatul român ar fi găsit terenul muzicii turceşti neexplorat.

Opera care înfăţişează în modul cel mai amplu ideile sociale şi politice ale lui D. Cantemir este *Istoria ieroglifică*. Scrierea cuprinde tocmai aspectul care interesează filozofia. Este un roman satirico-politic care înfierează pe boieri. Ideile pe care le cuprinde nu sînt idei de moment. Iar părerea că scrierea ar fi o imitaţie după *Etiopica* lui Heliodor e combătută. Opera e completată cu *Istoria secretă* a lui Procopios din Cezareea, o carte în care, de asemenea, sînt demascate abuzurile, scandalurile şi corupţia. Prin obiect şi metodă, *Istoria ieroglifică* se îndepărtează de teologie.

Descrierea Moldovei e considerată tendenţioasă şi în multe privinţe prea puţin obiectivă pentru ca să reprezinte o carte de ştiinţă în sensul strict al cuvîntului. Fără să fie un specialist D. Cantemir a arătat interes pentru anume cunoştinţe fundamentale şi de aceea şi problemele pe care le ridică *Descrierea Moldovei* sînt numeroase şi variate.

Despre *Istoria Imperiului otoman* se spune că este o carte în care autorul a urmărit un scop politic imediat. Opera a avut un mare răsunet. Părerea însă că Montesquieu şi-ar fi formal concepţia istorică sub influenţa lui D. Cantemir nu este

Scanned with OKEN Scanner

admisă de profesorul Dan Bădărău. Aceasta, pentru că învățatul francez a scris *Les considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* înainte de publicarea traducerii engleze a operei lui Dimitrie Cantemir, în timpul șederii sale la Londra, între 1729—1734. Apoi Antioh Cantemir a fost trimis ambasador la Londra în chiar anul apariției operei lui D. Cantemir, 1734. *Istoria Imperiului otoman* cuprinde două părți: una care tratează faza de ascensiune a imperiului otoman, iar a doua cea de decădere. În sfîrșit, se arată că nicăieri Cantemir nu vorbește în opera sa de *cauze* proprii măririi și decăderii imperiului turcesc. Scrierea ilustrează legea ciclică a lui D. Cantemir.

Loca obscura in cathechisi este o carte de polemică religioasă în care D. Cantemir atacă părerile lui Teofan Prokopovici „unul din tovarășii de luptă ai lui Petru I". Gînditor progresist și ideolog al „absolutismului luminat", Teofan Prokopovici publicase la 1720 lucrarea *Prima învățătură a copiilor*, pe care D. Cantemir o analizează critic în *Loca obscura*, fără să menționeze numele autorului. Prokopovici arătase că omul se naște rău și vicios și că procesul dezvoltării sociale este indisolubil legat de instrucțiune. D. Cantemir observă însă că la naștere omul nu este moralicește nici bun, nici rău, dar este coruptibil și educația trebuie să-l sustragă corupției.

Din ultimii ani ai vieții datează *Collectania Orientalia* și *Scrisoare către contele Golovkin*. Ultima este o operă cu caracter moral-filozofic. În ea D. Cantemir demonstrează că problema conștiinței morale nu e numai de resortul bisericii, pentru că aceeași problemă a oferit un subiect de discuție filozofică și pentru înțelepții necreștini din antichitate.

În 1722, Cantemir tipări *Sistema religiei mahomedane*. Cartea este o sinteză a culturii popoarelor de religie mahomedană. Se accentuează asupra faptului că în expunerea sa, D. Cantemir se dovedește un mare adversar al tiraniei și corupției cîrmuirii politice otomane, perfidiei și duplicității marilor dregători ai Porții.

În sfîrșit, *Hronicul vechimii a romîno-moldo-vlahilor* este apreciat ca un mesaj adresat tuturor romînilor. Astfel, se arată că în *Hronic*, D. Cantemir a căutat să lămurească problema originii poporului romîn, a unității și continuității, prevestindu-i că va scăpa de umilințele la care este supus. Dragostea de patrie l-a făcut pe marele învățat să integreze poporul romîn în preocupările și cercetările sale cu scopul de a-l înfățișa Europei și de a-i pregăti o soartă mai bună. Umanismul lui D. Cantemir apare, astfel, ca o afirmare a simțămîntului patriotic și a conștiinței politice privitoare la structura unitară a poporului. Opera e precedată de o predoslovie în care D. Cantemir se ocupă cu problematica generală a istoriei. Preluînd de la școala umanistă romînească, în frunte cu Miron Costin, ideea latinității poporului, învățatul moldovean a pus-o în legătură cu lupta de eliberare de sub dominația otomană.

Trebuie să remarcăm interpretarea pe care profesorul Dan Bădărău o dă umanismului „întîrziat" romîn, „umanismului iezuit", pe care-l consideră ca pe o „poziție umanistă în formă și neumanistă în fond", ceea ce, de fapt, înseamnă, cunoașterea adîncă a clasicismului greco-latin, dar cu respectarea autorității dogmatismului bisericesc creștin. Dintre mijloacele gîndirii cantemiriene cu ajutorul cărora învățatul romîn a căutat să rezolve problemele mari ale vremii, menționăm: *deismul*, *teoria „dublului adevăr"* și *legea ciclurilor*. *Deismul* lui Cantemir constă în aceea că o dată ce și-a terminat opera de creație, dumnezeu nu se mai amestecă în desfășurarea fenomenelor naturii. Înlocuiește astfel supranaturalul cu o ordine naturală întemeiată pe rațiune.

Cu privire la *teoria dublului adevăr*, D. Cantemir admite existența unui adevăr al teologiei și altul al filozofiei. Dar, pentru ca adevărul științei să nu știrbească autoritatea adevărului relevat, el separă domeniul teologiei de al filozofiei.

Legea ciclurilor este la D. Cantemir legea creșterii și descreșterii, care domină întreaga natură, dar pe care el o aplică mai ales în explicarea istoriei.

Lucrarea profesorului Dan Bădărău pune într-o lumină nouă remarcabilele și variatele însușiri ale operei, vitalitatea intelectuală a lui Dimitrie Cantemir. Folosind un bogat material, profesorul Bădărău a analizat faptele și a tras concluzii cu ajutorul cărora a reușit să demostreze idei cu care nu putem să nu fim de acord. Din lectura primelor pagini chiar, cititorul își dă seama de caracterul sistematic al cărții.

Scanned with OKEN Scanner

Bogat în idei, volumul sintetizează un material imens. Sobrietatea expunerii şi grija de a reda adevărul în cutele lui cele mai ascunse fac din lucrarea *Filozofia lui Dimitrie Cantemir* una din cele mai interesante cărţi apărute în cursul anului 1964.

I. Lăzărescu

Cărţile populare în literatura românească.
Editura pentru literatură, Bucureşti, 1963, vol. I—II, XL+449, 414 pag.

În literatura română veche se înglobează scrierile apărute pe teritoriul ţărilor româneşti în veacurile al XV-lea al XVIII-lea. Aceste scrieri sînt de natură religioasă, istorică, juridică şi populară. Toate sînt asemănătoare prin concepţia teologică din unghiul căreia e privită viaţa societăţii în desfăşurarea ei. Scrierile acestea sînt însemnate fiindcă prin ele am fost prezenţi în cultura vremii, prin ele cunoaştem viaţa societăţii româneşti de atunci, ele au contribuit la formarea limbii româneşti literare şi, în sfîrşit, fiindcă în ele sînt prefigurate specii literare pe care le vor ilustra, în alte condiţii, marii noştri scriitori începînd din veacul al XIX-lea pînă azi.

Fiecare ramură a literaturii noastre vechi s-a bucurat de atenţia specialiştilor în ce priveşte editarea textelor şi comentarea lor. Pe linia acestor preocupări, cărţile populare au suscitat mereu un interes viu în decursul vremii, bucurîndu-se de o atenţie cel puţin egală cu a celorlalte scrieri ale literaturii române vechi.

În recenzia de faţă, ne propunem să subliniem aportul ultimei ediţii a cărţilor populare la cunoaşterea acestui domeniu din vechea noastră literatură. Cele două volume de cărţi populare sînt alcătuite prin grija profesorilor I. C. Chiţimia şi Dan Simonescu, specialişti recunoscuţi în domeniul vechii noastre culturi.

Volumele se deschid cu un amplu studiu introductiv în care sînt dezbătute cele mai însemnate probleme ale acestui domeniu. Urmează apoi reproducerea integrală sau fragmentară a unor manuscrise sau vechi ediţii ale cărţilor populare respective, muncă la care şi-au dat concursul şi alţi specialişti ca Mircea Tomescu şi Elena Dumitrescu. Fiecare text este precedat de cîte o introducere în care se dau indicaţii asupra textului reprodus, în legătură cu autorul respectiv, cu ediţiile cărţii, cu limba în care a apărut şi din care s-a făcut prelucrarea românească, cu aspectele realiste reflectate în carte, cu valoarea artistică a ei etc. Volumele se sfîrşesc cu un glosar şi un indice. Glosarul se adresează nu numai marelui public cititor, dar şi lingviştilor, punîndu-le la dispoziţie pentru studiile lor exemple de fonetisme rar întîlnite, forme gramaticale, neologisme şi forme dialectale (p. 351). Indicele cuprinde numele proprii, titlurile operelor şi numele de popoare menţionate în ambele volume. Este un indice analitic, care ne informează prin scurte caracterizări asupra întregii lumi despre care scriu cărţile populare (p. 373).

În studiul introductiv sînt analizate succint lucrările clasice prin care s-au pus bazele studiului cărţilor populare scrise în limba română. Prima, în ordinea vechimii, este lucrarea lui Hasdeu *Cărţile populare ale românilor în legătură cu literatura poporană cea nescrisă*, publicată în *Cuvente den bătrîni* (vol. II, 1879). Învăţatul filolog a reprodus aici un manuscris care cuprinde *Codicele Sturdzanus*. Prin manuscrisul respectiv s-au făcut cunoscute unele aspecte ale literaturii scrise în cele mai vechi redactări ale ei: literatura apocaliptică şi literatura hagiografică. Lucrarea rămîne valoroasă prin transcrierea limbii textului respectiv şi prin studiul comparativ al textelor noastre religioase şi populare cu redacţiile lor străine. Este deficitară, totuşi, prin susţinerea că originea acestor cărţi este bogomilică. Se ştie însă că acele superstiţii comune cu ale bogomililor sînt mai vechi decît bogomilismul.

Venind după Hasdeu, M. Gaster duce mai departe studiile din acest domeniu prin lucrarea de sinteză *Literatura populară română* (1883) şi prin *Chrestomatie română* (Leipzig-Bucureşti, 1891). Lucrările sale în acest domeniu identifică sursele în

depărtate orientale ale cărţilor noastre populare, apoi unele asemănări cu alte lucrări din literatura populară a altor neamuri, precum şi raportul dintre folclor şi literatura populară scrisă. Un mare merit al lucrărilor sale îl constituie faptul că prin ele literatura noastră populară a fost integrată în cercul larg al literaturii populare mondiale.

Studiul acestui gen de literatură este dus mai departe de Nicolae Cartojan în lucrarea de sinteză *Cărţile populare în literatura romînă* (două volume, 1929 şi 1938). Cercetînd conţinutul unui număr mult mai mare de cărţi populare scrise decît cel studiat de înaintaşii săi, el a reuşit să ne dea un studiu mai aprofundat al acestora. Nicolae Cartojan a făcut o clasificare a cărţilor populare după conţinut, a arătat filiaţia şi vechimea acestora în literatura romînească, a precizat care au fost traduse direct din greceşte şi care din limba slavă, care au venit din literaturile occidentale prin filieră grecească etc.

Cu tot meritul acestor cercetători de a pune şi rezolva o parte din problemele cărţilor populare scrise, ei nu au subliniat unele aspecte fundamentale ale acestui gen de literatură cum este caracterul realist al conţinutului lor, iar în ceea ce priveşte raportul dintre ele şi folclor, au susţinut teoria în parte eronată că acestea au generat folclorul.

Folosind rezultatele cercetărilor anterioare şi ducîndu-le mai departe, noii editori ai cărţilor populare au rezolvat în mod ştiinţific unele probleme rămase în litigiu de la înaintaşi. Ne vom opri asupra unora dintre ele.

În privinţa originii unora dintre cărţile populare intrate în patrimoniul culturii romîneşti inclusiv acelea care au luat naştere în occident ni se indică un spaţiu care se întinde între India şi Palestina. Din locul lor de origine, ele au ajuns în vechea cultură romînească prin limba greacă, prin limbile slave sau direct din limbile occidentale. Cu toate că au venit din afara graniţelor ţării noastre, traducătorii şi copiştii le-au imprimat într-o mare măsură atmosfera specifică peisajului şi sufletului ţării şi poporului nostru.

O problemă mult discutată de cercetătorii vechii noastre culturi a fost aceea a raportului dintre cărţile populare şi folclor. Pornindu-se de la asemănarea dintre unele motive folclorice şi aceleaşi motive din cărţile populare scrise, s-a susţinut de unii cercetători că aceste motive s-au răspîndit prin cărţile populare şi la un moment dat, pierzîndu-şi paternitatea, au devenit bunuri folclorice. Referindu-se la această dispută, I. C. Chiţimia susţine că „orice literatură scrisă, veche sau nouă, a avut ca bază cultura şi creaţia populară orală" (p. XXII). Poziţia pe care se situează este în general justă, dar afirmaţia prea categorică nu corespunde întru totul realităţii. Folclorul nu a luat naştere într-un timp hotărît, bine precizat, ci în diferite timpuri, pe o perioadă largă. De aceea, putem deduce că au existat interferenţe între creaţia orală şi cărţile populare scrise. Sînt cărţi populare influenţate de folclor atît din punct de vedere al conţinutului, cît şi al mijloacelor de expresie, după cum în unele specii folclorice au pătruns elemente fantastice, mistice sau de altă natură din cărţile populare cu mare ecou în masele populare din anumite perioade istorice. Argumentarea lui I. C. Chiţimia este susţinută în sensul punctului său de vedere, dar nu trebuie să ignorăm şi aspectul acesta al problemei.

Legat de această chestiune este caracterul oral al cărţilor populare scrise, care le apropie de creaţia literară orală prin „repetiţiile întîlnite în texte, accentuările în topica frazei, modul de exprimare consacrat în naraţiunea orală". Se vede din această observaţie că între cărţile populare scrise şi creaţia orală a poporului există asemănări nu numai în privinţa conţinutului — a tematicii — ci şi în privinţa formei — a felului de a expune conţinutul respectiv. Cărţile populare scrise corespund într-o mare măsură caracterului popular şi acesta este împrumutat din creaţiile poporului în maniera prezentării conţinutului lor. I. C. Chiţimia explică într-un mod original acest caracter. El nu a fost doar împrumutat din literatura orală. S-a produs un proces mai complicat. Subiectul cărţii populare a circulat multă vreme oral şi, în această situaţie, au fost împrumutate atît imagini din literatura orală cît şi modul narativ specific popular. După aceasta s-a făcut redactarea în scris a naraţiunii, folosindu-se elementele populare întrebuinţate în timpul povestirii.

Scanned with OKEN Scanner

Problema periodizării cărților populare, orientată de concepția materialismului istoric, este bine pusă. Epoca feudală, în care pătrund la noi cărțile populare, este dominată de spiritul bisericii. Cărțile populare care se traduc sînt îmbibate de spiritul respectiv. Literatura apocaliptică și hagiografică subliniază din plin acest spirit. La această observație, trebuie să se mai adaoge ceva. Și cărțile care exaltă eroismul au avut o legătură cu epoca respectivă, căci epoca feudală nu este numai „o epocă de adormire a conștiinței maselor în spiritul resemnării în vederea unei vieți fericite dincolo de moarte" (p. XXVIII). Popoarele asuprite de jugul străin au avut la diferite răstimpuri licăriri de conștiința nedreptății istorice și s-au mișcat în acest sens. Sfîrșitul veacului al XVI-lea în Moldova și Țara Românească prin jertfele lui Ion-Vodă Armeanul și Mihai Viteazul sînt efectul acestor tresăriri. Moartea lor fizică nu a însemnat și adormirea conștiinței maselor asuprite. Traducerea și răspîndirea *Alexandriei* la începutul secolului al XVII-lea trebuie explicată în acest sens. Ele au continuat să viseze și adesea să acționeze în spiritul revendicărilor respective. *Alexandria* exalta aceste sentimente.

Studiul introductiv nu neglijează nici problema specifică scrierilor cu caracter literar: valoarea artistică a cărților populare scrise în cadrul literaturii noastre feudale. Ele reflectă particularitățile caracteristice diferitelor orînduiri în care au fost create sau prelucrate cu mijloace artistice bine alese. Dialogul viu și spontan din *Pildele lui Esop* sau din *Viața lui Bertoldo*, compoziția lor remarcabilă prin simplitatea adecvată conținutului din *Alexandria* și *Viața lui Tilu Buhoglindă*, limbajul natural, potrivit stărilor sufletești pe care le exprimă din *Povestea lui Archirie* sau evocarea plină de poezie din *Erotocrit* dau acestor cărți un aer de autentică poezie. Aceste calități le-au impus atenției unor scriitori culți, care le-au prelucrat în operele lor artistice. Ne gîndim, de pildă, dacă nu cumva Eminescu, minuțios cercetător al cărții noastre vechi, nu a fost ispitit în poemul său *Călin (file din poveste)* și de peripețiile iubirii aprinse din *Erotocrit*.

Ele au inspirat pe pictori și pe muzicieni în opere de mare valoare artistică (p. XXX). Sînt apoi însemnate pentru îmbogățirea limbii noastre literare fie cu expresii populare, fie cu neologisme venite din limbile din care se prelucrau. Și tot în ele se descopăr genuri noi de literatură românească: literatură apocaliptică și hagiografică, fabula (p. XXIX).

Introducerile care prefațează textul fiecărei cărți populare sînt valoroase și pentru faptul că adesea corectează unele erori de interpretare sau de informare ale cercetătorilor care s-au ocupat anterior cu studiul cărților respective. Ilustrativă în acest sens este introducerea făcută de Dan Simonescu la *Floarea darurilor* (p. 276, vol. II).

O grijă deosebită s-a manifestat în alegerea textelor reproduse. Unele reprezintă cele mai vechi manuscrise ale cărților respective, altele înfățișează edițiile cele mai complete ale textului. S-a avut în vedere de asemenea limba și valoarea literară a textului propus. Aceasta o vedem din mențiunile făcute în mod special. Iată una dintre acestea: „Traducerea a fost făcută de Filotei, la mînăstirea Hurezul, puțin înainte de anul 1700. S-a dovedit că această traducere este cea mai completă, cea mai exactă și cea mai frumoasă din cîte avem în limba romînă" (p. 277, vol. II).

Cărțile populare sînt o adevărată comoară literară în care se oglindește spiritul popular românesc din veacurile trecute. Competența cu care s-a alcătuit ediția de față face să avem o lucrare de mult timp așteptată, care înlocuiește cu succes vechile ediții dispărute de mult.

I. D. Lăudat

COMEMORAREA LUI EMINESCU ȘI CREANGĂ LA IAȘI

Iașul, orașul prieteniei dintre Creangă și Eminescu, a înscris, după cum era și firesc, în orbita vieții sale culturale numeroase manifestări pentru cinstirea memoriei celor doi mari reprezentanți ai poeziei și prozei românești, de la a căror moarte s-au împlinit 75 de ani.

Începutul sărbătoririi „anului Eminescu" a fost marcat de apariția în librării a unor noi volume de versuri sau critică literară legate de numele poetului (volumul *Poezii* ilustrat de Ligia Macovei, și monografiile semnate de acad. G. Călinescu și Zoe Dumitrescu-Bușulenga).

La 29 mai, Biblioteca Centrală Regională din Iași a prezentat, sub titlul *M. Eminescu, genial poet al poporului român*, o expoziție, organizată pe secții, cu aspecte din viața poetului și din tematica poeziilor lui (socială, erotică, influența folclorului etc.).

În zilele de 30 și 31 mai, în aula Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu" și în sala de lectură a Bibliotecii Centrale Regionale, a avut loc o sesiune de referate, organizată de Filiala Iași a Asociației Bibliotecarilor din R.P.R., cu care prilej, în afara problemelor actuale de biblioteconomie și de documentare, au fost discutate și unele aspecte ale vieții și operei lui M. Eminescu.

O altă expoziție consacrată lui Eminescu a fost deschisă în sala „Victoria" din Iași, în ziua de 6 iunie. Expoziția aceasta a fost organizată de către Comitetul regional pentru cultură și artă, Biblioteca Centrală Universitară „M Eminescu" și Arhivele Statului din Iași, în colaborare cu Muzeul Unirii și Filiala Iași a Uniunii artiștilor plastici. Au fost prezentate aproximativ 300 de exponate, între care numeroase manuscrise, acte (actul de naștere al poetului în original), documente de familie și diferite ediții ale operei lui Eminescu în limba română și în limbi străine.

Între 5—15 iunie, Centrul de librării și difuzare a cărții a organizat vitrine festive Eminescu, iar între 13 și 30 decembrie, în cadrul „zilelor Creangă", au fost organizate vitrine cu opera marelui scriitor.

Ciclurile de conferințe ținute sub auspiciile diferitelor foruri științifice și culturale au atras un număr mare de auditori. În cadrul Societății de științe istorice și filologice au conferențiat asistenții universitari I. Constantinescu și M. Drăgan, iar Comitetul regional pentru cultură și artă în colaborare cu Universitatea „Al. I. Cuza" au organizat un simpozion Eminescu, pe data de 15 iunie, cu care ocazie au conferențiat prof. univ. N. I. Popa, lector univ. Al. Husar și asistent univ. M. Drăgan.

Filiala Iași a Academiei R.P.R. și Universitatea „Al. I. Cuza" au organizat ciclul de conferințe intitulat *Noi valori eminesciene*, în cadrul căruia au conferențiat prof univ. Al. Dima, prof. univ. N. I. Popa, prof. univ. C. Ciopraga și lector univ. Al. Husar.

Scanned with OKEN Scanner

În conferința intitulată *Motivul cosmic în opera eminesciană*, prof. univ. Al. Dima a subliniat valoarea poetică a motivului cosmic în contextul general al poemelor lui Eminescu, arătînd că preocuparea cosmică nu se organizează mai amplu și mai independent în poeme întregi, ci este încadrată unor planuri etico-filozofice sau erotice. Conferința a pus în lumină unele aspecte deosebit de interesante ale operei poetului, ca apariția motivului cosmic în sfera relațiilor dintre natură și om, precum și prezența acestui motiv al operei eminesciene în toate perioadele de creație. S-au făcut, de asemenea, referiri la permanența acestui motiv pe planul liricii universale. Conferința a fost publicată în revista „Viața românească", nr. 4—5, 1964, p. 53—66.

În conferința *Eminescu și romantismul francez*, prof. univ. N. I. Popa a trasat liniile de influență și de apropiere între romanticii francezi și poetul român, subliniind aspectele originale ale romanticului Eminescu. Vorbind despre legătura dintre romantismul francez și cel românesc eminescian, prof. univ. N. I. Popa a arătat că evoluția elementelor romantismului românesc s-a accelerat prin interferarea cu celelalte elemente ale romantismului apusean, opera eminesciană cîștigînd în extensiune și profunzime.

În conferința intitulată *Aspecte ale meditației eminesciene*, prof. univ. C. Ciopraga a discutat unele aspecte ale meditației eminesciene și înscrierea poetului în mișcarea de idei din filozofia, literatura și sociologia epocii. Conferința a fost publicată în revista „Viața românească", nr. 4—5, 1964, p. 124—136.

Un alt aspect al creației eminesciene a fost reliefat în conferința ținută de lector univ. Al. Husar, *Eminescu și etica fericirii*. Discutînd *Luceafărul*, conferențiarul a arătat că aspirația spre fericire a geniului se proiectează în vid într-o epocă în care este frînată evoluția morală a omului. Problema fericirii este reductibilă în fond la o problemă de etică, poemul fiind transpunerea pe un plan artistic superior a conflictelor morale specifice epocii în care a apărut.

Menționăm, de asemenea, apariția numărului comemorativ al revistei „Iașul literar" (nr. 5, mai), din sumarul căruia semnalăm articolele: *Eminescu în evoluția liricii noastre* de prof. univ. Al. Dima, *Eminescu și Iașul* de prof. univ. N. I. Popa, *Culoare și muzică în poezia eminesciană* de prof. univ. C. Ciopraga, precum și cele grupate sub titlul *Coordonate eminesciene*, semnate de prof. univ. G. Istrate, Al. Andriescu, Ștefan Cuciureanu, C. Sturzu, M. Drăgan, Al. Claudian și I. Constantinescu, care iau în discuție anumite aspecte ale vieții și operei poetului. În mod deosebit se cuvin pomenite articolele despre problemele limbii poetice a lui Eminescu (*Eminescu și problemele limbii*, semnat de prof. univ. G. Istrate, *Limbajul satiric eminescian*, de conf. univ. Al. Andriescu, și *Din problemele textelor eminesciene* de conf. univ. Ștefan Cuciureanu).

Tot în cadrul manifestărilor privind comemorarea lui Eminescu, a avut loc în ziua de 14 iunie festivitatea organizată în grădina Copou din Iași. La „Teiul lui Eminescu", corul „Gavril Muzicescu" din Iași a interpretat lucrări corale pe versuri din opera poetului, iar actorii Teatrului național „V. Alecsandri" au recitat versuri din opera lui Eminescu. În același loc, a doua zi, poeții ieșeni au citit versuri închinate lui M. Eminescu.

Comemorarea, la sfîrșitul acestui an, a 75 de ani de la moartea lui I. Creangă a fost, am putea spune, o continuare a comemorării lui Eminescu. „Zilele Ion Creangă", între 13—20 decembrie, au început la fel, prin vitrine festive, organizate de Centrul de librării și difuzare a cărții și prin organizarea de către Teatrul de păpuși din Iași a unui ciclu de spectacole cu dramatizări ale poveștilor lui Creangă. În ziua de 13 decembrie, regizorul Teatrului de păpuși, Manole Foca, a vorbit despre viața și opera lui I. Creangă, după care a urmat un spectacol cu dramatizările poveștilor *Punguța cu doi bani* și *Povestea porcului*.

În seara zilei de 15 decembrie, în sala „Victoria" din Iași s-a deschis expoziția comemorativă Ion Creangă, organizată de către Comitetul regional pentru cultură și artă, Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu", Filiala Iași a Uniunii artiștilor plastici și Arhivele Statului din Iași. La festivitatea de deschidere a vorbit prof. univ. Al. Dima, membru corespondent al Academiei R.P.R., despre personalitatea și opera marelui povestitor.

Scanned with OKEN Scanner

Expoziția a prezentat numeroase documente, manuscrise originale și facsimile, precum și ediții vechi și noi, în românește și în diferite limbi străine, ale operei lui Creangă. De asemenea, au fost expuse ilustrațiile făcute de pictorul Eugen Șt. Boușcă la povestea *Harap Alb*. În mod deosebit a atras atenția tabloul în ulei al pictorului Octav Băncilă, *Eminescu și Creangă*.

La 16 decembrie, la Casa de cultură a tineretului, a avut loc un „simpozion Creangă". În cadrul acestei manifestări, scriitorul ieșean Ion Istrati a evocat figura marelui povestitor, iar criticul literar L. Dumbravă a vorbit despre unele aspecte ale realismului în opera lui Creangă.

Un alt simpozion consacrat comemorării lui Ion Creangă a fost organizat de Filiala Iași a Academiei R.P.R. și Universitatea „Al. I. Cuza", în ziua de 19 decembrie. Cu acest prilej au prezentat comunicări prof. univ. Al. Dima, prof. univ. N. I. Popa, prof. univ. C. Ciopraga și cercet. Dan Mănucă.

În ziua de 20 decembrie a avut loc, în sala Teatrului național „V. Alecsandri" din Iași, o festivitate închinată lui I. Creangă. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de scriitorul ieșean Dumitru Ignea, după care prof. univ. C. Ciopraga a vorbit despre unele aspecte ale realismului în opera lui Creangă. Actorii Teatrului au făcut lecturi interpretative după *Amintiri din copilărie*, iar în continuare s-a reprezentat primul act din *Ochiul babei*, dramatizare de G. Vasilescu după *Soacra cu trei nurori*.

În aceeași zi, la mormîntul scriitorului din cimitirul „Eternitatea" a avut loc solemnitatea depunerii de coroane din partea Comitetului regional pentru cultură și artă, a Filialei Iași a Academiei R.P.R., a Universității „Al. I. Cuza" și a Școlii medii nr. 7, care poartă numele povestitorului.

Ca și pentru comemorarea lui Eminescu, revista „Ieșul literar" a consacrat un număr (nr. 11, noiembrie) comemorării lui Creangă. Din sumar semnalăm versurile închinate scriitorului de Otilia Cazimir și Florin Mihai Petrescu, evocările lui I. Istrati și Mircea Radu Iacoban, precum și itinerariul biografic *Creangă la Iași*, de Al. Arbore. Dintre articolele critice menționăm: *Realismul operei lui Creangă*, de L. Dumbravă, *Folclor și viziune folclorică la Creangă* de V. Adăscăliței și fragmentul dintr-un volum de documente Ion Creangă publicat de Gh. Ungureanu.

După 75 de ani, numeroasele manifestări comemorative închinate lui Eminescu și Creangă sînt dovada prețuirii deosebite și a dragostei pe care o nutrește întregul nostru popor față de opera acestor doi mari scriitori.

M. Antonaș

ACTIVITATEA CENTRULUI DE LINGVISTICĂ, ISTORIE LITERARĂ ȘI FOLCLOR ÎN ANUL 1964

Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor a obținut, în anul 1964, anul celei de a 20-a aniversări a eliberării patriei noastre, numeroase și însemnate realizări în munca de cercetare științifică și în ceea ce privește îmbunătățirea bazei materiale. Prin grija conducerii Filialei Iași a Academiei R.P.R., începînd din ultimul semestru s-a dat în folosință noul local, situat în clădirea unde au locuit Mihail Kogălniceanu, George Enescu și Mihail Sadoveanu. În noul local, spațiul destinat activității științifice a crescut în mod simțitor iar numărul personalului de cercetare s-a mărit la 15 cercetători, fapt care dă în prezent posibilitatea includerii în planul de cercetare a unor probleme mai numeroase și mai variate.

În planul de cercetare științifică al secției de lingvistică au fost înscrise următoarele probleme:

1. Colaborarea la *Tratatul de istorie a limbii române*;
2. Colaborarea la *Dicționarul limbii române* și la *Dicționarul etimologic al limbii române*;

3. Cercetări dialectale în Moldova.

Pentru *Tratatul de istorie a limbii române*, volumul V, colectivului nostru i-a revenit sarcina redactării capitolului intitulat *Neologismele limbii române în perioada 1760—1860*, pe care l-au elaborat cercetătorii N. A. Ursu și Despina Ursu.

Colaborarea la *Dicționarul limbii române* a constat în redactarea a peste 500 de articole de la litera Ş, repartizată colectivului de lexicografie de la Iași, la care au lucrat cercetătorii Mihail Zamfira, Morariu Corneliu, Zăstroiu Victoria, Zăstroiu Remus, Deutsch Maria și Moldovanul Dragoș. Cercet. pr. N. A. Ursu a lucrat în continuare la revizuirea etimologiei neologismelor de la litera *M*.

În cursul vizitelor făcute la Iași, în lunile martie și noiembrie, acad. Iorgu Iordan, însoțit de prof. I. Coteanu, director adjunct al Institutului de lingvistică din București și de prof. B. Cazacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., au analizat munca secției de lingvistică în cadrul colaborării la *Dicționarul limbii române* și la *Tratatul de istorie a limbii române*. În vederea realizării în cît mai bune condiții a colaborării la Dicționar s-au luat o serie de măsuri privind îmbunătățirea bazei materiale și specializarea cadrelor tinere.

În cadrul ultimei probleme, *Cercetări dialectale* în Moldova, cercet. Stelian Dumistrăcel a continuat prelucrarea materialului lingvistic adunat printr-o anchetă indirectă efectuată în cursul anilor 1962 și 1963. S-a organizat, apoi, o anchetă în regiunea Suceava, raionul Cîmpulung. În luna octombrie, cercet. St. Dumistrăcel a participat, alături de trei cercetători de la Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei R.P.R., din București, la anchetele pentru NALR, în două puncte din regiunile Argeș și Oltenia. Participarea la aceste anchete a avut drept scop însușirea metodei de lucru pe teren în vederea pregătirii pentru Atlasul lingvistic al Moldovei.

În ședințele de lucru ale secției au fost prezentate în cursul acestui an următoarele comunicări și referate: N. A. Ursu, *O polemică filologică, din anul 1839, între I. Eliade Rădulescu și J. A. Vaillant*; Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice, în limba română din perioada 1760—1860*; Stelian Dumistrăcel, *Din istoricul folosirii cuvîntului* mașină *în limba română*; *Numele mașinilor agricole în graiurile limbii române, pe baza ALR (Creații pe teren românesc și împrumuturi din alte limbi, cu circulație locală)*; Corneliu Morariu, *Mijloace lexicale de evocare a mediului străin în opera lui Mihail Sadoveanu*; Victoria Zăstroiu, recenzia lucrării lui Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii literare*.

Secția de istorie literară și-a concentrat activitatea în următoarele două direcții principale:

1. Continuarea acțiunii de valorificare a moștenirii literare, prin colaborarea la *Tratatul de istorie a literaturii române*, prin cercetarea științifică a curentelor literare și prin studiul unor aspecte mai puțin cunoscute din activitatea scriitorilor moldoveni dintre cele două războaie.

2. Aspecte ale literaturii contemporane.

Prof. univ. Al. Dima, redactor responsabil adjunct al volumului al II-lea al *Tratatului de istorie a literaturii române*, a asigurat coordonarea și sistematizarea materialului necesar alcătuirii volumului, material din care o parte a fost discutat în cadrul ședințelor de lucru, pe baza referatelor făcute de prof. univ. N. I. Popa și cercetătorii I. Lăzărescu, Al. Teodorescu și L. Volovici.

În scopul cercetării științifice a curentelor literare, colectivul secției de istorie literară a pregătit pentru tipar monografia *Ideologia „Contemporanului"*, inclusă în planul Editurii Academiei R.P.R. pentru anul 1965, iar prof. univ. N. I. Popa a elaborat studiul *Ideologia literară a Junimii și contradicțiile ei lăuntrice*.

Colectivul format din prof. Al. Dima, prof. N. I. Popa și cercetătorii I. Lăzărescu, Al. Teodorescu și D. Mănucă, împreună cu Gr. Botez și M. Bordeianu de la Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu", au alcătuit volumul *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. I, predat Editurii pentru literatură, care va apare în colecția *Studii și documente*. Cercet. pr. I. Lăzărescu a redactat lucrarea *Valorificarea artistică a izvoarelor istorice în opera lui M. Sadoveanu*, iar cercet. Al. Teodorescu studiul *Creația lui M. Eminescu pe baze populare*.

Relativ la literatura actuală, cercet. st. D. Mănucă a scris notele *Sarcasmul arghezian* și *Clișeul poetic*.

Scanned with OKEN Scanner

În ședințele de lucru ale colectivului de istorie literară, ținute cu regularitate, săptămînal, s-au citit și discutat și alte comunicări: N. I. Popa, *Eminescu și romantismul francez*; I. Lăzărescu, *Jean Bart și socialismul*; Al. Teodorescu, *Hortensia Papadat-Bengescu și „Viața românească"*; D. Mănucă, *Literatura la „Contemporanul"*.

În cinstea împlinirii a douăzeci de ani de la eliberarea patriei noastre a fost organizată de către Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor o sesiune științifică, la care au fost prezentate următoarele comunicări:

prof. Al. Dima, *Dezvoltarea teoriei literare în anii puterii populare*;
prof. N. I. Popa, *Originalitatea romantismului românesc*;
prof. G. Istrate, *Limba postumelor lui Eminescu*;
N. A. Ursu, *Observații asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii române, în jurul anului 1800*;
Al. Teodorescu, *Eminescu și folclorul*;
St. Cuciureanu, *Eminescu în limba italiană*;
I. Lăzărescu, *Romanul istoric al lui Sadoveanu*;
Stelian Dumistrăcel, *Neologismul în terminologia agricolă românească, pe baza ALR*;
Zamfira Mihail, *Asupra sistemului în lexic*;
D. Mănucă, *Aspecte ale poeziei satirice românești contemporane*.

La Conferința națională de lingvistică românească, care a avut loc la București, între 7—10 octombrie 1964, au participat și cinci membri ai secției de lingvistică de la Iași. Au prezentat comunicări: prof. G. Istrate, *Fenomene specifice limbii române literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea*; V. Arvinte, *Criterii de determinare a împrumuturilor săsești din limba română*; N. A. Ursu, *Problema etimologiei neologismelor limbii române*.

Cu ocazia comemorării a 75 de ani de la moartea lui M. Eminescu, Filiala Iași a Academiei R.P.R., prin Centrul nostru, a organizat, împreună cu Universitatea „Al. I. Cuza", ciclul de comunicări *Noi valori ale operei eminesciene* și a participat la toate manifestările închinate sărbătoririi marilor noștri scriitori Eminescu și Creangă.

Colaborarea cu institutele și asociațiile științifice din străinătate s-a manifestat prin participarea la congrese și reuniuni științifice internaționale, vizite în străinătate. Prof. Al. Dima a făcut parte din delegația Universității ieșene care, în luna iunie, a vizitat Anglia, luînd contact cu oamenii de știință de la Oxford și Cambridge, iar în luna noiembrie a condus cîteva seminarii la Institutul de romanistică și a conferențiat despre opera lui Eminescu la Clubul creatorilor din Berlin (R.D.G.).

Prof. N. I. Popa a prezentat două comunicări, cu ocazia celui de al VIII-lea Stagiu internațional de studii umaniste de la Tours (Franța), iar în luna septembrie, ca membru al Asociației internaționale de literatură comparată, a participat cu o comunicare la al II-lea Congres, ținut la Fribourg (Elveția), fiind cooptat membru în comisia de redactare a *Dicționarului internațional de termeni literari*.

Prof. G. Istrate a ținut două conferințe, în cursul lunii octombrie, în R. P. Ungară, la Debrecen și Szegedin. În luna decembrie, cu ocazia unei vizite la Universitatea din Chișinău, prof. G. Istrate, șeful secției de lingvistică, a luat contact și cu cercetătorii de la Institutul de limbă și literatură al Academiei de științe a R.S.S.M. Într-o ședință de comunicări care a avut loc la acest institut a vorbit despre *Limba română literară la începutul secolului al XIX-lea*.

În timpul anului 1964 Centrul a fost vizitat de mai mulți oameni de știință de peste hotare: M. Mladenov, cercetător la Institutul de limbă bulgară din Sofia (R. P. Bulgaria); lectorul F. I. Barnett, de la Universitatea din Oxford (Anglia); prof. André Mirambel (Franța), vicepreședintele Asociației de studii sud-est europene; prof. Carlo Tagliavini, decanul facultății de litere a Universității din Padova.

Zamfira Mihail, Remus Zăstroiu

Scanned with OKEN Scanner

Publicație a Centrului de lingvistică, istorie literară și folclor al Filialei Iași a Academiei R. P. R., „Anuarul de filologie" continuă seria de filologie a revistei „Studii și cercetări științifice", Iași, apărută între anii 1950 și 1963.

„Anuarul de filologie" publică studii de lingvistică generală, studii asupra limbii române (istoria limbii, gramatică, dialectologie, stilistică), de filologie română, de istorie literară românească și universală, de teorie și critică literară, de folcloristică.

„Anuarul" mai cuprinde rubrica Note și documente, *în care apar unele materiale cu caracter de informare științifică, o rubrică intitulată* Critică și bibliografie, *care prezintă ultimele lucrări de specialitate apărute, și* Cronica, *în care este consemnată activitatea de cercetare desfășurată în cadrul secțiilor Centrului nostru și sînt prezentate unele manifestări științifice și culturale desfășurate în cadrul sau cu concursul Centrului.*

„Anuarul de filologie" se adresează cercetătorilor în domeniul limbii și literaturii române, profesorilor, studenților, precum și tuturor celor interesați de problemele menționate mai sus.

Publicația apare anual.
Prețul unui abonament este de lei 20.
În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari din instituții.
Comenzile din străinătate se fac prin:

C A R T I M E X

Căsuța poștală 134—135
București
Republica Populară Română
sau prin reprezentanții săi din străinătate

Scanned with OKEN Scanner

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R. P. R.

* * * **Istoria literaturii române, I, Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400–1780),** 1964, 812 p. +113 figuri, 40 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român** (Serie nouă), vol. III, 1962, hărţile de la 623 la 909 +4 pl., 99 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie,** vol. V, 1964, 292 p , 12 lei.

M. EMINESCU, **Opere,** vol. VI, ediţia critică îngrijită de Perpessicius, 1963, 756 p. +63 reproduceri, 56 lei.

TUDOR VIANU, **Studii de literatură universală şi comparată,** ed. a II-a revăzută şi adăugită, 1963, 668 p., 32 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească,** 1963, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii româneşti,** 1963, 184 p., 5,15 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic românesc,** 1963, 470 p., 29 lei.

A. FOCHI, **Miorița. Tipologie, circulaţie, geneză, texte.** Cu un studiu introductiv de Pavel Apostol, 1964, 1107 p., 57 lei.

Anuarul de filologie, tom XV, p. 1–208, Iaşi, 1964

43847

Lei 20

Scanned with OKEN Scanner